CARTEA DE NISIP

JORGE LUIS BORGES

Jorge Luis Borges

●

CARTEA DE NISIP

Coperta de : DONE STAN

Din volumele :

Jorge Luis Borges, *Prosa completa,*
Editorial Bruguera, S.A., Barcelona, 1980,
(C) EMECÉ Editores, S. A., Buenos Aires, 1979.
Jorge Luis Borges (în colaborare cu Margarita Guerrero)
El libro de los seres imaginarios,
(C) EMECÉ Editores, S.A., Buenos Aires, 1978.
Jorge Luis Borges, *Rosa y azul,*
(C) Sedmay Ediciones, 1977.

Toate drepturile asupra acestei versiuni sînt rezervate
Editurii UNIVERS

Jorge Luis Borges

cartea de nisip

Traducere de
CRISTINA HĂULICĂ

București, 1983
Editura Univers

EVARISTO CARRIEGO

(1930)

PROLOG

Ani de zile am fost convins că mi-am petrecut copilăria într-o mahala din Buenos Aires, o mahala cu străzi primejdioase şi amurguri orbitoare. Adevărul este că am copilărit într-o grădină, îndărătul unui grilaj cu vîrfuri ascuţite, şi într-o bibliotecă plină de nesfîrşite tomuri în engleză. Acel Palermo [1] al cuţitului şi al ghitarei se revărsa (mă asigurau cu toţii) pînă la colţul casei noastre, dar cei care mi-au populat dimineţile şi mi-au învăluit într-o plăcută groază nopţile au fost piratul orb al lui Stevenson, ce-şi dădea sufletul sub copitele cailor, trădătorul care şi-a părăsit prietenul pe lună, călătorul prin timp, care a adus din viitor o floare ofilită, duhul întemniţat vreme de veacuri în ulciorul solomonic şi profetul învăluit din Jorasan, care sub nestemate şi mătăsuri ascundea lepra.

Ce se afla, în acest timp, de cealaltă parte a grilajului cu vîrfuri ascuţite ? Ce destine aprige şi violente se desfăşurau la cîţiva paşi de mine, în cîrciumile tulburi sau pe maidanele incerte ? Cum va fi fost acel Palermo

[1] *Palermo* — cartier lăturalnic şi pitoresc din Buenos Aires. *(N. tr.)*

sau cum mi se părea că va fi fost, în frumusețea lui adîncă ?

Unor asemenea întrebări a vrut să le răspundă această carte, nu atît documentară cît imaginativă.

J.L.B.

ISTORII DESPRE CĂLĂREȚI

Sînt multe și ar putea să fie infinite. Prima din ele e modestă ; o vor mai adînci, apoi, cele care urmează.

Un fermier din Uruguay dobîndise o așezare la țară (sînt sigur că acesta e cuvîntul pe care l-a folosit), în provincia Buenos Aires. Aduse, tocmai din *Paso de los Toros,* un îmblînzitor de cai, om de încredere deplină, însă din cale-afară de sălbatic. Puse, pentru început, să fie găzduit într-un hotel din inima orașului. După trei zile, se duse să-l ia ; îl găsi bîndu-și ceaiul *mate,* în odaia lui de la etajul ultim. Îl întrebă cum i s-a părut Buenos Aires, și află că omul nu coborîse în stradă nici măcar o dată.

Cea de a doua istorie nu e mult deosebită. În 1903, Aparicio Saravia răzvrătise cîmpia uruguayană ; într-una din etapele acelor tulburări se stîrnise temerea că oamenii lui ar fi putut năvăli în Montevideo. Tatăl meu, care tocmai se afla acolo, îi ceru sfatul lui Luis Melián Lafinur, istoricul faimos, cu care se înrudea. Acesta îl încredință că nu-i amenință nici o primejdie, „deoarece călărețul se teme de oraș". Într-adevăr, trupele lui Saravia ocoliră orașul și tatăl meu constată, cu anume uimire, că studiul Istoriei poate fi util și nu doar agreabil [1].

[1] Burton scrie că beduinii, în orașele arabe, își astupă nările cu pînză sau cu bucăți de vată ; Ammianus, că hunii nutreau aceeași spaimă față de case și față de morminte. Să ne amintim și de saxonii care au năvălit în Anglia, în veacul al V-lea, și care n-au îndrăznit să se așeze în orașele romane pe care le cuceriseră. Le-au lăsat să se năruie și au compus apoi elegii în memoria ruinelor. *(N.a.)*

Cea de a treia, pe care o voi relata în continuare, aparţine tot tradiţiei orale a familiei mele. Către sfîrşitul anului 1870, forţe ale lui López Jordán, comandate de un *gaucho* [1] căruia i se spunea ***El Chumbiao***, înconjurară oraşul Paraná. Într-o noapte, profitînd de o neglijenţă a garnizoanei, răzvrătiţii izbutiră să traverseze fortificaţiile şi, călare, dădură ocol pieţei centrale, bătîndu-se cu palma peste gură şi hohotind de rîs. Apoi, printre glume şi fluierături, plecară. Pentru ei, războiul nu constituia îndeplinirea coerentă a unui plan, ci o simplă încercare a bărbăţiei.

A patra dintre istorii, cea din urmă, se află în paginile unei cărţi admirabile, *L'empire des Steppes* (1939), a orientalistului Grousset. Două paragrafe din capitolul al doilea pot ajuta la înţelegerea ei ; iată-l pe cel dintîi :

„Războiul lui Gingis-Han cu Kinii, început în 1211, avea să continue, cu scurte întreruperi, pînă la moartea acestuia (1227), pentru a fi, apoi, terminat de succesorul său (1234). Mongolii, cu cavaleria lor mobilă, puteau pustii cîmpiile şi aşezările deschise, dar multă vreme ignorară meşteşugul de a cuceri fortificaţiile inginerilor chinezi. Dealtminteri, ei se războiau în China aşa cum ar fi făcut-o în plină stepă, prin incursiuni succesive, după care se retrăgeau cu prăzile adunate, lăsînd ca în urma lor chinezii să ocupe din nou oraşele, să ridice ruinele, să astupe spărturile şi să-şi refacă fortificaţiile, astfel încît generalii mongoli se vedeau obligaţi să recucerească de două sau trei ori aceleaşi aşezări."

Iată-l şi pe cel de al doilea :

„Mongolii au cucerit Pekinul, au masacrat populaţia, au jefuit casele şi apoi le-au dat foc. Distrugerea a durat mai mult de o lună. De bună seamă, nomazii nu ştiau ce-ar putea face cu un mare oraş şi nu se pricepeau să-l folosească pentru a-şi consolida şi extinde puterea. Găsim aici un caz interesant pentru specialiştii geografiei umane : sfiala oamenilor din stepă atunci cînd, fără nici o tranziţie, hazardul le oferă străvechi ţinuturi de civilizaţie urbană. Incendiază şi ucid, nu din sadism, dar pentru

[1] *Gaucho* — locuitor al *pampei* argentiniene sau uruguayene, iscusit călăreţ şi crescător de vite. *(N. tr.)*

că se află descumpăniţi şi nu ştiu să acţioneze în vreun alt mod."

Şi iată, acum, istoria pe care toate sursele autorizate o confirmă :

În timpul ultimei campanii a lui Gingis Han, unul din generalii săi a observat că noii lor supuşi chinezi n-aveau să le slujească la nimic, întrucît se arătau inapţi pentru război şi, prin urmare, lucrul cel mai potrivit era ca învingătorii să-i ucidă pe toţi, să le şteargă oraşele de pe faţa pămîntului, şi să facă, din aproape nesfîrşitul Imperiu Central, o imensă păşune pentru cai. În felul acesta, măcar, aveau să valorifice pămîntul, de vreme ce restul se dovedea, oricum, inutil. Hanul era pe cale de a urma povaţa, cînd un alt consilier îi sugeră că mult mai profitabil ar fi să stabilească impozite pe pămînturi şi mărfuri. Civilizaţia se salvă, mongolii îmbătrîniră în oraşele pe care năzuiseră să le distrugă şi sfîrşiră prin a se desfăta, în simetrice grădini, cu nevrednicele şi paşnicele arte ale prozodiei şi ceramicii.

Îndepărtate în timp şi în spaţiu, istoriile pe care le-am reunit sînt una şi aceeaşi ; protagonistul e etern, şi bănuitorul *gaucho* care îşi petrece trei zile într-o odaie de hotel bine ferită de priviri este, chiar dacă împuţinat, acelaşi care, odinioară, cu două arcuri, un laţ din păr de cal şi un hanger, era să pustiască şi să şteargă, sub copitele armăsarului de stepă, cea mai veche împărăţie de pe faţa pămîntului. Este o anume desfătare în a percepe, sub deghizările timpului, eternele specii ale călăreţului şi cetăţii [1] ; asemenea desfătare, însă, în cazul istoriilor de faţă, ne poate lăsa un gust melancolic, întrucît noi, argentinienii, (datorită acelui *gaucho* imortalizat de Hernández sau gravitării propriului trecut) ne identificăm mereu cu călăreţul, care pînă la urmă-i cel ce pierde. Centaurii învinşi de lapiţi, uciderea păstorului de oi Abel de către Cain, care era plugar, înfrîngerea cavaleriei lui Napoleon de către infanteria britanică la Waterloo, toate acestea sînt embleme şi umbre ale aceluiaşi destin.

[1] Se pare că Hidalgo, Ascásubi, Estanislao del Campo şi Lussich au abundat în versiuni glumeţe ale dialogului dintre călăreţ şi oraş. *(N. a.)*

Călăreț ce se îndepărtează și se pierde, învăluit într-o umbră de înfrîngere, așa apare *el gaucho* în literatura argentiniană. Astfel, în *Martín Fierro* [1] :

Cruz și Fierro, dintr-o fermă
O cireadă își adunară,
O mînară înainte
Ca păstori învederați
Și, domol, pe nesimțite,
Dincolo, iată-i scăpați.

Și cînd hotarul trecură,
Într-o dimineață clară,
Cruz îi spuse să privească
Ultimele case în sat
Iar lui Fierro două lacrimi
Pe obraji îi lunecară.

Și urmîndu-și apoi calea
Spre pustiu înaintară ..

Iar în *El Payador* [2], de Lugones :

„Ni se părea că îl vedem cum se adumbrește îndărătul măgurilor cunoscute, la pasul calului, pentru ca nimeni să nu creadă că-i e teamă, odată cu lumina din urmă a înserării care devenea cenușie precum o aripă de porumbel sălbatic, sub pălăria mare, tristă, și cu *poncho*-ul atîrnînd pe umeri în căzătoare falduri ca de drapel în bernă."

Iar în *Don Segundo Sombra* [3] :

„Silueta împuținată a nașului meu apăru pe colnic. Privirea mea se ațintea energic asupra acelei minuscule mișcări din miezul *pampei* adormite. Peste puțin avea să ajungă sus, în punctul cel mai înalt al drumului, și

[1] *Martín Fierro* — titlul unui celebru poem epic argentinian, publicat în 1872 și aparținînd scriitorului José Hernández (1834—1886). *(N. tr.)*

[2] *Payador* — *gaucho* care improvizează și cîntă, acompaniindu-se la ghitară, așa numitele *payas*, compoziții poetice dialogate, în versuri octosilabe. *(N. tr.)*

[3] *Don Segundo Sombra* — roman care a făcut celebritatea scriitorului argentinian Ricardo Güiraldes (1886—1927). *(N. tr.)*

apoi să dispară. Se micşoră încet, de parcă cineva l-ar fi retezat, începînd de la glezne, prin repetate tăieturi. Pe punctul negru care era pălăria, ochii mei se concentrară nesăţioşi, în dorinţa de a face să mai stăruie, încă, acea ultimă rămăşiţă."

Spaţiul, în textele citate mai sus, are funcţia de a semnifica timpul şi istoria.

Figura omului călare este secret patetică. Mînat de Atila — Biciul lui Dumnezeu, de Gingis Han şi de Timur, călăreţul distruge şi întemeiază, cu explozii violente, vaste împărăţii, dar nimicirile şi întemeierile lui sînt, deopotrivă, iluzorii. Lucrarea lui e efemeră ca şi el. De la plugar provine cuvîntul *cultură*, de la oraşe cuvîntul *civilizaţie*, dar călăreţul e o furtună ce se pierde. În cartea *Die Germanen der Völkerwanderung* (Stuttgart, 1939), Capelle observă, în legătură cu aceasta, că atît grecii, cît şi romanii sau germanii erau popoare de agricultori.

PUMNALUL

Într-un sertar se află un pumnal.

A fost făurit la Toledo, către sfîrşitul veacului trecut; Luis Melián Lafinur i l-a dăruit tatălui meu, care l-a adus cu el din Uruguay; Evaristo Carriego l-a ţinut de mai multe ori în mînă.

Toţi cei ce-l văd simt nevoia să se joace, cîteva clipe, cu el; e ca şi cum de multă vreme l-ar fi căutat; mîna se grăbeşte să strîngă mînerul care o aşteaptă; lama ascultătoare şi puternică are un joc precis în teacă.

Dar pumnalul doreşte altceva.

El este mai mult decît o structură făcută din metale; oamenii l-au gîndit şi l-au creat cu un scop foarte desluşit; este, într-un fel, etern, pumnalul care aseară a ucis un om în Tacuarembó şi pumnalele care l-au străpuns pe Caesar. Vrea să ucidă, vrea să reverse năpraznic sînge.

Într-un sertar al mesei de scris, printre hîrtii şi scrisori, interminabil visează pumnalul simplul său vis de

tigru, iar mîna tresare atunci cînd îl atinge, iar metalul tresare şi el, metalul care, în fiece atingere, presimte omorul pentru care a fost făurit.

Uneori îmi stîrneşte înduioşare. Asemenea tărie, asemenea credinţă, asemenea trufie — impasibilă sau inocentă —, şi anii trec, iată, zadarnici.

ISTORIA TANGOULUI

Vicente Rossi, Carlos Vega şi Carlos Muzzio Sáenz Peña, cercetători plini de rigoare, au istoriat în moduri diferite originea tangoului. Nimic nu mă împiedică să afirm că subscriu la toate concluziile lor, şi chiar la multe altele. Cu privire la destinul tangoului s-a creat o adevărată istorie, pe care cinematograful o dezvăluie periodic ; tangoul, conform acestei versiuni sentimentale, s-ar fi născut la periferie, pe ulicioarele ticsite de chiriaşi (cele din mahalaua *Boca del Riachuelo,* mai cu seamă, datorită virtuţilor fotografice ale zonei) ; patriciatul, la început, l-ar fi respins ; către 1910, îndoctrinat de bunul exemplu al Parisului, şi-ar fi deschis, în sfîrşit, porţile către un asemenea interesant mahalagiu. Acest *Bildungsroman,* acest „roman al unui tînăr sărac", a ajuns un soi de adevăr incontestabil sau de axiomă ; amintirile mele (şi am împlinit cincizeci de ani), ca şi investigaţiile de natură orală pe care le-am întreprins, nu îl confirmă, însă, cîtuşi de puţin.

Am stat de vorbă cu José Saborido, care a compus *Felicia* şi *Oacheşa,* cu Ernesto Poncio, autorul lui *Don Juan,* cu fraţii lui Vicente Greco, autor al *Minciunii* şi al *Scîndurilor scenei,* cu Nicolás Paredes, care a fost un fel de căpetenie în Palermo, şi cu diferiţi *payadores* din anturajul lui. I-am lăsat să vorbească ; m-am abţinut cu grijă de la formularea unor întrebări care să poată chema răspunsuri anumite. În privinţa originii tangoului, topografia şi chiar geografia din răspunsuri a variat în mod bizar : Saborido (care este uruguayan) a preferat ca leagănul

tangoului să se afle la Montevideo, Poncio (care este din cartierul Retiro) a optat pentru Buenos Aires și pentru propriul său cartier ; cei ce erau de fel din Buenos Aires, din partea dinspre sud, au invocat, de bună seamă, învecinata stradă Chile ; cei dinspre nord, prostituata stradă a Templului sau strada lupanarelor, Junín.

În ciuda divergențelor pe care le-am enumerat și pe care mi-ar fi ușor să le îmbogățesc interogîndu-i și pe cei din La Plata ori pe cei din Rosario, subiecții anchetei mele erau de acord asupra unui fapt esențial : originea tangoului în lupanare. (Și, de asemenea, asupra perioadei acestor începuturi, care, pentru nici unul dintre ei, nu era mult anterioară anilor '80, nici posterioară anilor '90.) Instrumentele primitive ale orchestrelor — pian, flaut, vicară și apoi bandoneon — ar confirma, prin costul lor destul de ridicat, această mărturie ; este o dovadă că tangoul n-a apărut în mahalale, care s-au mulțumit întotdeauna, precum bine se știe, cu cele șase coarde ale ghitarei. Alte confirmări nu lipsesc : lascivitatea figurilor, conotația evidentă a unor anume titluri *(Știuletele, Berbantul)*, circumstanța — pe care de mic am observat-o în Palermo și, după ani de zile, în Chacarita și în Boedo — că îl dansau, pe la colțuri de stradă, doar cupluri de bărbați, din pricină că femeile din popor nu voiau să participe la un dans pentru desfrînate. Evaristo Carriego a fixat această circumstanță în *Misele eretice :*

În stradă, privitorii își revarsă
grosolăniile măgulitoare,
căci, în ritm de tango, doi șmecheri
ondulează agil din șold și din picioare.

La o altă pagină a lui Carriego e înfățișată, cu lux de întristătoare detalii, o sărmană petrecere de nuntă ; fratele mirelui se află la închisoare, apar doi flăcăi scandalagii pe care eroul trebuie să-i domolească prin amenințări, se iscă bănuieli și răfuieli și glume proaste, însă

Unchiul miresei; doritor
ca dansul să se desfăşoare-n pace bună,
afirmă, jumătate ofensat,
că legănatu-n şolduri ***nu se*** *admite nici în glumă...*
că, lăsînd modestia ***la o parte,*** *nu s-a născut*
ăl de să-şi bată joc de casă.
O fi ea casa nevoiaşă, sigur,
oricum voiţi, dar este cuviincioasă.

Personajul, instantaneu şi sever, pe care ni-l fixează pentru totdeauna aceste două strofe, exprimă foarte lămurit prima reacţie a poporului în faţa tangoului, *„acea reptilă de lupanar"*, cum avea să-l definească Lugones, cu un laconism dispreţuitor *(El payador,* pagina 117). Mulţi ani i-au trebuit Mahalalei din Nord pentru a impune tangoul — reabilitat mai întîi, drept este, de Paris — în rîndurile populaţiei umile, şi nu ştiu dacă a izbutit-o pe deplin. Înainte era o orgiastică satanerie ; acum este un mod de a păşi.

Tangoul stîrnitor de gîlcevi

Latura sexuală a tangoului a fost menţionată de mulţi, nu tot astfel şi cea gîlcevitoare. E drept că amîndouă sînt moduri sau manifestări ale aceluiaşi impuls, şi astfel cuvîntul *om,* în toate limbile pe care le cunosc eu însumi, conotează deopotrivă capacitate sexuală şi capacitate belicoasă, iar cuvîntul *virtus,* care în latină înseamnă „vitejie", provine din *vir,* care înseamnă „bărbat". Tot astfel, în paginile lui *Kim,* un afgan declară : „La cincisprezece ani, eu omorîsem un om şi zămislisem un om" *(When I was fifteen, I had shot my man and begot my man),* ca şi cum cele două acte ar fi fost, în mod esenţial, unul şi acelaşi.

A vorbi despre tangoul stîrnitor de gîlcevi nu este deajuns ; eu mi-aş îngădui să afirm că tangoul, ca şi milonga, exprimă în mod direct un fapt pe care poeţii, de multe ori, au dorit să-l rostească prin vorbe : convingerea

că a lupta poate să însemne o sărbătoare. În faimoasa *Istorie a Goților* pe care Jordaens a redactat-o în veacul al VI-lea, citim că Atila, înainte de înfrîngerea de la Châlons, se adresase oștirilor sale și le spusese că soarta le-a hărăzit, chiar lor, *bucuriile* acestei bătălii *(certaminis hujus gaudia)*. În *Iliada* se vorbește despre ahei, pentru care războiul era cu mult mai dulce decît întoarcerea, în găunoase nave, către meleagurile lor natale, și se spune că Paris, fiu al lui Priam, a alergat cu iuți picioare spre bătălie, precum calul cu coama în vînt care aleargă să-și caute perechea. Iar în bătrîna epopee saxonă care constituie începutul literaturilor germanice, în *Beowulf*, rapsodul numește bătălia *sweorda gelac* (joc al spadelor). *Sărbătoare a vikingilor* i-au spus, în veacul al XI-lea, poeții scandinavi. La începutul veacului al VII-lea, Quevedo, într-unul din sonetele sale, numea un duel *dans al spadelor*, apropiindu-se astfel de *jocul spadelor* elaborat de anonimul anglo-saxon. Superbul Hugo, în evocarea bătăliei de la Waterloo, arată cum soldații, înțelegînd că aveau să moară în acea sărbătoare *(comprenant qu'ils allaient mourir dans cette fête)*, își salutară zeul, neclintiți în furtună.

Aceste exemple, pe care, în hazardul lecturilor mele, le-am însemnat de-a lungul vremii, ar putea, fără mare efort, să se multiplice, și e foarte posibil ca în *Chanson de Roland*, sau în vastul poem al lui Ariosto, să existe pasaje echivalente. Unele dintre cele înregistrate aici — al lui Quevedo și al lui Atila, să spunem — sînt de o irecuzabilă eficiență ; dar toate sînt marcate, în mod firesc, de păcatul originar al literarului : sînt structuri de cuvinte, forme făcute din simboluri. Construcția *dans al spadelor*, de pildă, ne invită să reunim două reprezentări disparate, a dansului și a bătăliei, pentru ca cea dintîi să o satureze cu bucurie pe cea de a doua, dar nu-i vorbește sîngelui nostru în mod direct, nu re-creează în noi această bucurie. Schopenhauer *(Welt als Wille und Vorstellung*, 1,52) a scris că muzica nu este mai puțin imediată decît e însăși lumea ; fără existența lumii, fără o acumulare comună de amintiri evocabile prin limbaj, n-ar exista, de bună seamă, literatură,

în timp ce muzica se poate dispensa de lume, e cu putință să existe muzică fără lume. Muzica este voința, pasiunea ; ca muzică, vechiul tango transmite în mod direct această bătăioasă bucurie, a cărei expresie verbală au încercat-o, în epoci depărtate, rapsozi greci și germanici. Unii compozitori actuali caută acest ton vitejesc și elaborează, uneori cu succes, milonge cu ecouri din josul Bateriei sau din Mahalaua de Sus, dar rodul ostenelii lor, cu text și muzică strădalnic învechite, este făcut din variații nostalgice despre ceea ce a fost, din lamentații pentru ce s-a pierdut, esențialmente triste chiar dacă textul se voiește vesel. Față de sălbaticele și inocentele milonge pe care le înregistrează cartea lui Rossi, ele se așază în același raport ca *Don Segundo Sombra* față de *Martín Fierro* sau de *Paulino Lucero*.

Într-un dialog al lui Oscar Wilde, citim că muzica ne revelează un trecut personal pe care, pînă în acel moment, îl ignoram, și ne stîrnește să deplîngem nefericiri care nu ni s-au întîmplat, sau păcate pe care nu le-am săvîrșit ; cît despre mine, voi mărturisi că nu pot să ascult ***Marna, sau Don Juan***, fără a-mi aminti cu limpezime un **trecut apocrif**, stoic și orgiastic totodată, în care am provocat la luptă și am luptat eu însumi, pentru a mă prăvăli, apoi, tăcut, într-un întunecat duel cu cuțite. Poate că acesta se dovedește a fi rostul tangoului : să le dea argentinienilor certitudinea de a se fi arătat viteji, de a fi răspuns pînă la capăt chemărilor curajului și ale onoarei.

Cultul vitejiei

Există o povestire legendară sau istorică, sau făurită din istorie și din legendă laolaltă (ceea ce reprezintă, poate, încă un mod de a spune *legendar*), care mărturisește cultul vitejiei. Cele mai bune variante scrise pot fi găsite în romanele lui Eduardo Gutiérrez, date uitării pe nedrept, în *Furnica Neagră* sau în *Juan Moreira* ; dintre cele orale,

prima pe care am auzit-o venea dintr-o mahala împrejmuită de-o temniță, un rîu și un cimitir, și care se numea Țara de Foc. Protagonistul acestei versiuni era Juan Muraña, căruțaș și cuțitar spre care converg toate poveștile de vitejie ce se pot auzi prin mahalalele din nordul capitalei. Această primă versiune era simplă. Un ins de prin Corrales sau Barracas, știutor al faimei lui Juan Muraña (pe care nu-l văzuse, dealtminteri, niciodată), vine din mahalaua lui din sud spre a se măsura cu el ; îl găsește într-o cîrciumă și îl provoacă la luptă ; cei doi ies în drum să-și încerce puterile ; se rănesc și, în cele din urmă, Juan Muraña îl *înseamnă* și-i spune :

— *Îți las viața ca să te întorci și să mă cauți.*

Latura dezinteresată a acelui duel mi l-a săpat în amintire ; conversațiile mele (prietenii o știu prea bine) nu s-au mai putut dispensa de el ; pe la 1927 l-am așternut în scris și, cu emfatic laconism, l-am intitulat *Bărbați în luptă ;* ani mai tîrziu, anecdota m-a ajutat să imaginez o povestire norocoasă, chiar dacă nu izbutită, *Omul din ungherul roșiatic ;* în 1950, Adolfo Bioy Casares și cu mine l-am reluat pentru a urzi scenariul unui film, pe care instituțiile competente l-au difuzat cu entuziasm și care avea să se numească *Oamenii mahalalelor.* Socoteam, la capătul atîtor îndelungate osteneli, că m-am desprins de istoria duelului generos ; anul acesta, în Chivilcoy, mi-a parvenit o versiune cu mult superioară, despre care nădăjduiesc să fie și cea adevărată, deși se poate foarte bine să fie adevărate amîndouă, de vreme ce destinului îi place să-și reia alcătuirile și ce s-a petrecut o dată se petrece de multe ori. Două povestiri mediocre și un film pe care eu îl socotesc drept foarte bun au ieșit la iveală din versiunea deficientă ; nimic nu va putea să iasă, de bună seamă, din cealaltă, care este desăvîrșită și completă. O voi povesti, așadar, întocmai cum am auzit-o, fără adăugiri de metafore sau de peisaje. Istoria, mi s-a spus, s-a întîmplat pe lîngă Chivilcoy, prin jurul anului o mie opt sute șaptezeci. Wenceslao Suárez e numele eroului, care este de meserie împletitor și locuiește într-o casă modestă. E om de peste patruzeci de ani ; are faimă de viteaz și ar fi

total neverosimil (date fiind faptele istoriei pe care o narez) să nu fie dator cu două sau trei morți, însă acestea, săvîrșite în dreaptă lege, nu-i tulbură conștiința și nu-i pătează faima. Într-o seară, în viața monotonă a acestui bărbat se întîmplă un fapt insolit : la cîrciumă i se dă de știre că a venit o scrisoare pentru el. Don Wenceslao nu știe să citească ; și cîrciumarul îi descifrează cu încetineală o ceremonioasă misivă care, pesemne, nu fusese scrisă, nici ea, de mîna celui care-o trimisese. În numele unor prieteni ce știu să prețuiască și iscusința și adevărata cumpătare, un necunoscut îl salută pe Don Wenceslao, a cărui faimă a străbătut Pîrîul de la Mijloc, și îi oferă găzduire în modesta lui casă, aflată într-un sat din Santa Fe. Wenceslao Suárez îi dictează băcanului răspunsul ; mulțumește pentru gîndul cel bun, spune că nu se încumetă să-și părăsească mama, care e înaintată în vîrstă, dar îl poftește, în schimb, pe celălalt la Chivilcoy, în casa lui, unde se vor găsi, neîndoielnic, un grătar bun și cîteva pahare cu vin. Lunile trec, și iată că un om, călare pe un cal înșeuat cu totul altfel decît se obișnuiește prin partea locului, întreabă, tot la cîrciumă, unde se află casa lui Suárez. Acesta, care tocmai a venit să-și cumpere carne, aude întrebarea și-i spune cine este ; străinul îi amintește scrisorile pe care și le-au trimis cu luni în urmă. Suárez se bucură că celălalt s-a hotărît să vină ; se duc amîndoi pe o pajiște, în apropiere, și Suárez pregătește grătarul. Mănîncă și beau și stau de vorbă. Despre ce, oare ? Presupun că despre fapte sîngeroase, fapte năpraznice, dar cercetîndu-se unul pe altul cu luare aminte și prudență. Au isprăvit, și greaua zăpușeală a după-amiezii atîrnă asupra pămîntului, cînd străinul îl poftește pe Don Wenceslao să-și măsoare amîndoi puterile. Să refuze ar fi o dezonoare. Se iau la trîntă și la început se joacă, doar, de-a lupta, dar Wenceslao nu întîrzie să simtă că străinul încearcă să-l ucidă. Înțelege, în sfîrșit, sensul scrisorii ceremonioase și regretă că a băut și a mîncat atît de mult. Știe că oboseala îl va răpune înaintea celuilalt, care e încă un flăcăiandru. Cu vicleșug sau cuviință, străinul îi propune un răgaz. Don Wenceslao primește și, cînd reîncepe lupta, îi

îngăduie celuilalt să-l rănească la braţul stîng, pe care ţine înfăşurat *poncho*-ul [1]. Cuţitul intră în încheietură, mîna rămîne moartă, atîrnînd. Suárez, dintr-un salt uriaş, se trage înapoi, aşază mîna însîngerată pe sol, o apasă cu cizma, o smulge, simulează o lovitură de pumnal îndreptată spre pieptul străinului şi dintr-o fulgerare îi deschide pîntecul. Aşa se termină povestea, afară doar de faptul că, pentru unii povestitori, străinul din Santa Fe rămîne pe cîmpul de luptă, iar pentru alţii (care-i refuză onoarea de a muri), se întoarce în ţinutul lui. În această ultimă versiune, Suárez îl face să-şi vină în fire cu ultimii stropi de rachiu de la masa de prînz...

În gesta Ciungului Wenceslao — astfel se numeşte acum Suárez, întru gloria sa —, blîndeţea sau cuviinţa anumitor trăsături (meseria de împletitor, grija de a nu-şi lăsa bătrîna singură, cele două scrisori pline de înfloriturí, conversaţia, prînzul) îmblînzesc sau accentuează în mod fericit cumplita fabulă ; aceste trăsături îi conferă un caracter epic şi chiar cavaleresc, pe care nu-l vom găsi — decît, doar, dacă hotărîm să-l găsim — nici în încăierările de beţivani din *Martín Fierro,* nici în echivalenta şi mai săraca versiune a lui Juan Muraña şi a omului din mahalaua Sud. O trăsătură comună ambelor variante e, poate, semnificativă. În amîndouă, cel ce-a stîrnit gîlceava este, pînă la urmă, înfrînt. Faptul se poate datora simplei şi mizerei necesităţi de a face să triumfe campionul local, dar şi tacitei condamnări (şi astfel am prefera să fie) a agresiunii în aceste ficţiuni eroice, sau (şi mai bine, încă) obscurei şi tragicei convingeri că omul este întotdeauna autorul propriei lui nefericiri, precum Ulise în cîntul XXVI din *Infern.* Emerson, care a lăudat, în biografiile lui Plutarh, „un stoicism ce nu este al învăţării, dar al sîngelui", n-ar fi dispreţuit această relatare.

---

[1] Despre acest vechi obicei de a lupta cu capa şi cu spada, ne vorbeşte Montaigne în *Eseurile* sale (I, 49) şi citează un pasaj din Caesar : *Sinistras sagis involvunt, gladiosque distringunt.* Lugones, la pagina 54 din *El Payador,* invocă un pasaj analog din balada despre Bernardo del Carpio : *Înfăşurîndu-şi cu mantia braţul, / Din teacă spada şi-o trage. (N. a.)*

Ni se înfățișează, așadar, oameni cu viață umilă, *gauchos* și *orilleros*[1] de pe malurile fluviilor La Plata și Paraná, oameni ce făuresc, fără să știe, o religie, cu mitologia și cu martirii ei : aspra și oarba religie a curajului, care îi face să fie, în orice clipă, gata pentru a ucide și a muri. Această religie este veche cît lumea, dar ea va fi fost redescoperită și trăită, pe aceste meleaguri, de către păstori, parlagii, crescători de vite, fugari și vagabonzi. Muzica ei se va fi aflat în romanțe, în milonge și în primele tangouri. Am scris că această religie e veche ; într-o *saga* din veacul al XII-lea, citim :

„— Spune-mi care îți e credința — întrebă contele.
— Cred în puterea mea — răspunse Sigmund."

Wenceslao Suárez și anonimul său rival, precum și alții pe care mitologia îi va fi dat uitării sau îi va fi contopit cu aceștia doi, au profesat fără îndoială aceeași credință virilă, care prea bine poate să nu fie o simplă vanitate, ci conștiința că în fiecare om se află Dumnezeu.

Un mister parțial

Odată admisă funcția compensatoare a tangoului, rămîne un mister de rezolvat. Independența Americii a fost, în bună parte, rezultatul unei acțiuni argentiniene ; soldați argentinieni au luptat în bătălii îndepărtate, pretutindeni pe continent, la Maipú, la Ayacucho, la Junín. Au urmat după aceea războaiele civile, războiul din Brazilia, campaniile împotriva lui Rosas și Urquiza, războiul din Paraguay, războiul de frontieră împotriva indienilor... Trecutul nostru militar e copios, dar este fapt indiscutabil că argentinianul, în ipostaza de viteaz, nu cu acest trecut se identifică (în ciuda preferinței ce se acordă, în școli, studiului istoriei), ci cu vastele figuri generice care sînt *el Gaucho* și *el Compadre*. Dacă nu mă înșel, această trăsătură instinctivă și paradoxală își are o explicație. Argentinianul își caută simbolul în *gaucho* și nu în militar, căci valoarea

[1] *Orillero* (termen argentinian) — locuitor al mahalalei, al mizeriei periferii. Cuvîntul vine de la spaniolul *orilla*, al cărui sens principal este acela de 'margine'. *(N. tr.)*

pe care în cel dintîi au concentrat-o tradiţiile orale nu se află în slujba nici unei cauze şi este pe de-a-ntregul pură. *El gaucho* şi *el compadre* sînt imaginaţi ca rebeli ; argentinianul, spre deosebire de americanii din Statele Unite şi de aproape toţi europenii, nu izbuteşte să se identifice cu Statul. Aceasta se poate atribui faptului general că Statul este o abstracţie de neconceput pentru el ; cert este că argentinianul este un individ şi nu un cetăţean. Aforisme precum acela al lui Hegel — „Statul este realitatea ideii morale“ [1] — îi par glume bizare. Nenumărate filme elaborate de Hollywood propun admiraţiei, în repetate rînduri, cazul unui om (în general, un ziarist) care caută prietenia unui criminal pentru a-l preda apoi poliţiei ; argentinianul, pentru care prietenia este o pasiune iar poliţia o *maffie*, simte că acest „erou“ este o canalie de neînţeles. Simte, alături de Don Quijote, că „fiecare trebuie să-şi vadă de păcatele sale“ şi că „nu-i treabă de oameni cinstiţi să fie călăii altor oameni, cînd n-au a se amesteca în asta“ (Don Quijote, 1, XXII). Nu o dată, în faţa simetriilor deşarte ale stilului spaniol, mi s-a părut că ne deosebim iremediabil de Spania ; aceste două rînduri din *Don Quijote* au fost de ajuns pentru a mă convinge de eroare ; ele constituie, parcă, simbolul tăcut şi secret al unei afinităţi. O confirmă în mod profund o noapte din literatura argentiniană : acea deznădăjduită noapte cînd un sergent din jandarmeria rurală a strigat că nu poate îngădui delictul ca un viteaz să fie ucis, şi a pornit să lupte împotriva propriilor săi soldaţi, umăr la umăr cu dezertorul Martín Fierro.

[1] Statul este impersonal ; argentinianul nu concepe decît relaţia personală. De aceea, furtul de bunuri publice nu reprezintă, pentru el, o crimă. Constat un fapt, dar nu-l justific, nici nu-l disculp. *(N. a.)*

DISCUŢII

(1932)

SUPERSTIŢIOASA ETICĂ A CITITORULUI

Condiţia precară a literelor noastre, incapacitatea lor de a atrage au produs o superstiţie a stilului, o distrată lectură de atenţii parţiale. Cei care pătimesc de această superstiţie înţeleg prin stil nu eficienţa sau ineficienţa unei pagini, ci aparenta iscusinţă a scriitorului : comparaţiile folosite, acustica, episoadele punctuaţiei şi ale sintaxei lui. Rămîn opaci în faţa propriei convingeri sau a propriei emoţii : sînt în căutare de tehnicisme (cuvîntul îi aparţine lui Miguel de Unamuno) care să le indice dacă pagina respectivă poate dobîndi drept de a le fi pe plac. Au aflat că adjectivarea nu trebuie să fie banală şi vor opina că o pagină este rău scrisă atunci cînd îmbinarea adjectivelor cu substantivul nu oferă surprize, chiar dacă finalitatea generală este întru totul împlinită. Au aflat că şi concizia e o virtute şi îl socotesc concis pe acela care se înnămoleşte în zece fraze scurte şi nu pe acela care strunește una amplă. (Exemple normative pentru această înşelăciune a scurtimii, pentru această frenezie sentenţioasă pot fi căutate în elocinţa celebrului consilier danez Polonius, din *Hamlet,* sau în aceea a unui alt Polonius, real de data aceasta, cu numele de Baltasar Gracián.) Au aflat că apropiata repetare a unor silabe constituie o cacofonie şi vor simula că, în proză, ea le provoacă o adevărată

durere, chiar dacă în vers le prilejuieşte o rară desfătare, presupun că şi aceea simulată. Cu alte cuvinte, nu iau în seamă eficienţa mecanismului, ci aşezarea părţilor lui. Emoţia o subordonează eticii sau, mai degrabă, unei etichete invulnerabile. S-a generalizat pînă într-atît această inhibiţie, încît cititorii, în sensul ingenuu al cuvîntului, sînt pe cale de dispariţie, pentru că toţi sînt critici potenţiali.

Atît de răspîndită e superstiţia aceasta, încît nimeni nu s-ar încumeta să admită absenţa stilului în opere care îi stau la inimă, îndeosebi dacă sînt clasice. Nu există carte bună fără o atribuire stilistică, de care nimeni nu se poate dispensa — cu excepţia propriului ei autor. Să-l luăm drept pildă pe *Don Quijote*. Critica spaniolă, în faţa doveditelor calităţi ale acestui roman, n-a vrut să recunoască faptul că cea mai de seamă valoare a lui (şi poate unica irecuzabilă) este aceea psihologică, şi îi atribuie în schimb haruri stilistice care multora le vor fi părînd misterioase. Într-adevăr, e deajuns să recităm cîteva pasaje din *Don Quijote*, pentru a simţi că Cervantes nu era stilist (cel puţin în prezenta accepţiune acustico-decorativă a termenului) şi că destinele lui Don Quijote şi Sancho Panza îl interesau prea mult ca să-şi îngăduie a se lăsa distras de propria sa voce. În *Agudeza y arte de ingenio* [1] — lucrare atît de elogioasă faţă de atîtea proze narative, precum aceea din *Guzmán de Alfarache* —, Baltasar Gracián nu se decide să pomenească despre Don Quijote. Iar Quevedo îi versifică în glumă moartea şi apoi îl dă uitării. Se va obiecta faptul că ambele exemple sînt negative ; Leopoldo Lugones, în vremurile noastre, exprimă — iată — o judecată explicită : „Stilul constituie latura slabă a lui Cervantes, şi neajunsurile provocate de influenţa lui au fost grave. Sărăcie a culorii, nesiguranţă a structurii, segmente sacadate care nu nimeresc niciodată finalul, desfăşurîndu-se în volbure interminabile, repetiţii, lipsă a proporţiei — iată legatul tuturor acelor care, văzînd numai în formă suprema realizare a operei nemuritoare, au rămas cu dinţii înfipţi în scoarţa ale cărei asprimi ascundeau forţa şi savoarea" *(El Imperio jesuítico,* pag. 59).

[1] 'Ascuţime şi meşteşug al spiritului'. *(N. tr.)*

Iar Groussac : „Dacă ar fi să descriem lucrurile așa cum sînt, ar trebui să mărturisim că o bună jumătate a operei are o formă din cale-afară de șubredă și neglijentă, fapt ce îndreptățește cu prisosință acel *limbaj umil* pe care adversarii i-l atribuiau lui Cervantes. Și, prin aceasta, nu mă refer — numai și în primul rînd — la impropriețăile verbale, la intolerabilele repetiții ori jocuri de cuvinte, ori la crîmpeiele de anevoioasă grandilocvență care sfîrșesc prin a ne copleși, ci la structura în general dezagregată a acestei fraze menite doar să umple timpul" (*Critica literaria,* pag. 41).

Vanitatea stilului evoluează într-o altă vanitate, mai patetică însă, cea a perfecțiunii. Nu există mînuitor al metrului, oricît de întîmplător sau nul ar fi, care să nu fi *dălțuit* (verbul este prezent în conversația lui) sonetul său perfect, minuscul monument în care e depozitată posibila sa nemurire, și pe care inovațiile și anihilările aduse de timp vor trebui negreșit să-l respecte. E vorba despre un sonet fără elemente de prisos, dar care-i de prisos el însuși : căci, tot, nu este decît pleavă și inutilitate. Această înșelăciune în privința dăinuirii (Sir Thomas Browne : *Urn burial)* a fost formulată și chiar recomandată de Flaubert în următoarea sentință : Corecțiunea (în accepția cea mai înaltă a termenului) izbutește să facă din gîndire ceea ce au izbutit apele Stixului cu trupul lui Ahile : o face invulnerabilă și indestructibilă *(Correspondance,* II, pag. 199). Judecata e categorică, dar eu n-am cunoștință de nici o experiență care să mi-o confirme. (Fac abstracție de virtuțile tonice ale Stixului ; această reminiscență infernală nu e un argument, e o emfază.) Pagina perfectă, pagina în care nici un cuvînt nu poate fi modificat fără vreun prejudiciu, este cea mai precară dintre toate. Modificările survenite în limbaj șterg sensurile laterale și nuanțele ; pagina „perfectă", constînd tocmai din aceste delicate valori, este aceea care se tocește cu cea mai mare ușurință. Dimpotrivă, pagina care poartă vocația nemuririi poate străbate focul eratelor, al versiunilor aproximative, al lecturilor neglijente, al înțelegerii greșite, fără a-și da sufletul în focul încercării. Nu se poate varia cu impunitate (astfel afirmă cei care îi resta\ilesc textul) nici un rînd dintre cele meșteșugite de

Góngora ; *Don Quijote*, în schimb, cîştigă orice postume bătălii cu traducătorii şi supravieţuieşte în orice neglijentă versiune. Heine, care nu-l ascultase niciodată în spaniolă, l-a celebrat pentru vecie. Spectrul german, ori scandinav, ori chiar hindus creat de Don Quijote este cu mult mai viu decît neliniştitele artificii verbale produse de stilistul pomenit.

N-aş dori ca morala acestei comparaţii să fie înţeleasă drept deznădăjduită ori nihilistă. Nu voiesc să încurajez neglijenţele de limbaj şi nici nu cred în vreo virtute mistică a frazei stîngace şi a epitetului vulgar. Afirm, doar, că voluntara omisiune a acestor două sau trei minore desfătări — divertismentele oculare produse de metaforă, cele auditive produse de ritm, ca şi surpriza interjecţiei sau a hiperbatonului — ne dovedeşte, de obicei, că pasiunea temei tratate e cea care precumpăneşte la scriitorul respectiv. Asprimea unei fraze îi e la fel de indiferentă literaturii adevărate ca şi onctuozitatea ei. Economia prozodică nu-i este mai puţin străină artei decît îi sînt caligrafia sau ortografia sau punctuaţia : adevăr pe care originea judicială a artei retorice şi aceea muzicală a cîntului ni l-au ascuns întotdeauna. Greşeala predilectă a literaturii de azi este emfaza. Cuvintele definitive, cuvintele ce postulează înţelepciuni de prooroc sau de arhanghel, decizii de o neclintire ce trece mult de limita omenească — *unic, niciodată, întotdeauna, totul, perfecţiune, desăvîrşit* — sînt în uzajul curent al tuturor scriitorilor noştri. Ei nu-şi dau seama că a rosti cu nemăsură un lucru indică o aceeaşi stîngăcie ca şi atunci cînd nu-l rosteşti pe de-a-ntregul, şi că nesăbuita generalizare şi intensificare constituie semne de sărăcie, pe care cititorul le simte ca atare. Necugetarea lor provoacă o depreciere a limbii. Aşa se întîmplă în franceză, unde expresia *Je suis navré* înseamnă deseori *Nu voi putea lua ceaiul cu domniile voastre* şi unde *aimer* a coborît la sensul de *a plăcea*. Această tendinţă hiperbolică a francezei se manifestă şi în limbajul scris : Paul Valéry, erou al lucidităţii organizatoare, transcrie o serie de pasaje din La Fontaine, uitate şi vrednice de a fi date uitării, şi afirmă despre ele (împotriva altcuiva) : *ces plus beaux vers du monde* (*Variété*, 84).

Acum, însă, aș vrea să mă gîndesc la viitor, nu la trecut. Acum există o lectură practicată în tăcere, simptom cu totul încurajator. Și există cititori de versuri taciturni. De la această capacitate discretă și pînă la o scriitură pur ideografică — transmitere directă de experiențe, nu de sunete — se desfășoară o distanță uriașă, dar, totuși, mai puțin întinsă decît întregul viitor.

Recitesc negațiile acestea și îmi spun : Nu știu dacă muzica a ajuns să dispere de muzică, sau marmura să dispere de marmură, dar literatura este o artă care știe să prevestească vremea în care va fi amuțit pe deplin și să se înverșuneze împotriva propriilor ei virtuți, și să-și adore propria ei dizolvare, și să-și glorifice sfîrșitul.

1930

NOTĂ DESPRE WALT WHITMAN

Îndeletnicirea literelor poate stîrni ambiția construirii unei cărți absolute, o carte a cărților care să le includă pe toate celelalte asemeni unui arhetip platonic, un obiect ale cărui virtuți să nu fie șterse de ani. Cei ce au nutrit asemenea ambiție au ales teme elevate : Apollonios din Rhodos — întîia corabie ce s-a primejduit să treacă marea ; Lucanus — disputa dintre Caesar și Pompeius, cînd vulturii s-au înfruntat cu vulturii ; Camoens — armele lusitane în Orient ; Donne — cercul transmigrării unui suflet, conform dogmei pitagoreice ; Milton — cea mai veche dintre vinovății și Paradisul ; Firdusi — tronurile sassanide. Góngora, cred, a fost întîiul în a gîndi că o carte importantă se poate dispensa de o temă importantă ; istoria vagă pe care o povestește în *Soledades* este deliberat lipsită de însemnătate, întocmai cum au semnalat-o și reprobat-o Cascales și Gracián *(Scrisori filologice,* VIII ; *El Criticón,* II, 4). Lui Mallarmé nu i-au fost de ajuns temele banale ; a căutat unele negative : absența unei flori sau a unei femei, albul filei înainte de a se naște poemul.

Asemenea lui Pater, el a simțit că toate artele tind către muzică, artă în care forma este, totdeodată, și fond ; cumintea sa profesiune de credință, *Tout aboutit à un livre,* pare să compendieze sentința homerică ce spune că zeii urzesc nefericiri pentru ca generațiile următoare să aibă ce să cînte *(Odiseea,* VIII, *in fine).* Yeats, către anul o mie nouă sute, căuta absolutul în mînuirea de simboluri care să deștepte memoria generică, sau marea Memorie, ce pulsează dedesubtul minților individuale ; aceste simboluri ar putea fi comparate cu ulterioarele arhetipuri ale lui Jung. Barbusse, în *L'Enfer,* carte lăsată pe nedrept uitării, a evitat (a încercat să evite) limitările timpului, prin relatarea poetică a actelor fundamentale ale omului ; Joyce, în *Finnegans Wake,* prin simultana prezentare de trăsături din epoci diferite. Deliberata mînuire de anacronisme, sortită făuririi unei aparențe de eternitate, a fost de asemenea practicată de Pound și T. S. Eliot.

Mi-am amintit unele procedee ; nici unul mai curios decît acela utilizat în 1855 de Whitman. Înainte de a-l cerceta, vreau să transcriu unele opinii care prefigurează, în mare, ceea ce intenționez să spun. Cea dintîi este a poetului englez Lascelles Abercrombie. „Whitman — citim — a extras din nobila sa experiență acea figură autentică și personală care constituie unul dintre puținele lucruri de seamă ale literaturii moderne : el însuși." Cea de a doua îi aparține lui Sir Edmund Gosse. „Nu există un Whitman adevărat... Whitman este literatura în stare protoplasmatică ; un organism intelectual atît de simplu încît se limitează la a-i reflecta pe toți cei ce se apropie de el." Cea de a treia este a mea : „Aproape tot ce s-a scris despre Whitman este falsificat prin două interminabile erori. Una este sumara identificare a lui Whitman — *om de litere,* cu Whitman — *erou* semi-divin în *Leaves of Grass* (asemenea lui Don Quijote, protagonist în *Don Quijote)* ; cealaltă, insensata adoptare a stilului și a vocabularului din poemele sale, adică, altfel spus, a chiar surprinzătorului fenomen ce se voiește a fi explicat."

Să ne imaginăm că o biografie a lui Ulise (întemeiată pe mărturiile lui Agamemnon, Laerte, Polifem, Calypso, Penelopa, Telemac, pe ale porcarului, pe ale Scilei și Carib-

dei) ne-ar dovedi că acesta n-a părăsit niciodată Ithaca. Dezamăgirea pe care ne-ar prilejui-o această carte, din fericire ipotetică, e comparabilă cu aceea pe care ne-o prilejuiesc toate biografiile lui Whitman. A părăsi lumea paradiziacă a versurilor lui pentru insipida cronică a vieții constituie o tranziție plină de melancolie. În mod paradoxal, această inevitabilă melancolie se agravează atunci cînd biograful vrea să disimuleze faptul că există doi Whitmani : „prietenosul și elocventul sălbatic" din *Leaves of Grass* și sărmanul literat care l-a născocit [1]. Poetul n-a fost niciodată în California sau în Canionul de Argint ; celălalt improvizează o apostrofă în ultimul dintre aceste locuri *(Spirit that formed this scene)* și a fost miner în cel dintîi *(Starting from Paumanok,* 1). Poetul, în 1859, se afla la New York ; celălalt, în ziua de 2 decembrie a aceluiași an, asista, în Virginia, la executarea bătrînului aboliționist John Brown *(Year of meteor).* Poetul s-a născut la Long Island ; tot astfel, celălalt, dar și într-unul din statele din Sud *(Longings for home).* Poetul a fost cast, rezervat și mai degrabă taciturn ; celălalt, efuziv și orgiastic. Multiplicarea acestor discordanțe e lesnicioasă ; mai important e să înțelegem, însă, că umilul vagabond fericit pe care îl propun versurile din *Leaves of Grass* ar fi fost incapabil de a le scrie.

Byron și Baudelaire și-au dramatizat, în ilustre tomuri, propriile nefericiri ; Whitman, din contră, fericirea. (Cu treizeci de ani mai tîrziu, la Sils-Maria, Nietzsche avea să-l descopere pe Zarathustra ; acest pedagog este fericit sau, în orice caz, recomandă fericirea, însă are cusurul de a nu exista.) Alți eroi romantici — Vathek ar fi întîiul din serie, iar Edmond Teste nu ar fi cel din urmă — accentuează diferențele în mod prolix ; Whitman, cu impetuoasă umilință, vrea să se asemene tuturor oamenilor. *Leaves of Grass* — ne avertizează el — „este cîntul unui mare individ colectiv, popular, fie el bărbat ori femeie" *(Complete Writings,* V, 192). Sau, într-un mod nemuritor *(Song of Myself,* 17) :

---

[1] Au intuit cu exactitate această diferență Henry Saidel Canby *(Walt Whitman,* 1943) și Mark van Doren în antologia din *Viking Press* (1945). Nimeni altcineva, pe cîte știu. *(N. a.)*

Acestea sînt într-adevăr gîndurile tuturor
oamenilor din toate locurile și epocile ; nu sînt indeosebi
ale mele.
Dacă sînt mai puțin ale tale decît sînt ale mele, atunci
ele sînt nimic sau aproape nimic.
Dacă nu sînt enigma și dezlegarea enigmei, sînt nimic.
Dacă nu se află aproape și departe, sînt nimic.

Aceasta e pășunea ce crește acolo unde se află pămînt
și apă,
Acesta e aerul comun ce scaldă planeta.

Panteismul a emis un tip de fraze în care se afirmă că Dumnezeu este, în același timp, diverse lucruri contradictorii sau (și mai bine) amestecate. Prototipul unor astfel de fraze ar fi următorul : „Eu sînt ritul, sînt jertfa, sînt ofranda de uleiuri, sînt focul" *(Bhagavadgita,* IX, 16). Anterior, însă ambiguu, este fragmentul 67 din Heraclit : „Dumnezeu este ziua și noaptea, iarna și vara, războiul și pacea, îndestularea și foamea." Plotin le descrie discipolilor săi un cer de neconceput, în care „totul se află în toate părțile, fiece lucru este toate lucrurile, soarele e toate stelele, și fiecare stea e toate stelele și soarele" *(Enneadas,* V, 8, 4). Attar, persan din veacul al XII-lea, cîntă aspra peregrinare a păsărilor în căutarea regelui lor, Simurg ; multe din ele pier în largul mărilor, dar supraviețuitorii descoperă că ei înșiși sînt Simurg și că Simurg este fiecare din ei și ei toți laolaltă. Posibilitățile retorice ale acestei extensii a principiului identității par infinite. Emerson, cititor al hindușilor și al lui Attar, scrie poemul Brahma ; din cele șaisprezece versuri care îl alcătuiesc, cel mai vrednic de luare aminte este acesta : *When me they fly, I am the wings* (Dacă vor să fugă de mine, eu sînt aripile). În mod analog, dar pe un ton mai elementar, ne apare *Ich bin der Eine und bin Beide,* de Stefan George *(Der Stern des Bundes).* Walt Whitman a reînnoit acest procedeu. Nu l-a utilizat, ca alții, pentru a defini divinitatea sau pentru a desfășura „simpatiile și diferențele" cuvintelor ; a vrut să se identifice, într-un fel de feroce duioșie, cu toți oamenii. A spus *(Crossing Brookling Ferry,* 7) :

Am fost îndărătnic, trufaș, avid, superficial, viclean, las. ticălos ;
Lupul, șarpele și mistrețul s-au întîlnit în ființa mea...

Sau (*Song of Myself*, 33) :

Eu sînt omul. Am suferit. Mă aflam de față.
Disprețul și liniștea martirilor.
Mama, osîndită ca vrăjitoare, arsă sub ochii copiilor, cu lemne bine uscate ;
Sclavul hăituit care se clatină, se sprijină de tăiș, gîfîind, scăldat în sudoare ;
Cuțitele ce-i străpung picioarele și grumazul, cruntele gloanțe și muniții ;
Toate acestea le simt, toate acestea sînt eu.

Toate acestea le-a simțit și le-a trăit Whitman, însă, în mod fundamental, el a fost — nu în simpla istorie, ci în mit — ceea ce exprimă următoarele două versuri (*Song of Myself*, 24) :

Walt Whitman, un cosmos, fiu al Manhattan-ului,
Turbulent, carnal, senzual, mîncînd, bînd, zămislind.

Și a fost, de asemeni, cel ce avea să devină în viitor, în viitoarea noastră nostalgie, creată de aceste profeții care au vestit-o (*Full of life, now*) :

Plin de viață, azi, compact, vizibil,
Eu, în vîrstă de patruzeci de ani în anul optzeci și trei al Statelor,
Pe tine, peste un veac sau peste multe veacuri,
Pe tine, care nu te-ai născut, te caut.
Tu mă citești. Acum cel nevăzut sînt eu,
Acum ești tu compact, vizibil, cel care intuiești versurile acestea și mă cauți,
Gîndind ce fericire ar fi dacă aș putea să fiu cu tine.
Fii fericit ca și cum eu aș fi cu tine. (Nu fi prea sigur, dealtminteri, că nu mă aflu aici.)

Sau (*Song of Parting*, 4, 5) :

Prietene ! Aceasta nu-i o carte ;
Cel ce mă atinge, atinge un pom.
(E noapte ? Sîntem singuri aici ?...)
Mi-eşti drag, dau la o parte învelişul acesta.
Sînt ca o fiinţă fără trup, biruitoare, moartă. [1]

Walt Whitman, omul, a fost directorul lui *Brooklyn Eagle*, şi şi-a citit ideile fundamentale în paginile lui Emerson, ale lui Hegel şi Volney ; Walt Whitman, personaj poetic, şi le-a extras din contactul cu America, ilustrat prin experienţe imaginare în alcovuri din New Orleans sau pe cîmpul de bătălie al Georgiei. Procedeul acesta, privit aşa cum se cuvine, nu comportă nimic fals. Un fapt fals poate fi esenţialmente adevărat. Se spune că Henric Întîiul, rege al Angliei, n-a mai zîmbit niciodată după moartea fiului său ; faptul, eventual fals, poate fi adevărat ca simbol al deznădejdii unui rege. S-a spus, în 1914, că germanii au torturat şi mutilat o seamă de ostateci belgieni ; faptul, se pare, era fals, dar compendia în mod util confuzele şi infinitele orori ale invaziunii. Şi mai scuzabil, încă, este cazul acelora ce se înverşunează să atribuie o doctrină unor experienţe vitale şi nu cutărei biblioteci sau cutărei recenzii. Nietzsche, în 1874, s-a amuzat pe seama tezei pitagoreice care enunţă că istoria se repetă în mod ciclic (*Vom Nutzen und Nachteil der Historie*, 2) ; în 1881, pe o cărare a pădurilor Silvaplana, a conceput, deodată, aceeaşi teză (*Ecce homo*, 9). În mod vulgar, sau josnic poliţist, s-ar putea vorbi despre plagiat ; Nietzsche, interogat, ar replica, desigur, că importantă este transformarea pe care o idee poate s-o opereze în noi

[1] E complex mecanismul acestor apostrofe. Ne emoţionează faptul că pe poet îl emoţiona emoţia noastră. Cf. aceste versuri ale lui Flecker, adresate poetului care îl va citi, după un mileniu :

O friend unseen, unborn, unknown,
Student of our sweet English tongue
Read out my words at night, alone :
I was a poet, I was young.

(N. a.)

însine, iar nu simplul fapt de a o elabora [1]. Abstracta propoziție a unității divine este cu totul altceva decît virtejul ce a smuls din deșert niște păstori arabi și i-a mînat spre o bătălie care nu s-a încheiat și ale cărei limite au fost Aquitania și Gangele. Whitman și-a propus să arate un democrat ideal, și nu să formuleze o teorie.

Din clipa cînd Horatius, cu o imagine platonică ori pitagoreică, și-a prezis cerească metamorfoză, a devenit clasică în domeniul literelor tema nemuririi poetului. Cei care au frecventat-o au făcut-o întru propria fală *(Not marble, not the gilded monuments)*, dacă nu întru lingușire ori răzbunare ; Whitman derivă, însă, din mînuirea ei, o relație personală cu fiecare viitor cititor. Se confundă cu el și dialoghează cu celălalt, cu Whitman *(Salut au monde,* 3) :

Ce auzi, Walt Whitman ?

Astfel s-a dedublat în Whitman-ul etern, în acel prieten care e un bătrîn poet american de pe la o mie opt sute și ceva, dar totodată propria-i legendă și totodată fiecare dintre noi și totodată fericirea. Vastă și aproape inumană i-a fost misiunea, dar pe măsura ei a fost izbînda.

PENTRU O REABILITARE A LUI „BOUVARD ET PÉCUCHET"

Istoria lui Bouvard și a lui Pécuchet este înșelător de simplă. Doi copiști (care, ca și Alonso Quijana, aveau în jur de cincizeci de ani) leagă o strînsă prietenie : o moștenire le îngăduie să-și părăsească slujba pentru a se așeza la țară ; acolo se dedică, rînd pe rînd, agronomiei, grădinăritului, fabricării conservelor, anatomiei, arheolo-

[1] Atît de mult se deosebesc raționea și convingerea, încît cele mai grave obiecții la adresa oricărei doctrine filozofice preexistă, de obicei, în opera care o proclamă. Platon, în *Parmenides*, anticipează argumentul celui de *al treilea om*, care avea să stîrnească împotrivă-i pe Aristot, pe Berkeley *(Dialogues,* 3), precum și refutările lui Hume. *(N. a.)*

giei, mnemotehnicii, literaturii, hidroterapiei, spiritismului, gimnasticii, pedagogiei, medicinei veterinare, filozofiei şi religiei ; fiecare dintre aceste dscipline eterogene le aduce un eşec ; după douăzeci sau treizeci de ani, dezamăgiţi (vom vedea în curînd că „acţiunea" nu se desfăşoară în timp, ci în eternitate), îi comandă tîmplarului un pupitru dublu şi se apucă din nou de copiat, ca pe vremuri[1].

Şase ani din viaţă, cei de pe urmă, i-a închinat Flaubert meditării şi executării acestei opere, care a rămas neterminată, şi pe care Gosse, atît de credincios *Doamnei Bovary,* avea s-o socotească o aberaţie, iar Rémy de Gourmont, opera capitală a literaturii franceze, şi poate chiar a literaturii.

Emile Faguet („cenuşiul Faguet", cum l-a numit cîndva Gerchunoff) a publicat în 1899 o monografie, ce are virtutea de a epuiza argumentele împotriva cărţii lui Flaubert, simplificînd, astfel, examenul ei critic. Flaubert, după părerea lui Faguet, a visat o epopee a prostiei umane şi (mînat de amintiri despre Pangloss şi Candide sau, poate, despre Sancho şi Quijote) a înzestrat-o în mod superfluu cu *doi* protagonişti, care nu sînt complementari şi nici opuşi, şi a căror dualitate nu este altceva decît un simplu artificiu verbal. Odată create sau postulate aceste fantoşe, Flaubert le face să citească o bibliotecă, *pe care să n-o înţeleagă.* Faguet subliniază cît de naiv e acest joc, şi cît de primejdios, de vreme ce Flaubert, pentru a închipui reacţiile celor doi imbecili ai săi, a citit o mie cinci sute de tratate de agronomie, pedagogie, medicină, fizică, metafizică etc., în scopul de a nu le înţelege. Faguet observă : „Dacă cineva se încăpăţînează să citească din punctul de vedere al unui om care citeşte fără să înţeleagă, în foarte scurt timp reuşeşte să nu mai înţeleagă absolut nimic şi să devină obtuz pe cont propriu". Fapt este că cinci ani de convieţuire l-au transformat treptat pe Flaubert în Bouvard şi în Pécuchet, sau (mai exact) pe Pécuchet şi pe Bouvard în Flaubert. Cei doi sînt, la început, doi idioţi, disprețuiţi şi maltrataţi de autor, pentru ca în cel

[1] Mi se pare că disting aici o referinţă ironică la propriul destin al lui Flaubert. *(N. a.)*

de al optulea capitol să intervină faimoasele cuvinte : „Atunci, o facultate lamentabilă s-a născut în spiritul lor, cea de a vedea prostia şi de a n-o mai putea tolera". Iar apoi : „Îi întristau lucruri lipsite de însemnătate : anunţurile de ziar, profilul unui burghez, o neghiobie auzită întîmplător". În acest punct, Flaubert se reconciliază cu Bouvard şi cu Pécuchet, Dumnezeu cu fiinţele zămislite de el. Asta se întîmplă, poate, în orice operă extinsă, sau, pur şi simplu, vie (Socrate devine Platon, Peer Gynt devine Ibsen), însă aici surprindem clipa în care visătorul, pentru a utiliza o metaforă adecvată, observă că se visează pe sine şi că plăsmuirile visului sînt el însuşi.

Întîia ediţie a cărţii datează din martie 1881. În aprilie, Henry Céard a încercat această definiţie : „un soi de Faust bicefal". În ediţia din *Pléiade,* Dumesnil confirmă : „Primele cuvinte din monologul lui Faust, la începutul părţii întîi, constituie întreg planul pentru *Bouvard et Pécuchet*". Acele cuvinte în care Faust regretă că a studiat în van filozofia, jurisprudenţa, medicina şi — vai ! — teologia. Faguet, dealtminteri, scrisese înaintea lui : „*Bouvard et Pécuchet* reprezintă istoria unui Faust care ar fi şi idiot". Să reţinem această epigramă, ce rezumă, într-un fel, toată acea complicată polemică.

Flaubert a declarat că unul din scopurile sale era acela de a revizui toate ideile moderne : detractorii lui argumentează că faptul de a le fi încredinţat asemenea revizuire unor bieţi imbecili este suficient, fără îndoială, pentru a o anula. A deduce din înfrîngerile acestor paiaţe zădărnicia religiilor, a ştiinţelor şi a artelor nu este altceva decît un sofism insolent sau o înşelăciune grosolană. Eşecurile lui Pécuchet nu comportă un eşec al lui Newton.

Pentru a înlătura această concluzie, calea cea mai obişnuită este negarea premisei. Digeon şi Dumesnil invocă, astfel, un pasaj din Maupassant, confident şi discipol al lui Flaubert, în care se poate citi că Bouvard şi Pécuchet sînt „două spirite îndeajuns de lucide, mediocre şi simple". Dumesnil subliniază epitetul „lucide", însă mărturia lui Maupassant — ori a lui Flaubert însuşi, presupunînd că ar putea fi obţinută — nu va putea fi niciodată atît de convingătoare pe cît izbuteşte să fie textul

însuși al operei, care pare să impună cuvîntul „imbéciles".

Justificarea cărții lui Flaubert, îndrăznesc să sugerez, este de ordin estetic, și are prea puțin — sau chiar deloc — a face cu cele patru figuri și cele nouăsprezece moduri ale silogismului. Rigoarea logică nu se îngemănează cu tradiția, ajunsă aproape instinctivă, de a așeza cuvintele fundamentale în gura proștilor și a nebunilor. Să ne amintim de reverența cu care Islamul se închină în fața idioților, socotind că sufletele lor au fost înălțate la ceruri ; să ne amintim de acele pasaje din Scriptură în care Dumnezeu a ales prostia pentru a-i umili pe înțelepți. Sau, dacă exemplele concrete sînt preferabile, să ne gîndim la *Manalive* de Chesterton, care este o evidentă culme de prostie și un abis de înțelepciune divină, sau la acel John Scott, care a afirmat că cel mai potrivit nume al lui Dumnezeu este *Nihilum*, despre care „el însuși nu știe ce este, pentru că nu este un ce...". Împăratul Moctezuma a spus că bufonii ne învață mai multe decît înțelepții, pentru că se încumetă să spună adevărul ; Flaubert (care, la urma urmelor, nu elabora o demonstrație riguroasă, o *Destructio Philosophorum*, ci o satiră) putea foarte bine să fi luat precauția de a-și încredința ultimele îndoieli și cele mai tainice spaime unor iresponsabili.

De bună seamă, se cuvine să întrevedem și o justificare mai profundă. Flaubert îi era credincios lui Spencer ; în *First principles* ale magistrului se citește că universul este de neconceput, pentru îndestulătorul și simplul motiv că a explica un fapt înseamnă a-l raporta la altul mai general și că acest proces nu are sfîrșit[1], sau ne conduce la un adevăr atît de general încît nu-l mai putem raporta la nici un altul ; adică, nu-l mai putem explica. Știința este o sferă finită care crește în spațiul infinit ; fiecare nouă expansiune o face să includă o nouă zonă de necunoscut, însă necunoscutul este inepuizabil. Flaubert scrie : „Încă nu știm aproape nimic și avem pretenția să ghicim acel ultim cuvînt care nu ne va fi revelat niciodată. Frenezia de a ajunge la o concluzie este cea mai funestă și

[1] Agrippa Scepticul a argumentat că orice probă cere la rîndul ei o probă, și tot așa la infinit. *(N. a.)*

mai sterilă dintre manii." Arta operează în mod necesar cu simboluri ; sfera cea mai mare este un punct în infinit ; doi copiști absurzi îl pot reprezenta pe Flaubert, dar și pe Schopenhauer sau pe Newton.

Taine i-a repetat lui Flaubert că subiectul romanului său ar cere o pană din secolul al XVIII-lea, concizia și caracterul mușcător *(le mordant)* al unui Jonathan Swift. A vorbit poate despre Swift, pentru că a simțit întrucîtva afinitatea dintre cei doi mari și triști scriitori. Amîndoi au urît cu minuțioasă ferocitate stupiditatea umană ; amîndoi au documentat această ură, compilînd, de-a lungul anilor, fraze banale și opinii idioate ; amîndoi au vroit să abată ambițiile științei. În cea de a treia parte din *Gulliver*, Swift descrie o venerată și vastă academie, ai cărei membri formulează propunerea ca omenirea să se dispenseze de limbajul oral, pentru a nu-și toci plămînii. Alții înmoaie marmura pentru a fabrica perne ; alții aspiră să răspîndească o varietate de oi fără lînă ; alții încearcă să dezlege enigmele universului cu ajutorul unei armături din lemn prevăzută cu manivele de fier, care combină cuvinte la întîmplare. Această invenție este îndreptată împotriva faimoasei *Ars magna* a lui Lull...

René Descharmes a examinat, și reprobat, cronologia din *Bouvard et Pécuchet*. Acțiunea necesită vreo patruzeci de ani ; protagoniștii au deja șaizeci și opt atunci cînd se dedică gimnasticii, moment în care Pécuchet descoperă și dragostea. Într-o carte atît de populată de circumstanțe, timpul, fără îndoială, rămîne imobil ; în afară de încercările și eșecurile celor doi Fausti (sau ale Faust-ului bicefal), nu se întîmplă absolut nimic ; lipsesc vicisitudinile comune, și fatalitatea, și hazardul. „Personajele din deznodămînt sînt aceleași ca și în preambul ; nimeni nu pleacă în călătorie, nimeni nu moare", observă Claude Digeon. Iar la altă pagină conchide : „Probitatea intelectuală a lui Flaubert i-a jucat o teribilă farsă : l-a făcut să-și supra-încarce povestirea filozofică, utilizînd, pentru a o scrie, pana sa de romancier."

Neglijențele, sau disprețul, sau libertățile ultimului Flaubert i-au descumpănit pe critici ; mie mi se pare că văd în ele un simbol. Omul care, în *Madame Bovary*, a

făurit romanul realist, a fost şi întîiul care să-l violeze. Chesterton, nu demult, scria : „Se poate foarte bine ca romanul să moară odată cu noi". Instinctul lui Flaubert a presimţit această moarte, care este pe cale să survină — nu constituie oare *Ulysses,* cu planurile şi itinerarele şi precizările lui, superba agonie a unui gen ? —, şi în capitolul al cincilea al cărţii a condamnat romanele „statistice sau etnografice" ale lui Balzac şi, prin extensiune, pe cele ale lui Zola. De aceea, timpul din *Bouvard et Pécuchet* înclină spre eternitate ; de aceea, protagoniştii nu mor şi vor continua să copieze, în apropiere de Caen, anacronicul lor *Sottisier,* ignorînd deopotrivă anul 1914 şi anul 1870 ; de aceea, cartea priveşte înapoi, către parabolele lui Voltaire şi ale lui Swift şi ale orientalilor, şi înainte, către cele ale lui Kafka.

Există, poate, o altă cheie. Pentru a batjocori aspiraţiile umanităţii, Swift le-a atribuit pigmeilor sau maimuţelor ; Flaubert, unei perechi de personaje groteşti. În mod evident, dacă istoria universală este istoria lui Bouvard şi a lui Pécuchet, tot ceea ce o integrează e ridicol şi perisabil.

FLAUBERT ŞI DESTINUL SĂU EXEMPLAR

Într-un articol menit a aboli ori a descuraja cultul lui Flaubert în Anglia, John Middleton Murry observă că există doi *Flaubert :* unul, un vlăjgan ciolănos, simpatic, mai degrabă naiv, cu înfăţişarea şi rîsul unui ţăran, care a trăit agonizînd asupra culturii intensive a cîtorva — puţine — tomuri desperecheate ; celălalt, un gigant fără trup, un simbol, un strigăt de luptă, un stindard. Mărturisesc a nu înţelege această opoziţie ; acel Flaubert care a agonizat pentru a produce o operă avară şi preţioasă este totuna cu acela din legendă şi (dacă cele patru tomuri ale corespondenţei sale nu ne înşeală) cu acela din istorie. Mai important decît importanta literatură premeditată şi realizată de el este tocmai acest Flaubert, care a constituit

întîiul Adam al unei specii noi : a omului de litere ca sacerdot, ca ascet şi aproape ca martir.

Antichitatea, din raţiuni pe care le vom vedea îndată, n-a putut să producă acest tip. În *Ion* se citeşte că poetul este „o făptură uşoară, întraripată şi sacră, care nu poate compune nimic fără a fi inspirat, adică fără a fi cuprins ca de un soi de nebunie." Asemenea doctrină a spiritului care suflă acolo unde voieşte el (*Evanghelia după Ioan,* 3 : 8) era ostilă unei valorizări personale a poetului, coborît la starea de instrument momentan al divinităţii. În cetăţile greceşti ori la Roma, un Flaubert e de neconceput ; cel ce i se apropia mai mult va fi fost, poate, Pindar, poetul sacerdotal, care şi-a comparat odele cu drumuri pietruite, cu o maree, cu statui din aur şi din fildeş ori cu zidiri, şi care simţea şi întruchipa demnitatea profesiunii literelor.

Doctrinei „romantice" a inspiraţiei pe care clasicii au profesat-o[1], se cuvine să-i mai adăugăm un fapt : sentimentul general că Homer epuizase poezia sau că, în orice caz, descoperise forma desăvîrşită a poeziei, în poemul eroic. Alexandru din Macedonia îşi rînduia în toate nopţile sub pernă pumnalul şi *Iliada,* iar Thomas de Quincey relatează că un pastor englez rostise din amvon un legămînt, încheiat „pe măreţia pătimirilor omeneşti, pe măreţia năzuinţelor omeneşti, pe nemurirea plăsmuirilor omeneşti, pe Iliada, pe Odiseea !" Mînia lui Ahile şi rigorile întoarcerii lui Ulise nu sînt teme universale ; pe această limitare, posteritatea şi-a întemeiat o speranţă. Să impună altor fabule — invocaţie cu invocaţie, bătălie cu bătălie, miracol cu miracol — curgerea şi configurarea *Iliadei* a fost ţelul suprem al poeţilor, vreme de douăzeci de veacuri. Ironia pe seama acestui ţel e lesnicioasă, dar nu şi pe seama *Eneidei,* care constituie urmarea fericită. (Lemprière îl include, discret, pe Vergilius printre beneficiarii lui Homer.) În veacul al patrusprezecelea, Petrarca, închinător gloriei romane, socotise a fi descoperit, în războaiele punice, materia epopeii ; Tasso, în cel de al XVI-lea veac, optează pentru întîia cruciadă. Două opere, sau două variante ale unei singure opere i-a închinat Tasso

[1] Reversul ei este doctrina „clasică" a romanticului Poe, care face din travaliul poetului un exerciţiu intelectual. *(N. a.)*

acestei teme ; una din ele e faimoasă, *Gerusalemme Liberata ;* cealaltă, *Gerusalemme Conquistata,* care încearcă să se muleze mai bine *Iliadei,* abia izbuteşte să fie o curiozitate literară. În ea se atenuează emfazele textului original, operaţie care, executată asupra unei opere esenţialmente emfatice, poate echivala cu anularea ei. Astfel, în *Liberata* (VIII, 23), citim despre un erou grav rănit şi viteaz a cărui viaţă se mai ţine într-un fir :

La vita no, ma la virtù sostenta quel cadavere indomito e feroce [1].

În varianta revizuită, hiperbolă şi eficienţă dispar deopotrivă :

La vita no, ma la virtù sostenta
il cavaliere indomito e feroce. [2]

Mai tîrziu, Milton trăieşte şi el pentru a construi un poem eroic. Din copilărie, poate înainte de a fi aşternut pe hîrtie vreun rînd, se ştie hărăzit literelor. Se teme că s-a născut prea tîrziu pentru epică (prea departe de Homer, prea departe de Adam) şi la o latitudine mult prea posomorîtă, dar totuşi, ani în şir, deprinde meşteşugul versificării. Studiază ebraica, arameana, italiana, franceza, greaca şi, de bună seamă, latina. Compune hexametri latini şi greceşti, şi endecasilabi toscani. Se dovedeşte măsurat, simţind că nemăsura poate să-i risipească facultăţile poetice. Scrie, la treizeci şi trei de ani, că poetul trebuie să fie un poem, „o compoziţie, adică, şi arhetipul unor lucruri mai bune", şi că nici un ins nevrednic de laudă nu trebuie să se încumete să cînte „fapturi eroice sau cetăţi vestite". Ştie că o carte pe care oamenii n-o vor lăsa să piară va ieşi de sub pana lui, dar subiectul nu i-a fost încă revelat şi îl caută în *Matière de Bretagne* şi în cele două Testamente. Pe o hîrtie întîmplătoare (care constituie azi manuscrisul de la Cambridge) notează peste

[1] 'Nu viaţa, ci doar vitejia susţine încă acel cadavru neîmblînzit şi feroce.' *(N. tr.)*

[2] 'Nu viaţa, ci doar vitejia îl susţine încă / pe cavalerul neîmblînzit şi feroce.' *(N. tr.)*

o sută de teme posibile. Alege, în cele din urmă, căderea îngerilor şi omul, temă istorică în acel secol, chiar dacă azi o socotim simbolică sau mitologică [1].

Milton, Tasso şi Vergilius s-au consacrat executării de poeme ; Flaubert a fost întîiul în a se consacra (dau acestui cuvînt rigoarea lui etimologică) elaborării unei opere pur estetice *în proză*. În istoria literaturilor, proza este posterioară versului ; paradoxul acesta a incitat ambiţia lui Flaubert. „Proza s-a născut ieri", a scris el. „Versul este prin excelenţă forma literelor antice. Combinaţiunile metricii au fost epuizate ; nu tot astfel acelea ale prozei." Iar în alt loc : „Romanul îşi aşteaptă Homerul său."

Poemul lui Milton include cerul, infernul, lumea şi haosul, însă continuă să fie o *Iliadă*, o *Iliadă* de dimensiunea universului ; Flaubert, în schimb, n-a vrut să repete şi nici să depăşească un model anterior. Şi-a spus că fiece lucru poate fi rostit într-un singur fel, iar scriitorul are îndatorirea de a descoperi felul acesta. În timp ce clasici şi romantici dezbăteau furtunos, Flaubert afirma că eşecurile lor pot fi, desigur, diferite, dar că izbînzile sînt, negreşit, aidoma, căci frumosul înseamnă totdeauna ceea ce e precis şi exact, şi un bun vers de Boileau echivalează cu un bun vers de Hugo. A crezut într-o armonie prestabilită a eufonicului şi a exactului şi s-a minunat de „relaţia necesară între cuvîntul just şi cuvîntul muzical". Această superstiţie a limbajului l-ar fi făcut pe oricare alt scriitor să urzească un mic dialect de proaste obiceiuri sintactice şi prozodice ; nu însă pe Flaubert, a cărui cuviinţă elementară l-a ocrotit de riscurile propriei doctrine. Cu îndelungă probitate a urmărit *le mot juste*, care, de bună seamă, nu exclude locul comun şi care va degenera, apoi, în vanitosul *mot rare* al cenaclurilor simboliste.

[1] Să urmărim variaţiunile unui detaliu homeric de-a lungul timpului. Elena din Troia, în *Iliada*, ţese un covor, şi îl ţese cu lupte şi cu nefericiri din chiar războiul Troiei. În *Eneida*, eroul, războinic din războiul Troiei, poposeşte în portul Cartago şi vede întruchipate pe un templu scene ale aceluiaşi război şi, între atîtea chipuri de războinici, chiar chipul său. În cea de a doua *Gerusalemme*, Godofredo îi primeşte pe ambasadorii egipteni într-un pavilion împodobit cu scene istorice înfăţişînd propriile-i războaie. Din cele trei versiuni, ultima e cea mai puţin izbutită. *(N. a.)*

Istoria povestește că faimosul Lao Tse a voit să trăiască în taină și să nu aibă nume ; o aceeași voință de a fi ignorat și, totodată, o aceeași faimă marchează și destinul lui Flaubert. Acesta din urmă dorea ca el să nu existe în propriile-i cărți sau, cel mult, să existe într-un mod invizibil, asemenea lui Dumnezeu în creația sa ; fapt este că, fără a ști dinainte că aceeași este pana care a scris *Salambô* și *Madame Bovary*, n-am putea-o ghici niciodată. De netăgăduit este și faptul că a te gîndi la opera lui Flaubert înseamnă a te gîndi la Flaubert însuși, la neobositul și laboriosul traditor al multelor variante și al încercărilor inextricabile. Don Quijote și Sancho sînt mai reali decît soldatul spaniol care i-a născocit, însă nici una din plăsmuirile lui Flaubert nu izbutește să fie atîta de reală pe cît este Flaubert. Cei ce afirmă că opera lui capitală ar fi *Corespondența* pot să invoce argumentul că în aceste tomuri bărbătești se află însuși chipul destinului său.

Acest destin continuă să fie exemplar, așa cum al lui Byron a fost pentru romantici. Imitării tehnicii lui Flaubert îi datorăm *The Old Wives' Tale* și *O primo Basilio ;* destinul său s-a repetat, cu misterioase magnificări și variații, în cel al lui Mallarmé (a cărui formulare — *„Țelul lumii este o carte“* — fixează o convingere a lui Flaubert), în acela al lui Moore, în al lui Henry James, precum și în acela al complexului și aproape infinitului irlandez care a urzit *Ulysses.*

ISTORIA UNIVERSALĂ A INFAMIEI

(1935)

PROLOG LA ÎNTÎIA EDIȚIE

Exercițiile de proză narativă care alcătuiesc această carte au fost executate între 1933 și 1934. Ele își au obîrșia, cred, în repetatele mele lecturi din Stevenson și Chesterton, în cele dintîi filme ale lui Von Sternberg și, poate, în vreo biografie a lui Evaristo Carriego. Abuzează de anumite procedee : enumerările eterogene, brusca soluție de continuitate, reducerea întregii vieți a unui ins la două sau trei scene... Nu sînt, nu își propun să fie psihologice.

Cît despre exemplele de magie care închid volumul, nu am asupra lor alt drept decît pe acela de traducător și cititor. Uneori cred că bunii cititori sînt lebede mai tenebroase și mai rare decît sînt bunii autori. Nimeni nu va tăgădui că piesele atribuite de Valéry plusquamperfectului său Edmond Teste valorează, fără nici o îndoială, mai puțin decît cele ale soției și prietenilor lui.

A citi, dealtminteri, este o activitate posterioară aceleia de a scrie : mai resemnată, mai cuviincioasă, mai intelectuală.

J. L. B.

Buenos Aires, 27 mai 1935.

VĂDUVA CHING, PIRATA

Cuvîntul *corsare* implică riscul de a deştepta o amintire mai degrabă incomodă : aceea a unui vodevil decolorat, cu flecăreli de ostentative subrete ce evoluau, travestite în pirate coregrafice, pe mări de vizibil carton. Şi, totuşi, corsare au existat : femei dibace în manevrele marinăreşti, în guvernarea unor echipaje bestiale, în urmărirea şi prădarea corăbiilor uriaşe. Una din ele a fost Mary Read, care a declarat, odată, că meseria de pirat nu-i hărăzită orişicui, şi că, pentru a-i face faţă aşa cum se cuvine, trebuie să te dovedeşti bărbat cu inima viteză, întocmai cum e ea. În asprele începuturi ale carierei ei, cînd n-ajunsese încă la rang de căpitan, unul dintre ibovnicii pe care îi avea pe atunci a fost batjocorit de cel mai fioros ins de la bord. Mary l-a provocat la duel şi s-au luptat cu mîinile amîndouă, după stăvechiul obicei al insulelor Caraibe : adîncul şi precarul pistol în mîna stîngă, sabia credincioasă în dreapta. Pistolul a dat greş, dar spada n-a făcut-o de ruşine... Pe la 1720, aventuroasei cariere a lui Mary Read i-a pus capăt un ştreang spaniol, în Santiago de la Vega (Jamaica).

O altă pirată a acelor mări a fost Anne Bonney, superbă irlandeză cu sîni înalţi şi plete înfocate, care nu o dată şi-a primejduit viaţa în abordarea navelor. A fost tovarăşa de arme a lui Mary Read şi, în cele din urmă, de spînzurătoare. Iubitul ei, căpitanul John Rackam, şi-a avut şi el partea lui de ştreang în acea ultimă reprezentaţie. Anne, dispreţuitoare, a nimerit fără să ştie această

aspră variantă a replicii prin care, odinioară, Aixa l-a mustrat pe Boabdil : „Dacă te-ai fi luptat ca un bărbat, nu te-ar mai spînzura acum ca pe un cîine."

A treia, mai norocoasă şi mai bogată în zile, a fost o aprigă pirată ce s-a luptat în apele Asiei, din Marea Galbenă şi pînă în fluviile de la frontiera Annam-ului. Vorbesc despre neînduplecata văduvă a lui Ching.

Anii de ucenicie

Pe la 1797, acţionarii numeroaselor escadre piratereşti din acea mare întemeiară un consorţiu şi-l numiră amiral pe un anume Ching, ins nemilos şi încercat în lupte. Acesta se dovedi într-atîta de aprig şi de crunt în jefuirea coastelor, încît locuitorii, plini de groază, implorară, cu paşcheşuri şi lacrimi, pavăza imperială. Tînguitoarea lor cerere nu rămase fără răspuns : primiră neîntîrziat porunca de a da foc propriilor sate, de a da uitării îndeletnicirile lor pescăreşti, de a se retrage în inima uscatului şi de a învăţa o ştiinţă necunoscută lor, numită agricultura. Făcură întocmai, şi păcăliţii agresori nu mai găsiră decît ţărmuri pustiite. Fură siliţi să se dedice, aşadar, jafului de corăbii : jaf încă mai păgubitor decît acela dinainte, din pricină că aducea mari neajunsuri negoţului. Guvernul imperial nu mai stătu la gînduri şi le porunci foştilor pescari să părăsească vitele şi plugul şi să-şi repare vîsle şi năvoade. Aceştia se răzvrătiră, căci încă stăruiau în vechea spaimă, drept care autorităţile optară pentru o soluţie cu totul diferită : să-l numească pe amiralul Ching şef al Grajdurilor Imperiale. Acesta era tocmai pe cale de a se lăsa corupt. Acţionarii, însă, o aflară la timp, şi virtuoasa lor indignare se exprimă printr-un platou cu omizi veninoase, gătite cu orez. Explozivul se dovedi fatal : fostul amiral şi proaspătul şef al Grajdurilor Imperiale îşi dădu sufletul zeităţilor mării. Văduva, transfigurată de dubla trădare, îşi adună piraţii, le dezvălui întortocheatul caz şi le ceru cu fermitate să respingă atît bunăvoinţa perfidă

a împăratului, cît şi dubioasele servicii ale acţionarilor cu gusturi înveninătoare. Le propuse jaful pe cont propriu şi votarea unui nou amiral. Ea însăşi a fost cea aleasă. Era o femeie vînoasă, cu priviri lîncede şi zîmbet cariat. Părul cănit şi dat cu ulei avea mai multă strălucire decît ochii.

La ordinele ei domoale, corăbiile se lansară către aventuri şi către largul mării.

Comanda

Treisprezece ani de metodice primejdii s-au scurs după aceea. Flota se alcătuia din şase escadre, sub pavilioane de culori diferite : roşu, galben, verde, negru, violet, precum şi semnul şarpelui, care era al navei comandante. Şefii se numeau Pasăre şi Piatră, Pedeapsă a Apelor din Zori, Giuvaer al Echipajului, Val Plin de Peşti şi Soare Înalt. Regulamentul, redactat de văduva Ching în persoană, era de o neîndurătoare străşnicie, iar stilul lui precis şi laconic era lipsit de veştedele flori retorice care conferă o majestate mai degrabă rizibilă stilului chinez imperial, din care vom furniza ulterior cîteva îngrijorătoare exemple. Transcriu unele articole :

„Toate bunurile transbordate de pe navele inamice vor trece într-un depozit şi acolo vor fi înregistrate. A cincea parte din cantitatea adusă de fiecare pirat îi va fi înapoiată după aceea ; restul rămîne în depozit. Încălcarea acestei porunci se pedepseşte cu moartea.

Pedeapsa aplicată piratului care îşi va fi părăsit postul fără permisiune specială este străpungerea publică a urechilor. Repetarea acestei greşeli se pedepseşte cu moartea.

Raporturile cu femei răpite de prin sate sînt interzise pe puntea vasului. Vor trebui să aibă loc numai în cală şi niciodată fără permisiunea pazei. Încălcarea acestei porunci se pedepseşte cu moartea.“

Informaţii furnizate de prizonieri asigură că tainul acestor piraţi consta, în cea mai mare parte, din pesmeţi, din obezi şobolani domesticiţi ca şi din orez fiert, şi că în zilele de bătălie obişnuiau să toarne, în băuturile lor tari,

și praf de pușcă. Jocuri de cărți și zaruri frauduloase, cupa și rombul la „fantan", vizionara pipă cu opium și rachiul constituiau divertismentul ceasurilor de răgaz. Două spade simultan mînuite erau armele preferate. Înaintea abordării își ungeau pometii obrajilor și trupul cu o infuzie de usturoi : infailibil talisman împotriva ofensei armelor de foc.

Membrii echipajului călătoreau cu femeile lor, iar căpitanul cu un harem alcătuit din cinci sau șase roabe, pe care biruințele îl primeneau.

Vorbește Kia-King, tînărul împărat

Pe la jumătatea anului 1809 a fost promulgat un edict imperial, din care transcriu partea de la început și pe aceea de la urmă. Mulți au fost cei care i-au criticat stilul :

„Oameni nemernici și primejdioși, oameni ce calcă pîinea în picioare, oameni care nesocotesc larma adunătorilor de biruri ca și pe a bieților orfani, oameni pe ale căror straie de taină sînt figurați fenixul și dragonul, oameni ce tăgăduiesc adevărul cărților tipărite, oameni ce îngăduie ca lacrimile să le curgă pe obraji cu ochii ațintiți spre miazănoapte — tulbură tihna plină de noroc a rîurilor noastre ca și străvechea încredere a mărilor ce ne aparțin. În șubredele corăbii găurite ei înfruntă zi și noapte furtuna. Țelul lor nu este mărinimos : nu sînt și n-au fost niciodată adevărații prieteni ai corăbierului. Departe de a-i oferi pavăza lor, ei îl atacă într-o feroce înverșunare și îl poartă spre ruină, spre schilodire sau spre moarte. Înfrîng astfel legile naturale ale Universului, făcînd ca apele să se reverse, ca țărmurile să se inunde, ca fiii să se întoarcă împotriva părinților iar rosturile ploii și ale secetei să fie zdruncinate...

...Prin urmare îți încredințez pedepsirea lor, Amirale Kvo-Lang. Și nu uita că îndurarea este un atribut imperial și că ar fi dovadă de trufie ca un supus să și-o asume. Fii crud, fii drept, fii ascultat, fii victorios."

Incidentala referire la șubredele ambarcațiuni era, de bună seamă, falsă. Scopul ei era cel de a spori curajul

expediției lui Kvo-Lang. Nouăzeci de zile mai tîrziu, forțele văduvei Ching le înfruntară pe cele ale Imperiului Central. Aproape o mie de nave se luptară din zori și pînă-n zorii zilei următoare. Un cor confuz, alcătuit din clopote, din tobe, din lovituri de tun, din imprecații, din gonguri și din profeții, acompanie întreaga acțiune. Forțele Imperiului fură zdrobite. Nici neîngăduita îndurare și nici poruncita cruzime nu avură prilejul de a se manifesta. Kvo-Lang respectă un rit pe care generalii noștri înfrînți preferă să-l omită : sinuciderea.

Țărmurile înspăimîntate

Atunci cele șase sute de jonci de război și cei patruzeci de mii de piraţi biruitori ai văduvei trufașe urcară gurile fluviului Si-Kiang, multiplicînd incendii și înspăimîntătoare orgii și orfani fără de număr la babord și tribord. Sate întregi fură pustiite. Numai într-unul singur numărul prizonierilor trecu de o mie. O sută douăzeci de femei care-și puseseră speranța în vaga ocrotire a trestiilor și a orezăriilor din preajmă fură date în vileag de plînsul neostoit al unui prunc și vîndute apoi în Macao. Deși îndepărtate, nevolnicele lacrimi precum și doliul acelor prădăciuni răzbătură pînă la Kia-King, Fiul Cerului. Unii istorici pretind că l-ar fi îndurerat mult mai puțin decît dezastrul expediției sale punitive. Fapt neîndoielnic este că puse atunci la cale o a doua, cumplită în pavilioane, în marinari, în soldați, în scule de război, în provizii, în prezicători și astrologi. Comanda îi reveni, de data aceasta, lui Ting-Kvei. Strivitoarea mulțime de nave urcă delta fluviului Si-Kiang și închise trecerea escadrei piratерești. Văduva se pregăti de bătălie. O presimțea anevoioasă, foarte anevoioasă, aproape deznădăjduită ; nopți și luni de jaf și trîndăvie îi șubreziseră oamenii. Bătălia întîrzia să înceapă. Fără grabă, soarele se înălța și cobora deasupra trestiilor tremurătoare. Oameni și arme stăteau necontenit de veghe. Amiezile erau mai vehemente, amurgurile, însă, nesfîrșite.

Dragonul şi Vulpea

Cu toate acestea, înalte stoluri leneşe de imponderabili dragoni se ridicau în fiecare seară de pe corăbiile escadrei imperiale şi se aşezau cu gingăşie pe faţa apei şi pe punţile corăbiilor inamice. Erau aeriene construcţii din hîrtie şi trestie, asemănătoare zmeielor, şi argintata sau roşia lor suprafaţă repeta neîncetat aceleaşi semne. Văduva cercetă neliniştită aceşti ordonaţi meteori şi citi în ei lenta şi confuza fabulă despre un dragon care ocrotise întotdeauna o vulpe, în ciuda lungilor ei ingratitudini şi a constantelor delicte. Luna pe cer începu să se îngusteze, dar figurile din hîrtie şi trestie continuau să aducă, în fiecare seară, aceeaşi istorie, cu aproape imperceptibile variaţii. Văduva se neliniştea şi sta pe gînduri. Cînd luna se rotunji din nou pe cer şi pe apa roşiatică, istoria păru să se apropie de sfîrşit. Nimeni nu putea prevedea dacă o nelimitată îngăduinţă sau o nelimitată pedeapsă aveau să se abată asupra vulpii, însă inevitabilul sfîrşit se apropia. Văduva înţelese. Aruncă cele două spade în rîu, îngenunche într-o barcă şi porunci să fie dusă pînă la nava ce comanda flota imperială.

Se înserа ; cerul era plin de dragoni, de data aceasta galbeni. Văduva murmura o frază. „Vulpea caută aripa dragonului", rosti în clipa cînd urcă la bord.

Apoteoza

Cronicarii susţin că vulpea dobîndi iertarea şi că îşi închină lenta ei bătrîneţe contrabandei de opium. Încetă de a mai fi Văduva ; îşi luă un nume a cărui traducere ar fi Strălucirea Adevăratei Învăţături.

Din ziua aceea (scrie un istoric) *navele îşi redobîndiră tihna. Cele patru mări ca şi inumerabilele rîuri deveniră sigure şi binecuvîntate.*

Plugarii putură să-şi vîndă spadele şi să-şi cumpere vite pentru aratul cîmpului. Închinară jertfe, înălţară rugăciuni pe culmile munţilor şi se veseliră cît fu ziua de mare, cîntînd îndărătul paravanelor.

NECUVIINCIOSUL MAESTRU DE CEREMONII KOTSUKÉ NO SUKÉ

Infamul din această relatare este necuviinciosul maestru de ceremonii Kotsuké no Suké, funest slujbaş imperial care a pricinuit ruina şi apoi moartea celui ce a fost stăpînul Turnului din Ako, şi n-a vrut să dispară ca un samurai cînd răzbunarea l-a silit s-o facă. Acest om merită recunoştinţa oamenilor, căci a trezit nepreţuite semne de credinţă şi a fost sumbrul şi necesarul prilej al unei acţiuni nepieritoare. Mai bine de o sută de romane, monografii, teze de doctorat şi alte feluri de lucrări comemorează faptul — pentru a nu mai vorbi de revărsările în porţelan, în lapislazuli cu umbre şi în lac. Pînă şi versatila peliculă de celuloid a fost utilizată în acest scop, căci *Istoria Pilduitoare a celor Patruzeci şi şapte de Samurai* — acesta îi e numele exact — este cel mai frecvent motiv de inspiraţie din cinematograful japonez. Minuţioasa glorie pe care aceste ardente mărturii vor s-o afirme este mai mult decît îndreptăţită : ea încununează o acţiune care-i din prima clipă dreaptă în ochii tuturor celor ce-o află.

Voi urma relatarea lui A. B. Mitford, care omite permanentele digresiuni făurite îndeobşte de culoarea locală şi preferă să se concentreze asupra mişcării gloriosului episod. Această vădită lipsă a „orientalismului" ne îngăduie să presupunem că ar fi vorba despre o traducere directă din limba japoneză.

Panglica dezlegată

În de mult stinsa primăvară a anului 1702, ilustrul senior al Turnului din Ako urma să întîmpine şi apoi să găzduiască aşa cum se cuvine un sol imperial. Două mii trei sute de ani de politeţe (unii dintre ei mitologici) împovăraseră, însă, îngrijorător ceremonialul primirii. Trimisul îl reprezenta pe împărat, dar în mod aluziv sau simbolic : nuanţă pe care ar fi fost deopotrivă de inoportun s-o îngroşi sau s-o atenuezi. Pentru a împiedica erori ce lesne ar fi putut să devină fatale, un slujitor al curţii de

la Yedo îl preceda în calitate de maestru de ceremonii. Departe de comoditățile curtene și condamnat la acea frustă *villégiature,* care trebuie să-i fi părut asemenea unui exil, Kira Kotsuké no Suké împărtășea, fără grație, instrucțiunile. Uneori dilata pînă la insolență tonul profesoral. Discipolul său, stăpînul Turnului, încerca să nu ia în seamă aceste ofense. Nu știa să-i răspundă în același fel, iar disciplina îi interzicea orice urmă de violență. Și iată că, într-o dimineață, panglica de la pantoful maestrului se dezlegă și acesta îi ceru să i-o lege. Cavalerul o făcu plin de umilință, dar cu o indignare conținută. Necuviinciosul maestru de ceremonii îi spuse că, într-adevăr, este incorigibil, și că numai un bădăran ar fi putut să cîrpăcească un nod atît de grosolan. Stăpînul Turnului scoase atunci spada și-i scrijeli fața. Celălalt o luă la goană, cu fruntea abia însemnată de o firavă dungă de sînge... Cîteva zile mai tîrziu, tribunalul militar se declara împotriva celui care trăsese spada și-l condamna să-și ia viața. În grădina centrală a Turnului din Ako fu ridicată o estradă din postav roșu pe care apăru condamnatul, i se dădu un pumnal de aur bătut cu pietre scumpe, își mărturisi în mod public vina și apoi se dezgoli pînă la brîu, își deschise pîntecul cu cele două răni rituale și muri ca un samurai, iar spectatorii mai îndepărtați nu văzură nici o urmă de sînge căci și postavul era roșu. Un om încărunțit și plin de grijă îl decapită apoi cu spada : sfetnicul Kuranosuké, fostul său naș.

Simulatorul infamiei

Turnul lui Takumi no Kami fu confiscat : căpitanii împrăștiați, familia sărăcită și cufundată în umbră, numele său menit execrării. Sînt glasuri care spun că în aceeași noapte în care își dăduse moartea, patruzeci și șapte din căpitanii lui s-ar fi adunat pe culmea unui munte și ar fi pus la cale, de-amănuntul, toate cîte aveau să se întîmple cu un an după aceea. Mai verosimil este, însă, că se vor fi supus unor îndreptățite amînări, și că unul din sfaturile lor a avut loc nu pe culmea anevoioasă a unui

munte, ci într-un mic templu din adîncul pădurii, un pavilion modest făcut din lemn alb, fără altă podoabă decît cutia dreptunghiulară ce conţine o oglindă. Doreau cu toţii răzbunarea, şi răzbunarea trebuie să le fi părut, pe atunci, de neatins.

Kira Kotsuké no Suké, detestatul maestru de ceremonii, îşi întărise între timp locuinţa şi, cînd ieşea, puzderie de arcaşi şi luptători îi vegheau palanchinul. Avea spioni incoruptibili, tainici şi fără greş. Nimeni nu era mai păzit şi mai supravegheat decît presupusul căpitan al răzbunătorilor : Kuranosuké, bătrînul sfetnic. Acesta o află întîmplător şi pe acest fapt întemeie planul de răzbunare.

Se mută la Kioto, oraş neîntrecut în tot imperiul prin culoarea toamnelor lui. Se lăsă cucerit de lupanare, de casele de joc şi de taverne. În ciuda părului său alb, legă prietenie cu tîrfe şi poeţi, ba chiar cu inşi de speţă şi mai joasă. Odată, îl azvîrliră afară dintr-o tavernă şi-l prinse ziua adormit pe pragul uşii, cu capul răsturnat în murdărie.

Un tînăr din Satsuma îl recunoscu şi spuse cu tristeţe şi mînie : *Nu este acesta, oare, acel sfetnic al lui Asano Takumi no Kami, care i-a stat de ajutor în clipa morţii şi care, în loc să-şi răzbune stăpînul, se lasă tîrît de plăceri şi ruşine ? Oh, tu, nevrednic purtător al numelui de Samurai !*

Îi lovi cu piciorul faţa adormită şi i-o scuipă. Iar cînd spionii raportară această abrutizare, Kotsuké no Suké se simţi uşurat.

Faptele nu se opriră aici. Bătrînul sfetnic îşi alungă soţia şi pe cel mai mic dintre fii şi-şi cumpără o tîrfă dintr-un lupanar, ticăloşie ce deveni în curînd faimoasă şi care umplu de bucurie inima duşmanului său, făcîndu-l să-şi slăbească temătoarea prudenţă. Infamul sfîrşi prin a-şi elibera jumătate din paznici.

Într-una din nopţile cumplitului an 1703, cei patruzeci şi şapte de căpitani îşi dădură întîlnire într-o grădină pustie de lîngă Yedo, în apropierea unui pod şi a manufacturilor de cărţi de joc. Aveau cu ei stindardele seniorului

lor. Înainte de a începe atacul, îi preveniră pe vecini că nu e vorba despre o nelegiuire, ci despre o operaţiune militară de strictă dreptate.

Cicatricea

Două cete atacară palatul lui Kira Kotsuké no Suké. Bătrînul consilier o comanda pe cea dintîi, care atacă poarta din faţă ; pe cea de a doua, fiul său mai mare, care nu împlinise şaisprezece ani şi care avea să moară în acea noapte. Istoria cunoaşte diversele momente ale acestui coşmar lucid : coborîrea primejdioasă şi pendulară pe scări de frînghie, toba atacului, ivirea grabnică a apărătorilor, arcaşii aşezaţi pe o terasă, zborul ferm al săgeţilor drept către punctele omeneşti vitale, porţelanurile profanate cu sînge, moartea febrilă care apoi devine glacială ; impudoarea şi neorînduiala morţii. Muriră nouă căpitani ; apărătorii nu erau mai puţin viteji şi nu voiau să se predea. Puţin după miezul nopţii orice rezistenţă încetă.

Kira Kotsuké no Suké, pricină infamă a acestor probe de credinţă, nu-şi făcea apariţia. Îl căutară prin toate colţurile acelui zguduit palat şi, cînd pierduseră nădejdea de a-l mai găsi, bătrînul sfetnic observă că cearşafurile patului încă mai poartă căldura unui trup. Căutară din nou şi descoperiră o ferestruică strîmtă, disimulată printr-o oglindă de bronz. De jos, dintr-un întunecat colţ de grădină, îi privea un om înveşmîntat în alb. În mîna dreaptă avea tremurătoarea spadă. Cînd coborîră, omul nu ezită să se predea fără luptă. Fruntea îi era scrijelită de o cicatrice : vechiul desen al spadei lui Takumi no Kami.

Atunci, însîngeraţii căpitani se azvîrliră la picioarele infamului şi-i spuseră că ei sînt slujitorii seniorului din Turn, de a cărui pierzanie şi de al cărui sfîrşit s-a făcut vinovat, şi îl rugară să-şi ia viaţa, aşa cum e dator să facă un *samurai*.

Zadarnic, însă, oferiră actul acesta de onoare sufletului său abject. Era un ins care nu ştia ce e cinstea ; în zori, fură siliţi să-l descăpăţîneze.

Mărturia

Odată răzbunarea împlinită (însă fără mînie, fără neliniște și fără înduioșare), căpitanii se îndreptară spre templul ce adăpostește rămășițele pămîntești ale stăpînului lor.

Într-o căldare duc cu ei incredibilul cap al lui Kira Kotsuké no Suké, pe care-l poartă încet, pe rînd. Străbat cîmpii și ținuturi întinse, în lumina limpede a zilei. Oamenii plîng și îi binecuvîntează. Principele din Sendai voiește să le dea găzduire, dar ei răspund că se vor împlini curînd doi ani de cînd stăpînul îi așteaptă. Ajung la întunecatul mormînt cu ofranda capului dușman.

Curtea Supremă își rostește sentința. Este aceea pe care căpitanii o așteaptă : li se oferă privilegiul de a-și lua viața. Toți se grăbesc să-l împlinească, unii din ei cu o ardentă seninătate, și odihnesc apoi alături de stăpînul lor. Bărbați în toată firea și copii vin să se închine la mormîntul acestor oameni atît de credincioși.

Băiatul din Satsuma

Printre pelerinii sosiți la mormînt se numără un băiețandru acoperit de colb și ostenit, care a venit, pesemne, de departe. Se prosternează în fața monumentului lui Oishi Kuranosuké, bătrînul sfetnic, și spune cu glas tare : *Eu te-am văzut zăcînd pe jos, în ușa unui lupanar din Kioto, și n-am știut că pregăteai răzbunarea stăpînului tău, și te-am socotit un oștean lipsit de credință și te-am scuipat în față. Am venit să-ți ofer satisfacție.* Spunînd acestea, își luă viața făcîndu-și *harakiri.*

Preotul se înduioșă de bărbăția lui și îi făcu mormîntul acolo unde odihneau și căpitanii.

Acesta e sfîrșitul istoriei celor patruzeci și șapte de oameni credincioși — cu toate că, de fapt, ea nu are sfîrșit, căci noi, oamenii ceilalți, care nu sîntem, poate, atît de credincioși, dar care niciodată nu vom pierde cu totul speranța de a ne asemui cu ei, vom continua să-i cinstim prin cuvinte.

PROFETUL MINCINOS, HAKIM DIN MERV

Pentru Angélica Ocampo

Dacă nu mă înşel, izvoarele originale de informare asupra lui Al Moqanna, Profetul Învăluit (sau, mai exact, Mascat) din Jorasan, se reduc la patru : a) excerpte din *Istoria califilor* conservate de Baladhuri, b) *Călăuza uriaşului* sau *Cartea lămuririi şi a îndreptării* aparţinînd cronicarului oficial al Abbasizilor, Ibn abi Tair Tarfur, c) codicele arab intitulat *Anihilarea rozei,* unde sînt combătute îngrozitoarele erezii ale *Rozei întunecate* sau *Rozei ascunse,* care constituia cartea canonică a Profetului, d) cîteva monede fără efigie dezgropate de inginerul Andrusov cu ocazia unor lucrări făcute la Calea Ferată Transcaspică. Aceste monede au fost depuse la Cabinetul Numismatic din Teheran şi conţin distihuri persane ce rezumă sau corectează anumite pasaje din Anihilare. *Roza* originală s-a pierdut, de vreme ce manuscrisul găsit în 1899 şi publicat nu fără uşurătate de *Morgenländiches Archiv* a fost declarat apocrif de către Horn, iar apoi de către Sir Percy Sykes.

Faima occidentală a Profetului se datorează unui gureş poem de Moore, abundînd în efuziuni nostalgice şi în suspine de conspirator irlandez.

Hlamida purpurie

În anul 120 de la Hegira şi 736 de la Răstignirea pe Cruce, s-a născut în Turkestan insul numit Hakim, pe care oamenii de pe timpul şi meleagurile acelea aveau să-l poreclească mai apoi *Învăluitul.* Patria lui era străvechea cetate Merv, ale cărei grădini şi vii şi păşuni se deschid cu tristeţe înspre deşert. Amiaza este albă şi orbitoare, cînd n-o întunecă nori de praf care înăbuşă oamenii şi lasă o brumă albicioasă pe ciorchinii negri.

Hakim a crescut în această cetate istovită. Ştim că un frate al tatălui său l-a iniţiat în meşteşugul de vopsitor,

meșteșug de necredincioși, de falsificatori și nestatornici, care i-a atras primele anateme din prodigioasa-i carieră. *Chipul meu este de aur* (spune el într-o pagină faimoasă a *Anihilării) dar am macerat purpura și am înmuiat în cea de a doua noapte lîna nedărăcită și am îmbibat în cea de a treia noapte lîna lucrată, iar împărații din insule își mai dispută încă, și-n ziua de azi, acel veșmînt sîngeriu. Astfel am păcătuit în anii tinereții și am întors adevăratele culori ale firii. Îngerul îmi spunea că mieii nu sînt de culoarea tigrilor. Satan îmi spunea că Atotputernicul vrea ca așa să fie și se slujea de dibăcia și de purpura mea. Acum știu că Îngerul și Satan răstălmăceau adevărul și că orice culoare este vrednică de ură.*

În anul 146 de la Hegira, Hakim a dispărut din patria sa. Căldările și butoaiele de vopsit au fost găsite sfărîmate și tot astfel un hanger de Shiraz și o oglindă de bronz.

Taurul

La sfîrșitul lunii Xaban a anului 158, văzduhul pustiului era limpede și oamenii priveau spre asfințit în așteptarea lunii Ramadan, care aduce penitența și postul. Erau acolo sclavi, cerșetori, gcambași de cai, hoți de cămile și parlagii. Așezați cu gravitate pc pămîntul gol, în poarta unui caravanserai aflat pe drumul Mervului, așteptau semnul. Priveau asfințitul, și asfințitul avea culoarea nisipului.

Din străfundul pustiului ametitor (al cărui soare e aducător de friguri, după cum luna e aducătoare de lîncezeală) văzură înaintînd trei făpturi, ce le părură din cale afară de înalte. Erau trei oameni, iar cel din mijloc avea cap de taur. Cînd se apropiară, văzură că acesta purta o mască și că ceilalți doi erau orbi.

Cineva (precum în basmele din *O Mie și Una de Nopți)* vru să afle rostul acestei minuni. *Sînt orbi,* spuse omul cu masca, *pentru că mi-au văzut chipul.*

Leopardul

Cronicarul Abbasizilor povestește cum omul deșertului (al cărui glas era ciudat de dulce, sau le-a părut astfel în contrast cu brutalitatea măștii) le-a spus că, în timp ce ei așteaptă semnul unei luni de penitență, el predică un semn cu mult mai bun : acela al unei vieți întregi de pocăință și al unei morți hulite. Le-a mai spus că este Hakim, fiul lui Osman și că, în anul 146 de la Hegira, în casa lui pătrunsese un om, care — după ce se purificase și se rugase — îi tăiase capul cu un hanger și i-l ridicase pînă la ceruri. În palma dreaptă a acelui om (care era arhanghelul Gavril), capul lui fusese înfățișat Atotputernicului, care i-a încredințat misiunea de a profetiza și i-a insuflat cuvinte atît de vechi încît rostirea lor arde buzele, și i-a inspirat o glorioasă strălucire pe care ochii muritorilor n-o pot îndura. Aceasta e justificarea Măștii. Cînd toți oamenii de pe pămînt vor profesa noua credință, Chipul le va fi dezvăluit și ei vor putea să i se închine fără primejdie — așa cum i se închină, încă de pe acum, îngerii. După ce-și vesti menirea, Hakim încercă să-i stîrnească la un război sfînt — un *djehad* — și la inevitabilul lui martiriu.

Sclavii, cerșetorii, geambașii de cai, hoții de cămile și parlagiii îi tăgăduiră harul ; un glas strigă *vrăjitor* și un altul *impostor*.

Cineva adusese un leopard — poate un exemplar din acea rasă agilă și sîngeroasă pe care o îmblînzesc vînătorii persani. Fapt este că fiara își rupse legăturile. În afară de profetul mascat și de cei doi discipoli ai săi, toți cei de față se îmbulziră să fugă. Cînd se întoarseră, fiara orbise. În fața ochilor sticloși și morți, oamenii îl adorară pe Hakim și îi recunoscură miraculosul har.

Profetul învăluit

Cronicarul oficial al Abbasizilor povestește, cu aceeași lipsă de entuziasm, progresele făcute de Hakim Învăluitul în Jorasan. Această provincie — adînc zguduită de

nefericirea și răstignirea celui mai faimos conducător al său — îmbrățișă cu deznădăjduită fervoare doctrina Chipului Strălucitor și îi închină sîngele și aurul ei. (Hakim, încă de pe atunci, înlocui brutala sa efigie cu un împătrit văl de mătase albă brodat cu pietre scumpe. Culoarea emblematică a Banú Abbas-ilor era negrul; Hakim alese pentru Vălul Proteguitor, pentru steaguri și turbane, culoarea albă — cea diametral opusă.) Campania începu favorabil. Este adevărat că în *Cartea lămuririi* steagurile Califului sînt pretutindeni victorioase, dar cum rezultatul cel mai frecvent al acestor victorii era destituirea unor generali și părăsirea unor castele de neînvins, cititorul prevenit știe la ce să se aștepte. La sfîrșitul lunii Rejeb a anului 161, în fața Învăluitului și-a deschis porțile greu ferecate faimoasa cetate Nishapur; la începutul lui 162, cetatea Astarabad. Participarea militară a lui Hakim (ca și aceea a unui alt Profet, mai norocos) se reducea la rugăciunile înălțate — cu o voce de tenor, dar îndeajuns de pătrunzătoare — Divinității, de pe spinarea unei cămile roșietice, în chiar vîltoarea bătăliei. Săgețile îi șuierau în jur, dar fără să-l atingă vreodată. Părea să caute primejdia: într-o noapte, cînd cîțiva leproși huliți dădeau tîrcoale palatului, le porunci să i se înfățișeze, îi sărută și le dărui aur și argint.

Lăsa povara cîrmuirii pe seama a șase sau șapte credincioși. Era înclinat spre meditație și tihnă: un harem alcătuit din 114 femei oarbe se străduia să domolească nevoile divinului său trup.

Oglinzile abominabile

Atîta vreme cît cuvintele lor nu dăunează credinței ortodoxe, Islamul tolerează apariția unor prieteni confidențiali ai lui Dumnezeu, oricît de indiscreți sau de amenințători ar fi. Profetul n-ar fi disprețuit, poate, favorurile acestui dispreț, dar partizanii lui, izbînzile și mînia publică a Califului — care era Mohamed al Mahdí — îl siliră să treacă la erezie. Disensiunea îl ruină, însă înainte

de aceasta îl făcu să definească articolele unei religii personale, chiar dacă înzestrată cu evidente infiltrări din preistoriile gnostice.

La începuturile cosmogoniei lui Hakim se află un Dumnezeu spectral. Această divinitate este, în mod măreț, lipsită de origine, de nume și de chip. Este un Dumnezeu imuabil, dar imaginea lui a proiectat nouă umbre care, coborînd din înălțimea lor la faptă, au înzestrat și prezidat întîiul cer. Din această primă coroană demiurgică s-a înfiripat o a doua, tot cu îngeri, cîrmuitori și tronuri, iar aceștia au zidit mai jos alt cer, care era duplicatul simetric al celui dintîi. Acest al doilea conclav s-a văzut reprodus într-un al treilea și acesta în altul inferior, și așa pînă la al 999-lea. Stăpînul cerului ultim este cel care cîrmuiește — umbră a umbrelor altor umbre — iar fărîma lui de divinitate tinde către zero.

Lumea în care sălășluim e o eroare, o incompetentă parodie. Oglinzile și paternitatea sînt abominabile, căci o multiplică și afirmă. Sila este virtutea fundamentală. Spre ea ne pot călăuzi două discipline (a căror alegere este lăsată liberă de către profet) : abstinența și desfrîul, exercițiul cărnii sau castitatea.

Paradisul și infernul lui Hakim nu sînt mai puțin deznădăjduite. *Celor care tăgăduiesc Cuvîntul, celor care tăgăduiesc Vălul cu pietre scumpe și Chipul* (spune un blestem care se mai păstrează încă în *Roza Ascunsă*) *le făgăduiesc un Infern miraculos, căci fiecare dintre ei va împărăți peste 999 de împărății de foc, și în fiecare împărăție vor fi 999 de munți de foc, și în fiecare munte 999 de turnuri de foc, și în fiecare turn 999 de caturi de foc, și în fiecare cat 999 de paturi de foc, și în fiecare pat se va afla el însuși și 999 de întruchipări de foc (care vor avea chipul și glasul lui) îl vor chinui pe veci.* În altă parte întregește cele spuse : *Aici în viață pătimiți într-un singur trup ; după moarte și Răsplată, în nenumărate.* Paradisul e mai puțin concret. *Este necontenit noapte și pretutindeni se găsesc aghesmatare de piatră, iar fericirea acestui paradis e fericirea despărțirilor, a renunțării și a celor care știu că dorm.*

Chipul

În anul 163 de la Hegira și cel de al cincilea al Chipului Strălucitor, Hakim a fost asediat în Sanam de oștirile Califului. Proviziile și martirii nu lipseau, și se aștepta ajutorul neîndoielnic al unei oști de îngeri de lumină. Aceasta era situația cînd un zvon îngrozitor străbătu cetatea. Se spunea că o femeie adulteră din harem, în clipa cînd era să fie sugrumată de eunuci, strigase că mîinii drepte a profetului îi lipsește degetul inelar și că celelalte degete sînt sluțite de lipsa unghiilor. Zvonul se răspîndi pe dată printre credincioși. În plin soare, pe o terasă înaltă, Hakim îi cerea, tocmai, divinității familiare lui, o victorie sau un semn. Cu capetele plecate, smeriți — ca și cum ar fi alergat împotriva ploii —, doi căpitani îi smulseră Vălul brodat cu pietre.

În prima clipă, totul n-a fost decît cutremurare. Făgăduitul chip al Apostolului, chipul care fusese în ceruri, era într-adevăr alb, dar de acel alb specific leprei descărnate. Era atît de buhăit și nefiresc, încît le păru tuturor o mască. Nu mai avea sprîncene ; pleoapa inferioară a ochiului drept atîrna peste obrazul ros ; un ciorchine greu de tuberculi îi mînca buzele ; nasul inuman și strivit era ca de leu.

Glasul lui Hakim încercă o ultimă înșelătorie. *Păcatul vostru cumplit vă împiedică să-mi vedeți strălucirea...* începu el să spună.

Nu-l ascultară, și-l străpunseră cu lăncile.

ETCAETERA

UN TEOLOG ÎN MOARTE

Îngerii mi-au povestit că, la moartea lui Melanchton, i s-a orînduit, pe celălalt tărîm, o casă identică, în mod iluzoriu, celei pe care-o avusese pe pămînt. (Tuturor celor de curînd sosiţi în eternitate li se întîmplă acelaşi lucru şi, din această pricină, ei nu-şi închipuie că au murit.) Obiectele domestice erau aceleaşi : masa, biroul cu sertarele, biblioteca. Drept care, deşteptîndu-se în această locuinţă, Melanchton îşi reluă îndeletnicirea literară de parcă ar fi fost încă viu şi scrise vreme de mai multe zile despre mîntuirea prin credinţă. După cum îi era obiceiul, nu spuse o vorbă despre milă. Îngerii observară această lipsă şi trimiseră cîteva persoane care să-i ceară lămuriri. Melanchton le spuse : „Am demonstrat, fără putinţă de tăgadă, că sufletul se poate dispensa de milă şi că, pentru a pătrunde în împărăţia cerurilor, credinţa este suficientă.“ Aceste lucruri le rostea plin de trufie şi nu ştia că a şi murit, iar locul lui nu este nicidecum în ceruri. Cînd îngerii auziră aceste vorbe, îl părăsiră.

După cîteva săptămîni, mobilele începură să se estompeze pînă ce deveniră invizibile, cu excepţia, doar, a fotoliului, a mesei, a foilor de hîrtie şi a călimării. Mai mult, pereţii locuinţei se mînjiră de var, iar duşumeaua de o vopsea gălbuie. Veşmintele lui Melanchton erau şi ele, acum, mai aspre. De bună seamă, continua să scrie, dar cum se înverşuna în negarea milei, îi transportară

într-un atelier subteran, unde se mai aflau şi alţi teologi asemeni lui. Stătu acolo întemniţat cîteva zile, începu să se îndoiască de propria sa teză şi i se îngădui să se întoarcă. Veşmintele îi erau acum din piele netăbăcită, dar se străduia să-şi închipuie că cele dinainte fuseseră o simplă nălucire şi continuă cu lauda credinţei şi denigrarea milei. Într-o seară îl cuprinse frigul. Atunci străbătu casa şi constată că celelalte încăperi nu mai semănau cu acelea din locuinţa lui de pe pămînt. Una era ticsită de unelte necunoscute ; alta se micşorase într-atît, încît era cu neputinţă să mai pătrunzi înlăuntru ; o a treia rămăsese neschimbată, însă ferestrele şi uşile dădeau spre mari întinderi de nisip. Încăperea din fund era plină de oameni care îl linguşeau şi-i repetau că nici un teolog nu este atît de înţelept ca el. Linguşirile i-au fost la început pe plac, însă, cum unele dintre făpturile acelea nu aveau chip, iar altele păreau să fie moarte, sfîrşi prin a le detesta pe toate şi a nu se mai încrede în ele. Atunci se hotărî să scrie un elogiu al milei, dar paginile scrise azi apăreau şterse a doua zi. Asta se întîmpla din pricină că le alcătuia fără convingere.

Veneau să-l vadă o seamă de oameni morţi de scurtă vreme, însă lui îi era ruşine să se arate într-o locuinţă atîta de sordidă. Pentru a-i face să creadă că se află în cer, se învoi cu un vrăjitor dintre cei ce stăteau în odaia din fund, şi acesta îi înşela prin simulacre de bogăţie şi de strălucire. Însă deîndată ce oaspeţii plecau, reapăreau sărăcia şi varul, iar uneori chiar puţin mai devreme.

Ultimele ştiri despre Melanchton spun că vrăjitorul, împreună cu unul din oamenii fără chip, l-au luat cu ei către întinderile de nisip şi acum este un fel de slujitor al demonilor.

(Din cartea *Arcana coelestia*, de Emanuel Swedenborg)

SALA STATUILOR

În zilele dintîi, se afla în hotarul andaluzilor un oraş, unde sălăşluiau din totdeauna regii andaluzi, şi care avea drept nume Lebtit sau Ceuta sau Jaén. În oraşul acela se

una un castel întărit, a cărui poartă cu două canaturi nu era hărăzită intrării şi nici măcar ieşirii, ci era făurită numai pentru a sta ferecată. De fiecare dată cînd un rege murea şi un altul moştenea prea înaltul tron, acesta din urmă, cu propriile-i mîini, adăuga o nouă încuietoare porţii, pînă ce încuietorile se făcură douăzeci şi patru, una de fiecare rege domnitor. Atunci se întîmplă ca un ticălos, care nici nu era stirpe domnească, să ia în mîinile lui puterea şi, în loc să mai adauge o încuietoare, ceru ca cele douăzeci şi patru dinainte să fie descuiate, pentru ca el să vadă ce se află în castel. Vizirul şi emirii îl implorară să nu facă un lucru ca acesta şi îi ascunseră şirul de chei şi-i spuseră că a adăugi o încuietoare e mai uşor decît a sparge douăzeci şi patru, însă el repeta cu o violenie neînduplecată : „Eu vreau să cercetez ce se află în acest castel." Atunci îi oferiră cîte avuţii izbutiră să adune, în turme, în idoli creştineşti, în aur şi în argint, dar el nu voi să renunţe şi deschise poarta cu mîna lui cea dreaptă (care va arde pe vecie). Înăuntru se aflau întruchipaţi arabii, în metal şi în lemn, pe iuţi cămile şi ageri mînji, cu turbane ce fluturau pe spate şi cu hangere atîrnînd la cingătoare şi cu neteda lance în mîna dreaptă. Toate aceste figuri erau întrupate aievea şi îşi aruncau umbrele pe pămînt, încît un orb le-ar fi recunoscut doar pipăindu-le cu mîna, iar picioarele dinainte ale cailor nu atingeau pămîntul şi nici nu se mişcau din loc, de parcă în clipa aceea tocmai făceau un salt. Mare spaimă îi pricinui regelui vederea acestor măiestre figuri, şi mai mult încă rînduiala şi tăcerea deplină ce domnea în şirurile lor, căci toate se uitau într-o aceeaşi parte, care era apusul, şi nici un glas şi nici o trîmbiţă nu se auzeau. Acestea se aflau în prima încăpere a castelului. În cea de a doua se afla masa lui Soliman, fiu al lui David — izbăviţi fie amîndoi ! —, tăiată într-o singură piatră de smarald, a cărei culoare, după cum se ştie, este verdele, şi ale cărei virtuţi ascunse sînt neasemuite şi adevărate, căci ea potoleşte furtunile, păstrează neîntinarea celui care o

poartă, alungă bolile de pîntec şi duhurile necurate, îţi dă cîştig la judecată şi e de mare ajutor la faceri.

În cea de a treia încăpere aflară două cărţi : una din ele era neagră şi lămurea virtuţile metalelor, pe ale talismanelor şi zilelor, precum şi pregătirea otrăvurilor şi a leacurilor pentru otrăvuri ; cealaltă era albă şi nu se putu desluşi despre ce anume vorbea, cu toate că scrisul era limpede. În cea de a patra găsiră o hartă a lumii, unde se aflau împărăţiile, oraşele, mările, castelele şi primejdiile, fiecare cu numele adevărat şi înfăţişate întocmai.

În cea de a cincea găsiră o oglindă de formă circulară, lucrare a lui Soliman, fiul lui David — izbăviţi fie amîndoi ! —, al cărei preţ era de necuprins, căci cel ce se privea în apa ei vedea chipurile părinţilor şi pe ale fiilor, de la întîiul Adam şi pînă la aceia care vor auzi Trîmbiţa cea din urmă. A şasea era plină cu un elixir, din care ajunge o fărîmă ca să preschimbi trei mii de uncii de argint în trei mii de uncii de aur. Cea de a şaptea le păru a fi goală şi era atît de lungă încît arcaşul cel mai iscusit, dacă ar fi slobozit săgeata de la uşă, n-ar fi putut s-o facă să se înfigă în celălalt perete. La capătul opus al sălii, pe zid, era săpată o inscripţie cumplită. Regele o cercetă şi o înţelese, şi văzu că spunea următoarele : „Dacă vreo mînă omenească va deschide vreodată poarta acestui castel, războinici în carne şi oase, aidoma războinicilor de metal de la intrare, vor pune stăpînire pe regat."

Aceste lucruri s-au petrecut în anul optzeci şi nouă al Hegirei. Înainte ca anul să se încheie, Tarik luă în stăpînire fortăreaţa şi-l nimici pe rege şi-i duse la vînzare femeile şi fiii şi-i pustii pămînturile toate. Astfel s-a întîmplat de s-au întins arabii peste pămînturile Andaluziei, cu smochinii ei şi cu păşunile mănoase, în care nimenea nu suferă de sete. Iar cît despre comori, se spune că Tarik, fiu al lui Zaid, le-a dus califului, stăpînul său, care le-a rînduit spre păstrare într-o piramidă.

(Din *Cartea celor O mie şi una de Nopţi,* noaptea 272)

ISTORIA CELOR DOI CARE AU VISAT

Istoricul arab El Ixaquí relatează această întîmplare :

«Povestesc oameni vrednici de crezare (însă numai Allah este atoateştiutor şi atotputernic şi preaîndurător şi nu doarme) că a fost odată, la Cairo, un om stăpînitor de avuţii, însă într-atîta de mărinimos şi dătător, încît pe toate ajunse să le piardă, afară doar de casa rămasă de la tatăl său, şi astfel se văzu silit să trudească din greu pentru a-şi agonisi pîinea de toate zilele. De atîta trudă se întîmplă ca, într-o seară, să-l prindă somnul sub un smochin aflat chiar în grădina sa şi în vis i se arătă un om ud leoarcă, şi acesta scoase dintre dinţi un ban de aur şi îi spuse : „Norocul tău se află în Persia, la Ispahan ; du-te să-l cauţi.“ A doua zi, în zori, se deşteptă şi pe dată porni într-o călătorie lungă şi înfruntă primejdiile pe care înaintea lui le ridicară pustiurile, navele, piraţii, idolatrii, apele, fiarele şi oamenii. Ajunse în sfîrşit la Ispahan, însă între zidurile acestei cetăţi îl prinse noaptea şi se întinse să doarmă în grădina unei moschei. Se afla, lîngă moschee, o casă şi, prin voinţa Atotputernicului, o şleahtă de tîlhari trecu prin grădina moscheii şi pătrunse în casă, iar cei dinăuntru se treziră din somn la zgomotul hoţilor şi strigară după ajutor. Vecinii începură să strige şi ei, pînă ce căpitanul străjerilor de prin acele părţi veni în goană cu oamenii săi şi tîlharii scăpară fugind pe acoperiş. Căpitanul porunci să fie cercetată moscheea şi acolo îl găsiră pe omul din Cairo şi-l biciuiră cu nuiele de bambus, în aşa fel încît fu la un pas de moarte. Îşi veni în fire după două zile, în temniţă. Căpitanul trimise după el şi îl întrebă : „Cine eşti şi care îţi este patria ?“ Celălalt răspunse : „Sînt din vestitul oraş Cairo şi numele meu e Mohamed El Magrebí.“ Căpitanul îl întrebă iar : „Ce te-a adus în Persia ?“ Celălalt hotărî să spună adevărul şi declară : „În vis, un om mi-a poruncit să vin la Ispahan, pentru că aici ar fi norocul meu. Iată-mă la Ispahan şi văd că norocul acela pe care mi-l făgăduise trebuie să fi fost loviturile de bici pe care cu atîta mărinimie mi le-aţi dat.“

La astfel de cuvinte, căpitanul rîse cu gura pînă la urechi, după care îi zise : „Om nesăbuit şi fără minte, de trei ori am visat o casă aflată la Cairo, îndărătul căreia se află o grădină, iar în grădină un ceas de nisip, iar îndărătul ceasului de nisip un smochin, iar îndărătul smochinului o fîntînă, iar în fîntînă o comoară. N-am dat crezare cîtuşi de puţin acestei minciuni. Tu, însă, corciturǎ de catîr şi de diavol, ai colindat din oraş în oraş, mînat doar de încrederea în visul tău. Să nu te prind că mai pui piciorul în Ispahan. Ia monedele acestea şi du-te."

Omul le luă şi se întoarse acasă. În adîncul fîntînii din grădina lui (care era aceea din visul căpitanului) dezgropă comoara. Astfel Dumnezeu îl binecuvîntă şi-l răsplăti şi-l înălţă. Dumnezeu e Mărinimosul, e Nevăzutul.»

(Din *Cartea celor O Mie şi Una de Nopţi,* noaptea 351.)

VRĂJITORUL AMÎNAT

Era odată un decan la catedrala din Santiago şi tare mult rîvnea el să înveţe meşteşugul magiei. Auzi spunîndu-se că Don Illán, de la Toledo, ar fi cunoscător ca nimeni altul şi porni la Toledo să-i vorbească.

În chiar ziua sosirii sale acolo, se duse drept la Don Illán acasă şi îl găsi citind într-o odaie mai ferită. Don Illán îl întîmpină plin de bunăvoinţă şi îl rugă să amîne, pînă după încheierea mesei, dezvăluirea pricinii care îl adusese la Toledo. Îi oferi odaia cea mai răcoroasă şi-i spuse că venirea lui îl bucură nespus. Îndată ce sfîrşiră de mîncat, decanul îi desluşi rostul călătoriei lui, rugîndu-l totdeodată să fie bun şi să-l iniţieze în ştiinţele magiei. Don Illán îi răspunse că a şi ghicit că e decan, om cu o deosebită bunăstare şi cu un viitor de aur, dar teamă-i e că mai tîrziu are să-l dea uitării. Decanul îi făcu făgăduieli şi îl încredinţă că niciodată nu va uita binele acesta şi că-i va sta întotdeauna de ajutor. Odată zise aceste lucruri, Don Illán îi desluşi că meşteşugul magiei nu se poate învăţa decît în loc ferit şi, luîndu-l binişor de mînă,

îl duse într-o odaie învecinată, pe a cărei pardoseală se afla un belciug gros de fier. Înainte de asta, îi spuse slujnicei să pregătească pentru seara, la cină, potîrnichi, dar să nu le pună la fript pînă ce nu-i va porunci el. Ridicară, opintindu-se amîndoi, chepengul, și coborîră pe o scară de piatră frumos cioplită și coborîră atît de adînc încît decanului i se păru că albia rîului Tajo se află acum deasupra lor. La picioru scării se afla o chilie, și alături o bibliotecă, și alături un soi de cabinet cu instrumente magice. Se puseră să cerceteze cărți și în îndeletnicirea aceasta se găseau cînd intrară doi oameni cu o scrisoare pentru decan, scrisă chiar de episcop, unchiul său, prin care acesta îi dădea de știre că se află grav bolnav și îl ruga, dacă voiește să-l mai găsească în viață, să vină fără întîrziere. Pe decan îl necăjiră mult aceste vești, mai întîi pentru suferința unchiului, iar apoi din pricină că era astfel nevoit să-și întrerupă învățătura. Hotărî prin urmare să alcătuiască o scrisoare în care să-și aștearnă toată părerea lui de rău și s-o trimită neîntîrziat unchiului său. După trei zile sosiră cîțiva oameni cerniți, cu alt rînd de scrisori pentru decan, în care se putea citi că episcopul s-a stins din viață, că la Santiago sînt pe cale să aleagă un succesor și că trag toți nădejde, cu mila Domnului, să fie el alesul și totdeodată îl îndemnau să nu se osteneaască venind pînă acolo, căci le părea cu mult mai potrivit să fie ales în lipsă. După zece zile veniră scutieri frumos înveșmîntați, care i se aruncară la picioare și-i sărutară mîinile și i se închinară ca noului episcop. Cînd Don Illán văzu aceste lucruri, se îndreptă cu bucurie spre înalta față bisericească, mulțumindu-i Celui de Sus că știri atît de bune sosesc tocmai în casa lui. Apoi îi ceru scaunul de decan ce rămăsese liber, pentru unul din fiii săi. Episcopul îi răspunse că a pregătit scaunul de decan pentru propriul său frate, dar că a hotărît, în schimb, să-l cinstească pe fiu așa cum se cuvine, și vrea să-l ia cu el la Santiago.

Porniră, așadar, toți trei spre Santiago, și acolo fură întîmpinați cu mare cinste. După șase luni, episcopul primi soli de la Sfîntul Papă, care îi oferea arhiepiscopatul de Toulouse, lăsînd în grija lui numirea unui succe-

sor. Cînd auzi acestea, Don Illán îi aminti vechea făgăduială şi-i ceru locul care urma să fie liber pentru acelaşi fiu al său. Arhiepiscopul îi spuse că a pregătit episcopatul pentru propriul său unchi, frate al tatei, dar că a hotărît, în schimb, să-l cinstească pe fiu aşa cum se cuvine, şi vrea să-l ia cu el şi la Toulouse. Don Illán n-avu încotro şi încuviinţă.

Porniră spre Toulouse toţi trei, şi acolo fură întîmpinaţi cu mare cinste şi cu slujbe bisericeşti. După doi ani, veniră la arhiepiscop trimişii Prea Sfîntului Papă care îi oferea slujba de Cardinal, lăsînd la voia lui numirea unui succesor. Cînd auzi acestea, Don Illán îi aminti vechea făgăduială şi-i ceru locul care avea să rămînă liber, tot pentru fiul său. Cardinalul îi răspunse că a pregătit arhiepiscopatul pentru propriul său unchi, fratele mamei, dar că a hotărît, în schimb, să-l cinstească pe fiu aşa cum se cuvine şi vrea să-l ia cu el la Roma. Don Illán n-avu încotro şi încuviinţă. Porniră, aşadar, toţi trei spre Roma, unde fură întîmpinaţi cu onoruri, cu slujbe şi procesiuni. După alţi patru ani, Papa muri şi Cardinalul nostru fu ales de toţi ceilalţi să ocupe scaunul papal. Cînd află Don Illán, îmbrăţişă picioarele Sfinţiei Sale, îi aminti vechea făgăduială şi îi ceru scaunul de cardinal pentru fiul său. Papa îl ameninţă cu închisoarea, spunînd că ştie el prea bine că Don Illán nu e decît un vrăjitor şi că pe vremuri, la Toledo, s-a îndeletnicit cu artele magiei. Nefericitul Don Illán răspunse, deci, că nu-i rămîne decît să se întoarcă în Spania şi îl rugă să-i dea ceva merinde pentru drum. Dar Papa nici nu vru să audă. Atuncea Don Illán (al cărui chip întinerise în mod ciudat), rosti cu un glas care nu şovăia :

— Nu-mi mai rămîne, aşadar, decît să mă înfrupt din potîrnichile pe care le-am cerut pentru astă seară.

Slujnica se înfăţişă pe dată şi Don Illán îi porunci să pună potîrnichile la fript. În clipa aceea, noul Papă se pomeni din nou în chilia adîncă din Toledo, decan de Santiago şi nimic mai mult, şi într-atît de umilit de nerecunoştinţa sa, încît nu mai ştia cum să-şi ceară iertare. Don Illán spuse atunci că-i este de ajuns dovada

aceasta, nu-l ospătă cu potîrnichi şi-l conduse pînă în stradă, unde-i ură călătorie plăcută şi îşi luă rămas bun cu cea mai mare cuviinţă.

(Din *Cartea lui Patronio* aparţinînd infantelui Don Juan Manuel, şi care purcede la rîndul ei din cartea arabă a *Celor patruzeci de dimineţi şi patruzeci de nopţi.)*

OGLINDA DE CERNEALĂ

Istoria ştie că cel mai crud dintre guvernatorii Sudanului a fost Yakub Beteagul, care şi-a lăsat ţara pradă silniciilor făptuite de perceptorii egipteni şi a murit într-una din odăile palatului său, în ziua a paisprezecea a lunii Barhamat din anul 1842. Unii insinuează că vrăjitorul Abderrahmen El Masmudi (al cărui nume se poate traduce prin *Slujitorul Prea Milostivului)* i-ar fi grăbit sfîrşitul cu ajutorul pumnalului sau al otrăvii, însă o moarte naturală e mai lesne de presupus — de vreme ce i se spunea Beteagul. Fapt este că, în anul 1853, căpitanul Richard Francis Burton a stat de vorbă cu vrăjitorul pomenit şi relatează că acesta i-ar fi istorisit ceea ce voi transcrie în continuare :

«Este adevărat că am fost întemniţat în fortăreaţa lui Yakub Beteagul, în urma conspiraţiei puse la cale de fratele meu Ibrahim, cu prefăcutul şi mincinosul sprijin al căpeteniilor negre din Kordofan, care l-au şi dat în vileag. Fratele meu a pierit sub tăişul spadei, pe pielea de viţel, însîngerată, pe care se făcea dreptatea, dar eu m-am aruncat la picioarele detestate ale Beteagului şi i-am spus că sînt vrăjitor şi, dacă îmi dăruieşte viaţa, am să-i arăt forme şi întruchipări cu mult mai minunate decît acelea plăsmuite de *Fanusí jiyal* (lanterna magică). Infamul îmi pretinse o dovadă imediată. Atunci eu am cerut să mi se aducă o peniţă din trestie, nişte foarfece, o foaie mare de hîrtie veneţiană, un corn cu cerneală, un vas cu jăratec, nişte boabe de coriandru şi o uncie de smirnă. Am tăiat

foaia în șase fîșii, am scris formule magice și invocații pe primele cinci, iar pe cea care rămăsese, cuvintele următoare, aflate în gloriosul Coran : „Ți-am dat de o parte vălul și vederea ochilor tăi este tulburătoare." Apoi am desenat un contur magic în palma lui Yakub, i-am cerut să și-o strîngă în formă de căuș și am turnat un cerc de cerneală drept în mijloc. L-am întrebat dacă deslușește cu limpezime reflexul său în acest cerc și mi-a răspuns că da. I-am spus să nu ridice ochii. Am aprins coriandrul și smirna și am ars invocațiile în vasul cu jăratec. I-am cerut să-mi numească figura pe care ar dori s-o vadă. S-a gîndit și mi-a spus că ar voi să vadă un cal sălbatic, cel mai frumos din toți acei ce pasc pe pajiștile care străjuiesc deșertul. Privi, și văzu cîmpul verde și tihnit și apoi un cal care se apropia, agil ca un leopard, cu o stea albă în frunte. Îmi ceru atunci o herghelie de cai, toți fără de cusur, ca cel dintîi, și în zare se văzu un prelung nor de praf, iar apoi herghelia. Am înțeles că viața îmi era la adăpost.

Abia se crăpa de ziuă cînd doi oșteni intrau în tainița în care mă aflam și mă duceau în odaia Beteagului, unde mă așteptau, gata orînduite, tămîia, vasul cu jăratec și cerneala. Astfel, el îmi ceru iar eu îi arătai toate închipuirile din lume. Acest ins, acum mort, pe care îl urăsc în continuare, a izbutit să aibă în mîna lui toate cîte au fost văzute de cei morți și le văd cei care sînt vii : orașele, felul stihiilor și împărățiile care se află pe pămînt, comorile ascunse în miezul lui, corăbiile ce brăzdează marea, instrumentele războiului, ale muzicii și ale chirurgiei, femeile cele mai minunate, stelele fixe și planetele, culorile pe care le folosesc necredincioșii cînd își pictează odioasele tablouri, mineralele și plantele cu tainele și cu virtuțile pe care le ascund în ele, îngerii de argint a căror hrană e lauda și preamărirea Domnului, distribuirea premiilor în școli, statuile de păsări și de regi care zac în adîncul piramidelor, umbra lăsată de taurul ce sprijină pămîntul și de peștele ce se află dedesubtul taurului, pustiurile Domnului Prea Milostiv. Văzu lucruri cu neputință de descris, cum ar fi străzile luminate cu gaz ori balena ce moare cînd aude strigătul omului. Odată mi-a

poruncit să-i arăt orașul care se numește Europa. I-am arătat strada lui principală și cred că atunci, în mijlocul acelui năvalnic rîu de oameni, toți îmbrăcați cu grijă în negru și unii dintre ei cu ochelari, a apărut pentru întîia oară Omul cu Fața Acoperită.

Întruchiparea aceea, uneori cu veșminte sudaneze, alteori îmbrăcată în uniformă, dar totdeauna cu fața acoperită, a pătruns definitiv în viziuni. Era de nelipsit și nu bănuiam cine ar putea să fie. De bună seamă, înfățișările oglinzii de cerneală, la început fugare ori nemișcate, erau acum mult mai complexe, îndeplineau fără întîrziere poruncile mele iar tiranul le deslușea cu limpezime. Fapt este că, de fiecare dată, amîndoi sfîrșeam extenuați. Caracterul atroce al scenelor văzute constituia un alt izvor de istovire. Căci nu mi se cereau decît ucideri, ștreanguri, schilodiri, desfătări de călău ori de ins colcăind de cruzime.

Astfel, ajunserăm în zorii zilei a paisprezecea din luna Barhamat. Cercul de cerneală fusese desenat în palmă, smirna azvîrlită în vasul cu jăratec, invocațiile arse. Eram numai noi doi. Beteagul îmi ceru să-i arăt o iremediabilă și dreaptă pedepsire, căci inima lui, în dimineața aceea, simte dorința să privească o moarte. I-am arătat oșteni bătînd din tobe, pielea de viței întinsă pe jos, oameni fericiți să se uite, călăul cu spada dreptății. Se minună și îmi spuse : *Este Abu Kir, cel care l-a scurtat de cap pe fratele tău Ibrahim, cel care îți va curma destinul cînd îmi va sta în puteri să chem toate aceste întruchipări fără ajutorul tău.* Îmi ceru să fie adus osînditul. Cînd îl aduseră, se tulburâ, căci era chiar acel inexplicabil ins cu masca albă. Îmi porunci ca, înainte de a fi ucis, să i se scoată masca. Eu mă azvîrlii la picioarele lui și îi spusei : *O, rege al timpului și substanță și sumă a veacului, figura aceasta nu e ca toate celelalte, căci nu-i cunoaștem numele și nici pe acela al părinților și nici pe acela al cetății care-i e patrie, astfel că eu nu mă încumet s-o ating, pentru a nu cădea într-un păcat de care apoi să fiu silit să dau socoteală.* Rîse Beteagul și sfîrși prin a jura că ia asupra lui păcatul, dacă de păcat va fi vorba. Jură

pe spadă şi pe Coran. Atunci poruncii să fie dezgolit osînditul şi ţintuit pe pielea de viţel iar masca de pe chip să-i fie smulsă. Toate acestea se făcură. Înspăimîntaţii ochi ai lui Yakub izbutiră să vadă în sfîrşit acel chip — care era chiar chipul său. Pe dată fu cuprins de groază şi de nebunie. Îi încleştai tremurătoarea-i dreaptă cu a mea ce rămăsese neclintită şi-i poruncii să urmărească în continuare ceremonia propriei lui morţi. Era cu totul stăpînit de oglindă : nici n-a încercat măcar să ridice privirea, ori să verse cerneala. Cînd spada a căzut, în nălucire, asupra capului său vinovat, a gemut cu un glas care nu m-a înduioşat şi s-a rostogolit la pămînt, fără viaţă.

Gloria fie cu Acel care nu moare şi care ţine în mîna lui două chei, pe a nemărginitei Iertări şi pe a nesfîrşitei Pedepse.»

(Din cartea *The Lake Regions of Ecuatorial Africa*, de R. F. Burton)

UN DUBLU AL LUI MAHOMA

Întrucît în mintea musulmanilor ideile de Mahoma şi de religie sînt legate în mod indisolubil, Atotputernicul a poruncit ca, sus în Cer, aceştia să fie întotdeauna prezidaţi de un spirit care să îndeplinească rolul lui Mahoma. Acest delegat nu e de fiecare dată acelaşi. Un cetăţean al Saxoniei, de pildă, care, în timpul vieţii, fusese făcut prizonier de algerieni şi apoi se convertise la Islam, a exercitat şi el, odată, funcţia pomenită. Cum, însă, fusese multă vreme creştin, s-a apucat să le vorbească despre Isus şi să le spună că nu e fiul lui Iosif, ci al lui Dumnezeu ; a trebuit să fie înlocuit. Locul acestui Mahoma reprezentativ este indicat printr-o torţă, vizibilă doar musulmanilor.

Adevăratul Mahoma, care a redactat Coranul, nu mai poate fi văzut de către adepţii lui. Mi s-a spus că, la început, el era cel care îi prezida, însă a pretins după o vreme să-i domine şi a fost exilat în Sud. O comunitate de

musulmani a fost instigată de demoni să-l recunoască pe Mahoma drept Dumnezeu. Pentru a se putea potoli răzvrătirea, Mahoma a fost adus din infernuri şi arătat. În acea împrejurare l-am văzut şi eu. Se asemăna cu spiritele întrupate, care nu au percepţie interioară, iar faţa îi era foarte întunecată. A izbutit să rostească aceste cuvinte: „Eu sînt Mahoma al vostru", şi îndată s-a şi cufundat.

(Din *Vera Christiana Religio* [1771], de Emanuel Swedenborg)

VRĂJMAŞUL MĂRINIMOS

În anul 1102, Magnus Barford a întreprins cucerirea totală a regatelor Irlandei; se spune că, în ajunul morţii sale, ar fi primit acest salut de la Muirchetarch, rege în Dublin:

Fie ca în rîndurile oştirii tale să lupte aurul şi furtuna, Magnus Barford.

Fie ca mîine, pe cîmpiile regatului meu, sorţii să-ţi fie prielnici.

Fie ca braţele tale regeşti să teasă, cumplite, pînza spadei.

Fie ca hrană să-i stea lebedei roşii toţi cei ce s-or împotrivi spadei tale.

Fie ca mîine, în bătălia ta, să te arăţi viteaz ca niciodată.

Fie ca numeroşii tăi zei să te îndestuleze de glorie, să te îndestuleze de sînge.

Fie ca zorii să-ţi aducă biruinţa, rege ce vrei să cotropeşti Irlanda.

Fie ca, dintre multele tale zile, nici una să n-o întreacă-n strălucire pe aceea de mîine.

Căci ziua de mîine va fi ziua ta cea din urmă. Ţi-o jur eu, rege Magnus.

Căci înainte ca lumina ei să se şteargă, te voi învinge şi te voi şterge, Magnus Barford.

(Din *Anhang zur Heimskringla* [1839], de H. Gering)

DESPRE RIGOARE ÎN ŞTIINŢĂ

...În acel Imperiu, Arta Cartografiei ajunsese la o asemenea Perfecţiune încît Harta unei singure Provincii ocupa un Oraş întreg, iar Harta Imperiului, o întreagă Provincie. Cu vremea, aceste Hărţi Uriaşe ajunseră să nu mai fie mulţumitoare şi Colegiile de Cartografi alcătuiră o Hartă a Imperiului care avea Mărimea Imperiului şi coincidea întocmai cu el. Mai puţin Încrezătoare în Studiul Cartografiei, Generaţiile Următoare înţeleseră că această ampla Hartă este cu totul Inutilă şi nu fără Impietate o încredinţară Neîndurării Soarelui şi a Iernilor. În Pustiurile dinspre Apus mai dăinuie, încă, zdrenţuite Ruine ale Hărţii, bîntuite de Animale şi de Cerşetori ; în toată Ţara nu mai există nici un alt vestigiu al Disciplinelor Geografice.

(Suárez Miranda : *Călătorii ale unor Bărbaţi Înţelepţi*, cartea a patra, cap. XIV, Lérida, 1658)

ISTORIA ETERNITĂŢII

(1936)

KENNINGAR

Una dintre cele mai reci aberaţii pe care le înregistrează istoriile literare sînt menţiunile enigmatice sau *kenningar* din poezia Islandei. Au apărut către anul 100 : timp în care rapsozii colportori anonimi — aşa numiţi *thulir* — au fost deposedaţi de *scalzi,* poeţi de intenţie personală. Sînt atribuite, de obicei, decadenţei ; dar această descurajantă opinie, valabilă sau nu, corespunde soluţionării problemei, şi nu punctului ei de pornire. Să ne limităm pentru început la a recunoaşte că ele au constituit prima bucurie verbală deliberată a unei literaturi instinctive.

Încep cu cel mai insidios dintre exemple : unul din numeroasele versuri interpolate în Saga lui Grettir : *Eroul l-a ucis pe fiul lui Mak ; / Fost-a furtună de spade şi hrană pentru corbi.*

Într-o ascendenţă atît de ilustră, fericita contrapunere a celor două metafore — tumultuoasă cea dintîi, crudă şi reţinută cea de a doua — îl amăgeşte pe cititor, lăsîndu-l să presupună că ar fi vorba de unica şi intensa intuiţie a unei lupte şi a rămăşiţelor ei. Altul este modestul adevăr. *Hrană pentru corbi* — trebuie s-o spunem de la început — reprezintă unul din sinonimele prestabilite pentru *cadavru,* aşa după cum *furtună de spade* reprezintă un sinonim pentru *luptă.* Tocmai aceste echivalenţe alcătuiau aşa numitele

kenningar. A le reține și a le aplica fără vreo repetare constituia rîvnitul ideal al acestor primitivi oameni de litere. În cantitate mare, ele slujeau la înfrîngerea dificultăților unei metrici riguroase, amatoare de aliterații și rime interioare. Utilizarea lor incoerentă, de o imensă disponibilitate, se poate observa în aceste rînduri : *Nimicitorul seminției giganților / Îl zdrobi pe aprigul bizon de pe pășunea pescărușului / Astfel zeii, în timp ce păzitorul clopotului se tînguia / Îl sfărîmară pe șoimul țărmului / Iar regele grecilor îi fu de prea puțin folos / Armăsarului ce gonește printre stînci.*

Nimicitorul seminției giganților este roșcovanul Thor. *Păzitorul clopotului* este unul din miniștrii noii credințe, conform atributului acesteia. *Regele grecilor* e Isus Hristos, pentru simplul motiv că acesta constituie unul din numele împăratului Constantinopolului și că Isus Hristos nu este întru nimic mai puțin. *Bizonul de pe pășunea pescărușului, șoimul țărmului* și *armăsarul ce gonește printre stînci* nu reprezintă trei animale fabuloase, ci o unică navă sfărîmată. Dintre aceste dificile ecuații sintactice, cea dintîi este de gradul al doilea, dat fiind că *pășunea pescărușului* constituie, la rîndul ei, un nume al mării. Odată dezlegate aceste noduri parțiale, las cititorului clarificarea completă a rîndurilor, care, în mod firesc, apare întrucîtva *dăcevante*. Saga lui Njal lê atribuie plutonicei guri a Steinvorei, mama lui Ref Scaldul, care povestește pe nerăsuflate, într-o proză strălucită, cum temerarul Thor l-a provocat la luptă pe Isus, iar acesta nu s-a încumetat să-i răspundă. Niedner, germanistul, venerează „umanul contradictoriu" al acestor figuri și le propune interesului „poeziei noastre moderne, dornice de valori ale realității".

Alt exemplu, cîteva versuri de Egil Skalagrimsson : *Vopsitorii dinților lupului / Oferiră hrană lebedei roșii. / Șoimul stropilor de rouă ai spadei / Se hrăni, pe cîmpie, cu eroi. / Șerpi ai lunii piraților / Împliniră voința lanțurilor.*

Versuri ca cel de al treilea și cel de al cincilea oferă o satisfacție aproape organică. Ceea ce se străduiesc să transmită este indiferent, ceea ce sugerează, nul. Nu te invită să visezi, nu creează imagini sau pasiuni ; nu sînt un punct de plecare, sînt termeni finali. Delectarea — su-

ficienta și minima delectare — stă în varietatea, în eterogenul contact al cuvintelor [1]. Este posibil ca acesta să fi fost modul în care îl înțelegeau creatorii lor, iar caracterul de simboluri să nu fi fost decît o simplă încercare de seducere a inteligenței. *Lanțurile* sînt zeii : *luna piraților*, scutul ; *șarpele* acesteia, lancea ; *roua spadei*, sîngele ; *șoimul* ei, corbul ; *lebăda roșie*, orice pasăre însîngerată ; *hrana lebedei roșii*, morții ; *vopsitorii dinților lupului*, războinicii fericiți. Reflecția repudiază aceste conversiuni. *Luna piraților* nu constituie definiția cea mai necesară pe care o reclamă scutul. Acest fapt este indiscutabil, și tot atît de indiscutabil este faptul că *luna piraților* e o formulă ce nu se lasă înlocuită prin scut, fără o pierdere totală. Reducerea fiecărei *kenning* la un cuvînt nu înseamnă dezvăluirea necunoscutelor ; înseamnă anularea poemului.

Baltazar Gracián y Morales, din Compania lui Isus, s-a făcut vinovat de unele laborioase perifraze, al căror mecanism era asemănător sau identic celui din *kenningar*. Tema o constituia vara sau aurora. În loc de a le propune direct, le-a justificat și coordonat cu vinovate ocolișuri. Iată mai departe melancolicul rezultat al acestor osteneli :

Iar după ce-n celestul Amfiteatru / Al zilei călăreț / Pe Flegeton luptă semeț / Cu luminosul Taur / Zvîrlind printre zăbrele raze de-aur, / Aplaudat la fiece mișcare / De o Stelară splendidă desfășurare / — Alai superb de doamne / Venite să-i privească eleganța / De sus de pe balcoanele Aurorei —; / Și după ce-n bizară transformare / — Înfășurat în pene, / Cu-nflăcărată creastă — / Mulțimea astrelor strălucitoare / (Galinacee cîmpului

[1] Caut echivalentul clasic al acestei delectări, echivalentul pe care cel mai pretențios dintre cititorii mei să nu încerce să-l infirme. Mă opresc la celebrul sonet al lui Quevedo dedicat ducelui de Osuna, *Horrendo en galeras y naves e infanteria armada* (*'Cumplit în galere și nave și în pedestrime armată'*). Este ușor de dovedit că într-un asemenea sonet superba eficiență a distihului *Mormînt îi sînt întinderile Flandrei / Iar epitaf, însîngerata Lună* este anterioară oricărei interpretări și nu depinde de ea. Același lucru se poate spune despre expresia *vaietul oștean*, al cărei „sens" nu este discutabil, dar este, în schimb, neînsemnat : *vaietul oștenilor*. În ceea ce privește *însîngerata Lună*, ar fi mai bine să ignorăm că este vorba aici de simbolul turcilor, eclipsat de nu știu ce piraterii ale lui don Pedro Téllez Girón (*N. a.*)

celest) / O prezidă Cocoşul, auritul Febus / Al puilor tindaricului Ou, / Căci marea Leda, prin perfidie divină / De-ajunse cloşcă, fost-a-ntîi găină...

Frenezia taurino-galinacee a reverendului părinte nu este păcatul cel mai mare al rapsodiei sale. Mult mai rău este aparatul logic : însoţirea fiecărui nume cu atrocea sa metaforă, imposibila recuperare a enormităţilor. Pasajul din Egil Skalagrimsson este o problemă, sau chiar o ghicitoare ; cel al neverosimilului spaniol, o totală confuzie. Partea admirabilă este că Gracián era un bun prozator ; un scriitor cu o infinită capacitate de a crea artificii dibace. O dovedeşte desfăşurarea acestei sentinţe, ieşită de sub pana lui : *Firav trup al lui Chrysolog închide în sine spirit uriaş ; scurt panegiric al lui Pliniu se măsoară în eternitate.*

În *kenningar* predomină caracterul funcţional. Ele definesc obiectele mai puţin prin înfăţişarea şi mai mult prin utilizarea lor. Obişnuiesc să însufleţească ceea ce ating, fără teama de a inversa procedeul atunci cînd tema lor este ceva însufleţit. Au fost nenumărate, iar acum sînt lăsate pradă uitării, fapt care m-a îndemnat să alcătuiesc o culegere a acestor ofilite flori retorice. Am profitat de prima compilaţie, cea a lui Snorri Sturluson — faimos ca istoric, ca arheolog, ca ziditor al unor terme, ca genealogist, ca prezident al unei Adunări, ca poet, ca dublu trădător, ca decapitat şi ca fantomă[1]. O alcătuise către anul 1230, în scopuri doctrinare. Urmărea satisfacerea a două pasiuni de ordin diferit : moderaţia şi cultul strămoşilor. Vechile *kenningar* îi erau pe plac, cu condiţia de a nu fi fost prea întortocheate şi de a fi fost autorizate de cîte un exemplu clasic. Redau declaraţia lui liminară : *Această cheie se adresează începătorilor care doresc să dobîndească îndemînare poetică şi să-şi sporească bagajul de figuri cu metafore tradiţionale, sau celor care caută virtutea de a înţelege ceea ce s-a scris cu tainică ştiinţă. Se cuvine să respectăm aceste zămisliri care i-au desfătat pe strămoşi, dar oamenii cu frica lui Dumnezeu nu trebuie să le mai*

[1] Cuvîntul *trădător* e aspru. Sturluson nu era, poate, decît un simplu fanatic disponibil, un om sfîşiat pînă la scandal de loialităţi succesive şi contrare. Pe plan intelectual cunosc două exemple de acest fel : Francisco Luis Bernárdez, şi eu însumi. *(N. a.)*

acorde încrederea lor. La o distanță de șapte secole, discriminarea nu e inutilă : există traducători germani ai acelui tihnit *Gradus ad Parnassum* boreal, care-l propun drept *Ersatz* al Bibliei și care sînt în stare să jure că repetata folosire a anecdotelor norvegiene constituie instrumentul cel mai eficace pentru germanizarea Germaniei. Doctorul Karl Konrad — autor al unei versiuni cumplit mutilate a tratatului lui Snorri și al unei colecții proprii de 52 „extrase duminicale" ce constituie tot atîtea „devoțiuni germanice", mult corectate într-o a doua ediție — este poate exemplul cel mai lugubru.

Tratatul lui Snorri se intitulează *Edda Prozaică.* Este alcătuit din două părți în proză și o a treia în versuri — cea care a inspirat, fără doar și poate, epitetul. Cea de a doua relatează aventura lui Aegir sau Hler, personaj extrem de priceput în arta vrăjitoriei, și care i-a vizitat pe zei în fortăreața Asgard, pe care muritorii o numesc Troia. Aproape de căderea nopții, Odin a poruncit să fie aduse niște spade făcute dintr-un oțel atît de strălucitor încît întuneca totul. Hler se împrieteni cu vecinul său, care era zeul Bragi, mare meșter în ale vorbirii alese și în ale metricii. Un corn uriaș, plin cu mied, trecea din mînă în mînă, iar omul și zeul vorbiră despre poezie. Acesta din urmă îi înșiră, una cîte una, metaforele ce trebuiesc folosite. Acel catalog divin este acum sfătuitorul meu.

Nu voi exclude din indice acele *kenningar* pe care le-am menționat mai sus. Compilarea lui mi-a oferit o plăcere aproape filatelică.

casa păsărilor casa vînturilor	} văzduhul
săgeți de mare	scrumbiile
porcul talazurilor	} balena
copac pentru odihnă	} banca
pădurea fălcii	} barbă

adunare de spade furtună de spade întîlnirea şuvoaielor zbor de lănci cîntec de lănci ospăţul vulturilor ploaia scuturilor roşii sărbătoarea vikingilor	bătălia
forţa arcului piciorul omoplatului	braţul
lebădă însîngerată cocoşul morţilor	vulturul
scuturătorul frîului	calul
reazemul coifului stînca umerilor castelul trupului	capul
fierăria cîntecului	capul *skaldului*
valul paharului mareea cupei	berea
coiful văzduhului ţărîna stelelor cerului drumul lunii adăpostul vînturilor	cerul
mărul pieptului dura ghindă a minţii	inima
pescăruşul urii pescăruşul rănilor armăsarul vrăjitoarei vărul corbului [1]	corbul

[1] *Definitum in definitione ingredi non debet* sună cea de a doua regulă minoră a definiţiei. Şăgalnice infracţiuni ca cea mai de sus (şi ca cea menţionată ceva mai departe : *dragonul spadei = spada)*

stîncile cuvintelor	dinții
pămîntul spadei luna corăbiei luna piraților acoperișul bătăliei negura bătăliei	scutul
gheața bătăliei nuielușa mîniei focul coifurilor dragonul spadei rozătorul coifurilor spinul bătăliei peștele bătăliei vîsla sîngelui lupul rănilor creanga rănilor	spada
grindina corzilor arcului gîștele bătăliei	săgețile
soarele caselor pierzania copacilor lupul templelor	focul
desfătarea corbilor înroșitorul ciocului de corb înveselitorul vulturului copacul coifului copacul spadei vopsitor al spadelor	războinicul
căpcăunul coifului mult iubitul ospătar al lupilor	barda

amintesc de artificiul acelui personaj al lui Poe care, în dorința de a ascunde o scrisoare curiozității polițiștilor, o exhibă — cu aparentă neglijență — într-un suport cu ilustrate. *(N. a.)*

neagra rouă a vetrei	funinginea
copacul lupilor cal de lemn	spînzurătoarea [1]
roua durerii	lacrimile
dragonul cadavrelor şarpele scutului	lancea
spada gurii vîsla gurii	limba
popasul şoimului ţinutul inelelor de aur	mîna
sălaşul balenei pămîntul lebedei drumul pînzelor cîmpia vikingului păşunea pescăruşului înlănţuitoarea insulelor	marea
copacul corbilor ovăzul vulturilor grîul lupilor	mortul
lupul mareelor calul piratului renul regilor mării patina vikingului armăsarul valului plugul mării şoimul ţărmului	corabia
nestematele feţei lunile frunţii	ochii

[1] *A merge în iad călare pe cal de lemn,* se poate citi în capitolul douăzeci şi doi din *Inglinga Saga. Văduva, cîntarul, putregaiul* şi *adio lume* erau denumirile date spînzurătorii în argou ; *rama* („picture frane") este cea folosită de vechii răufăcători din New-York. *(N. a.)*

focul mării culcușul șarpelui strălucirea mîinii bronzul discordiilor	aurul
răgazul lăncilor	pacea
sălașul răsuflării corabia inimii temelia sufletului lăcașul hohotelor	pieptul
zăpada tolbei gheața alchimiei roua balanței	argintul
domn al inelelor dăruitor de averi împărțitor de spade	regele
sîngele stîncilor tărîmul năvoadelor	rîul
pîrîul lupilor marea măcelului roua mortului sudoarea războinicului berea corbilor apa spadei valul spadei	sîngele
făurar de cîntece	*skaldul*
sora lunii [1] focul văzduhului	soarele

[1] Limbile germanice care cunosc genul gramatical pun articol feminin *soarelui* și articol masculin *lunii*. După Lugones (*El Imperio Jesuítico*, 1904) cosmogonia triburilor *guarani* atribuia sex bărbătesc lunii și femeiesc soarelui. Vechea cosmogonie a Japoniei înregistrează și ea o zeiță a soarelui și un zeu al lunii. *(N. a.)*

marea animalelor lăcaşul furtunilor calul ceţurilor	pămîntul
domnul ogrăzilor	taurul
fórfota oamenilor animaţia viperelor	vara
fratele focului paguba pădurilor lupul ogoarelor	vîntul

Le las de o parte pe cele de gradul al doilea, pe cele obţinute prin combinarea unui termen simplu cu o *kenning* — de exemplu : *apa nuieluşii rănilor*, sîngele : *îndestulătorul pescăruşilor mîniei*, războinicul ; *grîul lebedelor trupului înroşit*, cadavrul —, ca şi pe cele cu tîlcuri mitologice, *pierzania piticilor*, soarele ; *fiul cu nouă mame*, zeul Heimdall. Le voi omite, de asemeni, pe cele ocazionale : *reazemul focului mării*, o femeie cu o podoabă de aur [1]. Dintre cele înzestrate cu o mare forţă, dintre cele care operează fuziunea arbitrară a enigmelor, voi indica una singură : *dispreţuitorii zăpezii popasului şoimului. Popasul şoimului* este mîna ; *zăpada mîinii* este argintul ; *dispreţuitorii argintului* sînt bărbaţii care îl îndepărtează de la sine, regii darnici. Avem a face aici, după cum îşi va fi dat seama cititorul, cu metoda tradiţională a cerşetorilor : elogiul nepăsătoarei generozităţi care se cere a fi stimulată. De aici numeroasele supranume ale argintului şi aurului, de aici avidele menţiuni ale regelui : *stăpîn al inelelor, dăruitor de averi, păzitor de averi*, şi — tot de aici — sincere conversiuni ca cea de mai jos, care-i aparţine norvegianului Eyvind Skaldaspillir :

[1] Dacă referirile lui De Quincey sînt exacte (*Writings*, volumul XI, p. 263), modul incidental al acesteia din urmă este cel al perversei Casandra, în negrul poem al lui Licofron. (*N. a.*)

Vreau să înalţ un imn / Statornic şi durabil ca un pod de piatră. / Socotesc că bunul nostru rege nu-i avar / Cu tăciuni aprinşi ai braţului său.

Această identificare a aurului şi a flăcării — primejdie şi splendoare — nu poate să nu fie eficientă. O explică ordonatul Snorri : *Obişnuim să spunem că aurul este focul braţelor sau al picioarelor, dată fiind culoarea lui roşie, în vreme ce numirile argintului sînt gheaţa sau zăpada sau grindina sau chiciura, culoarea lui fiind albă.* Iar mai departe : *Cînd zeii i-au întors vizita lui Aegir, acesta i-a primit în casa lui (care se afla în mare) şi i-a luminat cu foi de aur, care străluceau precum spadele din Valhala. De atunci i s-a spus aurului focul mării şi al tuturor apelor şi al rîurilor.* Monezile de aur, inelele, scuturile ţintuite, spadele şi bardele erau cele care constituiau răsplata *skaldului ;* şi numai arareori, pămînturile sau corăbiile.

Lista acestor *kenningar* nu e completă. Cîntăreţii aveau pudoarea repetiţiei literale şi preferau să epuizeze variantele. E suficient să ne gîndim la cele înregistrate de articolul *corabie* — şi pe care o evidentă permutare, lesnicioasă operă a uitării sau a meşteşugului, le poate multiplica. Numeroase sînt şi cele pentru *războinic. Copac al spadei,* i-a spus un *skald,* poate pentru că *învingător* şi *copac* erau, în limba lui, omonime. Un altul i-a spus *stejarul lăncii ;* un altul *înspăimîntătorul brad al furtunilor de fier ;* un altul, *desişul peştilor bătăliei.* Uneori variaţia s-a supus unei legi ; o demonstrează un pasaj din Markus, unde o corabie pare să devină uriaşă odată cu apropierea :

Sălbaticul mistreţ al apelor / Sări pe acoperişele balenei. / Ursul diliviului străbătu / Străvechiul drum al pînzelor. / Taurul mareelor zdrobi / Lanţul ce ancora castelul nostru.

Culteranismul e o frenezie a minţii academice ; stilul codificat de Snorri constituie exasperarea şi aproape o *reductio ad absurdum* a unei referinţe comune pentru întreaga literatură germanică : cea a cuvintelor compuse. Cele mai vechi monumente ale acestei literaturi sînt cele anglo-saxone. În *Beowulf* — a cărui dată este 700 —, marea este *drumul pînzelor, drumul lebedei, butoiul va-*

lurilor, scalda vulturului, drumul balenei ; soarele este *candelabrul lumii, bucuria cerului, nestemata cerului ;* harfa este *lemnul desfătării ;* spada este *relicva flagelului, tovarășul de luptă, lumina bătăliei ;* bătălia este *jocul spadelor, grindina de fier ;* corabia este *străbătătoarea mării ;* dragonul este *amenințarea înserării, păzitorul comorii ;* trupul este *lăcașul oaselor ;* regina este *țesătoarea păcii ;* regele este *domnul inelelor, auritul prieten al oamenilor, conducătorul oamenilor, dăruitorul avuțiilor.* Și în *Iliada* corăbiile sînt *străbătătoare ale mării* — aproape *transatlantice* —, iar regele, *rege al oamenilor.* În hagiografiile din jurul anului 800, marea este deopotrivă *scalda peștelui, drumul focilor, helești balenei, împărăția balenei ;* soarele este *candelabrul oamenilor, lumînarea zilei ;* ochii sînt *nestematele fetei ;* nava este *calul valurilor, calul mării ;* lupul este *locuitorul codrilor ;* bătălia este *jocul scuturilor, zborul lăncilor ;* lancea este *șarpele războiului ;* Dumnezeu este *bucuria războinicilor.* În *Bestiariu,* balena este *păzitorul oceanului.* În balada lui Brunaburh — anul 900 —, bătălia este *întîlnirea lăncilor, foșnetul steagurilor, înfrățirea spadelor, înfruntarea oamenilor.* Skalzii mînuiesc exact aceleași figuri ; inovația lor constă în ordinea torențială în care le folosesc și în combinarea lor ca baze ale unor simboluri mai complexe. E de presupus că la aceasta a colaborat și timpul. Numai atunci cînd *lună de viking* a devenit echivalentul imediat al *scutului,* poetul a putut formula ecuația *șarpele lunii vikingilor.* Acest moment s-a produs în Islanda, nu în Anglia. Bucuria compunerii cuvintelor a continuat în literele britanice, dar într-o formă diferită. *Odiseele* lui Chapman (anul 1614) abundă în exemple bizare. Unele sînt frumoase *(delicious-fingered Morning, through-swum the waves) ;* altele, exclusiv vizuale și tipografice *(Soon as the white-and-redmixed-fingered Dame) ;* altele, de o ciudată neîndemînare, *the circularly-witted queen.* La astfel de aventuri pot duce sîngele germanic și lectura greacă. Un anume germanizant total al englezei propune într-un *World-book of the English Tongue* modificările pe care le transcriu : *lichrest* pentru cimitir, *rede-craft* pentru logică, *fourzinkled* pentru cvadrangular, *outganger* pentru emi-

grant, *sweathole* pentru por, *hair-bane* pentru depilator, *fearnought* pentru chipeș, *bit-wise* pentru treptat, *kinlore* pentru genealogie, *bask-jaw* pentru replică, *wanhope* pentru desperare. La astfel de aventuri pot duce engleza și o cunoaștere nostalgică a limbii germane...

A străbate indicele total al acestor *kenningar* înseamnă a te expune la senzația incomodă că, în unele rare cazuri, misterul a fost în mai mică măsură fericit — și în mult mai mare măsură inadecvat și verbios. Înainte de a le condamna, se cuvine însă a aminti că transpunerea lor într-o limbă care ignoră cuvintele compuse este menită să le agraveze stîngăcia. *Ghimpele bătăliei* și, mai mult decît atît, *ghimpe de bătălie* sau *ghimpe militar* apar ca perifraze pline de neîndemînare ; *Kampfdorn* sau *battle-thorn* sînt mai puțin stîngace [1]. Și tot astfel, atîta vreme cît exortațiile gramaticale din Xul-Solar nu vor fi găsit ascultare, versuri ca cel al lui Rudyard Kipling :

In *the desert where the dung-fed camp-smoke curled*

sau ca cel al lui Yeats :

That dolphin-torn, that gong-tormented sea

vor rămîne inimitabile și de neconceput în spaniolă...

Nu lipsesc nici alte apologii. Una dintre cele mai evidente este că aceste menționi inexacte erau învățate toate în șir de către ucenicii *skaldului,* dar nu erau propuse auditoriului în acest mod schematic, ci în tumultul versurilor. (Formula descărnată *apa spadei* = *sînge* constituie, poate, ea însăși o trădare.) Legile lor ne-au rămas necunoscute : ignorăm obiecțiile precise pe care un judecător de *kenningar* le-ar opune unei metafore de bună calitate a lui Lugones. Abia dacă ni s-au păstrat cîteva cuvinte. E cu neputință să știm cu ce inflexiune a vocii erau rostite, de pe ce chipuri, individuale ca o mazică, cu ce admirabilă hotărîre sau modestie. Sigur este că și-au împlinit cîndva menirea lor de a uimi și că gigantica lor neîndemînare i-a fermecat pe roșcovanii locuitori ai pustiurilor vulcanice și

[1] Traducerea fiecărei *kenning* printr-un substantiv spaniol însoțit de un adjectiv specificativ *(soare domestic* în loc de *soare al caselor, strălucire manuală* în loc de *strălucire a mîinii)* ar fi fost poate cea mai fidelă, dar și cea mai puțin senzațională și mai dificilă — din lipsă de adjective. *(N. a.)*

ai fiordurilor, întocmai ca străfundurile berii sau luptele de armăsari [1].

Nu este imposibil ca ele să fi izvorît dintr-o tainică bucurie. Însuşi caracterul lor frust — *peştii bătăliei* : spadele — poate răspunde unui străvechi *humour*, unor ghiduşii ale acestor zdraveni bărbaţi hiperboreeni. Astfel, în această sălbatică metaforă pe care am subliniat-o din nou, războinicii şi bătălia se topesc într-un plan invizibil, în care se agită, muşcă şi urăsc nişte spade organice. Aceeaşi imaginaţie este prezentă şi în Saga lui Njal, în paginile căreia stă scris : *Spadele săriră din teaca lor, bardele şi lăncile zburară prin văzduh şi îi înfruntară. Armele îi urmăriră cu atîta furie, încît trebuiră să le pună drept stavilă scuturile, însă din nou mulţi dintre ei fură răniţi şi cîte un om muri în fiecare navă.* Acest semn s-a arătat pe corăbiile apostatului Brodir, înaintea bătăliei care avea să-l nimicească.

În a 743-a noapte din *Cartea celor O mie şi una de nopţi* se poate citi acest avertisment : *Nu putem spune că a pierit fericitul rege care lasă în urma sa un moştenitor ca acesta : cumpătatul, prea plinul de haruri, neasemuitul, leul netemător şi strălucitoarea lună.* Echivalentul, contemporan — se prea poate — celor germanice, nu valorează cu mult mai mult, dar rădăcina este diferită. Omul asimilat lunii, omul asimilat fiarei nu constituie rezultatul discutabil al unui proces mental, ci adevărul corect şi momentan a două intuiţii. *Kenningar* rămîne în faza de sofisme, de exerciţii înşelătoare şi languroase. Uneori de o memorabilă excepţionalitate, precum versul ce reflectă incendiul unui oraş, focul delicat şi teribil :

Oamenii ard : iată, se-nfurie aprinsul Giuvaer.

Şi o reabilitare finală. Semnul *piciorul omoplatului* este straniu, dar tot atît de straniu este şi braţul omenesc. A-l

[1] Mă refer la un sport specific pentru această insulă de lavă şi de gheţuri aspre : luptele de armăsari. Năuciţi de fuga iepelor iuţi şi de aclamaţiile spectatorilor, armăsarii se înfruntau cu muşcături sîngeroase, de multe ori mortale. Aluziile la acest joc sînt nenumărate. Despre un căpitan care s-a bătut cu semeţie în faţa doamnei sale, cronicarul spune că ar fi fost cu neputinţă să nu se lupte cu vrednicie acest mînz, dacă o făcea sub ochii unei frumoase iepe. (*N. a.*)

concepe ca pe un inutil picior proiectat de răscroiala jiletcii și care se destramă în cinci degete de o penibilă lungime, înseamnă a-i intui fundamentala ciudățenie. Vechile *kenningar* ne dictează tocmai această uimire, ne fac să ne minunăm în fața lumii. Și pot justifica această lucidă perplexitate ce reprezintă unica onoare a metafizicii, răsplata și izvorul ei.

1933, Buenos Aires.

POST-SCRIPTUM. Morris, minuțiosul și intensul poet englez, a intercalat numeroase *kenningar* în ultima sa epopee, *Sigurd the Volsung.* Transcriu dintre ele, fără a ști dacă sînt adaptate sau personale, sau, poate, și una și alta. *Flacăra războiului,* steagul ; *marea măcelului, vîntul războiului,* atacul ; *lume de stînci,* muntele ; *pădurea războiului, pădure de suliți, pădurea bătăliei,* armata ; *urzeala spadei,* moartea ; *pierzania lui Fafnir, tăciunele bătăliei, mînia lui Sigfrid,* spada acestuia.

Părinte al miresmelor, o, iasomie ! strigă vînzătorii din Cairo. Mauthner observă că arabii obișnuiesc să-și extragă figurile stilistice din relația tată-fiu. Astfel : *părintele dimineții,* cocoșul ; *tatăl prădăciunii,* lupul ; *fiul arcului,* săgeata ; *părintele vizuinii (stăpînul peșterii),* vulpea ; *părintele cărăruilor,* un munte. Alt exemplu al acestei preocupări : în Coran, dovada cea mai curentă pentru existența lui Dumnezeu este spaima că omul ar fi generat de *cîțiva stropi de lichid mizerabil.*

Este lucru bine știut că primele nume ale tancului au fost *land-ship, land-cruiser,* navă de uscat, crucișetor de uscat. Mai tîrziu i s-a spus *tanc,* pentru a deruta. Prima *kenning* era prea evidentă. O altă *kenning* este *purcel de lapte lung,* eufemismul lacom pe care canibalii l-au acordat felului de mîncare fundamental din ospețele lor.

Străvechiul ultraist, a cărui fantasmă continuă să mă bîntuie, se desfată cu aceste jocuri. Le dedic unei strălucite camarade a zilelor eroice : Norah Lange, al cărei sînge poate le va recunoaște.

POST-SCRIPTUM din 1962. Am scris cîndva, repetînd spusele altora, că aliterația și metafora sînt elementele fun-

damentale ale vechiului vers germanic. Doi ani dedicați studiului textelor anglo-saxone mă determină, astăzi, să modific această afirmație.

În privința aliterațiilor, înțeleg că erau mai degrabă un mijloc decît un scop. Finalitatea lor era marcarea cuvintelor ce trebuiau accentuate. O dovadă a acestui fapt este că vocalele, care erau deschise, deci foarte diferite una de cealaltă, aliterau între ele. O a doua dovadă, că textele vechi nu înregistrează aliterații exagerate, de tipul *a fair field full of folk*, care datează abia din secolul al XIV-lea.

În privința metaforei ca element indispensabil al versului, înțeleg că pompa și gravitatea ce se observă în cuvintele compuse constituiau ceea ce încînta mai mult, și că primele *kenningar* n-au fost metaforice. Astfel, cele două versuri inițiale din *Beowulf* includ trei *kenningar* (danezi cu lănci, zile de odinioară sau zile de ani, regii poporului) care cu siguranță nu sînt metafore, și trebuie să ajungem la versul al zecilea pentru a da peste o expresie ca *hronrad* (drumul balenei, marea). Metafora nu va fi fost, deci, fundamentalul, ci — asemeni comparației ulterioare — o tîrzie descoperire a literaturilor.

METAFORA

Cronicarul Snorri Sturluson, care în învălmășita sa viață a făcut atîtea lucruri, a compilat la începutul secolului al XIII-lea un glosar al figurilor stilistice tradiționale din poezia Islandei, în care se poate citi, spre exemplu, că *pescărușul mînicii, șoimul sîngelui, lebăda însîngerată* sau *lebăda purpurie* înseamnă „corbul" ; *sălașul balenei* sau *înlănțuitoarea insulelor,* „marea" ; *casa dinților,* „gura". Întrețesute în vers și purtate de el, aceste metafore provoacă (sau au provocat) o agreabilă uimire ; mai apoi simțim că nu există o emoție care să le justifice și le socotim laborioase și inutile. Am verificat că același lucru se întîmplă cu figurile stilistice ale simbolismului și marinismului.

Benedetto Croce i-a acuzat de „răceală intimă" și de „prea puțin ingenioasă ingeniozitate" pe poeții și oratorii

baroci ai secolului al XVII-lea ; în perifrazele colecționate de Snorri văd un fel de *reductio ad absurdum* a oricărei încercări de a elabora metafore noi. Lugones sau Baudelaire, bănuiesc eu, n-au eșuat în mai mică măsură decît poeții curteni ai Islandei.

În cartea a treia a *Retoricii,* Aristot afirmă că orice metaforă izvorăște din intuirea unei analogii între lucruri neasemenea ; Middleton cere ca analogia să fie reală și ca pînă atunci să nu fi fost remarcată *(Countries of the Mind,* II, 4). Aristot, după cum se vede, fundamentează metafora pe lucruri și nu pe limbaj ; tropii consacrați de Snorri sînt (sau par a fi) rezultatul unui proces mental, care nu percepe analogii, ci combină cuvinte ; cîte una din ele poate impresiona *(lebădă roșie, șoimul sîngelui),* dar nu revelează, nici nu comunică ceva. Sînt, pentru a spune astfel, obiecte verbale, pure și independente, precum un cristal sau un inel de argint. Tot astfel, gramaticul Licofronte l-a numit pe Hercules *leu al întreitei nopți,* pentru că noaptea în care a fost zămislit de Zeus a durat cît trei ; expresia este memorabilă dincolo de interpretarea glosatorilor, dar nu exercită funcția pe care o prescrie Aristot [1].

În *I King,* unul din numele universului este Cele Zece Mii de Ființe. Cu vreo treizeci de ani în urmă, generația mea s-a minunat că poeții disprețuiseră multele combinări de care este capabilă această colecție și că se limitaseră, în mod maniac, la cîteva puține grupuri faimoase : stelele și ochii, femeia și floarea, timpul și apa, bătrînețea și amurgul, somnul și moartea. Enunțate și dezgolite astfel, aceste grupuri apar ca simple banalități ; să vedem însă cîteva exemple concrete.

În *Vechiul Testament* se citește (Cartea Treia a Regilor 2,10) : *Și a adormit David cu părinții săi, și a fost îngropat în cetatea lui David.* În naufragii, în clipa scufundării corăbiei, marinarii de pe Dunăre se rugau : *Dorm : după aceea vîsli-voi din nou* [2]. Frate al Morții, spusese despre

[1] Același lucru e valabil pentru „vultur cu trei aripi", care este numele metaforic al săgeții în literatura persană (Browne : *A Literary History of Persia,* III, 262). *(N. a.)*

[2] Se păstrează de asemeni rugăciunea din urmă a marinarilor fenicieni : „Maică a Cartaginei, îți înapoiez vîsla". Judecînd după unele monede din secolul al II-lea înaintea erei noastre, drept Maică a Cartaginei trebuie să fi fost socotită Sidonia. *(N. a.)*

Somn, în *Iliada*, Homer ; diferîte monumente funerare — după spusa lui Lessing — stau mărturie acestei înrudiri. Maimuța morții *(Affe des lodes)* îl numise Wilhelm Klemm, care mai spusese cîndva : *Moartea este întîia noapte liniștită.* Iar înainte, Heine scrisese : *Moartea este noaptea răcoroasă ; viața, ziua zbuciumată...* Somnul pămîntului, spusese despre moarte Vigny ; bătrînul hamac *(old rocking-chair)*, i se spune în *blues ;* moartea, ultimul somn, devine aici ultima siestă a negrilor. În opera sa, Schopenhauer repetă ecuația moarte-somn ; mă mulțumesc să copiez aceste rînduri : *ceea ce somnul reprezintă pentru individ este pentru specie moartea* (Welt als Wille, II, 41). Cititorul își va fi amintit deja cuvintele lui Hamlet : *Să mori, să dormi, să visezi poate,* și spaima lui în fața posibilei atrocități a viselor din somnul morții.

A compara femeile cu florile este deopotrivă de etern, sau de banal ; iată cîteva exemple. *Eu sînt narcisul din Saron, sînt crinul din vîlcele,* rostește Sulamita în *Cîntarea Cîntărilor.* În istoria despre Math, care e cea de a patra „ramură" a *Mabinogion*-ilor de Gales, un prinț dorește o femeie care să nu fie din lumea aceasta, și un vrăjitor, „prin farmece și descîntec, i-o plăsmuiește din flori de stejar de piatră și flori de grozamă și flori de crețușcă". În cea de a cincea „aventură" din *Nibelungenlied,* Sigfrid o vede pe Kriemhilda, pentru totdeauna, și primul lucru pe care ni-l spune este că obrazul îi strălucește în culoarea trandafirului. Ariosto, inspirat de Catul, o compară pe fecioară cu o floare tainică *(Orlando,* I, 42) ; în grădina Armidei, o pasăre cu cioc purpuriu îi îndeamnă pe îndrăgostiți să nu îngăduie ca această floare să se ofilcască *(Gerusalemme,* XVI, 13—15). Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, Malherbe vrea să-și consoleze un prieten la moartea fiicei acestuia și mîngîierea lui cuprinde celebrele cuvinte : *Et, rose, elle a vécu ce que vivent les roses.* Shakespeare admiră, într-o grădină, roșul profund al trandafirilor și albul crinilor, dar aceste podoabe nu sînt, pentru el, decît umbrele iubirii absente *(Sonnets,* XCVIII). *Dumnezeu, creînd trandafirii mi-a creat chipul,* spune regina din Samotracia într-o pagină a lui Swinburne.

Această listă ar putea continua la nesfîrșit [1]. Mă mulțumesc să mai amintesc doar acea scenă din *Weir of Hermiston* — ultima carte a lui Stevenson — în care eroul vrea să știe dacă în Cristina există un suflet sau dacă ea „nu este altceva decît un animal de culoarea florilor".

Am adunat zece exemple din întîiul grup și nouă din cel de al doilea ; uneori, unitatea esențială e mai puțin aparentă decît trăsăturile diferențiale. Cine ar putea bănui *a priori*, că „fotoliu-hamac" și „a adormit David cu părinții săi" purced dintr-o aceeași rădăcină ?

Cel dintîi monument al literaturilor occidentale, *Iliada*, a fost compus acum trei mii de ani ; e verosimil să presupunem că în acest enorm interval de timp toate afinitățile intime, necesare (visare-viață, vis-moarte, rîuri și vieți care se scurg etc.) au fost redescoperite și scrise de mai multe ori. Aceasta nu înseamnă, bineînțeles, că numărul metaforelor s-ar fi epuizat ; modalitățile de a indica sau de a insinua aceste secrete simpatii pentru concepte sînt, de fapt, nelimitate. Virtutea sau slăbiciunea lor stă în cuvinte ; binecunoscutul vers în care Dante (*Purgatorio*, I, 13), pentru a defini cerul oriental, invocă o piatră orientală, o piatră limpede în al cărei nume se află, printr-un fericit hazard, Orientul — *Dolce color d'oriental zaffiro* — este, dincolo de orice îndoială, admirabil ; nu tot așa cel al lui Góngora (*Soledad*, I, 6) : *Pe cîmpuri de safire paște stele*, care nu este, după părerea mea, decît o frustă și emfatică stîngăcie [2].

Într-o zi se va scrie istoria metaforei și vom afla adevărul și eroarea pe care le închid în sine aceste ipoteze.

---

[1] Imaginea apare cu delicatețe și în celebrele versuri ale lui Milton (P. L. IV, 268—271) vorbind despre răpirea Proserpinei ; și iată-le pe cele ale lui Darío : *Mas a pesar del tiempo terco, / mi sed de amor no tiene fin ; / con el cabello gris me acerco / a los rosales del jardín.* ('În ciuda vremii neîndurate, / setea iubirii e fără hodină ; / cu părul nins, iată, m-apropii / de trandafirii din grădină.') *(N. a.)*

[2] Ambele versuri derivă din scriptură : „Și au văzut pe Dumnezeul lui Israel ; sub picioarele lui era ca un pod de strălucitoare safire, curat și limpede ca seninul cerului" (*Exod.* 24, 10). *(N. a.)*

ALEPH

(1949)

ZAHIRUL

La Buenos Aires, Zahir este o monedă obisnuită, de douăzeci de *centavos ;* urme de cuţit sau de briceag întretaie literele NT, precum şi cifra *doi ;* data gravată pe faţa opusă este 1929. (În Guzerat, către sfîrşitul veacului al XVIII-lea, Zahir a fost un tigru ; în Java, un orb de la moscheia din Surakarta, care a sfîrşit prin a fi lapidat de credincioşi ; în Persia, un astrolab pe care Nadir Şah l-a azvîrlit în fundul mării ; în temniţele din Mahdi, pe la 1892, o mică busolă pe care o atinsese Rudolf Karl von Slatin, înfăşurată într-o fîşie de turban ; în moscheea din Cordoba, spune Zotenberg, o dungă în marmura uneia dintre cele două sute de coloane ; în mahalaua evreiască din Tetuan, adîncul unei fîntîni.) Astăzi e treisprezece noiembrie ; în ziua de şapte iunie, în zori, a ajuns în mîinile mele Zahirul ; nu mai sînt cel de atunci, dar îmi stă încă în puteri să-mi amintesc — şi, poate, chiar să relatez — cele întîmplate. Sînt încă, măcar într-o măsură, Borges.

În şase iunie a murit Teodelina Villar. Portretele ei, către 1930, acopereau cu totul revistele mondene ; această pletoră a făcut, desigur, să fie socotită o frumuseţe, chiar dacă nu toate efigiile sale sprijineau necondiţionat atare ipoteză. Dealtminteri, Teodelina Villar se preocupa mai puţin de frumuseţe decît de perfecţiune. Hebreii şi chinezii

nu codificat toate circumstanţele omeneşti ; în *Mishnah* se poate citi că, odată pogorît amurgul de sîmbătă, nici un credincios nu trebuie să mai iasă din casă cu un ac asupra sa ; în Cartea Riturilor, că un oaspete, în clipa cînd i se oferă întîia cupă, trebuie să arboreze un aer grav şi, cînd i se oferă cea de a doua, un aer respectuos şi fericit. Echivalentă, dar mult mai minuţioasă, se dovedea rigoarea pe care şi-o impusese Teodelina Villar. Ea căuta, precum adeptul lui Confucius ori talmudistul, ireproşabila corectitudine a fiecărui act, însă efortul pe care-l depunea era mai dificil şi chiar mai dur, căci normele crezului ei nu erau nicidecum eterne, ci răspundeau unor hazarduri de la Paris ori Hollywood. Teodelina Villar se arăta numai în locuri ortodoxe, la ceasuri ortodoxe, cu atribute ortodoxe, cu o detaşare ortodoxă, dar detaşarea, atributele, ceasurile şi locurile acelea se perimau aproape îndată şi ajungeau, dimpotrivă, să servească (în propria ei exprimare) pentru a defini tot ce e afectat. Căuta absolutul, asemeni lui Flaubert, dar absolutul surprins în momentan. Viaţa ei era exemplară, însă, cu toate acestea, o rodea, fără pic de răgaz, o deznădejde interioară. Îşi propunea continuu metamorfoze, ca pentru a fugi de sine însăşi ; culoarea părului ca şi modelele pieptănăturii ei erau faimoase prin nestatornicie. Schimba, de asemeni, şi surîsul, nuanţa pielii, forma ochilor. Începînd din 1932, fusese, în mod studiat, extrem de zveltă... Războiul îi dădu mult de gîndit. Odată ocupat Parisul de germani, cum să mai poţi urmări moda ? Un străin în care nu avusese niciodată încredere îşi îngădui să abuzeze de buna ei credinţă pentru a-i vinde un lot de pălării cilindrice ; în anul următor, se dovedi că acele obiecte trăznite *nu se purtaseră la Paris niciodată* şi, prin urmare, nu erau pălării, ci arbitrare şi discreditate capricii. O nenorocire nu vine niciodată singură ; doctorul Villar fu silit să se mute în strada Aráoz, iar portretul fiicei sale ajunse să orneze anunţuri de creme şi automobile. (Cremele pe care şi le aplica din plin, automobilele pe care nu le *mai* poseda !) Teodelina ştia că o bună profesare a artei sale reclamă o avere considerabilă ; preferă, aşadar, capitularea. Mai mult, ar fi fost dureros pentru ea să concureze cu fetişcane de tot soiul. Sinistrul apartament din strada Aráoz deveni şi el oneros ; la şase iunie Teodelina Villar

comise solecismul de a se stinge din viață în miezul mahalalei Sud. Mai e oare nevoie să fac mărturisirea că, mînat de cea mai sinceră din pasiunile argentiniene, snobismul, eram îndrăgostit de Teodelina și moartea ei m-a emoționat pînă la lacrimi ? Poate că cititorul a și intuit-o.

De-a lungul priveghiului, înaintarea morții face ca, uneori, cadavrul să reasume înfățișări anterioare. Într-una din etapele confuzei nopți de șase iunie, Teodelina Villar redeveni, în mod miraculos, cea pe care o știusem cu douăzeci de ani în urmă ; trăsăturile ei recuperară autoritatea pe care o dau trufia, banii, tinerețea, conștiința de a încorona o ierarhie, lipsa de imaginație, limitarea, stupiditatea. Mi-am spus : nici una dintre versiunile acestui chip care m-a tulburat într-o asemenea măsură nu va mai fi atît de memorabilă ca cea pe care-o văd acum ; se cuvine să fie, așadar, cea de pe urmă, de vreme ce a putut să fie cea dintîi. Am lăsat-o, rigidă între flori, cu tot disprețul ei, pe care moartea îl desăvîrșea. Trebuie să fi fost ceasurile două înspre ziuă, cînd am plecat. Afară, previzibilele șiruri de case joase și case cu un etaj căpătaseră acel aer abstract pe care-l au întotdeauna nopțile, cînd sînt simplificate de umbră și tăcere. Îmbătat de o milă aproape impersonală, am pornit să hoinăresc pe străzi. La colțul străzii Chile cu strada Tacuarí am văzut o cîrciumă deschisă. În acea cîrciumă, spre marea mea nenorocire, trei oameni jucau *truco* [1].

În figura de stil numită *oximoron* se aplică unui cuvînt un epitet ce pare a-l contrazice ; astfel, gnosticii au vorbit despre *lumina întunecată* ; alchimiștii, despre un *soare negru*. Să închei vizita mea din urmă la Teodelina Villar și apoi să beau rachiu de trestie într-o cîrciumă era un fel de *oximoron* ; grosolănia și facilitatea lui mă ispitiră. (Detaliul că se mai jucau și cărți sporea contrastul.) Am cerut un rachiu de trestie cu portocală ; ca rest mi-au dat Zahirul ; l-am privit o clipă ; am ieșit în stradă, poate cu un început de febră. M-am gîndit că nu există monedă care să nu fie un simbol al monedelor ce strălucesc fără sfîrșit în istorie și în fabulă. M-am gîndit la obolul lui Caron ; la

[1] *Truco* — joc de cărți, răspîndit mai cu seamă în Argentina, Paraguay și Uruguay, în care hazardul este învins de istețime și disimulare. (*N. tr.*)

obolul cerșit de Belizarie ; la cei treizeci de arginți ai lui Iuda ; la drahmele curtezanei Lais ; la străvechea monedă pe care o oferă unul dintre *Cei Șapte Adormiți* din Efes ; la sclipitoarele monede ale vrăjitorului din celc *O Mie și Una de Nopți,* care s-au preschimbat apoi în rotocoale de hîrtie ; la inepuizabilul dinar al lui Isaac Laquedem ; la cei șaptezeci de mii de bani de argint, unul pentru fiece vers al unei epopei, pe care Firdusi i-a înapoiat unui rege din pricină că nu erau din aur ; la uncia de aur pe care Ahab a înfipt-o în catarg ; la ireversibilul florin al lui Leopold Bloom ; la ludovicul a cărui efigie l-a trădat, în apropiere de Varennes, pe fugarul Ludovic al XVI-lea. Ca într-un vis, gîndul că orice monedă îngăduie aceste ilustre conotații mi-a părut dintr-o dată de o vastă, deși inexplicabilă, însemnătate. Am străbătut, cu viteză crescîndă, străzi și piețe pustii. Oboseala m-a pironit la colțul uneia din străzi. Am văzut un răbdător grilaj de fier ; îndărătul lui am văzut dalele negre și albe cu care-i pardosită curtea bisericii Concepción. Rătăcisem în cerc ; mă aflam la cîțiva pași de circiuma în care primisem Zahirul.

Am dat colțul ; răscrucea întunecată mi-a indicat, din depărtare, că prăvălia se închisese. Pe strada Belgrano am luat un taxi. Fără somn, posedat, aproape fericit, mi-am spus că nu există nici un alt lucru care să fie mai puțin material decît banul, căci oricare monedă (o monedă de douăzeci de *centavos*, să spunem) este, de fapt, un repertoriu de viitoruri posibile. Banul este abstract, am repetat, banul înseamnă timpul viitor. El poate fi o seară în împrejurimile orașului, poate fi muzică de Brahms, poate fi un atlas, poate fi un joc de șah, poate fi o ceașcă de cafea, poate fi un text de Epictet ce predică disprețul pentru aur ; este un Proteus mult mai versatil decît acela din insula Pharos. Este timpul imprevizibil, timpul lui Bergson, nu timpul dur al Islamului sau al Stoicilor. Determiniștii neagă faptul că ar exista în lume un singur fapt posibil, *id est* un fapt care a putut să se întîmple ; o monedă simbolizează liberul nostru arbitru. (Nu bănuiam pe atunci că aceste „gînduri" erau un artificiu împotriva Zahirului și o primă formă a influenței lui demoniace.) Am adormit după tenace meditații, dar m-am visat sub forma unor monede păzite de un grifon.

A doua zi am decretat că fusesem, cu siguranță, beat. Și totdeodată am hotărît să mă eliberez de acea monedă care mă tulbura într-atît. Am privit-o : n-avea nimic particular, cu excepția cîtorva zgîrieturi. S-o îngrop undeva în grădină sau s-o ascund într-un ungher al bibliotecii ar fi fost, desigur, soluția cea mai bună, însă voiam să mă și îndepărtez de orbita ei. Am preferat, prin urmare, s-o pierd. Nu m-am dus la *Pilar* în dimineața aceea, și nici la cimitir ; m-am dus, cu metroul, la *Constitución* și, de la *Constitución*, la *San Juan y Boedo*. Am coborît, pe negîndite, la *Urquiza ;* m-am îndreptat spre vest și apoi spre sud ; am cotit de mai multe ori, într-o dezordine voită și, pe o străduță care mi-a părut la fel cu toate celelalte, am intrat într-o circiumă oarecare, am cerut un rachiu și, drept plată, am oferit Zahirul. Am plecat apoi cu ochii aproape închiși îndărătul lentilelor fumurii ; am izbutit să nu văd numerele caselor, nici numele străzii. În seara aceea, am luat o pastilă de veronal și am dormit liniștit.

Pînă pe la sfîrșitul lunii iunie, m-am lăsat furat de îndeletnicirea de a compune o povestire fantastică. Aceasta conține două sau trei perifraze enigmatice — în loc de *sînge, apa spadei ;* în loc de *aur, culcușul șarpelui* — și este scrisă la persoana întîi. Naratorul e un ascet care a renunțat la tovărășia oamenilor și trăiește într-un soi de pustiu. (Gnitaheidr este numele acelui loc.) Date fiind candoarea și simplitatea vieții lui, unii îl socotesc un înger ; aceasta, însă, este o pioasă exagerare, căci nu există om care să fie liber de orice vină. Fără să căutăm prea departe, iată, el însuși și-a ucis propriul părinte ; drept este că acesta fusese un mag faimos care, prin meșteșug vrăjitoresc, pusese stăpînire pe un tezaur infinit. Să păzească tezaurul de smintita lăcomie a oamenilor e misiunea căreia îșI dedică viața ; zi și noapte veghează asupra lui. Curînd, prea curînd poate, această veghe se va isprăvi : stelele i-au dat de veste că spada care o va curma pe veci a și fost făurită. (Gram este numele acelei spade.) Într-un stil tot mai întortocheat sînt lăudate strălucirea și unduirile trupului său ; unul din paragrafe ne vorbește, într-o doară, despre solzi ; un

altul spune că tezaurul păzit este alcătuit din aur fulgurant și din inele roșii. În final, înțelegem că ascetul este șarpele Fafnir, iar tezaurul în care sălășluiește, acela al Nibelungilor. Apariția lui Sigurd curmă în mod brusc firul povestirii.

Am spus că executarea acestei bagatele (pe parcursul căreia am intercalat, în mod pseudo-erudit, cîte un vers din *Fáfnismál)* mi-a îngăduit să uit moneda. Au fost chiar nopți în care m-am crezut atît de sigur de-a o putea uita încît am și rememorat-o voluntar. Neîndoielnic este faptul că am abuzat de acele clipe ; să le încep era mult mai ușor decît să le pot pune capăt. În van am repetat că acel abominabil disc de nichel nu se deosebea de celelalte, care tot trec din mînă în mînă, egale, infinite și inofensive. Stîrnit de această cugetare am încercat să mă fixez asupra unei alte monede, însă n-am reușit. Îmi amintesc și de o altă experiență, eșuată și ea, cu monede chiliene de cinci și de zece *centavos* și cu un *vintén* [1] uruguayan. La șaisprezece iulie am făcut rost de o liră sterlină ; nu m-am uitat la ea în timpul zilei, dar în noaptea aceea (și în altele) am pus-o sub lentila unei lupe și am studiat-o la lumina unei puternice lămpi electrice. Apoi am desenat-o cu un creion, printr-o foiță. De nici un ajutor nu mi-au fost, însă, nici trăznetul și nici balaurul și nici chiar Sfîntul Gheorghe ; n-am reușit să-mi schimb ideea fixă.

În luna august am hotărît să consult un psihiatru. Nu i-am mărturisit în întregime ridicula mea întîmplare ; i-am spus, doar, că nesomnul nu-mi dă pace și că imaginea unui obiect anume obișnuiește să mă urmărească ; aceea a unei fise, de exemplu, ori a unei monede... După puțină vreme, am descoperit într-o librărie de pe strada Sarmiento un exemplar din *Urkunden zur Geschichte der Zahirsage* (Breslau, 1899) de Julius Barlach.

În acea carte se afla descris tot răul meu. Conform prologului, autorul își propusese „să reunească într-un singur tom, *in octavo majore* — format lesne de mînuit —, toate documentele referitoare la superstiția Zahirului, la care se adăugau și patru piese aparținînd arhivei din Habicht, precum și manuscrisul original al relatării lui

[1] — *Vintén* — monedă uruguayană din aramă, avînd valoarea a două sutimi de *peso. (N. tr.)*

Philip Meadows Taylor". Credința în Zahir este de obîrșie islamică și datează, se pare, din secolul al XVIII-lea. (Barlach contestă pasajele pe care Zotenberg le atribuie lui Abul Feda.) *Zahir* înseamnă, în arabă, 'notoriu', 'vizibil' ; cu acest sens, el este unul din cele nouăzeci și nouă de nume ale lui Dumnezeu ; pe meleagurile musulmane plebea îl folosește pentru a denumi „făpturile sau lucrurîle ce au teribila virtute de a fi de neuitat și a căror imagine sfîrșește prin a-i înnebuni pe oameni". Întîia mărturie necontroversată este aceea a persanului Lutf Alí Azur. În fundamentalele pagini ale enciclopediei biografice intitulate *Templul Focului*, acest poligraf și derviș istorisește că, într-un colegiu din Shiraz, a existat un astrolab din cupru, „alcătuit în așa fel încît acela care-l privea o dată nu mai putea să se gîndească la nimic altceva, și regele a poruncit, atunci, să fie azvîrlit acolo unde e marea mai adîncă, pentru ca oamenii să nu ajungă să uite, astfel, universul". Mai amplă este relatarea lui Meadows Taylor, care l-a slujit pe nizamul din Haidarabad și a compus faimoasa carte *Confessions of a Thug*. Pe la 1832, Taylor a auzit prin mahalalele din Bhuj neobișnuita expresie „A văzut Tigrul" *(Verily he has looked on the Tiger)*, care semnifică nebunia ori sfințenia. I s-a spus că e vorba despre un tigru miraculos care i-a dus la pierzare pe toți acei ce l-au văzut, fie și de la mare depărtare, căci toți au continuat să se gîndească la el, pînă la sfîrșitul zilelor lor. Cineva povesti că unul dintre acești nefericiți fugise la Mysore, unde pictase, într-un palat, chipul tigrului. După ani de zile Taylor vizită temnițele acelui regat ; în cea din Nittur guvernatorul îi arătă o celulă pe ale cărei lespezi, pe ale cărei ziduri, pe a cărei boltă un fachir musulman trasase (în culori violente pe care timpul, înainte de a le șterge, le îndulcea) un soi de tigru infinit. Acest tigru era făcut, în mod amețitor, dintr-o mulțime de tigri ; era traversat de tigri, era brăzdat de tigri, includea mări și lanțuri himalaiene și oștiri care păreau, deopotrivă, tigri. Pictorul murise cu ani în urmă, în chiar taina aceea ; venea din Sind, sau din Guzerat poate, și țelul lui inițial fusese cel de a trasa o hartă a lumii. Vestigii ale acestui țel mai stăruiau și acum în monstruoasa imagine. Taylor îi relată istoria lui Muhammad Al-Yemení, din Fort William ;

acesta îi spuse că nu există ființă în lume care să nu fie în stare să se transforme în *Zaheer* [1], dar că Atotputernicul nu îngăduie ca două lucruri să aibă simultan această virtute, de vreme ce și unul singur poate vrăji mulțimi întregi. Spuse că un Zahir există întotdeauna și că, în Vîrsta Neștiinței, Zahir a fost un idol ce se numea Yaúq, iar apoi un profet din Jorasan ce folosea un văl bătut cu pietre scumpe sau o mască de aur [2]. Mai spuse și că Dumnezeu este de nepătruns.

Am citit de multe ori monografia lui Barlach. Nu desluşesc întocmai care mi-au fost sentimentele atunci ; îmi amintesc, doar, deznădejdea din clipa cînd am înțeles că nimic nu mă mai poate salva, intrinseca ușurare de a ști că nu eram vinovat de propria-mi nenorocire, invidia pe care mi-au stîrnit-o acei oameni al căror Zahir a fost nu o monedă, ci o bucată de marmură sau un tigru. Cît de ușor este, cu siguranță, să nu te gîndești la un tigru, mi-am spus. Îmi amintesc și de neliniștea ciudată stîrnită de acest pasaj : „Unul din cei care au comentat *Gulshan i Raz* spune că acela care a văzut Zahirul va vedea în curînd și Roza, și invocă un vers interpolat în *Asrar Nama* (Cartea lucrurilor care nu se știu) de Attar : Zahirul este umbra Rozei și sfîșierea Vălului".

La priveghiul Teodelinei, mă surprinsese faptul că n-am văzut-o printre cei de față pe doamna de Abascal, sora ei mai mică. În octombrie, o prietenă a acesteia mi-a spus :

— Sărmana Julita, avea niște manifestări destul de stranii și a trebuit să fie internată la sanatoriul Bosch. Cît de uimite trebuie să fie infirmierele acelea care-o hrănesc cu mîna lor ! Aiurează într-una pe tema monedei, întocmai ca *chauffeur*-ul Morenei Sackmann.

Timpul, care atenuează amintirile, o agravează pe aceea a Zahirului. La început eu îmi imaginam, pe rînd, o față și apoi cealaltă ; acum le văd pe amîndouă simultan. Asta nu se petrece, însă, așa cum s-ar petrece dacă Zahirul ar fi făcut din sticlă, de vreme ce o față nu i se suprapune

[1] Astfel scrie Taylor cuvîntul acesta. *(N. a.)*

[2] Barlach observă că Yaúq figurează în Coran (71, 23) și că profetul este Al-Moqanna (Învăluitul), și că nimeni, cu excepția surprinzătorului interlocutor al lui Philip Meadows Taylor, nu le-a mai pus în legătură cu Zahirul. *(N. a.)*

celcilalte ; e mai degrabă ca şi cum viziunea ar fi sferică iar Zahirul s-ar afla în centru. Tot ce nu are legătură cu Zahirul îmi parvine atenuat şi, parcă, dintr-o depărtare : dispreţuitoarea imagine a Teodelinei, durerea fizică. Tennyson spunea că, dacă am fi în stare să înţelegem o singură floare, am şti cine sîntem şi ce este lumea. A vrut să spună, poate, că nu există fapt, oricît de umil, care să nu implice istoria universală şi infinita ei concatenare de efecte şi de cauze. A vrut să spună, poate, că lumea vizibilă e conţinută, întreagă, în fiece reprezentare, tot astfel cum voinţa, după Schopenhauer, e conţinută, întreagă, în fiece subiect. Cabaliştii socoteau că omul este un microcosm, o simbolică oglindă a universului ; totul, după Tennyson, ar fi astfel. Totul, chiar şi intolerabilul Zahir.

Înainte de 1943 voi fi împărtăşit destinul Juliei. Va trebui să fiu hrănit şi îmbrăcat de alţii, nu voi mai şti dacă e seară sau e dimineaţă, nu voi mai şti cine a fost Borges. A califica acest viitor drept cumplit ar fi, însă, o inexactitate, de vreme ce nici una dintre circumstanţele lui nu va mai fi validă pentru mine. Ar fi ca şi cum am susţine că este îngrozitoare durerea unui anesteziat căruia i se deschide craniul. Eu nu voi mai percepe universul, voi percepe Zahirul. Conform doctrinei idealiste, verbele *a trăi* şi *a visa* sînt perfect sinonime ; de la mii de aparenţe, voi trece la una singură ; de la un vis foarte complex, la unul foarte simplu. Alţii au să viseze că eu sînt nebun, în timp ce eu am să visez Zahirul. Cînd toţi oamenii de pe faţa pămîntului se vor gîndi, zi şi noapte, la Zahir, care va mai fi atunci visul şi care realitatea, pămîntul sau Zahirul ?

În ceasurile goale ale nopţii încă mai pot umbla pe străzi. Zorii mă surprind de obicei pe o bancă din piaţa Garay, gîndindu-mă (încercînd să mă gîndesc) la acel pasaj din *Asrar Nama,* unde se spune că Zahirul e umbra Rozei şi sfîşierea Vălului. Leg această opinie de faptul următor : Pentru a se pierde în Dumnezeu, sufiţii repetă întruna propriul nume sau cele nouăzeci şi nouă de nume divine, pînă cînd acestea ajung să nu mai spună nimic.

Eu aspir să străbat același drum. Voi sfîrși, poate, prin a toci Zahirul, tot gîndindu-l și regîndindu-l fără încetare ; îndărătul monedei se află, poate, Dumnezeu.

SCRIPTURA ZEULUI

Tainița este adîncă și din piatră ; forma ei, aceea a unei emisfere aproape perfecte, chiar dacă pardoseala (care e tot din piatră) este ceva mai mică decît cercul maxim, fapt ce agravează întrucîtva sentimentele de opresiune și de vastitate. Un zid median o desparte în două ; deși foarte înalt, acesta nu atinge partea superioară a bolții ; de o parte mă aflu eu, Tzinacán, mag al piramidei lui Qaholom, pe care Pedro de Alvarado a ars-o ; de cealaltă parte se află un jaguar, care măsoară, cu tainici pași egali, timpul și spațiul captivității. La nivelul solului, o fereastră înaltă, prevăzută cu drugi, întrerupe zidul central. La ceasul fără umbră [amiaza], deasupra se deschide un chepeng, și un temnicer, pe care anii au izbutit, încet. să-l șteargă, manevrează un scripete de fier și ne coboară, la capătul unei frînghii, ulcioare cu apă și bucăți de carne. Lumina pătrunde în hrubă ; în clipa aceea pot vedea jaguarul.

Am pierdut socoteala anilor pe care i-am trăit zăcînd în beznă ; eu, care odinioară eram tînăr și puteam să mă mișc prin hruba aceasta, nu mai fac altceva decît să aștept, în atitudinea propriei mele morți, sfîrșitul pe care mi-l pregătesc zeii. Cu profundul cuțit de cremene am deschis pieptul atîtor victime și, iată, acum n-aș mai fi în stare, fără a folosi magia, să mă ridic din pulbere.

În ajunul arderii Piramidei, oameni coborîți de pe cai uriași m-au chinuit cu fiare înroșite în foc, voind să afle, de la mine, ascunzișul unei comori de taină. Au doborît, sub ochii mei, idolul zeului, însă acesta nu m-a părăsit și am răbdat caznele fără a scoate o vorbă. M-au sfîșiat, m-au frînt, m-au schilodit și apoi m-am deșteptat în temnița aceasta, din care nu voi mai ieși în viața-mi muritoare.

Rob al fatalității de a face neapărat ceva, de a popula într-un fel sau altul timpul, am încercat să-mi amintesc,

în umbra mea, tot ce știam. Nopți după nopți am irosit, silindu-mă să-mi amintesc numărul unor șerpi de piatră sau forma unui arbore medicinal. Astfel am izbutit să birui anii, astfel am luat din nou în stăpînire toate cîte îmi aparținuseră cîndva. Într-o noapte am simțit că mă apropiam de o amintire anume ; înainte de a vedea marea, drumețul simte o neliniște în sînge. Cîteva ceasuri mai tîrziu, amintirea a început să mi se desluşească ; era una din datinile privitoare la zeu. Acesta, prevăzînd că la sfîrşitul vremilor aveau să se petreacă o seamă de nenorociri şi pustiiri, alcătuise, în ziua cea dintîi a Firii, o scriptură magică, în stare să alunge acele rele. O scrisese astfel încît să ajungă la cele mai îndepărtate generații şi să nu fie vătămată de întîmplare. Nimeni nu știe unde va fi scris-o, nici cu ce caractere, dar sigur este că ea dăinuie, în taină, şi că o va citi unul din cei aleşi. M-am gîndit că ne aflăm, neîndoielnic, la sfîrşitul vremilor şi că destinul meu de ultim sacerdot al zeului îmi va îngădui privilegiul de a dezlega acea scriptură. Faptul că mă găseam înconjurat de zidurile unei temniți nu izbutea să-mi zădărnicească speranța ; de mii de ori văzusem, poate, inscripția lui Qaholom, şi nu-mi mai rămînea decît s-o înțeleg.

Gîndul acesta mă însufleți şi îmi provocă un soi de ameteală. Pe fața pămîntului există forme străvechi, forme incoruptibile şi eterne ; oricare dintre ele ar putea fi simbolul căutat. Cuvîntul zeului ar putea fi un munte, sau un rîu, sau chiar împărăția, sau aşezarea aştrilor. Însă de-a lungul veacurilor munții se netezesc, şi drumul unui rîu se abate adesea din făgaş, împărățiile cunosc schimbări şi pustiiri, iar aşezarea aştrilor e schimbătoare. Pe bolta cerului e nestatornicie. Muntele ca şi steaua sînt indivizi, şi indivizii sînt supuşi pieirii. Am căutat de aceea altceva, mai tenace, mai puțin vulnerabil. M-am gîndit la generațiile de cereale, de ierburi, de păsări, de oameni. Propriul meu chip e, poate, purtătorul formulei magice, poate că sînt, eu însumi, capătul propriilor mele căutări. Pradă acestor îndoieli mă aflam cînd mi-am adus aminte dintr-o dată că unul din atributele zeului este jaguarul.

Atunci sufletul meu s-a simțit copleşit de înduioşare. Mi-am închipuit prima dimineață a timpului, mi l-am închipuit pe zeul meu încredințînd mesajul blănii vii a jagua-

rilor, care aveau să se împreune și să se înmulțească la nesfîrșit, în peșterile adînci, în păpuriș, pe insule, pentru ca cei din urmă oameni să-l primească. Mi-am închipuit această rețea de tigri, acest fierbinte labirint de tigri, ce aveau să răspîndească spaima peste pășuni și în turme, doar ca să se păstreze un desen. În jumătatea cealaltă a hrubei se afla un jaguar ; în faptul că-mi era vecin am deslușit o confirmare a ipotezei mele, precum și o tainică favoare.

Ani lungi am învățat apoi ordinea și configurarea petelor. Fiece oarbă zi îmi acorda o clipă de lumină, și astfel am putut statornici în minte negrele forme ce brăzdau blana galbenă. Unele dintre ele erau făcute doar din puncte ; altele alcătuiau dungi transversale pe fața interioară a labelor ; altele, în formă de inel, se repetau. Poate că însemnau același sunet sau același cuvînt. Multe aveau marginile roșii.

N-am să vorbesc despre truda-mi istovitoare. Nu o dată am strigat către adînca boltă că e cu neputință să descifrez textul acela. Treptat, apoi, enigma concretă în care eram prins a început să mă neliniștească mai puțin decît enigma generică a unei sentințe scrise de un zeu. Ce tip de sentință (m-am întrebat) va fi alcătuit o minte absolută ? Am cugetat că nici chiar în limbajele umane nu există propoziție care să nu implice universul întreg ; a spune *tigrul* înseamnă a spune tigrii care l-au zămislit, cerbii și țestoasele pe care el le-a devorat, pășunea din care s-au hrănit cerbii, pămîntul care a fost maică a pășunii, cerul care i-a dat lumină pămîntului. Am cugetat că, în limbajul unui zeu, orice cuvînt e în stare să enunțe această infinită concatenare a faptelor, și nu doar în mod implicit, ci explicit, și nu doar în mod progresiv, ci imediat. Cu timpul, noțiunea de sentință divină a început să-mi pară puerilă sau blasfematorie. Un zeu, mi-am spus, trebuie să rostească doar un singur cuvînt și, în cuvîntul acesta absolutul. Nici un cuvînt rostit de el nu poate fi inferior universului sau mai restrîns decît suma timpului. Umbre sau simulacre ale acestui cuvînt, ce înlocuiește un întreg limbaj și toate cîte le cuprinde un limbaj, sînt ambițioasele și sărmanele vorbe omenești, *tot*, *lume*, *univers*.

Într-o zi sau într-o noapte — între zilele şi nopţile mele, ce deosebire poate fi ? — am visat că pe pardoseala temniţei se află un fir de nisip. Am adormit din nou, indiferent ; am visat că mă trezesc şi că văd două fire de nisip. Am adormit din nou ; am visat că firele de nisip se făcuseră trei. S-au înmulţit aşa pînă au umplut cu totul temniţa şi se făcea că eu muream sub apăsarea acelei emisfere de nisip. Am înţeles că visez ; cu un uriaş efort, m-am deşteptat. Deşteptarea a fost zadarnică. Inumerabilul nisip mă sufoca. Cineva îmi spuse : *Nu te-ai trezit cu adevărat, ci numai într-un vis anterior. Acest vis se află înlăuntrul altuia şi tot aşa la infinit, care-i şi suma firelor de nisip. Drumul pe care va trebui să-l străbaţi înapoi este interminabil şi vei muri înainte de a te fi trezit cu adevărat.*

M-am simţit pierdut. Nisipul îmi năpădea gura, însă am strigat : *Nici nisipul din vis nu va putea să mă ucidă şi nici vise nu există care să stea înlăuntrul altor vise.* O strălucire m-a trezit. În bezna de deasupra se strecura un cerc de lumină. Văzui chipul şi mîinile temnicerului, scripetele, frînghia, carnea şi ulcioarele.

Omul ajunge să se confunde, treptat, cu forma destinului său ; cu vremea, el se suprapune circumstanţelor vieţii sale. Mai mult decît un dezlegător de enigme sau un răzbunător, mai mult decît un sacerdot al zeului, mă simţeam un întemniţat. Din nesfîrşitul labirint de visuri m-am întors în aspra temniţă ca în propria-mi casă. I-am binecuvîntat umezeala, i-am binecuvîntat jaguarul, i-am binecuvîntat îngustul ochi de lumină, am binecuvîntat bătrînu-mi trup plin de dureri, am binecuvîntat bezna şi piatra.

Atunci s-a petrecut ceea ce nu pot nici să uit şi nici să împărtăşesc. S-a petrecut unirea cu divinitatea, cu universul (nu ştiu dacă vorbele acestea se deosebesc). Extazul nu-şi repeta simbolurile ; sînt unii care l-au văzut pe Dumnezeu într-o sclipire de lumină, unii care l-au deslușit într-o spadă sau în învolburările unei roze. Eu am văzut o Roată uriaşă, care nu se afla în faţa ochilor mei nici în părţi, ci în toate locurile, în acelaşi timp. Această Roată era făcută din apă, dar şi din foc, şi era (cu toate că i se vedea marginea) infinită. Înlănţuite, o alcătuiau toate lucrurile care vor fi, care sînt şi au fost, iar eu eram unul

din firele acestei urzeli totale, și Pedro de Alvarado, care mă chinuise, era și el un fir. Aici se aflau cauzele și efectele și îmi era de ajuns să văd această Roată pentru a înțelege totul, la nesfîrșit. O, fericire de a înțelege, mai mare decît cea de a născoci ori de a simți ! Am văzut universul și am văzut rosturile intime ale universului. Am văzut originile despre care vorbește Cartea cea Mare. Am văzut munții care s-au ivit din ape, am văzut primii oameni de lemn, am văzut ulcioarele răzvrătite împotriva oamenilor, am văzut cîinii sfîșiindu-le chipurile. Am văzut zeul fără chip care se află îndărătul zeilor. Am văzut deveniri infinite ce alcătuiau o unică fericire și, înțelegîndu-le pe toate acestea, am ajuns să înțeleg și scriptura jaguarului.

E o formulă de patrusprezece cuvinte întîmplătoare (ce par întîmplătoare) și mi-ar fi deajuns s-o rostesc cu glas tare pentru a fi atotputernic. Mi-ar fi deajuns să o rostesc, pentru a nărui această temniță din piatră, pentru ca ziua să năvălească în noaptea mea, pentru ca eu să fiu iar tînăr, să fiu nemuritor, pentru ca tigrul să-l sfîșie pe Alvarado, pentru a putea să împlînt cuțitul sacru în piepturi spaniole, pentru a zidi iar piramida, pentru a zidi împărăția ca înainte. Patrusprezece silabe, patrusprezece cuvinte, și eu, Tzinacán, aș stăpîni pămînturile pe care le-a stăpînit Moctezuma. Dar știu că niciodată nu voi rosti aceste cuvinte, pentru că nu-mi mai amintesc de Tzinacán.

Să moară odată cu mine taina înscrisă în lungul șir al tigrilor. Cel ce a întrezărit universul, cel ce a întrezărit urzătoarele rosturi ale universului nu se mai poate gîndi la un om, la comunele-i bucurii sau dureri, chiar dacă acel om este el însuși. Acel om *a fost el* și acum atare fapt a încetat de a mai avea vreo însemnătate. Ce însemnătate poate să mai aibă soarta *celuilalt*, ce însemnătate poate să mai aibă neamul *celuilalt*, dacă el, acum, este *nimeni* ? De aceea nu rostesc formula, de aceea las ca zilele să mă ducă încet uitării, abandonat în beznă.

ALTE INVESTIGĂRI

(1952)

ZIDUL ŞI CĂRŢILE

He, whose long wall the wand'ring Tartar bounds...
Dunciad, II, 76

Am citit, zilele trecute, că omul care a poruncit să se ridice aproape infinitul zid chinezesc a fost acel Prim Împărat, Shih Huang Ti, care, în acelaşi timp, a hotărît ca toate cărţile dinaintea domniei lui să fie arse. Faptul că amîndouă aceste ample operaţii — cele cinci sau chiar şase sute de leghe zidite în piatră spre a-i stăvili pe barbari, şi riguroasa abolire a istoriei, adică a trecutului — porneau de la unul şi acelaşi ins, fiind, într-un fel, atributele lui, m-a încîntat în mod inexplicabil şi, totdeodată, m-a neliniştit. Cercetarea pricinilor acestei tulburări constituie temeiul rîndurilor ce urmează.

Din punct de vedere istoric, în cele două hotărîri nu există nici urmă de mister. Contemporan al războaielor lui Hannibal, Shih Huang Ti, rege în Tsin, a reunit, sub stăpînirea lui, cele şase Regate şi a anulat sistemul feudal; a înălţat zidul, pentru că zidurile însemnau o apărare, a azvîrlit cărţile în flăcări, pentru că opoziţia le invoca întru lauda împăraţilor de pînă atunci. A arde cărţi şi a ridica fortificaţii sînt întreprinderi obişnuite pentru principi;

singurul fapt neobişnuit în cazul lui Shih Huang Ti ar fi amploarea acţiunii sale. Astfel afirmă unii sinologi, însă eu simt că faptele pe care le-am enunţat reprezintă ceva mai mult decît exagerarea sau hiperbola unor deciziuni obişnuite. A împrejmui o livadă sau o grădină este, de bună seamă, un fapt obişnuit ; dar nu, a împrejmui o împărăţie. După cum nu e un lucru obişnuit nici a pretinde ca cea mai tradiţională dintre rase să abandoneze memoria propriului trecut, fie el mitic sau real. Trei lungi milenii de cronologie număra China (şi, de-a lungul lor, nume ca Împăratul Galben şi Huang Tzu şi Confucius şi Lao Tze) în vremea cînd Shih Huang Ti poruncea ca istoria să înceapă de la el.

Shih Huang Ti îşi surghiunise mama din pricină că era libertină ; în asprul lui act justiţiar, ortodocşii n-au văzut altceva decît o impietate ; dar Shih Huang Ti a voit, poate, să ardă cărţile canonice din pricină că acestea îl acuzau ; Shih Huang Ti a voit, poate, să abolească tot trecutul pentru a aboli o singură amintire : aceea despre infamia mamei sale. (Tot astfel, într-o vreme, în Iudea, un rege a poruncit să fie ucişi toţi pruncii pentru a-l ucide pe unul dintre ei.) Această ipoteză este acceptabilă, dar nu ne spune nimic despre zid, despre cea de a doua faţă a mitului. Shih Huang Ti — afirmă istoricii — interzisese orice menţiune a morţii şi căutase elixirul nemuririi şi se închisese într-un palat figurativ, alcătuit din tot atîtea încăperi cîte zile cuprinde anul ; aceste date sugerează că zidul — în spaţiu — şi arderea cărţilor — în timp — au fost bariere magice menite să stăvilească moartea. Toate lucrurile încearcă să persevereze în starea lor, a scris Baruch Spinoza ; poate că Împăratul şi magii săi credeau că nemurirea e intrinsecă, iar descompunerea nu izbuteşte să pătrundă într-o lume închisă. Poate că Împăratul a voit să recreeze începutul vremii şi a dorit să-şi spună Întîiul, pentru a fi într-adevăr întîiul, şi a dorit să-şi spună Huang Ti pentru a fi întrucîtva Huang Ti, legendarul împărat care a născocit scrierea şi busola. Acesta, spune Cartea Riturilor, le-a dat lucrurilor adevăratul nume ; tot astfel, Shih Huang Ti s-a mîndrit, în inscripţii ce dăinuie şi astăzi, că toate lucrurile, sub domnia lui, şi-ar avea numele ce li se potriveşte. A visat să

întemeieze o dinastie nepieritoare ; a poruncit ca urmaşii lui să se numească Al Doilea Împărat, Al Treilea Împărat, Al Patrulea Împărat, şi astfel la nesfîrşit... Am vorbit despre o raţiune magică ; s-ar mai putea, de asemeni, presupune că înălţarea zidului şi arderea cărţilor n-ar fi fost acte simultane. Ipoteza aceasta (în funcţie de ordinea pe care am alege-o) ne-ar da fie imaginea unui rege care a început prin a distruge şi apoi s-a resemnat să construiască, fie pe aceea a unui rege dezamăgit, care a distrus ceea ce înainte apărase. Ambele ipoteze sînt deopotrivă de dramatice, dar sînt lipsite, pe cît ştiu, de vreun temei istoric. Herbert Allen Giles povesteşte că cei care ascunseseră cărţi au fost însemnaţi cu fierul roşu şi osîndiţi să trudească, pînă în ceasul morţii, la înălţarea imensului zid. Acest detaliu favorizează, ori îngăduie, o altă interpretare. Poate că zidul a fost o sfidare, iar Shih Huang Ti şi-a spus : „Oamenii iubesc trecutul şi împotriva acestei iubiri nu am nici o putere, nici eu şi nici călăii mei, însă într-o bună zi va apărea un om care va simţi ca şi mine, şi omul acela va distruge zidul meu, aşa cum eu am distrus cărţile, şi omul acela va şterge amintirea mea şi va fi umbra mea şi oglinda mea, fără s-o ştie." Poate că Shih Huang Ti şi-a înconjurat cu zid împărăţia ştiind că aceasta este pieritoare şi a nimicit cărţile înţelegînd că acestea sînt cărţi sacre, deci cărţi care te învaţă tot ce te învaţă universul ori conştiinţa fiecărui om. Poate că arderea bibliotecilor şi înălţarea zidului sînt operaţii care, în mod secret, se anulează.

Zidul tenace, care în clipa aceasta — şi în toate cîte vor urma — îşi desfăşoară, peste pămînturi pe care nu le vor vedea niciodată, sistemul lui de umbre, e umbra unui Caesar poruncind ca cea mai plină de cuviinţă dintre rase să-şi azvîrle trecutul în flăcări ; firesc, de bună seamă, este ca ideea să ne atragă luarea aminte prin ea însăşi, dincolo de ipotezele pe care le îngăduie. (Virtutea ei se poate afla în opoziţia dintre a zidi şi a distruge, pe scară uriaşă.) Generalizînd cazul anterior, putem deduce că *toate* formele îşi au virtutea în ele înseşi şi nu într-un „conţinut" ipotetic. Asta ar concorda cu teza lui Benedetto Croce ; încă în 1877, Pater afirmase că toate artele aspiră către condiţia muzicii, care nu-i altceva decît formă. Muzica,

stările de fericire, mitologia, chipurile pe care le brăzdează vremea, anume amurguri și anume locuri ar voi să rostească ceva, sau au rostit ceva ce n-ar fi trebuit să pierdem, sau sînt pe punctul de a rosti ceva ; această iminență a unei revelații — care nu se produce, însă — constituie, poate, faptul estetic.

Buenos Aires, 1950.

FLOAREA LUI COLERIDGE

Către 1938, Paul Valéry scria : „Istoria literaturii n-ar trebui să fie istoria autorilor și a accidentelor din destinul lor sau din destinul operelor lor, ci Istoria Spiritului ca producător și consumator de literatură. Această istorie ar putea fi dusă la capăt fără menționarea nici unui scriitor." Nu era pentru întîia oară cînd Spiritul formula această observație ; în 1844, în orășelul Concord, un altul din executorii săi nota : „S-ar spune că un singur ins a elaborat toate cărțile de pe lume ; atît de mare este unitatea lor internă, încît nu încape îndoială că toate sînt alcătuite de același individ omniscient" (Emerson : *Essays*, 2, VIII). Cu douăzeci de ani mai devreme, Shelley opinase și el că toate poemele trecutului, prezentului și viitorului sînt episoade sau fragmente ale unui singur poem infinit, zidit de toți poeții lumii *(A defence of poetry*, 1821).

Aceste considerații (implicite, de bună seamă, în panteism) ar îngădui nesfîrșite dezbateri ; eu, însă, le invoc aici în sprijinul unei modeste încercări : istoria evoluției unei idei prin intermediul textelor eterogene a trei autori. Întîiul text este o notă a lui Coleridge ; nu știu dacă acesta va fi scris-o la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, sau la începutul celui de al XIX-lea. Nota spune, literalmente, următoarele :

„Dacă un om ar străbate în vis Paradisul, și i s-ar da o floare drept dovadă că a ajuns într-adevăr acolo, și dacă la trezire floarea aceasta s-ar afla în mîna lui... ei bine, atunci ?"

Nu știu ce părere va fi avînd cititorul meu despr
această închipuire ; eu, unul, o socotesc perfectă. Util
zarea ei ca bază pentru alte invenții fericite, îmi par
dintru început exclusă ; căci ea oferă integritatea și un
tatea unui *terminus ad quem*, a unei ținte atinse. De bun
seamă că așa și este ; în ordinea literaturii, ca și în toa
celelalte, nu există act care să nu constituie încoronare
unei infinite serii de cauze și izvorul unei infinite serii d
efecte. Îndărătul invenției lui Coleridge se află universal
și străvechea invenție a generațiilor de îndrăgostiți car
au cerut o floare drept zălog.

Al doilea text ce urmează a fi invocat este o nuvel
pe care Wells a schițat-o în 1887 și a rescris-o, cu șapt
ani mai tîrziu, în vara lui 1894. Întîia versiune se intitul
The chronic Argonauts (în acest titlu abolit, *chronic* ave
valoarea etimologică de *vremelnic)* ; versiunea definitivă
se intitulează *The time machine*. Wells, în nuvela aceasta
continuă și reformează o străveche tradiție literară : pre
vederea faptelor viitoare. Isaia *vede* dezolarea Babilonu
lui și restaurarea lui Israel ; Eneas, destinul militar al poste
rității sale — romanii ; prezicătoarea din *Edda Saemundi*,
întoarcerea zeilor care, după ciclica bătălie ce va aduce
pieirea pămîntului nostru, descoperă azvîrlite în iarba une
pajiști reînnoite, piese din jocul lor de șah de odinioară...
Protagonistul lui Wells, spre deosebire de atare spectator
profetici, călătorește în mod fizic pe tărîmurile viitorului.
Se întoarce istovit, plin de colb și zdrobit ; se întoarce
dintr-o umanitate care s-a divizat în specii urîndu-se între
ele (trîndavii *eloi*, ce locuiesc în palate năruite, cu grădini
lăsate în părăsire ; subteranii și nictalopii *morloks*, care îi
folosesc pe cei dintîi drept hrană) ; se întoarce cu tîmplele
albite, dar aducînd, din viitor, o floare ofilită. Aceasta
este o a doua versiune a închipuirii lui Coleridge. Mai
incredibilă decît o floare celestială sau decît floarea din-
tr-un vis este, desigur, floarea viitoare, contradictorie
floare ai cărei atomi ocupă astăzi cu totul alte locuri și
nu s-au combinat, încă, între ei.

A treia versiune pe care o voi comenta, cea mai ela-
borată dintre ele, este invenția unui scriitor mult mai com-
plex decît Wells, chiar dacă mai puțin înzestrat cu acel
agreabile virtuți pe care, îndeobște, le numim clasice,

Mă refer la autorul *Umilirii Northmorilor*, la tristul și labirinticul Henry James. Murind, acesta a lăsat, neterminată, o nuvelă de caracter fantastic, *The sense of the past*, care constituie o variație sau o elaborare a *Mașinii timpului*[1]. Protagonistul lui Wells călătorește în viitor într-un soi de vehicul inimaginabil, care avansează sau se întoarce în timp, așa cum procedează alte vehicule în spațiu; fantastica mașină a lui James se întoarce în trecut, în veacul al XVIII-lea, printr-o curioasă contopire cu această epocă. (Ambele procedee sînt imposibile, dar cel mai puțin arbitrar cel născocit de James.) În *The sense of the past*, legătura între real și imaginativ (între actualitate și trecut) nu este o floare, ca în anterioarele ficțiuni; este un portret care datează din veacul al XVIII-lea și care, în mod misterios, îl reprezintă pe protagonist. Acesta, fascinat de tablou, izbutește să se deplaseze la data cînd fusese realizată pictura. Între persoanele întîlnite se află, în mod necesar, pictorul, care începe să-l picteze, cu teamă și cu aversiune, căci intuiește ceva straniu și nefiresc în acele trăsături viitoare... James creează, astfel, un incomparabil *regressus in infinitum*, de vreme ce eroul său, Ralph Pendrel, se transportă în plin veac al XVIII-lea pentru că îl fascinase un vechi portret, însă acel portret, pentru a exista, are nevoie ca Pendrel să se fi transportat deja în veacul al XVIII-lea. Cauza este posterioară efectului, motivul călătoriei este una din consecințele călătoriei.

Este foarte probabil ca Wells să fi ignorat textul lui Coleridge; Henry James cunoștea, însă, și admira textul lui Wells. Dacă admitem valabilitatea doctrinei că toți autorii sînt un autor[2], astfel de fapte devin, de bună seamă, neînsemnate. Și, dealtminteri, nu e neapărat nevoie

---

[1] N-am citit *The sense of the past*, însă cunosc îndestulătoarea analiză întreprinsă de Stephen Spender în lucrarea sa *The destructive element* (pp. 105—110). James a fost prieten cu Wells; în sprijinul relației lor se poate consulta vastul *Experiment in autobiography* al acestuia din urmă. *(N. a.)*

[2] Pe la jumătatea secolului al XVII-lea, epigramistul panteismului, Angelus Silesius, afirma că toți preafericiții sînt unul (*Cherubinischer Wandersmann*, V, 7) și că orice creștin trebuie să fie Crist (*Op. cit.*, V, 9). *(N. a.)*

să ne îndepărtăm atît de mult ; panteistul care declară că pluralitatea autorilor este iluzorie găseşte un sprijin neaşteptat în clasicist, conform căruia această pluralitate contează prea puţin. Pentru minţile clasice, esenţialul e reprezentat de literatură şi nu de indivizi. George Moore şi James Joyce au incorporat în operele lor pagini şi sentinţe ale altora ; Oscar Wilde obişnuia să ofere argumente pentru ca alţii să le execute ; amîndouă aceste atitudini, deşi în mod superficial contrare, pot evidenţia un acelaşi sens al artei. Un sens ecumenic, impersonal... Alt martor al unităţii profunde a Verbului, alt negator al limitelor subiectului a fost ilustrul Ben Jonson care, pornind să-şi formuleze propriul testament literar, precum şi opiniile prielnice ori adverse cu privire la cei din jurul său, s-a mărginit să adune laolaltă fragmente din Seneca, Quintilianus, Justus Lipsius, Vives, Erasm, Machiavel, Bacon şi cei doi Scaligeri.

O ultimă observaţie. Cei ce copiază în mod minuţios un scriitor o fac în mod impersonal, o fac pentru că-i suprapun acestui scriitor literatura însăşi, o fac temîndu-se că a se îndepărta cît de puţin de el ar însemna îndepărtarea de raţiune şi de ortodoxie. Ani în şir, am socotit eu însumi că aproape infinita literatură este cuprinsă într-un om. Iar omul acela a fost Carlyle, a fost Johannes Becher, a fost Whitman, a fost Rafael Cansinos Assens, a fost De Quincey.

VISUL LUI COLERIDGE

Fragmentul liric *Kubla Khan* (cincizeci şi ceva de versuri rimate şi neregulate, într-o prozodie aleasă) a fost visat de poetul englez Samuel Taylor Coleridge, într-o după-amiază de vară a anului 1797. Coleridge scrie că se retrăsese la o fermă dinspre marginea Exmoor-ului ; o stare proastă îl obligase să ia un narcotic ; somnul îl cuprinse îndată după citirea unui pasaj din Purchas, ce relata zidirea unui palat de către Kublai Han, împăratul a cărui faimă occidentală a făurit-o Marco Polo. În visul lui Co-

leridge, textul citit din întîmplare începu să germineze şi să se multiplice ; poetul intui, în somn, un şir de imagini vizuale şi, totodată, cuvintele care le exprimau ; după cîteva ceasuri se deşteptă, cu certitudinea de a fi compus, sau primit, un poem de aproape trei sute de versuri. Şi le amintea cu o stranie claritate şi izbuti să transcrie fragmentul ce dăinuie şi astăzi în operele sale. O vizită neaşteptată l-a întrerupt şi, după aceea, a fost cu neputinţă să-şi amintească restul. „Am descoperit, nu fără o imensă surpriză şi dezamăgire — povesteşte Coleridge — că, deşi reţineam în mod vag forma de ansamblu a viziunii, tot restul, cu excepţia a opt sau zece versuri răzleţe, dispăruse precum imaginile ivite pe suprafaţa unui rîu în care se azvîrle o piatră dar, vai, fără ulterioara restaurare a acestora din urmă." Swinburne a înţeles că fragmentul răscumpărat constituie cel mai înalt exemplu al muzicalităţii limbii engleze şi că acel care s-ar dovedi capabil de a-l analiza ar fi în stare, totdeodată (metafora îi aparţine lui John Keats), să despletească un curcubeu. Traducerile sau rezumatele poemelor a căror virtute fundamentală e muzicalitatea sînt zadarnice şi pot fi, chiar, dăunătoare ; ne mulţumim, să reţinem, deocamdată, că lui Coleridge i-a fost hărăzită, într-un vis, o pagină de o indiscutabilă splendoare.

Cazul, deşi extraordinar, nu este unic. În studiul psihologic *The World of Dreams,* Havelock Ellis l-a comparat cu al violonistului şi compozitorului Giuseppe Tartini, care a visat că Diavolul (sclavul său) executa la vioară o prodigioasă sonată ; la deşteptare, cel ce visase izbuti să extragă, din imperfecta amintire, *Trilul Diavolului.* Un alt clasic exemplu de cerebralizare inconştientă este al lui Robert Louis Stevenson, căruia un vis (după cum el însuşi povesteşte în *Chapter on Dreams*) i-a oferit argumentul din *Olalla,* şi un altul, în 1884, pe cel din *Jekyll & Hide.* Tartini a voit să imite, treaz fiind, muzica dintr-un vis ; lui Stevenson visele i-au oferit argumente, adică forme generale ; mai aproape de inspiraţia verbală a lui Coleridge este aceea pe care Venerabilul Beda i-o atribuie lui Caedmon *(Historia ecclessiastica gentis Anglorum,* IV, 24). Faptul s-a petrecut la sfîrşitul veacului al VII-lea, în Anglia misionară şi războinică a domniilor saxone. Caedmon era un frust păstor care trecuse de vîrsta tinereţii ; într-o noapte,

se strecură, pe furiș, de la o petrecere, prevăzînd că urmează să i se ofere harfa și știindu-se incapabil să cînte. Se culcă într-un grajd, printre cai și, în vis, cineva îl chemă pe numele său și-i porunci să cînte. Caedmon răspunse că nu știe, dar celălalt îi spuse : „Cîntă începutul firii." Caedmon, atunci, rostì versuri pe care nu le auzise niciodată. Nu le uită, la deșteptare, și izbuti să le repete în fața călugărilor de la apropiata mănăstire din Hild. Nu știa să citească, însă călugării îi explicau pasaje ale cărților sfinte și el „le rumega asemeni unui animal curat și le preschimba în versuri de o mare dulceață, și astfel izbuti să cînte facerea lumii și pe a omului și întreagă istoria Genezei și exodul fiilor lui Israel și intrarea lor în pămîntul făgăduinței, și multe alte fapte din Scriptură, și întruparea, patimile, învierea și înălțarea Domnului, și pogorîrea Sfîntului Duh și învățăturile apostolilor, și, totdeodată, groaza Judecății de Apoi, spaima de chinurile iadului, binecuvîntările cerului și mila și judecata lui Dumnezeu." A fost întîiul poet sfînt al națiunii engleze ; „nimeni nu-i poate sta alături — rostește Beda —, căci el n-a luat învățătură de la oameni, ci de la Dumnezeu". Ani mai tîrziu, a profețit ceasul în care avea să moară, și apoi l-a așteptat dormind. Să sperăm că se va fi întîlnit din nou cu îngerul său.

La o primă vedere, visul lui Coleridge poate părea mai puțin uimitor decît acela al predecesorului său. *Kubla Khan* este o alcătuire admirabilă — e drept —, iar cele nouă versuri ale imnului visat de Caedmon nu ne dezvăluie alte virtuți decît originea lor onirică, dar, pe altă parte, Coleridge era deja, la vremea aceea, un poet, pe cînd lui Caedmon i-a fost revelată o vocație. Există, însă, un fapt ulterior care magnifică pînă la insondabil miraculosul din visul despre *Kubla Khan*. Dacă acest fapt este adevărat, istoria visului lui Coleridge se dovedește a fi cu multe veacuri anterioară lui Coleridge însuși, și încă n-a ajuns la capăt..

Poetul a visat palatul în 1797 (alții spun că în 1798) și a publicat relatarea visului său în 1816, în chip de glossă ori justificare a poemului neterminat. Cu douăzeci de ani după aceea, a apărut la Paris, fragmentar, întîia versiune occidentală a uneia dintre acele istorii universale în care

literatura persană abundă, *Compendiul de Istorii* al lui Rashid ed-Din, datînd din veacul al XIV-lea. Pe una dintre paginile lui se poate citi : „La răsărit de Shang-tu, Kublai Han şi-a ridicat un palat, după un plan care i se arătase într-un vis şi pe care îl păstrase în amintire." Cel ce aşternuse aceste rînduri era vizirul de Ghazan Mahmud, coborîtor din Hanul Kublai.

Un împărat mongol, în veacul al XIII-lea, visează un palat şi îl înalţă conform viziunii sale ; în veacul al XVIII-lea, un poet englez, care n-a avut cum să ştie că acea zidire şi-a avut obîrşia într-un vis, visează un poem despre palat. Confruntate cu această simetrie, care lucrează cu suflete de oameni adormiţi şi cuprinde continente şi veacuri, nimic sau prea puţin înseamnă — mi se pare — şi levitaţiile, şi învierile din morţi, şi viziunile din cărţile prea sfinte.

Ce explicaţie să preferăm ? Cei ce resping din prima clipă supranaturalul (şi printre aceştia eu mă aflu întotdeauna) vor socoti că istoria celor două vise este o coincidenţă, un desen trasat de hazard, asemeni formelor de lei sau armăsari pe care uneori le întruchipează norii. Alţii vor argumenta cum că poetul a ştiut, de fapt, că împăratul visase palatul, şi a pretins că a visat poemul pentru a crea o splendidă ficţiune care în acelaşi timp să palieze ori să justifice înfăţişarea trunchiată şi rapsodică a versurilor [1]. Această conjectură e verosimilă, dar ne obligă să postulăm, în mod arbitrar, un text neidentificat de sinologi, în care Coleridge să fi putut citi, înainte de 1816, visul lui Kublai [2]. Mai ispititoare sînt ipotezele care transcend raţionalul. De pildă, s-ar putea presupune că sufletul împăratului, odată năruit palatul, s-a strecurat în sufletul lui Coleridge, stîrnindu-l să refacă zidirea din cuvinte, mai durabile decît marmura şi metalul.

---

[1] La începutul secolului al XIX-lea sau la sfîrşitul celui de al XVIII-lea, în ochii unor cititori cu gusturi clasice, *Kubla Khan* apărea mult mai bizar decît acum. În 1884, întîiul biograf al lui Coleridge, Traill, scria : „Extravagantul poem oniric *Kubla Khan* este ceva mai mult decît o curiozitate psihologică." *(N. a.)*

[2] Vezi John Livingston Loews : *The road to Xanadu*, 1927, pp. 358, 585. *(N. a.)*

MAGII PARȚIALE ÎN „DON QUIJOTE"

E verosimil ca aceste observații să mai fi fost enunțate vreodată sau, poate, de mai multe ori ; investigarea noutății lor mă preocupă, însă, mai puțin decît aceea a posibilului adevăr pe care îl cuprind.

Confruntat cu alte cărți clasice (*Iliada, Eneida, Pharsalia, Commedia* dantescă, tragediile și comediile lui Shakespeare), *Don Quijote* este o carte realistă ; de bună seamă, acest realism diferă în mod esențial de acela practicat în veacul al XIX-lea. Joseph Conrad a putut scrie că elimină din opera lui supranaturalul, căci a-l admite ar părea să nege faptul că și cotidianul este miraculos ; nu știu dacă Miguel de Cervantes va fi împărtășit această intuiție, dar știu că forma cărții sale l-a făcut să contrapună unei lumi imaginare și poetice, o lume reală și prozaică. Joseph Conrad și Henry James au transpus realitatea în romane, din pricină că o socoteau poetică ; pentru Cervantes, realul și poeticul alcătuiesc antinomii. Vastelor și incertelor geografii ale lui Amadis el le opune drumurile prăfuite și sordidele hanuri din Castilia ; să ne imaginăm un romancier al vremii noastre care ar prezenta, în sens parodic, stațiile de aprovizionare cu naft. Cervantes a creat pentru noi poezia Spaniei din veacul al XVII-lea, însă nici Spania, nici veacul nu apăreau poetice în ochii lui ; oameni ca Unamuno sau Azorín sau Antonio Machado, înduioșați în fața evocării ținutului La Mancha, ar fi fost pentru el de neînțeles. Planul operei sale îi interzicea miraculosul ; acesta, însă, trebuia să figureze, fie și indirect, asemenea crimelor și misterelor într-o parodie a romanelor polițiste. Cervantes nu putea recurge la talismane ori la sortilegii, dar a insinuat supranaturalul într-un mod subtil și, tocmai prin aceasta, mai eficient. Căci, în mod intim, Cervantes iubea supranaturalul. Paul Groussac, în 1924, observa : „Cu cîte o pospăială de latină și italiană pe alocuri, recolta literară a lui Cervantes provine mai cu seamă din romanele pastorale și din romanele cavalerești, povești adormitoare din anii de captivitate". *Don Quijote* nu este atît un antidot al acestor ficțiuni, cît o secretă despărțire nostalgică.

În cadrul realității, orice roman instituie un plan ideal ; Cervantes se complace în a confunda obiectivul și subiectivul, lumea cititorului și lumea cărții. În acele capitole unde se cercetează dacă lighenașul bărbierului este sau nu un coif, iar samarul o șa cavalerească, problema e tratată într-un mod explicit ; în alte locuri, așa cum am mai spus-o, ea este doar insinuată. În cel de al șaselea capitol al primei părți, preotul și bărbierul revizuiesc biblioteca lui Don Quijote ; în mod surprinzător, una din cărțile examinate e însăși *Galateea* lui Cervantes și, cu acest prilej, aflăm cum că bărbierul îi este acestuia prieten, însă că nu-l admiră îndeajuns, drept care și declară despre el că e mai priceput în materie de nefericiri decît în materie de versuri, iar despre pomenita carte, că ar avea anumite merite inventive, dar că propune ceva și nu ajunge la nici o încheiere. Bărbierul, vis al lui Cervantes ori formă a unui vis al lui Cervantes, îl judecă pe Cervantes... Și deopotrivă de surprinzător este să aflăm, la începutul celui de al nouălea capitol, că întreg romanul a fost tradus din arabă, că Cervantes însuși a dobîndit manuscrisul în piața din Toledo și i l-a dat spre tălmăcire unui maur, pe care l-a și adăpostit la el acasă mai bine de o lună jumătate, pînă cînd acesta și-a isprăvit munca. Ne amintim de Carlyle, care a simulat că *Sartor Resartus* ar fi viziunea parțială a unei opere publicate în Germania de doctorul Diogenes Taufelsdroeck ; ne amintim de rabinul castilian Moises din Leon, care a alcătuit un *Zohar* sau *Carte a Strălucirii* și a pus-o apoi pe seama unui rabin palestinian din veacul al III-lea.

Jocul acesta de stranii ambiguități culminează în cea de a doua parte ; protagoniștii au citit deja partea întîi, protagoniștii din *Don Quijote* sînt, totdeodată, cititori ai lui *Don Quijote*. Aici este inevitabil să-l pomenim pe Shakespeare, care include, în spectacolul lui *Hamlet*, un al doilea spectacol, din nou o tragedie, ce repetă, în mare, pe aceea a lui *Hamlet* ; corespondența imperfectă dintre opera principală și opera secundară diminuează eficiența acestei incluziuni. Un artificiu analog aceluia al lui Cervantes, și încă mai surprinzător, figurează în *Ramayana*, poem al lui Valmiki, în care sînt narate isprăvile lui Rama și războiul acestuia cu demonii. În cartea ultimă, fiii

lui Rama, care nu-şi cunoaşte tatăl, caută adăpost într-o pădure, unde un ascet îi învaţă să citească. Ascetul este, în mod straniu, Valmiki, iar cartea din care citesc, *Ramayana*. Rama porunceşte să se organizeze o jertfire de cai ; la serbare soseşte Valmiki, însoţit de ucenicii lui. În zvon de lăută, aceştia cîntă *Ramayana*. Rama îşi ascultă propria istorie, îşi recunoaşte fiii şi-l răsplăteşte pe poet... Ceva asemănător a operat destinul în *O Mie şi Una de Nopţi*. Această compilare de istorii fantastice dublează şi multiplică halucinant ramificarea unei povestiri centrale în povestiri adventive, dar nu încearcă să-şi nuanţeze realităţile, şi efectul (care ar fi trebuit să fie profund) e superficial, asemeni celui dintr-un covor persan. E cunoscută istoria liminară a seriei : deznădăjduitul jurămînt al regelui, care nunteşte în fiecare noapte cu o fecioară şi a doua zi, în zori, îi taie capul, precum şi hotărîrea Shahrazadei, care-l distrage cu poveşti, pînă ce asupra celor doi s-au rotit o mie şi una de nopţi şi ea îi arată pruncul zămislit chiar de el. Nevoia de a completa o mie şi una de secţiuni i-a silit pe copiştii operei la interpolări de tot soiul. Nici una nu e, însă, atîta de tulburătoare ca noaptea DCII, magică între nopţi. În acea noapte, regele aude din gura reginei propria lui istorie. Aude începutul istoriei, care le cuprinde pe toate celelalte, şi chiar — în chip monstruos — pe sine însăşi. Intuieşte oare cu limpezime cititorul vasta posibilitate a acestei interpretări, strania ei primejdie ? E îndeajuns ca regina să persiste şi imobilul rege va asculta pentru vecie trunchiata istorie a celor O Mie şi Una de Nopţi, acum infinită şi circulară... Invenţiile filozofiei nu sînt mai puţin fantastice decît acelea ale artei : Josiah Royce, în întîiul volum al lucrării *The world and the individual* (1899), a formulat cele ce urmează : „Să ne închipuim că o porţiune din solul Angliei a fost perfect nivelată şi că un cartograf trasează, acolo, o hartă a Angliei. Lucrarea e desăvîrşită ; nu există amănunt pe solul Angliei, oricît ar fi de neînsemnat, care să nu figureze în hartă ; totul îşi are aici corespondenţa. În acest caz, harta trebuie să conţină, de bună seamă, o hartă a hărţii, care, la rîndul ei, va trebui să conţină o hartă a hărţii hărţii, şi tot aşa la infinit."

De ce, oare, ne tulbură faptul că harta este inclusă într-o hartă și cele o mie și una de nopți în cartea celor *O Mie și Una de Nopți?* De ce, oare, ne tulbură faptul că Don Quijote este cititorul lui *Don Quijote*, iar Hamlet, spectator al lui *Hamlet*? Cred că am descoperit pricina: dacă personajele unei ficțiuni pot fi lectori sau spectatori — ne sugerează asemenea inversiuni —, noi, cititorii sau spectatorii ficțiunii, putem să fim, la rîndul nostru, fictivi. În 1833, Carlyle observă că istoria universală este o infinită carte sacră pe care toți oamenii o scriu și o citesc și încearcă s-o înțeleagă, dar unde, deopotrivă, se află și ei scrișii.

VALÉRY CA SIMBOL

A apropia numele lui Whitman de acela al lui Paul Valéry constituie, la întîia vedere, o operație arbitrară și (mai rău, chiar) stupidă. Valéry este simbolul unor infinite iscusințe, dar și al unor infinite rigori; Whitman, al unei aproape incoerente, dar titanice vocațiuni a fericirii; Valéry personifică în mod ilustru labirintele spiritului; Whitman, interjecțiile trupului. Valéry este simbolul Europei și al lentului ei crepuscul; Whitman, al zorilor Americii. Întreg universul literaturii pare să nu admită două aplicații mai antagonice ale cuvîntului *poet*. Un fapt, cu toate acestea, le unește: la amîndoi, opera este mai puțin prețioasă ca poezie, decît ca semn al unui poet exemplar, creat de această operă. Astfel, poetul englez Lascelles Abercrombie l-a celebrat pe Whitman pentru a fi creat, din bogăția nobilei sale experiențe, „acea figură autentică și personală ce constituie unul dintre puținele lucruri de seamă ale poeziei timpului nostru: el însuși". Formularea e vagă și superlativă, însă are singulara virtute de a nu-l identifica pe Whitman, om de litere și admirator al lui Tennyson, cu Whitman, erou semi-divin din *Leaves of Grass*. Distincția este valabilă; Whitman și-a redactat rapsodiile în funcție de un *eu* imaginar, alcătuit în parte din el însuși, în parte din fiecare cititor al său. De aici, divergențele care au exas-

perat critica ; de aici, deprinderea de a-şi data poemele în teritorii pe care nu le cunoscuse niciodată ; de aici, faptul că, la o anumită pagină a operei sale, afirmă că s-ar fi născut în statele din sud, iar la o alta (ca şi în realitate, dealtminteri), că s-a născut la Long Island.

Unul din ţelurile alcătuirilor din Whitman este acela de a defini un om posibil — Walt Whitman —, capabil de o ilimitată şi neglijentă fericire ; nu mai puţin hiperbolic, nu mai puţin iluzoriu, este omul pe care-l definesc paginile lui Valéry. Acesta nu amplifică, asemenea lui Whitman, capacităţile omeneşti ale filantropiei, ale fervorii şi ale fericirii ; amplifică, în schimb, virtuţile mentale. Valéry l-a creat pe Edmond Teste ; acest personaj ar fi, desigur, unul din miturile veacului nostru, dacă noi toţi, în mod intim, nu l-am considera un simplu *Doppelgänger* al lui Valéry. Pentru noi, Valéry e Edmond Teste. Sau, mai exact, o prelungire a cavalerului Dupin creat de Edgar Allan Poe şi a inimaginabilului Dumnezeu creat de teologi. Ceea ce, după toate probabilităţile, e fals.

Yeats, Rilke şi Eliot au lăsat versuri mai vrednice de luare aminte decît ale lui Valéry ; Joyce şi Stefan George au efectuat modificări mai profunde ale instrumentului lor (s-ar putea, însă, ca franceza să fie mai puţin receptivă la modificări decît engleza şi germana) ; însă, îndărătul operei acestor eminenţi meşteşugari, nu există o personalitate comparabilă cu aceea a lui Valéry. Circumstanţa că această personalitate este, într-un anume fel, o proiecţie a operei, nu diminuează nicidecum faptul. A le fi propus oamenilor luciditatea într-o eră vulgar romantică... iată lăudabila misiune pe care a îndeplinit-o (pe care continuă s-o îndeplinească) Valéry.

Paul Valéry ne-a lăsat, la moartea lui, simbolul unui om de o infinită sensibilitate, deschisă către orice fapt, şi pentru care orice fapt reprezintă un stimul capabil de a suscita o infinită serie de gînduri. Al unui om care transcende trăsăturile diferenţiale conţinute de *eu* şi despre care putem spune, ca William Hazlitt despre Shakespeare, *He is nothing in himself*. Al unui om ce ne-a lăsat admirabile texte, care nu epuizează, şi nici măcar nu definesc multiplele lui posibilităţi. Al unui om care, într-un secol închi-

mitor haoticilor idoli ai sîngelui, ai pămîntului și ai pasiunii, a preferat întotdeauna clarele desfătări ale gîndirii și secretele aventuri ale ordinii.

Buenos Aires, 1945.

DESPRE CHESTERTON

Because He does not take away
The terror from the tree...

(Chesterton : *A Second Childhood*)

Edgar Allan Poe a scris istorii de adevărată groază fantastică ori de simplă *bizarrerie ;* Edgar Allan Poe a fost născocitorul nuvelei polițiste. Aceste afirmații se dovedesc la fel de certe precum aceea că n-a amestecat niciciînd pomenitele genuri. Nu i-a impus cavalerului Auguste Dupin misiunea de a deslușî vechea crimă a Omului Mulțimilor, nici de a lămuri simulacrul ce l-a trăznit, în camera îmbrăcată în negru și în roșu, pe învăluitul principe Prospero. În schimb, Chesterton a oferit, cu pasiune și cu fericire, astfel de *tours de force.* Fiecare din piesele cuprinse în Saga Părintelui Brown prezintă un mister, propune explicații de tip demoniac sau magic și le înlocuiește, la sfîrșit, cu altele din lumea noastră. Îndemînarea nu este singura virtute a acestor scurte ficțiuni ; mi se pare că deslușesc în ele o cheie a istoriei lui Chesterton, un simbol al lui Chesterton sau o oglindă. Repetarea schemei lor de-a lungul anilor și a cărților *(The Man Who Knew Too Much, The Poet and the Lunatics, The Paradoxes of Mr. Pond)* pare să confirme că este vorba de o formă esențială, și nu de un artificiu retoric. Notele ce urmează vor să interpreteze această formă.

Pentru început, se cuvine să reconsiderăm unele fapte de excesivă notorietate. Chesterton a fost catolic, Chesterton a crezut în Evul Mediu al prerafaeliților *(Of London, small and white, and clean),* Chesterton s-a gîndit, ca și Whitman, că simplul fapt de a exista e într-atît de pro-

digios încît nici o nefericire nu trebuie să ne absolve de un fel de comică recunoştinţă. Asemenea credinţe pot fi juste, dar interesul pe care îl stîrnesc e limitat ; a presupune că acestea îl epuizează pe Chesterton ar însemna să uităm că un *credo* constituie termenul cel din urmă al unei serii de procese mentale şi emoţionale, şi că un om este constituit de întreaga serie. În Argentina, catolicii îl exaltă pe Chesterton, iar liberii cugetători îl neagă. Asemenea oricărui scriitor ce profesează un *credo,* Chesterton este judecat pentru acest *credo,* e reprobat sau aclamat doar pentru el. Cazul său este comparabil cu acela al lui Kipling, care e totdeauna judecat în funcţie de Imperiul Britanic.

Poe şi Baudelaire şi-au propus, asemeni chinuitului Urizen al lui Blake, crearea unei lumi de groază ; firesc e, aşadar, ca opera lui să abunde în chipuri ale ororii. Chesterton, socotesc, n-ar fi tolerat imputarea de a fi un stîrnitor de coşmare, un *monstruorum artifex* (Plinius, XXVIII, 2), însă, în mod irepresibil, recurge adesea la nuanţe atroce. Întreabă dacă un om n-are cumva trei ochi, sau o pasăre trei aripi ; vorbeşte, împotriva panteiştilor, despre un mort care descoperă în paradis că duhurile din alaiurile îngereşti reiau, la nesfîrşit, propriul său chip [1] ; vorbeşte despre o temniţă făcută din oglinzi ; vorbeşte despre un labirint fără centru ; vorbeşte despre un om devorat de automate din metal ; vorbeşte despre un arbore care devoră păsări şi care, în loc de frunze, înmugureşte fulgi ; imaginează *(The Man Who Was Thursday,* VI) că, în hotarele dinspre miazăzi ale lumii, există, poate, un copac ce este, totodată, mai mult şi mai puţin decît copacul, iar în acelea dinspre miazănoapte, ceva, un turn, a cărui simplă arhitectură e purtătoare de blesteme. Defineşte apropierea prin depărtare, sau prin atrocitate ; dacă vorbeşte despre ochi, îi numeşte, cu vorbele lui Ezequiel (I:22), *un cumplit cristal ;* dacă vorbeşte despre

[1] Amplificînd o idee a lui Attar („În toate părţile vedem doar chipul Tău"), Jalal-uddin Rumi a compus nişte versuri traduse apoi de Rückert *(Werke,* IV, 222), unde se spune că în ceruri, în apa mării şi în vise există Unul Singur, şi unde acest Unic e preamărit pentru faptul de a fi redus la unitate cele patru îndrăzneţe animale înhămate la carul lumilor : pămîntul, focul, aerul şi apa. *(N. a.)*

noapte, desăvîrșește o străveche groază (*Apocalipsa*, 4 : 6) și o numește *un monstru făcut din ochi*. Nu mai puțin ilustrativă este narațiunea *How I found the Superman* : Chesterton stă de vorbă cu părinții Supraomului ; interogați asupra frumuseții fiului lor, care nu iese dintr-o odaie întunecată, aceștia îi precizează că Supraomul își făurește propriul său canon și în funcție de el trebuie judecat („În acest sens, desigur, e mai frumos decît Apollo. Din punctul nostru de vedere inferior, de bună seamă...") : apoi, admit că nu-i prea lesne să-i strîngi mîna („Trebuie să înțelegeți ; alcătuirea ei este cu totul alta") ; apoi, sînt incapabili să lămurească dacă e înzestrat cu păr sau pene. O adiere de vînt îl ucide și cîțiva oameni scot din încăpere un sicriu care nu are formă omenească. Chesterton relatează această fantezie teratologică pe un ton de glumă.

Asemenea exemple, pe care ar fi ușor să le multiplicăm, ne probează că Chesterton s-a apărat de a fi un Edgar Allan Poe sau un Franz Kafka, însă ceva în *eu*-l său tindea către coșmar, ceva secret, și orb și centric. Nu în zadar și-a dedicat primele opere justificării a doi mari meșteri gotici, Browning și Dickens ; nu în zadar a repetat că cea mai bună carte produsă în Germania este aceea cu poveștile fraților Grimm. L-a denigrat pe Ibsen și l-a apărat (într-un mod dificil de apărat) pe Rostand, dar plămada viselor sale este, de fapt, aceea din care s-au iscat Trolii și Topitorul lui Peer Gynt, *the stuff his dreams were made of*. Această discordie, această precară supunere față de o voință demoniacă definesc natura lui Chesterton. Embleme ale acestei lupte sînt, pentru mine, aventurile Părintelui Brown, fiecare din ele încercînd să explice, prin mijlocirea simplei rațiuni, un fapt inexplicabil [1]. Iată de ce spuneam, în paragraful de început al prezentelor note, că acele ficțiuni sînt însăși cheia istoriei lui Chesterton, simboluri și oglinzi ale lui Chesterton. Aceasta ar fi tot, afară doar de faptul că „rațiunea" căreia Chesterton și-a subordonat închipuirile nu era tocmai rațiunea, ci credința catolică, adică un ansamblu de închipuiri hebraice subordonate, la rîndul lor, lui Platon și Aristot.

[1] Nu explicarea inexplicabilului, ci a confuzului e sarcina pe care și-o impun, de obicei, romanele polițiste. *(N. a.)*

Îmi amintesc două parabole care își sînt potrivnice. Prima se află în întîiul tom al operelor lui Kafka. Este povestea unui om care cere să fie admis în fața legii. Paznicul primei porți îi spune că înlăuntru se află o mulțime de alte porți [1] și că nu există odaie care să nu fie străjuită de un paznic, fiecare mai de temut decît acela dinainte. Omul se așează și așteaptă. Trec zile și apoi ani și omul moare. În clipa morții, el întreabă : „E oare cu putință ca în toți anii așteptării mele nimeni să nu mai fi dorit să intre în afară de mine ?“ Paznicul îi răspunde : „Nimeni n-a mai dorit să intre, căci poarta aceasta nu-ți era hărăzită decît ție. Acum o voi închide.“ (Kafka face comentariul acestei parabole, dezvoltînd-o, în cel de al nouălea capitol din *Procesul.*) Parabola cealaltă se află în *Pilgrim's Progress*, de Bunyan. Mulțimea privește, de departe, un castel străjuit de numeroși războinici ; la poartă se află un păzitor cu o carte, pe ale cărei file trebuie să aștearnă numele celui vrednic de intrare. Un temerar se apropie de păzitor și-i spune : „Scrie numele meu.“ Apoi trage din teacă spada, se aruncă asupra războinicilor, primește și împarte însîngerate lovituri, pînă ce izbutește să-și deschidă drum printre tăișuri și să pătrundă în castel.

Chesterton și-a închinat viața scrierii celei de a doua dintre parabole, însă ceva în el a tins necontenit spre scrierea celei dintîi.

ÎNTÎIUL WELLS

Harris relatează că Oscar Wilde, întrebat cum i se pare Wells, a răspuns :

— Un Jules Verne științific.

Afirmația este din 1899 ; e lesne de ghicit că Wilde s-a gîndit mai puțin să-l definească pe Wells, ori să-l anihileze, decît să treacă la o altă temă. H.G. Wells și Jules

[1] Ideea de porți aflate îndărătul altor porți, care se interpun între păcătos și glorie, e conținută în *Zohar.* Vezi Glatzer, *In Time and Eternity*, 30, și, de asemeni, Martin Bulber, *Tales of the Hasidim*, 92. *(N. a.)*

Verne sînt, astăzi, nume incompatibile. Toţi o simţim astfel, dar cercetarea întortocheatelor raţiuni pe care ni se întemeiază sentimentul poate să nu se dovedească de prisos.

Cea mai evidentă din aceste raţiuni este de ordin tehnic. Wells (înainte de a se resemna la speculaţii sociologice) a fost un admirabil narator, un moştenitor al conciziei lui Swift şi Edgar Allan Poe ; Verne, un truditor harnic şi zîmbitor. Verne a scris pentru adolescenţi ; Wells, pentru toate vîrstele omeneşti. Există şi o altă diferenţă, revelată uneori de însuşi Wells : ficţiunile lui Verne operează cu fapte probabile (un submarin, o corabie mult mai mare decît acelea de la 1872, descoperirea Polului Sud, fotografia vorbitoare, traversarea Africii în balon, craterele unui vulcan stins care duc spre centrul pămîntului) ; ale lui Wells, cu simple posibilităţi (un om invizibil, o floare ce devorează un om, un ou de cristal ce reflectă evenimentele din Marte), dacă nu cu fapte de-a dreptul imposibile : un om care se întoarce din viitor şi aduce o floare din vremi ce încă n-au venit, un altul care se întoarce din viaţa cealaltă cu inima în partea dreaptă, căci a fost cu desăvîrşire inversat, precum într-o oglindă. Am citit că Verne, scandalizat de licenţele pe care şi le îngăduie *The First Men in the Moon,* a exclamat cu indignare : *Il invente !*

Pricinile pe care le-am expus mai sus îmi par a fi valabile, dar ele nu explică de ce Wells e infinit superior autorului lui *Hector Servadac,* precum şi lui Rosney, lui Lytton, lui Robert Paltock, lui Cyrano sau oricărui alt precursor al metodelor folosite de el [1]. Mai marea inspiraţie a propriilor sale argumente nu este suficientă pentru a soluţiona problema. În cărţi de oarecare dimensiuni, argumentul nu poate fi decît un pretext, sau un punct de plecare. E important pentru executarea operei, nu pentru desfătările lecturii. Faptul acesta se poate observa în *toate* genurile ; cele mai bune romane poliţiste nu sînt acelea care au cel mai bun argument. (Dacă argumentele ar precumpăni, *Don Quijote* n-ar exista, iar Shaw ar valora mult

[1] Wells, în *The Outline of History* (1931), exaltă opera altor doi precursori : Francis Bacon şi Lucian din Samosata. *(N. a.)*

mai puțin decît O'Neill.) În opinia mea, superioritatea primelor nuvele ale lui Wells — *The Island of Dr. Moreau*, de exemplu, ori *The Invisible Man* — se datorează unei raţiuni mai profunde. Nu este doar ingenios ceea ce relatează ele ; este, deopotrivă, şi simbolic, pentru nişte procese care, într-un fel, sînt inerente tuturor destinelor omeneşti. Hăituitul om invizibil care nu ştie ce-i odihna, din pricină că pleoapele lui nu pun opreliște luminii, este singurătatea şi este spaima noastră ; conciliabulul de monştri încovoiaţi ce bîiguie, în noaptea lor, un servil *credo* e Vaticanul şi e Lhasa. Opera care dăinuie este capabilă întotdeauna de o infinită şi plastică ambiguitate ; ea este totul pentru toţi, precum Faptele Apostolilor ; este o oglindă care dezvăluie trăsăturile cititorului şi este, totdeauna, o hartă a lumii. Mai mult decît atît, acestea toate trebuie să se realizeze într-un mod evanescent şi modest, aproape împotriva autorului ; el, autorul, trebuie să apară neştiutor de orice simbolism. Cu această lucidă inocenţă a lucrat Wells în primele sale exerciţii fantastice, care sînt, după părerea mea, cele mai uimitoare lucruri din opera sa uimitoare.

Cei ce susţin că arta nu trebuie să propage doctrine se referă îndeobşte la acelea vrăjmaşe doctrinelor lor proprii. Totuşi, nu acesta este cazul meu ; încuviinţez şi împărtăşesc aproape toate doctrinele lui Wells, dar deplor faptul că el şi le intercalează în cuprinsul naraţiunilor. Ca moştenitor al nominaliştilor britanici, Wells dezaprobă obişnuinţa noastră de a vorbi statornic despre „Anglia" ori despre maşinaţiile „Prusiei" ; argumentele împotriva acestei mitologii dăunătoare îmi par fără cusur, dar nu tot astfel circumstanţa de a le interpola în istoria despre visul domnului Parham. Cîtă vreme un autor se mulţumeşte să relateze întîmplări sau să traseze gingaşele meandre ale conştiinţei, putem să ni-l închipuim omniscient, putem să-l confundăm cu universul ori chiar cu Dumnezeu ; cînd coboară la raţionamente, îl simţim falibil. Realitatea utilizează fapte şi nu raţionamente ; lui Dumnezeu îi tolerăm să afirme (*Exod*, 3, 14) *Eu Sînt Cel Ce Sînt*, iar nu să declare şi să analizeze, precum Hegel ori Anselme, *argumentum ontologicum*. Dumnezeu nu trebuie să teologizeze ; scriitorul nu trebuie să invalideze, prin raţiuni

umane, credinţa momentană pe care arta o reclamă de la noi. Mai e şi un alt motiv ; autorul ce manifestă aversiune faţă de un personaj pare a nu-l înţelege pe de-a-ntregul, pare a mărturisi că acesta nu e inevitabil pentru el. Ne îndoim de inteligenţa sa, tot astfel cum ne-am îndoi de inteligenţa unui Dumnezeu care ar menţine cerul şi infernul. Dumnezeu, a scris Spinoza (*Etica,* 5, 17), nu urăşte pe nimeni şi nu iubeşte pe nimeni.

Ca şi Quevedo, Voltaire, Goethe sau alţi cîţiva — nu mulţi la număr —, Wells este nu atît un literat, cît o literatură. A scris tomuri fremătătoare unde, într-un anume fel, reînvie gigantesca fericire a lui Charles Dickens, a revărsat parabole sociologice, a zidit enciclopedii, a extins posibilităţile romanului, a rescris pentru vremurile noastre Cartea lui Iov, *această mare imitaţie hebraică a dialogului platonician,* a redactat, fără trufie şi fără umilinţă, o autobiografie încîntătoare, a polemizat (politicos şi ucigător) cu Belloc, a istoriat trecutul, a istoriat viitorul, a înregistrat vieţi reale şi imaginare. Din vasta şi variata bibliotecă pe care ne-a lăsat-o, nimic nu-mi place mai mult decît narareа unor miracole atroce : *The Time Machine, The Island of Dr. Moreau, The Plattner Story, The First Men in the Moon.* Sînt cărţile dintîi pe care le-am citit ; vor fi, poate, şi cele de pe urmă... Cred că ar trebui să fie integrate, precum formula lui Tezeu ori a lui Ahasverus, în memoria generală a speţei şi că se vor multiplica în spaţiul ei, dincolo de hotarele gloriei aceluia care le-a scris, dincolo de pieirea limbii în care au fost scrise.

PASCAL

Prietenii mei spun că, lor, gîndurile lui Pascal le slujesc spre a-i face să gîndească. De bună seamă, nu există nimic în univers care să nu slujească drept stimul al gîndirii ; cît despre mine, n-am văzut niciodată în aceste memorabile fragmente o contribuţie la problemele, iluzorii sau adevărate, pe care ele le abordează. Le-am văzut, mai degrabă, ca predicate ale subiectului Pascal, ca trăsături

sau epitete ale lui Pascal. Tot astfel cum definiția *quintessence of dust* nu ne ajută să-i înțelegem pe oameni, ci pe prințul Hamlet, definiția *roseau pensant* nu ne ajută să-i înțelegem pe oameni, ci pe unul din ei, numit Pascal.

Valéry, cred, îl acuză pe Pascal de o dramatizare voluntară ; fapt este că paginile acestuia din urmă nu proiectează imaginea unei doctrine sau a unui procedeu dialectic, ci pe aceea a unui poet pierdut în timp și spațiu. În timp, căci dacă viitorul și trecutul sînt infinite, nu există cu adevărat un *cînd ;* în spațiu, căci dacă orice ființă se află la distanțe egale de infinit și de infinitesimal, nu poate exista nici *unde.* Pascal menționează cu dispreț „opinia lui Copernic", însă opera lui reflectă pentru noi vertijul unui teolog, surghiunit din lumea descrisă de *Almagest* și rătăcit în universul copernician al lui Kepler și Bruno. Lumea lui Pascal este aceea a lui Lucretius (dar și a lui Spencer), însă infinitudinea care l-a îmbătat pe latin îl înspăimîntă pe francez. E adevărat că cel din urmă îl caută pe Dumnezeu, iar cel dintîi își propune să ne elibereze de spaima în fața zeilor.

Pascal, ni se spune, l-ar fi aflat pe Dumnezeu, însă manifestarea acestei fericiri este mai puțin grăitoare decît manifestarea singurătății sale. În exprimarea acesteia din urmă a fost fără egal ; e deajuns să amintesc aici faimosul fragment 207 din ediția lui Brunschvieg *(Combien de royaumes nous ignorent !)* și pe celălalt, imediat următor, unde vorbește despre „infinita imensitate de spații pe care le ignor *și care mă ignoră*". În cel dintîi, vastul cuvînt *royaumes* și disprețuitorul verb final impresionează în mod fizic ; m-am gîndit uneori că această exclamație ar putea fi de origine biblică. Am străbătut, îmi amintesc prea bine, Scripturile ; n-am dat peste pasajul căutat — și care nu există, poate —, dar am găsit, în schimb, perfectul lui revers, cuvintele tremurătoare ale unui om care se știe despuiat pînă în măruntaie de ochiul scrutător al Domnului. Căci spune Apostolul Pavel *(Epistola I către Corintieni,* XIII, 12) : „Vedem acum ca prin oglindă, pe ghicite, iar atunci, față către față ; acum cunosc în parte, dar atunci voi cunoaște pe deplin, *precum am fost cunoscut și eu.*"

Nu mai puţin exemplar este fragmentul 72. În cel de al doilea paragraf, Pascal afirma că natura (spaţiul) este o „sferă infinită al cărei centru se află în toate părţile iar circumferinţa în nici una". Pascal putea să fi găsit această sferă în Rabelais (III, 13), care i-o atribuie lui Hermes Trismegistul, sau în simbolicul *Roman de la Rose*, care o dă ca aparţinătoare lui Platon. Asta nu are multă importanţă ; semnificativ este faptul că metafora pe care o foloseşte Pascal pentru a defini spaţiul e folosită de alţi predecesori (precum şi de Sir Thomas Browne în *Religio Medici)* pentru a exprima divinitatea [1]. Nu măreţia Creatorului, ci măreţia Creaţiei îl impresionează aici pe Pascal.

Acesta, declarînd în trainice cuvinte dezagregarea şi mizeria *(on mourra seul)*, se dovedeşte unul dintre oamenii cei mai patetici din istoria Europei ; aplicînd artelor apologetice calculul probabilităţilor — unul dintre cei mai vani şi frivoli. Nu e un mistic ; el aparţine speţei acelor creştini denunţaţi de Swedenborg, care îşi imaginează că cerul este o răsplată şi infernul o pedeapsă, şi care, obişnuiţi cu meditaţia melancolică, nu ştiu să stea de vorbă cu îngerii [2]. Îi interesează mai puţin Dumnezeu decît combaterea acelora ce-l neagă.

Această ediţie [3] vrea să reproducă, printr-un complex sistem de semne tipografice, aspectul „nedesăvîrşit, hirsut şi confuz" al manuscrisului ; e evident că şi-a atins ţelul. Notele, în schimb, sînt extrem de sărace. Astfel, la pagina

[1] Pe cîte îmi amintesc, istoria nu înregistrează zei conici, cubici sau piramidali, însă înregistrează astfel de idoli. Forma sferei, în schimb, este perfectă şi potrivită cu divinitatea (Cicero : *De natura deorum*, II, 17). Sferic a fost Dumnezeu pentru Xenophanes din Colophon ca şi pentru poetul Parmenides. În opinia altorva istorici, Empedocles (fragmentul 28) şi Melitos l-au conceput ca pe o sferă infinită. Origenes a socotit că morţii vor reînvia sub formă de sfere ; Fechner *(Vergleichende Anatomie der Engel)* a atribuit această formă, care e şi aceea a organului vederii, îngerilor. Înaintea lui Pascal, faimosul panteist Giordano Bruno *(De la causa*, V) a aplicat universului material sentinţa lui Trismegist. *(N. a.)*

[2] *De coelo et inferno*, 535. Pentru Swedenborg, ca şi pentru Boehme (*Sex puncta theosophica*, 9, 34), cerul şi infernul sînt stări pe care omul le caută în deplină libertate, şi nu un stabiliment penal şi un altul caritabil. Cf. şi Bernard Shaw : *Man and Superman*, III. *(N. a.)*

[3] Cea a lui Zacharie Tourneur (Paris, 1942). *(N. a.)*

71 a întîiului volum, se publică un fragment care dezvoltă, în şapte rînduri, cunoscuta probă cosmologică a Sfîntului Toma şi a lui Leibnitz ; editorul nu o recunoaşte şi observă : „Poate că Pascal, aici, dă glas unui necredincios."

În notele de subsol ale cîtorva texte, editorul citează pasaje echivalente din Montaigne sau din Sfînta Scriptură ; acest travaliu s-ar putea extinde. Pentru ilustrarea *Pari*-ului, s-ar cuveni să fie invocate fragmentele din Arnobio, Sirmond şi Algazel pe care le-a indicat Asín Palacios *(Urme ale Islamului,* Madrid, 1941) ; pentru ilustrarea fragmentului împotriva picturii, acel pasaj din cartea a zecea a *Republicii,* în care se afirmă că Dumnezeu creează Arhetipul mesei, lemnarul, un simulacru al Arhetipului, iar pictorul, un simulacru al simulacrului ; pentru ilustrarea fragmentului 72 *(Je lui veux peindre l'immensité... dans l'enceinte de ce raccourci d'atome...),* prefigurarea lui în conceptul de microcosm, reapariţia lui la Leibnitz *(Monadologia,* 67), şi la Hugo *(La chauve-souris) :*

Le moindre grain de sable est un globe qui roule
Traînant comme la terre une lugubre foule
Qui s'abhorre et s'acharne...

Democrit gîndea că în infinit există lumi identice, în care oameni identici îndeplinesc, fără nici o variaţie, destine identice ; Pascal (pe care ar fi putut să-l influenţeze şi străvechile cuvinte ale lui Anaxagoras spunînd că în orice lucru se află totul) a inclus aceste lumi identice unele în interiorul celorlalte, astfel încît nu există în spaţiu atom care să nu conţină universuri, nici univers care să nu fie, totodată, atom. E logic să ne închipuim (chiar dacă el n-a afirmat-o) că s-a văzut multiplicat în ele, la nesfîrşit.

LIMBA ANALITICĂ A LUI JOHN WILKINS

Am constatat că cea de a patrusprezecea ediţie din *Encyclopedia Britannica* suprimă articolul despre John Wilkins. Această omisiune este, de bună seamă, îndrep-

tățită, dacă ne amintim de banalitatea acelui articol (douăzeci de paragrafe pline de simple circumstanțe biografice : Wilkins s-a născut în 1614, Wilkins a murit în 1672, Wilkins a fost capelanul lui Charles Louis, prinț palatin ; Wilkins a fost numit rector al unuia dintre colegiile din Oxford ; Wilkins a fost întîiul secretar al Societății Regale din Londra etc.) ; e, însă, neîndreptățită, dacă ne referim la opera speculativă a lui Wilkins. Acesta a manifestat tot soiul de fericite curiozități : l-au interesat teologia, criptografia, muzica, fabricarea stupilor transparenți, traseul unei planete nevăzute, posibilitatea unei călătorii spre lună, posibilitatea și principiile unui limbaj universal. Acestei ultime probleme i-a închinat și cartea *An Essay towards a Real Character and a Philosophical Language* (600 de pagini *in quarto maggiore*, 1668). Nu există nici un exemplar al acestui volum în Biblioteca noastră Națională ; am cercetat, pentru a redacta rîndurile ce urmează, *The Life and Times of John Wilkins* (1910), de P. A. Wright Henderson ; *Woerterbuch der Philosophie* (1924), de Fritz Mauthner ; *Delphos* (1935), de E. Sylvia Pankhurst ; *Dangerous Thoughts* (1939), de Lancelot Hogben.

Cu toții am îndurat vreodată acele conversații nemiloase în care o doamnă, cu îmbelșugare de interjecții și anacoluți, jură că vorba *lună* e mai expresivă (ori, dimpotrivă, mai puțin expresivă) decît cuvîntul *moon*. În afara evidentei observații că monosilabicul *moon* se dovedește, poate, mai apt pentru reprezentarea unui obiect extrem de simplu decît s-ar dovedi cuvîntul bisilabic *lună*, nu e posibil să mai contribui cu altceva la astfel de discuții ; lăsînd la o parte cuvintele compuse și derivatele, toate limbile pămîntului (fără a exclude limba *volapük* a lui Johann Martin Schleyer, sau romanica *interlingua* emisă de Peano) sînt deopotrivă de inexpresive. Nu există ediție a Gramaticii Academiei Regale Spaniole care să nu exalte „invidiatul tezaur de cuvinte pitorești, fericite și expresive ale atît de bogatei limbi spaniole", dar formularea nu constituie decît o simplă prezumpție, fără coroborare. Deocamdată, chiar această Regală Academie este cea care elaborează, o dată la cîțiva ani, cîte un dicționar, ce definește cuvintele

din spaniolă... În limba universală ideată de Wilkins către jumătatea secolului al XVII-lea fiecare cuvînt se definește singur. Descartes, într-o epistolă datată din noiembrie 1629, nota că prin sistemul zecimal de numerare putem, într-o singură zi, să învățăm desemnarea tuturor cantităților pînă la infinit, precum și scrierea lor într-un limbaj nou care este acela al cifrelor [1]; propunea, de asemeni, alcătuirea unui limbaj analog, general, care să organizeze și să cuprindă toate gîndurile omenești. John Wilkins, pe la 1664, a întreprins această acțiune.

El a împărțit universul în patruzeci de categorii sau genuri, subdivizibile apoi în diferențe, subdivizibile la rîndul lor în specii. A destinat fiecărui gen un element monosilabic alcătuit din două litere; fiecărei diferențe, o consoană; fiecărei specii, o vocală. De exemplu: *de* vrea să însemne „element"; *deb*, întîiul dintre elemente, „focul"; *deba*, o porțiune din elementul „foc", o „flacără". În limba analogă a lui Letellier (1850), *a* vrea să însemne „animal"; *ab*, „mamifer"; *abo*, „carnivor"; *aboj*, „felin"; *aboje*, „pisică"; *abi*, „ierbivor"; *abiv*, „cavalin"; etc. În aceea a lui Bonifacio Sotos Ochando (1845), *imaba* înseamnă „edificiu"; *imaca*, „serai"; *imafe*, „spital"; *imafo*, „lazaret"; *imari*, „casă"; *imaru*, „fermă"; *imedo*, „stîlp"; *imede*, „coloană"; *imego*, „sol"; *imela*, „tavan"; *imogo*, „fereastră"; *bire*, „legător de cărți"; *birer*, „a lega" (cărți). (Datorez această ultimă recoltă unei cărți tipărite la Buenos Aires, în 1886: *Cursul de limbă universală*, al doctorului Pedro Mata.)

Cuvintele limbii analitice a lui John Wilkins nu constituie neîndemînatice simboluri arbitrare; fiecare din literele alcătuitoare e semnificativă, cum au fost, pentru cabaliști, acelea din Sfînta Scriptură. Mauthner observă că,

---

[1] În mod teoretic, numărul sistemelor de numerare este nelimitat. Cel mai complex (pentru uzul divinităților și al îngerilor) ar înregistra un număr infinit de simboluri, unul pentru fiecare număr întreg; cel mai simplu nu necesită decît două. Zero se scrie „0", unui — „1", doi — „10", trei — „11", patru — „100", cinci — „101", șase — „110", șapte — „111", opt — „1000"... Este invenția lui Leibnitz, pe care l-ar fi stimulat (se pare) hexametrii enigmatici din *I King*. *(N. a.)*

în copilărie, ai putea învăța această limbă fără a ști că este artificioasă ; apoi, în liceu, ai descoperi că ea constituie și o cheie universală, și o enciclopedie secretă.

Odată definit procedeul lui Wilkins, ne mai rămîne să examinăm o problemă a cărei amînare e imposibilă ori dificilă : valoarea tabelului cvadragesimal ce stă la baza acestei limbi. Să privim cea de a opta categorie, a pietrelor. Wilkins le împarte în comune (cremene, pietriș, ardezie), ieftine (marmură, ambră, coral), prețioase (perlă, opal), transparente (ametist, safir) și insolubile (huilă, fredă și arsenic). Aproape la fel de alarmantă ca a opta este și a noua categorie. Ea ne dezvăluie că metalele pot fi imperfecte (chinovar, argint-viu), artificiale (bronz, alamă), reziduuri (pilitură, rugină) și naturale (aur, cositor, cupru). Frumusețea figurează în categoria a șaisprezecea ; ea este un pește vivipar, prelung. Aceste ambiguități, redundanțe și deficiențe le amintesc pe acelea pe care doctorul Franz Kuhn le atribuie unei enciclopedii chinezești, intitulate *Prăvălie cerească de cunoștințe binefăcătoare*. În străvechile-i pagini stă scris că animalele se împart în (a) aparținătoare Împăratului, (b) îmbălsămate, (c) îmblînzite, (d) purcei de lapte, (e) sirene, (f) fabuloase, (g) cîini în libertate, (h) incluse în această clasificare, (i) care țopăie ca smintitele, (j) nenumărate, (k) desenate cu o foarte fină pensulă din păr de cămilă, (l) etcaetera, (m) care abia au spart ulciorul, (n) care de la distanță par muște. Institutul Bibliografic din Bruxelles practică și el haosul ; parcelează universul în 1000 de subdiviziuni, dintre care parcela 262 îi corespunde Papei ; 282, Bisericii Romano-Catolice ; 263, Zilei Mîntuitorului ; 268, școlilor duminicale ; 298, mormonismului, iar 294, brahmanismului, budismului, shintoismului și taoismului. Nu eludează nici subdiviziunile eterogene, cum ar fi, de pildă, cea cu numărul 179 : „Cruzimea față de animale. Protecția animalelor. Duelul și sinuciderea din punctul de vedere al moralei. Vicii și defecte felurite. Virtuți și calități de tot soiul."

Am înregistrat arbitrarul lui Wilkins, pe al necunoscutului (sau apocrifului) enciclopedist chinez și pe al Institutului Bibliografic din Bruxelles ; pe cît se pare, nu există

clasificare a universului care să nu fie arbitrară şi conjecturală. Pricina este foarte simplă ; nu ştim ce este universul. „Lumea — scrie David Hume — e, poate, schiţa rudimentară a vreunui zeu infantil, care a abandonat-o la jumătate, ruşinat de execuţia deficientă ; e opera unui zeu subaltern, de care zeii superiori se amuză ; este producţia confuză a unei divinităţi pensionate şi senile, care a şi murit" (*Dialogues concerning natural religion* V ; 1779). Se cuvine, atunci, să mergem mai departe ; să presupunem că nu există univers în sensul organic, unificator, pe care îl are acest ambiţios cuvînt. Dacă există, rămîne să-i presupunem scopul ; rămîne să-i presupunem cuvintele, definiţiile, etimologiile, sinonimiile din secretul dicţionar al lui Dumnezeu.

Imposibilitatea de a pătrunde schema divină a universului nu poate, de bună seamă, să ne disuadeze de la plănuirea unor scheme umane, chiar dacă ştim prea bine că acestea sînt doar provizorii. Limba analitică a lui John Wilkins nu este cea mai lipsită de interes dintre aceste scheme. Genurile şi speciile care o alcătuiesc sînt contradictorii şi vagi ; artificiul care face ca literele cuvintelor să indice subdiviziuni şi diviziuni este, fără îndoială, ingenios. Cuvîntul *somon* nu ne spune nimic ; *zana,* corespondentul său, defineşte (pentru cunoscătorul celor patruzeci de categorii şi al genurilor acestor categorii) un peşte solzos, fluvial, cu carnea roşie. (În mod teoretic, nu este de neconceput o limbă în care numele fiecărei fiinţe să indice toate detaliile destinului ei, trecut şi viitor.)

Lăsînd la o parte speranţe şi utopii, poate că cele mai lucide cuvinte referitoare la limbaj sînt cele ce urmează, scrise de Chesterton : „Omul ştie că înlăuntrul său există nuanţe cu mult mai descumpănitoare, inumerabile şi anonime decît culorile unei păduri de toamnă... El crede, în acelaşi timp, că nuanţele acestea, în toate fuziunile şi transformările lor, pot fi reprezentate în mod precis printr-un mecanism arbitrar de mîrîieli şi de stridenţe. Crede că, dinlăuntrul unui ins oarecare, pot ieşi, într-adevăr, sunete ce semnifică toate misterele memoriei şi toate agoniile dorinţei " (G. F. Watts, p. 88, 1904).

KAFKA ŞI PRECURSORII SĂI

Mă gîndisem cîndva la un examen al precursorilor lui Kafka. Pe acesta, la început, îl socoteam la fel de singular precum phoenixul din laudele retorice ; pe măsură, însă ce-l frecventam, mi se părea că încep a-i recunoaşte glasul, ori deprinderile, în texte din diverse literaturi şi din diverse epoci. Am să înregistrez aici cîteva, în ordine cronologică.

Întîiul dintre aceste texte ar fi paradoxul lui Zenon împotriva mişcării. Un mobil care se află în A (declară Aristot) nu va putea ajunge în punctul B, din pricină că mai întîi va trebui să străbată jumătatea drumului dintre cele două puncte şi, mai înainte, jumătatea jumătăţii şi, mai înainte, jumătatea jumătăţii jumătăţii, şi tot astfel la infinit ; forma acestei faimoase probleme este, exact, aceea din *Castelul,* iar mobilul şi săgeata şi Ahile sînt primele personaje kafkiene ale literaturii. În cel de al doilea text pe care hazardul cărţilor mi l-a sortit, afinitatea nu se află în formă, ci în ton. E vorba despre un apolog al lui Han Yu, prozator din veacul al IX-lea, şi se află în admirabila *Anthologie raisonée de la litérature chinoise* (1948) de Margouliès. Iată acel paragraf, misterios şi liniştit, pe care l-am notat : „Se admite în mod universal că unicornul este o fiinţă supranaturală şi de bun augur ; astfel afirmă odele, analele, biografiile bărbaţilor iluştri precum şi alte texte a căror autoritate este de neclintit. Chiar şi copiii şi femeile de rînd au învăţat că unicornul constituie o prevestire bună. Însă acest animal nu figurează între animalele domestice, nu totdeauna e uşor să-l descoperi, nu se supune unei clasificări. Nu seamănă cu taurul sau calul, nu seamănă cu lupul sau cu cerbul. Aşa stînd lucrurile, ne-am putea găsi în faţa unicornului şi n-am fi siguri că e el. Ştim că un anume animal cu coamă e cal şi un altul, înzestrat cu coarne, e taur. Nu ştim cum este unicornul." [1]

[1] Necunoaşterea animalului sacru şi uciderea lui, infamantă ori întîmplătoare, de către mulţime sînt teme tradiţionale în literatura chineză. Vezi ultimul capitol din *Psychologie und Alchemie* (Zürich, 1944), de Jung, care cuprinde două curioase ilustrări. *(N. a.)*

Cel de al treilea text provine dintr-un izvor mai previzibil : scrierile lui Kierkegaard. Afinitatea mentală a celor doi scriitori este un fapt pe care nimeni nu-l ignoră ; ceea ce s-a mai remarcat, după cîte am ştiinţă, este că întîiul — Kierkegaard —, asemenea lui Kafka, a abundat în parabole religioase pe teme contemporane şi burgheze. Lowrie, în al său *Kierkegaard* (Oxford University Press, 1938), transcrie două dintre ele. Una e istoria unui falsificator pus să verifice — necontenit aflat sub pază — bancnotele din Banca Angliei ; tot astfel, Dumnezeu se va fi îndoit de Kierkegaard şi îi va fi încredinţat o misiune, ştiindu-l, tocmai, învechit în rele. Subiectul celeilalte este constituit de expediţiile spre Polul Nord. Parohii danezi declaraseră din amvon că a participa la asemenea expediţii poate sluji eternei mîntuiri a sufletului. Admiseseră, totdeodată, că a ajunge la Pol e fapt anevoios şi aproape imposibil, şi că nu toţi vor izbuti să întreprindă aventura. În cele din urmă, aveau să formuleze că oricare călătorie — din Danemarca la Londra, de exemplu, cu obişnuita cursă maritimă —, ori o plimbare duminicală cu trăsura constituie, privite aşa cum se cuvine, adevărate expediţii la Polul Nord.

Cea de a patra dintre prefigurările pe care le-am găsit este poemul *Fears and scruples* de Browning, publicat în 1876. Un individ are, sau îşi închipuie că are un prieten influent. N-a izbutit să-l vadă niciodată şi adevărul este că acela n-a putut, pînă în ziua relatării, să-i fie de folos în nici un fel, dar i se atribuie gesturi de o mare noblete, precum şi autentice scrisori. Sînt unii, însă, care pun la îndoială pomenitele gesturi, iar grafologii afirmă că scrisorile ar fi apocrife. În ultimul vers, personajul întreabă : „Şi dacă prietenul acesta ar fi... Dumnezeu ?"

Notele mele înregistrează şi alte două povestiri. Una face parte din *Histoires désobligeantes* de Léon Bloy şi relatează istoria a două personaje care acasă au, cu îmbelşugare, globuri terestre, atlasuri, ghiduri de căi ferate şi cufere, şi care mor fără a fi izbutit să părăsească vreodată orăşelul natal. Cealaltă se intitulează *Carcassone* şi îi aparţine Lordului Dunsany. O invincibilă oştire de războinici porneşte dintr-un castel infinit, subjugă regate şi

întîlneşte monştri şi străbate pustiuri şi munţi, dar nu ajunge niciodată la Carcasona, cu toate că, adesea, ea li se deslueşte în depărtare. (Această povestire reprezintă, cum lesne vom putea să observăm, reversul celei dinainte ; în cea dintîi, nu poţi ieşi nicicînd dintr-un oraş ; în cea de a doua, nu izbuteşti să ajungi la el.)

Dacă nu mă înşel, eterogenele texte pe care le-am enumerat se aseamănă cu Kafka ; dacă nu mă înşel, nu toate se aseamănă între ele. Acest din urmă fapt e cel mai semnificativ. În fiecare din textele amintite se manifestă specificul lui Kafka, într-o măsură mai mare sau mai mică, însă dacă Franz Kafka n-ar fi scris, n-am fi avut cum să-l precepem ; sau, altfel spus, el n-ar fi existat. Poemul *Fears and scruples* de Robert Browning profetizează opera lui Kafka, însă lectura noastră din Kafka nuanţează şi modifică sensibil lectura poemului lui Browning. Browning însuşi nu şi-l citea aşa cum îl citim noi astăzi. În vocabularul critic, termenul *precursor* este de nelipsit, dar trebuie să încercăm să-l epurăm de orice conotaţie supusă polemicii ori rivalităţii. Fapt e că orice scriitor îşi făureşte precursorii. Demersul său transformă concepţia noastră despre trecut, întocmai cum transformă viitorul [1]. În această corelaţie, identitatea sau pluralitatea oamenilor nu are nici o însemnătate. Întîiul Kafka din *Betrachtung* este în mai mică măsură precursorul acelui Kafka al miturilor sumbre şi al instituţiilor atroce, decît sînt Browning sau Lord Dunsany.

Buenos Aires, 1951.

DESPRE CULTUL CĂRŢILOR

În cea de a opta carte a *Odiseei* citim că zeii urzesc nefericiri pentru ca generaţiile viitoare să aibă ce să cînte ; declaraţia lui Mallarmé *„Lumea există pentru a se ajunge la o carte“* pare să repete, cu treizeci de veacuri mai tîrziu, acelaşi concept al unei justificări estetice a răului.

[1] Vezi T. S. Eliot, *Points of view* (1914), pp. 25—26. *(N. a.)*

Ambele teleologii, fără îndoială, nu coincid în întregime ; cea a grecului corespunde epocii cuvîntului rostit, cea a francezului, unei epoci a cuvîntului scris. Într-una se vorbeşte despre *a cînta,* iar în cealaltă despre *cărţi.* O carte, orice carte, e pentru noi un obiect sacru ; Cervantes chiar, care n-asculta, poate, tot ce povesteau oamenii, citea pînă şi „hîrtiile rupte de pe stradă". Focul, într-una din comediile lui Bernard Shaw, ameninţă Biblioteca din Alexandria ; cineva exclamă că e în primejdie să ardă memoria umanităţii, iar Caesar îi răspunde : *„Las-o să ardă. Este memoria unor infamii."* Caesar-ul istoric, după părerea mea, ar fi încuviinţat sau ar fi condamnat formularea pe care autorul i-o atribuie, însă n-ar fi socotit-o în nici un caz, aşa ca noi, o glumă sacrilegă. Pricina este limpede : pentru antici, cuvîntul scris nu era altceva decît un succedaneu al cuvîntului rostit.

Se spune că Pitagora n-a scris ; Gomperz *(Griechische Denker,* I, 3) lămureşte că a procedat astfel deoarece nutrea mai multă încredere în virtutea învăţăturii orale. Mai puternică decît simpla abţinere a lui Pitogora e mărturia neîndoielnică a lui Platon. Acesta, în *Timaios,* afirmă : „E anevoioasă trudă să-l descoperi pe făuritorul şi părintele acestui univers şi, odată descoperit, este cu neputinţă să-l dezvălui tuturor oamenilor", iar în *Phaidros* narează o fabulă egipteană împotriva scriiturii (a cărei învăţare face ca oamenii să lase în părăsire exerciţiul memoriei şi să depindă de simboluri), şi spune despre cărţi că sînt precum figurile pictate, „care par vii, dar nu răspund o vorbă la întrebările ce li se pun." Pentru a atenua sau a elimina acest inconvenient, imaginează dialogul filozofic. Magistrul îşi alege discipolul, dar cartea nu-şi alege cititorii, care pot fi nemernici sau stupizi ; această neîncredere platoniciană stăruie în cuvintele lui Clement din Alexandria, om de cultură păgînă : „Cel mai prevăzător lucru este să nu scrii niciodată, ci să predai cu voce tare, căci cele scrise rămîn" *(Stromateis),* precum şi în următoarele, aparţinînd aceluiaşi tratat : „A scrie într-o carte toate lucrurile este tot una cu a lăsa o spadă în mîinile unui copil", cuvinte ce amintesc de textele evangheliilor : „Nu daţi cele sfinte cîinilor şi nici nu azvîrliţi perlele voastre în

calea porcilor, ca să nu le strivească în picioare, şi apoi să se întoarcă şi să vă sfîşie." Sentinţa aceasta îi aparţine lui Isus, cel mai de seamă dintre magiştrii orali, care o singură dată a scris nişte cuvinte, în ţărînă, şi nici un om nu le-a citit *(Ioan,* 8 : 6).

Clement Alexandrinul şi-a scris neîncrederea faţă de scriitură către sfîrşitul veacului al II-lea ; la sfîrşitul veacului al IV-lea, a început procesul mental care, trecînd prin multe generaţii, va culmina în predominarea cuvîntului scris asupra aceluia vorbit, a penei asupra glasului. Un admirabil hazard a vrut ca un scriitor să fixeze acea clipă (abia dacă exagerez numind-o clipă), în care a început vastul proces. Istoriseşte Sfîntul Augustin, în cartea a şasea din *Confesiuni :* „Cînd Ambrozie citea, îşi preumbla privirea asupra filelor, pătrunzîndu-şi sufletul de înţelesul lor, fără a rosti o vorbă şi fără a-şi clinti limba. De multe ori — căci orişicui i se îngăduia să intre, şi nici nu era obiceiul să i se dea de ştire cînd venea cineva —, l-am văzut cum citea pe tăcute, şi niciodată în alt chip, şi după o vreme ne duceam, socotind că acel scurt răgaz care îi rămînea pentru a-şi griji cugetul, liber de învălmăşeala trebilor celorlalţi, n-ar fi voit să-i fie ocupat cu alte lucruri, temător, poate, ca unul dintre cei ce-l ascultaseră vreodată, chinuit de anevoinţa unui text, să nu-i ceară lui deslusirea vreunui crîmpei întunecat ori să voiască a-l deslusi dimpreună cu el, fapt care l-ar fi împiedicat să mai citească atîtea tomuri cîte avea dorinţă. Eu socot cum că citea în acest fel pentru a-şi cruţa glasul, care lesne i se stingea. Oricare va fi fost gîndul unui astfel de om, era, neîndoielnic, bun." Sfîntul Augustin a fost discipolul Sfîntului Ambrozie, episcop al Milanului pe la anul 384 ; treisprezece ani mai tîrziu, în Numidia, şi-a redactat *Confesiunile* şi încă îl tulbura acest spectacol : un om într-o încăpere, cu o carte în faţă, citind fără a rosti cuvintele [1].

[1] Comentatorii observă că, în acea vreme, exista obiceiul de a citi cu glas tare, pentru a pătrunde mai bine înţelesul — căci nu existau semne de punctuaţie, nici măcar împărţire în cuvinte —, precum şi de a citi în grup, pentru a diminua sau a înlătura inconvenientele produse de puţinătatea codicelor. Dialogul lui Lucian din Samosata, *Împotriva unui neştiutor, cumpărător de cărţi,* conţine o mărturie despre acest obicei din veacul al II-lea. *(N. a.)*

Omul acela trecea direct de la semnele scriiturii la intuiție, omițînd semnele sonore ; strania artă pe care o inițiia, arta de a citi fără glas, avea să ducă la consecințe uimitoare. Avea să ducă, după trecerea multor ani, la conceptul cărții ca scop în sine, și nu ca instrument al unui scop. (Acest concept mistic, transpus literaturii profane, va hotărî singularele destine ale lui Flaubert și Mallarmé, ale lui Henry James și James Joyce.) Noțiunii unui Dumnezeu care vorbește cu oamenii pentru a le porunci sau a le interzice, i se va suprapune noțiunea Cărții Absolute, a Scriiturii Sacre. Pentru musulmani, „Coranul" (numit și Cartea, *Al Kitab*) nu este o simplă lucrare a lui Dumnezeu, precum sufletele oamenilor sau universul ; e unul dintre propriile atribute, precum veșnicia Lui și mînia Lui. În capitolul al XIII-lea, citim că textul original, *Muma cărții,* se află depus în Ceruri. Muhammad-al-Ghazali, acel Algazel al scolasticilor, afirma : *„Coranul* se transcrie într-o carte, se rostește cu limba, se ține minte cu inima și, de bună seamă, dăinuie în miezul lui Dumnezeu și nu-l strică nici trecerea prin paginile scrise, nici trecerea prin înțelegerea omenească". George Sale observă că acest Coran, care n-a fost creat niciCînd, nu este altceva decît ideea sau arhetipul său platonic ; e verosimil ca Algazel să fi recurs, într-adevăr, la arhetipuri — transmise Islamului prin Enciclopedia Fraților Purității și prin Avicena —, pentru a justifica noțiunea de Mumă a Cărții.

Mai extravaganți decît musulmanii s-au arătat hebreii. În întîiul capitol al Bibliei lor se află sentința faimoasă : „Și a zis Dumnezeu : Să fie lumină ! Și a fost lumină" ; cabaliștii au raționat că virtutea acestei porunci a Domnului a provenit din literele cuvintelor. Tratatul *Sefer Yetsirah (Cartea Creației),* redactat în Siria sau Palestina către veacul al VI-lea, dezvăluie cum că Jehova al Oștirilor, Dumnezeul lui Israel și Dumnezeu Atotputernicul a creat universul prin numerele cardinale ce merg de la unu la zece și prin cele douăzeci și două de litere ale alfabetului. Ideea că numerele ar fi instrumente sau elemente ale Creației reflectă dogma lui Pitagora și pe aceea a lui Jamblicus ; ideea că literele ar îndeplini și ele aceeași funcție constituie indiciul noului cult al scriiturii. Para-

graful al doilea din cel de al doilea capitol rostește : „Douăzeci și două de litere fundamentale ; Dumnezeu le-a gravat, le-a combinat, le-a cîntărit, le-a schimbat între ele, și din ele a făcut tot ceea ce este și tot ceea ce va fi." Apoi se dezvăluie care din litere e hărăzită a avea putere asupra aerului, și care asupra apei, și care asupra înțelepciunii, și care asupra păcii, și care asupra cugetului, și care asupra somnului, și care asupra mîniei, și cum (de pildă) litera *kaf*, hărăzită cu puterea asupra vieții, a slujit pentru formarea soarelui în lume, a zilelor de miercuri în an, și a urechii stîngi în trup.

Creștinii au ajuns și mai departe. Ideea că divinitatea alcătuise o carte i-a făcut să imagineze că alcătuise, de fapt, două, și că cea de a doua este chiar universul. Pe la începutul veacului al XVII-lea, Francis Bacon afirma, în *Advancement of Learning,* că Dumnezeu ne oferă două cărți, pentru a nu cădea în greșeală : cea dintîi, tomul Scripturilor, care dezvăluie Voința Lui ; cea de a doua, tomul creațiilor, care îi dezvăluie puterea, iar cea de a doua este cheia celei dintîi. Bacon își propunea mult mai mult decît să facă o metaforă ; el socotea că lumea e reductibilă la forme esențiale (temperaturi, densități, greutăți, culori), care alcătuiesc, în număr limitat, un *abecedarium naturae* sau o serie de litere cu care se scrie textul universal [1]. Sir Thomas Browne, pe la 1642, confirmă : „Două sînt cărțile din care obișnuiesc să învăț teologia : Sfînta Scriptură și acel universal și public manuscris care stă la vederea tuturor. Acei care nu L-au găsit în cea dintîi, L-au deslușit în cea de a doua" *(Religio Medici,* I, 16). În același paragraf se citește : „Toate lucrurile sînt artificiale, căci Natura este Arta lui Dumnezeu." Două sute de ani au trecut și scoțianul Carlyle, în diverse pasaje ale operei sale și mai cu seamă în eseul despre Cagliostro,

[1] În operele lui Galilei abundă conceptul universului-carte. Cea de a doua secțiune a antologiei lui Favaro *(Galileo Galilei : Pensieri motti e sentenze,* Firenze, 1949) se intitulează *Il libro della Natura.* Transcriu următorul paragraf : „Filozofia este scrisă în acea carte imensă care stă necontenit deschisă în fața ochilor noștri (vreau să spun, universul), dar care nu poate fi înțeleasă dacă mai întîi nu se învață limba ei și nu se deprind caracterele cu care este scrisă. Limba acestei cărți e matematica, iar caracterele ei sînt triunghiuri, cercuri și alte figuri geometrice." *(N. a.)*

a depășit ipoteza lui Bacon ; el a notat că istoria universală e o Scriptură Sacră pe care o descifrăm și o scriem șovăielnic, și în care sîntem și noi scrișI. Mai tîrziu, Léon Bloy avea să afirme : „Nu există pe fața pămîntului o ființă umană capabilă de a spune cine este. Nimeni nu știe care e rostul venirii lui pe lume, la ce slujesc propriile sale acte, sentimentele sale, ideile sale, nici care-i este *numele* adevărat. Numele său nepieritor în domnia Luminii... Istoria este un imens text liturgic, în care litere și puncte nu valorează mai puțin decît versete sau capitole întregi, dar importanța unora și a celorlalte e indeterminabilă și e adînc tăinuită" *(L'Ame de Napoléon,* 1912). Lumea, după Mallarmé, există pentru o carte ; după Bloy, sîntem versete sau cuvinte sau litere ale unei cărți magice, și cartea aceasta nesfîrșită este singurul lucru care există în lume : este, mai bine zis, lumea.

Buenos Aires, 1951.

PRIVIGHETOAREA LUI KEATS

Cei care au frecventat poezia lirică engleză nu vor uita *Oda către o privighetoare,* pe care John Keats, ftizic, sărac și, poate, nefericit în dragoste, a compus-o într-o grădină din Hampstead, la vîrsta de douăzeci și trei de ani, într-una din nopțile lunii aprilie a anului 1819. Keats auzise, în acea grădină suburbană, eterna privighetoare a lui Ovidius și a lui Shakespeare și intuise dintr-o dată cît e de trecător el însuși, față de suavul glas nepieritor al invizibilei paseri. Keats afirmase că poetul trebuie să dea poezii în mod firesc, așa cum dă copacul frunze ; două sau trei ceasuri i-au fost deajuns pentru a elabora pagina aceea de inepuizabilă și nesfîrșită frumusețe, pe care abia dacă avea s-o mai cizeleze apoi ; virtutea ei, pe cîte știu, n-a stîrnit nici un fel de discuții ; nu tot astfel interpretarea ei. Nodul problemei se află în penultima strofă. Omul, supus circumstanței și morții, se adresează pasării, „pe care înfometate generații nu izbutesc s-o nimicească" și al cărei glas, acum,

o tot acela pe care în cîmpiile Israelului, într-o îndepărtată seară, l-a auzit Ruth moabita.

În monografia lui despre Keats, publicată în 1887, Sidney Colvin (corespondent şi prieten al lui Stevenson) a perceput sau a născocit o problemă care s-ar fi aflat în strofa pomenită. Redau curioasa lui declaraţie : „Cu o eroare de logică, reprezentînd, după părerea mea, şi o eroare poetică, John Keats opune caracterului tranzitoriu al vieţii umane, prin care înţelege viaţa individului, permanenţa vieţii pasării, prin care înţelege viaţa speţei." În 1895, Bridge a reluat această semnalare critică ; F. R. Leavis a încuviinţat-o în 1936 şi i-a adăugat următoarea scolie : „În mod firesc, eroarea inclusă în acest concept probează intensitatea sentimentului care a zămislit-o." Keats, în prima strofă a poemului său, numise privighetoarea *driadă* ; un alt critic, Garrod, a invocat cu toată seriozitatea argumentul acesta, lămurind că, în cea de a şaptea strofă, pasărea e nemuritoare din pricină că este o driadă, o zeitate a pădurii. Amy Lowell a dovedit mai multă intuiţie : „Cititorul care va fi avînd o scînteie de sens imaginativ sau poetic va intui pe dată că autorul nu se referă la privighetoarea care cînta în clipa aceea, ci la specie."

Cinci opinii emise de cinci critici, îndepărtaţi în timp sau actuali, se află reunite aici ; socot că, dintre toate, cea mai puţin vană este aceea a scriitoarei americane Amy Lowell, dar nu pot fi de acord cu opoziţia postulată de ea între efemera privighetoare din acea noapte şi privighetoarea generică. Cheia, cheia exactă a strofei s-ar afla, socotesc, într-un paragraf metafizic al lui Schopenhauer, care nu citise oda lui Keats niciodată.

Oda către o privighetoare datează din 1819 ; în 1844 a apărut cel de al doilea volum din *Lumea ca voinţă şi reprezentare*. În capitolul 41 citim : „Să ne întrebăm în mod sincer dacă rînduneaua din vara aceasta e alta decît rînduneaua din vara cea dintîi şi dacă, între una şi cealaltă, miracolul extragerii din neant s-a petrecut, cu adevărat, de milioane de ori, pentru a fi zădărnicit, de tot atîtea ori, de către anihilarea absolută. Cel ce mă va auzi susţinînd că pisica aceasta care se joacă în faţa

mea e cea care sărea și făcea ghidușii, tot în același loc, cu trei sute de ani în urmă, poate să creadă despre mine ce poftește, dar nebunia e cu mult mai mare dacă-și imaginează că, în mod fundamental, pisica este diferită." Altfel spus, individul e, într-un fel, specia, iar privighetoarea lui Keats e și privighetoarea lui Ruth.

Keats, care, fără exagerată nedreptate, a putut scrie : „Nu știu nimic, nu am citit nimic", a deslușit, în paginile vreunui dicționar școlar, spiritul grec ; o dovadă extrem de subtilă a acestei adivinații sau re-inventări e faptul de a fi intuit, în cenușia privighetoare a unei nopți, privighetoarea platoniciană. Keats, incapabil, poate, de a defini cuvîntul *arhetip,* a anticipat cu un sfert de veac o teză a lui Schopenhauer.

Astfel dificultatea lămurită, mai rămîne de lămurit o a doua problemă, de o natură cu totul diferită. Cum de nu s-au gîndit la această interpretare evidentă Garrod și Leavis și ceilalți ?[1] Leavis este profesor într-unul din colegiile de la Cambridge — orașul care, în veacul al XVII-lea, i-a reunit și denumit pe *Cambridge Platonists* — ; Bridges a scris un poem platonician intitulat *The fourth dimension ;* simpla enumerare a acestor fapte pare să agraveze enigma. Dacă nu mă înșel, soluția ei derivă dintr-o caracteristică esențială a gîndirii britanice.

Coleridge observă că toți oamenii se nasc aristotelici sau platonicieni. Cei din urmă simt clasele, ordinele și genurile ca realități ; cei dintîi, ca generalizări ; pentru platonician, limbajul nu este altceva decît un aproximativ joc de simboluri ; pentru aristotelician, e harta universului. Platonicianul știe că universul este, într-un fel, un cosmos, o ordine ; această ordine, pentru aristotelician, poate fi o eroare sau o ficțiune a cunoașterii noastre parțiale. Prin latitudini și prin epoci, cei doi antagoniști nemuritori își schimbă numele și dialectul : unul este Parmenides, Platon, Spinoza, Kant, Francis Bradley ; celălalt, Heraclit, Aristot,

[1] Listă la care ar trebui să-l adăugăm pe genialul poet William Butler Yeats care, în prima strofă din *Sailing to Byzantium,* vorbește despre „muritoarele generații" de păsări, cu aluzie deliberată sau involuntară la Odă. Vezi T. R. Henn, *The Lonely Tower,* 1950, p. 211. *(N. a.)*

Locke, Hume, William James. În şcolile anevoioase ale Evului Mediu, toţi îl invocă pe Aristot, maestru al raţiunii umane (*Convivio*, IV, 2), însă nominaliştii sînt Aristot, realiştii sînt Platon. Nominalismul englez din veacul al XIV-lea reînvie în rigurosul idealism englez din veacul al XVIII-lea ; economia formulei lui Occam, *entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem* îngăduie sau prefigurează nu mai puţin limitativul *esse est percipi*. Oamenii, spusese Coleridge, se nasc aristotelici sau platonicieni ; despre tipul mental englez, se poate afirma că s-a născut aristotelic. Real, pentru acest tip mental, este nu conceptul abstract, ci individul ; nu privighetoarea generică, ci privighetorile concrete. Este firesc, este aproape inevitabil ca în Anglia să nu se înţeleagă aşa cum se cuvine *Oda către o privighetoare*.

Nimeni să nu citească o reprobare ori un dispreţ în cuvintele de mai sus. Englezul alungă genericul simţind că individualul este ireductibil, inasimilabil şi impar. Un scrupul de ordin etic şi nu o incapacitate speculativă îl împiedică să vehiculeze abstracţiuni, aşa cum fac germanii. Nu înţelege *Oda către o privighetoare*, şi această valoroasă incomprehensiune îi îngăduie să fie Locke, să fie Berkeley şi să fie Hume, precum şi să fi redactat, cu aproape şaptezeci de ani în urmă, neascultatele şi profeticele avertismente ale *Individului împotriva Statului*.

Privighetoarea, în mai toate limbile pămîntului, se bucură de nume armonioase *(nightingale, nachtigall, usignolo)*, de parcă oamenii, în mod instinctiv, ar fi voit ca acestea să nu fie mai prejos de cîntul care i-a fermecat. Atît de mult au exaltat-o poeţii, încît a devenit aproape ireală ; mai puţin înrudită cu ciocîrlia decît cu îngerul. De la enigmele saxone din Cartea de la Exeter („eu, cîntăreţ străvechi al înserării, le aduc celor aleşi bucuria în cetăţi"), pînă la tragica *Atalanta* a lui Swinburne, infinita privighetoare a cîntat în literatura britanică ; Chaucer şi Shakespeare o celebrează, Milton şi Matthew Arnold tot astfel, însă John Keats este acela care se contopeşte în mod fatal cu imaginea ei, aşa cum Blacke se contopeşte cu aceea a tigrului.

NOTĂ DESPRE (CĂTRE) BERNARD SHAW

La sfîrşitul veacului al XIII-lea, Raimundo Lullo (Ramón Lull) s-a pregătit să rezolve toate arcanele printr-o armătură de discuri concentrice, inegale şi giratorii, subdivizate în sectoare cu cuvinte latine; John Stuart Mill, la începutul veacului al XIX-lea, se temea că se va epuiza, după o vreme, numărul combinaţiilor muzicale, şi nu va mai fi loc în viitor pentru vreun eventual Weber sau Mozart; Kurd Lasswitz, la sfîrşitul celui de al XIX-lea veac, a fost tentat de strivitoarea fantezie a unei biblioteci universale, care să înregistreze toate variaţiunile posibile ale celor douăzeci şi ceva de simboluri ortografice, adică tot ce este exprimabil, în toate limbile de pe pămînt. Maşina lui Lull, îngrijorarea lui Mill şi haotica bibliotecă a lui Lasswitz pot fi materie de glume, însă ele nu fac decît să exagereze o propensie care se dovedeşte, de fapt, obişnuită: a face din metafizică, şi din arte, un soi de joc combinatoriu. Cei care practică acest joc uită că o carte este mai mult decît o structură verbală, sau o serie de structuri verbale; este dialogul pe care-l stabileşte cu cititorul şi intonaţia pe care i-o impune vocii lui şi schimbătoarele şi durabilele imagini pe care i le aşterne în amintire. Acest dialog e infinit; cuvintele *amica silentia lunae* înseamnă acum „luna intimă, tăcută şi strălucitoare", însă în *Eneida* ele însemnau „interluniul, întunericul care le-a îngăduit grecilor să pătrundă în cetatea Troiei"...[1] Literatura nu este în nici un caz epuizabilă, pentru simplul şi îndestulătorul motiv că nici măcar o singură carte nu poate fi epuizată. Cartea nu este o individualitate fără comunicare: e o relaţie, o axă de inumerabile relaţii. O literatură se deose-

[1] Astfel le-au interpretat Milton şi Dante, dacă judecăm după unele pasaje ce par imitative. În *Commedia (Infern,* I, 60; V, 28), găsim: *d'ogni luce muto* şi *dove il sol tace,* pentru a semnifica locurile întunecoase; în *Samson Agonistes* (86—89):

The Suns to me is dark
And silent as the Moon,
When she deserts the night
Hid in her vacant interlunar cave.

Cf. E.M.W. Tillyard: *The Miltonic Setting,* 101. *(N. a.)*

boşte de alta, ulterioară sau anterioară, nu atît prin text, cît prin maniera în care acesta e citit : dacă mi-ar fi harăzit să citesc orice pagină actuală — aceasta, de pildă — aşa cum va fi citită ea în anul două mii, aş şti cum va arăta literatura în anul două mii. Concepţia literaturii ca joc formal conduce, în cel mai bun din cazuri, la buna cizelare a periodului şi a strofei, la o cuviinţă artizană (Johnson, Renan, Flaubert), iar în cel mai rău dintre ele, la neajunsurile unei opere ce se alcătuieşte din surprize scăpate de trufie şi hazard (Gracián, Herrera Reissig).

Dacă literatura n-ar fi altceva decît o algebră verbală, oricine ar putea produce orice carte, tot încercînd variaţii după variaţii. Lapidara formulă *Totul curge* abreviază în două cuvinte filozofia lui Heraclit : Ramón Lull ne-ar spune că, odată stabilit primul cuvînt, e suficient să încerci verbele intranzitive pentru a-l descoperi pe cel de-al doilea şi a obţine, graţie metodicului hazard, această filozofie, precum şi multe altele. S-ar cuveni să răspundem că formula obţinută prin eliminare ar fi lipsită de valoare şi chiar de sens ; pentru ca ea să aibă vreo virtute, trebuie s-o concepem în funcţie de Heraclit, în funcţie de o experienţă a lui Heraclit, chiar dacă „Heraclit" nu este altceva decît presupusul subiect al acestei experienţe. Am spus că o carte constituie un dialog, o formă de relaţie ; în dialog, un interlocutor nu reprezintă suma sau media celor spuse de el : poate să tacă şi să lase să se întrevadă că e inteligent, poate să emită observaţii inteligente şi să lase să se întrevadă că-i stupid. Aşa se întîmplă şi cu literatura ; D'Artagnan execută vitejii fără număr, în timp ce Don Quijote e ciomăgit şi umilit, însă curajul lui Don Quijote se face simţit în mai mare măsură. Cele spuse mai sus ne îndreaptă spre o problemă estetică nedezbătută pînă acum : Poate un actor să creeze personaje care să-i fie superioare ? Eu aş răspunde că nu, şi în această negare aş include aspectul intelectual, cît şi pe cel moral. Cred că din noi nu vor ieşi fiinţe mai limpezi ori mai pătrunse de noblеţe decît sîntem noi înşine în clipele noastre cele mai bune. Pe această opinie îmi întemeiez convingerea cu privire la preeminenţa lui Shaw. Problemele de breaslă şi municipale din primele sale opere îşi vor pierde interesul, sau poate că l-au şi pierdut ;

glumele din *Pleasent Plays* riscă să ajungă, într-o bună zi, deopotrivă de incomode ca cele ale lui Shakespeare (umorismul este, socot, un gen oral, o bruscă favoare a conversației, și nu un lucru scris) ; ideile afirmate de prologuri și de elocventele tirade se vor căuta în Shopenhauer și în Samuel Butler [1]; însă Lavinia, Blanco Posnet, Kreegan, Shotover, Richard Dudgeon și, mai cu seamă, Julius Caesar întrec orice personaj imaginat de arta vremii noastre. A ne gîndi la Monsiur Teste în paralel cu ei sau la histrionicul Zarathustra al lui Nietzsche înseamnă a intui, cu uimire și chiar cu indignare, primatul lui Shaw. În 1911, Albert Soergel a putut scrie, repetînd un loc comun al epocii, că „Bernard Shaw este un anihilator al conceptului eroic, un ucigător de eroi" *(Dichtung und Dichter der Zeit,* 214) ; el nu înțelegea că eroicul se poate dispensa de romantic și că era întruchipat de căpitanul Bluntschli din *Arms and the Man,* și nu de Sergio Saranoff.

Biografia lui Bernard Shaw scrisă de Frank Harris cuprinde o admirabilă scrisoare a celui dintîi, din care transcriu aceste cuvinte : „Eu înțeleg totul și pe toți și sînt nimic și sînt nimeni." Din acest neant (atît de comparabil cu acela al lui Dumnezeu dinaintea facerii lumii, atît de comparabil cu divinitatea primordială pe care alt irlandez, Scotus Erigena, o numise *Nihil*), Bernard Shaw a extras nenumărate personaje, sau *dramatis personae :* cel mai efemer dintre ele va fi fiind, presupun, acel George Bernard Shaw care l-a reprezentat în fața oamenilor și care a risipit în coloanele ziarelor atîtea zîmbitoare isteții.

Temele fundamentale ale lui Shaw sînt filozofia și etica : este firesc și inevitabil să nu fi fost valorificat în Argentina, sau să fi fost în funcție, doar, de cîteva epigrame. Argentinianul simte că universul nu este altceva decît o manifestare a hazardului, fortuita întîlnire de atomi preconizată de Democrit ; filozofia nu-l interesează.

[1] **Și,** de asemenea, în Swedenborg. În *Man and Superman* citim că Infernul nu este un stabiliment penal, ci o stare pe care păcătoșii morți o aleg, din rațiuni de intimă afinitate, așa cum preafericiții aleg Cerul ; tratatul *De Coelo et Inferno,* de Swedenborg, publicat în 1758, expune aceeași doctrină. *(N. a.)*

Nici etica : socialul se reduce, pentru el, la un conflict între indivizi sau clase sau naţiuni, în care totul este îngăduit, cu condiţia să nu fii umilit sau învins.

Caracterul uman şi variaţiunile acestuia constituie tema esenţială a romanului vremii noastre ; lirica este complezenta magnificare de fericiri sau nefericiri amoroase ; filozofiile lui Heidegger şi Jaspers ne preschimbă, pe fiecare dintre noi, în curiosul interlocutor al unui dialog secret şi permanent cu neantul sau cu divinitatea ; aceste discipline, care în mod formal pot fi admirabile, favorizează iluzia *eu*-ului pe care *Vedanta* o dezaprobă ca pe o eroare capitală. Le place să se joace de-a disperarea şi angoasa, însă, de fapt, măgulesc vanitatea ; sînt, în sensul acesta, imorale. Opera lui Shaw, în schimb, lasă în urma ei un gust de eliberare. Gust de doctrine stoice, şi gust de *saga*.

Buenos Aires, 1951.

DISCREŢIA ISTORIEI

La 20 septembrie 1792, Johann Wolfgang von Goethe (care îl însoţise pe Ducele de Weimar într-o plimbare militară la Paris) a văzut prima armată a Europei inexplicabil respinsă la Valmy de miliţiile franceze şi li s-a adresat descumpăniţilor săi prieteni : *În acest loc şi în această zi, se deschide o nouă epocă în istoria omenirii şi putem spune că am asistat la naşterea ei.* Din acea zi, datele istorice s-au revărsat cu îmbelşugare şi una dintre sarcinile guvernelor (mai cu seamă în Italia, Germania şi Rusia) a fost să le producă sau să le simuleze, cu abundenţă de preliminară propagandă şi de publicitate insistentă. Astfel de date, în care se observă influenţa lui Cecil B. de Mille, sînt mai puţin legate de istorie şi mai mult de ziaristică : eu socot că istoria, adevărata istorie, se dovedeşte mai discretă, şi că datele ei esenţiale pot rămîne şi ele, vreme îndelungată, ascunse. Un prozator chinez a observat că unicornul, tocmai din pricina anoma-

liei pe care o oferă, trece neobservat. Ochii văd ceea ce sînt obișnuiți să vadă. Tacitus n-a perceput Crucificarea, cu toate că o înregistrează în cartea sa.

La această reflecție m-a condus o frază întîmplătoare, pe care am întrezărit-o în timp ce răsfoiam o istorie a literaturii grecești, și care m-a interesat, fiind ușor enigmatică. Iată fraza : *He brought in a second actor.* (A adus un al doilea actor). M-am oprit, mi-am dat seama că subiectul acestei misterioase acțiuni era Eschyl și că acesta, așa cum se poate afla din cel de al patrulea capitol al *Poeticii* lui Aristot, „a ridicat de la unu la doi numărul actorilor". Se știe că drama s-a născut în cultul lui Dionysos ; la origine, un singur actor, *hypocritul,* înălțat de cothurni, îmbrăcat în negru și în roșu și cu fața mărită de o mască, împărțea scena cu cei doisprezece indivizi din cor. Drama era una dintre ceremoniile cultului și, ca orice ritual, implica riscul de a deveni invariabilă. Faptul acesta s-ar fi putut petrece ; dar într-o zi, cu cinci sute de ani înaintea erei creștine, atenienii au văzut cu uimire și, poate, cu indignare (Victor Hugo optează pentru această ultimă variantă), neașteptata apariție a unui al doilea actor. În acea zi a unei primăveri îndepărtate, în acel teatru de culoarea mierii, ce vor fi gîndit, oare, și ce vor fi simțit acei ce se aflau de față ? Poate că nici uimire și nici indignare ; poate că abia un început de surpriză. Din *Tusculane* aflăm că Eschyl se încadrase în ordinul pitagoreic, dar niciodată nu vom ști dacă a presimțit, fie și într-un mod imperfect, semnificația acelei treceri de la unu la doi, de la unitate la pluralitate și, astfel, către infinit. Odată cu cel de al doilea actor au apărut dialogul și indefinitele posibilități de reacție ale unor caractere față de altele. Un spectator profetic ar fi putut vedea că multitudini de aparențe viitoare îl însoțeau pe acest actor : Hamlet și Faust și Segismundo și Macbeth și Peer Gynt și alții mulți, pe care privirile noastre nici nu-i pot, încă, desluși.

O altă clipă istorică mi-a fost dat să descopăr de-a lungul lecturilor mele. Faptul s-a petrecut în Islanda, în veacul al XIII-lea al erei noastre ; să spunem, în 1225. Pentru învățătura viitoarelor generații, istoricul și poligraful Snorri Sturlason, la ferma lui din Borgafjord, aș-

nea în scris ultima bătălie a faimosului rege Harald Sigurdarson, numit și Nemilosul (Hardrada), și care, înainte, se mai luptase la Bizanț, în Italia și în Africa. Tostig, frate cu regele saxon al Engliterei — Harold, Fiu al lui Godwin —, rîvnea puterea și dobîndise reazemul lui Harald Sigurdarson. Cu o oștire norvegiană, debarcă pe coasta dinspre soare-răsare și ocupară castelul de la Jorvik (York). Spre miazăzi de Jorvik, îi înfruntă oastea saxonă. După relatarea faptelor de mai sus, textul lui Snorri continuă : „Douăzeci de călăreți se îndreptară spre șirurile năvălitorilor ; oamenii, ca și caii, erau acoperiți cu zale. Unul din călăreți strigă :

— Se află aici contele Tostig ?

— N-ascund că m-aș afla aici, răspunse contele.

— Dacă într-adevăr ești Tostig, spuse atunci călărețul, am a-ți vesti cum că fratele tău îți dăruiește iertăciune și o a treia parte din regat.

— Dacă primesc, întrebă Tostig, ce-i va da regelui Harald Sigurdarson ?

— N-a uitat nici de el, răspunse călărețul. Lui îi va da șase picioare din țărîna Engliterei și, fiind atîta de înalt, îi va dărui încă unul.

— Atunci, răspunse Tostig, spune-i regelui tău că vom lupta pînă la moarte.

Călărețiii plecară. Harald Sigurdarson întrebă, gînditor :

— Cine era cavalerul acesta care a vorbit atît de iscusit ?

— Harold, Fiu al lui Godwin."

Alte capitole mai relatează că, înainte de a fi apus soarele acelei zile, oastea norvegiană a fost înfrîntă. Harald Sigurdarson a pierit în bătălie și tot astfel contele Tostig *(Heimskringla,* X, 92).

Există o aromă pe care timpul nostru (saturat, poate, de stîngacele imitații ale profesioniștilor întru patriotism) n-o mai poate percepe fără o anume difidență : aroma elementară a gestului eroic. Se spune că *Poemul Cidului* conține în el această aromă ; eu am simțit-o, de neconfundat, în versuri ale *Eneidei* („Fiule, învață de la mine curajul și adevărata neclintire ; iar de la alții, meșteșugul

de a izbuti"), în balada anglo-saxonă a lui Maldon („Poporul meu își va plăti tributul cu lănci și cu îmbătrînite spade"), în *Chanson de Roland,* în Victor Hugo, în Whitman și în Faulkner („floarea lavandei, mai pătrunzătoare decît mirosul cailor și al vitejiei"), în *Epitaful pentru o oștire de mercenari* al lui Housman, în cele „șase picioare de pămînt englez" din *Heimskringla.* Îndărătul aparentei naivități a istoricului se dezvăluie, aici, un delicat joc psihologic. Harold se preface a nu-și recunoaște fratele, pentru ca acesta să înțeleagă, la rîndul său, că nu trebuie să-l recunoască ; Tostig nu-l va trăda, cum nu-l va trăda, însă, nici pe aliatul său ; Harold, gata să-și ierte fratele, dar nu să îngăduie amestecul regelui norvegian, acționează într-un mod lesne de înțeles. Trec peste meșteșugul verbal al răspunsului său : a dărui o a treia parte din regat, a dărui șase picioare din țărîna Engliterei [1].

Un singur fapt este mai admirabil decît răspunsul admirabil al regelui saxon : detaliul că un islandez, un om din sîngele învinșilor, a fost acela care l-a făcut să dăinuie întru veșnicie. Este ca și cum un cartaginez ne-ar fi încredințat mărturia vitejiei lui Regulus. Pe drept a scris Saxo Grammaticus în *Gesta Danorum :* „Oamenilor din Thule (Islanda) le place să afle și să pătrundă istoria altor popoare, și nu le pare mai puțin glorios să preamărească vitejiile altor neamuri decît pe ale lor proprii."

Nu ziua în care un saxon și-a rostit vorbele faimoase, ci ziua în care un vrăjmaș le-a așternut spre dăinuire este aceea care marchează o dată istorică. Data profetică a unor fapturi ce se pierd, încă, în viitor : depășirea neamurilor și a națiunilor, solidaritatea genului uman. Propunerea lui Harold își datorează virtutea conceptului de patrie ; Snorri, prin simplul act de a o referi, îl depășește și îl transcende...

Buenos Aires, 1952.

[1] Carlyle *(Early Kings of Norway,* XI) va anula, printr-o nefericită adăogire, această economie. Celor șase picioare din țărîna Engliterei, el le adaugă *for a grave* ('pentru mormînt'). *(N. a.)*

DESPRE CLASICI

Puține discipline vor fi existînd, al căror interes să-l depășească pe acela al etimologiei ; faptul se datorează imprevizibilelor transformări pe care le cunoaște sensul primitiv al cuvintelor, de-a lungul vremii. Date fiind aceste transformări, care se învecinează, adesea, cu paradoxalul, de fel sau prea puțin ne va sluji, în lămurirea vreunui concept, originea unui cuvînt. A ști că vorba *calcul,* în latină, însemna „pietricică", și că pitagoreicii au folosit-o înainte ca numerele să fi fost inventate, nu ne face să stăpînim arcanele algebrei ; a ști că *hipocritul* era actor, iar *persoana,* mască, nu reprezintă un instrument prea valoros pentru studiul eticii. Tot astfel, pentru a fixa ceea ce astăzi înțelegem prin „clasic", e inutil să știm că acest adjectiv provine din latinescul *classis* — „flotă" — care apoi va dobîndi sensul de „ordin" sau de „clasă". (Să ne amintim, în trecere, formațiunea analogă *ship — shape.*)

Ce este, pentru noi, o carte clasică ? Ām la îndemînă definițiile lui Eliot, pe ale lui Arnold și Sainte-Beuve, fără îndoială înțelepte și clare, și m-aș fi bucurat să pot fi de acord cu acești iluștri autori, însă n-am să-i consult de astă dată. Am trecut de șaizeci de ani ; la vîrsta mea, coincidențele sau noutățile contează mai puțin decît ceea ce socotești a fi adevărat. Mă voi limita, așadar, să-mi așternpropriile gînduri.

Întîiul meu imbold a fost o *Istorie a literaturii chineze* (1901) de Herbert Allen Giles. În cel de al doilea capitol al ei, am citit că unul dintre cele cinci texte canonice pe care le-a editat Confucius este Cartea Schimbărilor sau *I King,* alcătuită din 64 de hexagrame, ce epuizează posibilele combinații de cîte 6 rînduri întrerupte ori întregi. Una din scheme, de pildă, constă din două rînduri întregi, dintr-unul întrerupt și apoi din trei întregi, dispuse vertical. Un împărat preistoric le-ar fi deslușit pe carapacea uneia din țestoasele sacre. Leibnitz a socotit că vede în hexagrame un sistem binar de numerare ; alții au văzut o filozofie enigmatică ; alții, ca Wilhelm, un instrument pentru descifrarea viitorului, întrucît cele

64 de figuri ar corespunde celor 64 de faze ale oricărui act sau proces ; alţii, vocabularul unui anume trib ; alţii, un calendar. Îmi amintesc de *Xul-Solar*, unde acest text este reconstituit din beţişoare sau chibrituri. Străinilor, această Carte riscă să le pară o simplă *chinoiserie ;* dar generaţii milenare de oameni foarte culţi au citit-o şi recitit-o cu devoţiune, şi o vor citi şi mai departe. Confucius le-a declarat discipolilor săi că, dacă destinul i-ar acorda încă un veac de viaţă, jumătate şi-ar închina-o studiului Cărţii şi aceluia al comentariilor ei, numite *aripi.*

În mod deliberat am ales un exemplu extrem, o lectură care solicită un act de credinţă. Ajung, acum, la teza mea. Clasică este acea carte pe care o naţiune sau un grup de naţiuni sau îndelunga vreme au hotărît s-o citească, de parcă în paginile ei totul ar fi deliberat, fatal, profund precum cosmosul însuşi, şi care poate să stîrnească interpretări fără de număr. În mod cu totul previzibil, opţiunile variază. Pentru germani şi austrieci, *Faust* constituie o operă genială ; pentru alţii, în schimb, una din cele mai ilustre forme ale plictiselii, întocmai ca al doilea *Paradis* al lui Milton sau ca opera lui Rabelais. Cărţi ca aceea a lui Iov, *La Divina Commedia, Macbeth* (şi, pentru mine, unele *saga* de pe meleagurile dinspre Nord) făgăduiesc o lungă nemurire, dar despre viitor nu putem şti nimic, afară doar de faptul că se va deosebi, neîndoielnic, de prezent. Iar o preferinţă poate prea bine să fie o superstiţie.

Nu am vocaţie de iconoclast. Prin anii '30, credeam, sub influenţa lui Macedonio Fernández, că frumuseţea este privilegiul cîtorva autori ; acuma ştiu că ea este un lucru obişnuit şi ne pîndeşte în întîmplătoarele pagini ale mediocrului sau într-un dialog desfăşurat pe stradă. Astfel, necunoaşterea mea în privinţa literelor malayeze ori maghiare este totală, dar am convingerea că aş găsi înlăuntrul lor — presupunînd că timpul mi-ar hărăzi prilejul de a le studia — hrana întreagă de care spiritul are nevoie. În afara barierelor lingvistice, mai intervin acelea politice sau geografice. În Scoţia, Burns e un clasic ; la sud de Tweed, el stîrneşte mai puţin interes decît Dunbar sau Stevenson. Gloria unui poet depinde, la urma urmelor, de interesul sau indiferenţa generaţiilor

de anonimi care o pun la încercare, în solitudinea bibliotecilor.

Emoţiile pe care literatura le suscită pot fi, într-adevăr, eterne, dar mijloacele folosite vor trebui să varieze în mod constant, fie şi într-o măsură infimă, pentru a nu-şi pierde propriile virtuţi. Căci ele încep să se uzeze pe măsură ce lectorul le recunoaşte... De aici, primejdia de a afirma că există opere clasice, şi că ele vor fi clasice întotdeauna.

Fiecare se îndoieşte de arta sa şi de propriile-i mijloace. Eu, care m-am resemnat să pun la îndoială indefinita dăinuire a lui Voltaire sau a lui Shakespeare, cred (în această seară de la sfîrşitul anului 1965), în aceea a lui Schopenhauer şi în aceea a lui Berkeley.

Nu este clasică (repet) o carte înzestrată, în mod necesar, cu anumite merite ; clasică este, însă, cartea pe care generaţiile de oameni, mînaţi de raţiuni diferite, o citesc cu o anticipată fervoare şi cu o misterioasă cuviinţă.

EPILOG

Două tendinţe am descoperit — pe cînd îmi corectam aceste şpalturi — în *miscellanea* alcătuire a tomului pe care îl închei aici.

Prima este tendinţa de a judeca ideile religioase şi filozofice prin valoarea lor estetică şi prin ceea ce, înlăuntrul lor, e singular şi e miraculos. Acesta ar fi, poate, indiciul unui scepticism esenţial. Cealaltă e tendinţa de a presupune (sau a descoperi) că numărul fabulelor sau al metaforelor de care e capabilă închipuirea omenească se dovedeşte limitat, dar că aceste numărate invenţii pot însemna, pentru toţi, totul — precum Faptele Apostolilor...

J. L. B.

Buenos Aires, 25 iunie 1952.

FĂURITORUL

(1960)

LUI LEOPOLDO LUGONES

Vuietul străzii rămîne undeva în urmă şi eu pătrund în Bibliotecă. În mod aproape fizic simt gravitatea cărţilor, ambianţa senină a unei ordini, ceasurile disecate şi conservate magic. La stînga şi la dreapta, cufundaţi în lucidul lor somn, se profilează chipurile momentane ale cititorilor, la lumina lămpilor studioase, ca în *hypallaga* lui Milton. Îmi amintesc a-mi fi mai amintit şi alteori figura aceasta, în chiar locul acesta, ca şi celălalt epitet, şi el definitor al ambianţei — *arida cămilă* a Calendarului —, ori hexametrul faimos al Eneidei, ce mînuieşte şi învinge acelaşi artificiu :

Ibant obscuri sola sub nocte per umbras.

Aceste cugetări mă însoţesc pînă la uşa biroului său. Intru ; schimbăm cîteva fraze politicoase şi cordiale şi îi ofer această carte. Dacă nu mă înşel, domnia ta nu mă antipatizai, Lugones, şi ţi-ar fi făcut chiar plăcere să-ţi placă vreo lucrare de-a mea. Asta nu s-a întîmplat niciodată, însă acum întorci filele una după alta şi citeşti aprobator cîte un vers, poate din pricină că în el îţi regăseşti propriul glas, poate din pricină că practica deficientă contează mai puţin pentru domnia ta decît robusta teorie.

În punctul acesta visul meu se destramă, precum un strop în plinul apei. Vasta bibliotecă ce mă înconjoară se află pe strada México, nu pe strada Rodríguez Peña, iar domnia ta, Lugones, nu mai eşti în viaţă de la începutul anului treizeci şi opt. Vanitatea şi nostalgia mea au urzit o scenă imposibilă. Aşa va fi fiind (îmi spun), însă mîine voi fi murit şi eu şi timpurile noastre se vor confunda şi cronologia se va pierde într-o lume de simboluri şi într-un anume fel va fi drept să afirm că eu ţi-am oferit această carte şi că domnia ta ai acceptat-o.

J.L.B.

Buenos Aires, 9 august 1960.

FĂURITORUL

Nu zăbovise niciodată în desfătările aducerii aminte. Impresiile alunecau asupra lui, fugare şi intense ; chinovarul unui olar, bolta împestriţată de stele care erau totdeodată şi zei, luna din care se prăvălise un leu, netezimea marmurei sub lente degete fremătătoare, aroma cărnii de mistreţ pe care îi plăcea s-o sfîşie cu muşcături scînteietoare şi abrupte, o vorbă feniciană, umbra neagră pe care o lance o aşterne pe galbenul nisip, apropierea mării sau a femeilor, vinul dens a cărui asprime o îmblînzeşte mierea — toate acestea puteau cuprinde în întregime lăuntrul sufletului său. Cunoştea groaza dar şi mînia şi curajul, şi odată, chiar, fusese întîiul în a sări un zid duşman. Avid, curios, imprevizibil, fără altă lege decît desfătarea şi apoi indiferenţa imediată, colindase pămîntul nesfîrşit şi privise, pe cîte un ţărm de mare, cetăţile ridicate de oameni şi palatele lor. În tîrguri înţesate de lume ori la piciorul unui munte cu piscuri nevăzute, unde s-ar fi putut prea bine să-şi aibă satirii sălaş, ascultase întortocheate istorii, pe care le primise întocmai cum primea şi realitatea, fără a cerceta dacă-s adevărate ori false.

Treptat, frumosul univers începu să-l abandoneze; o încăpățînată ceață îi șterse liniile mîinii, noaptea se despuie de stele, pămîntul îi deveni șovăielnic sub tălpi. Toate se îndepărtau și începeau să se confunde. Cînd înțelese că e pe cale de a rămîne orb, urlă; pudoarea stoică nu fusese încă imaginată și Hector avea dreptul s-o ia la fugă fără a se umili. *N-am să mai văd* (își spuse) *nici bolta plină de temeri mitologice, și nici chipul acesta pe care anii îl vor preschimba.* Zile și nopți trecură peste această deznădejde a trupului său, dar într-o dimineață se deșteptă, privi (de data aceasta fără urmă de mirare) ceșoasele obiecte care-l înconjurau și, în mod inexplicabil, simți, așa cum recunoști o armonie ori un glas, că toate acestea i se mai întîmplaseră cîndva, și că le înfruntase cu teamă, dar și cu bucurie, speranță și curiozitate. Atunci se cufundă în adîncurile memoriei, care-i păru de-a dreptul nesfîrșită, și izbuti să smulgă din acel hău o amintire de mult pierdută ce prinse a străluci ca un ban nou sub ploaie, poate din pricină că niciodată n-o privise decît doar în strălucirea vreunui vis.

Amintirea se deslușea astfel: Îl umilise un băiat și el venise alergînd la tatăl său și-i povestise cele întîmplate. Acesta îl lăsase să vorbească, de parcă n-ar fi auzit sau n-ar fi înțeles, și desprinsese din perete un pumnal de bronz, frumos și încărcat de tărie, la care deseori băiatul rîvnise pe furiș. Acuma îl avea în propriile-i mîini și uimirea de a-l stăpîni șterse umilința îndurată, dar glasul tatălui rosti: *Să știe cine trebuie să știe că tu ești un bărbat,* iar în glas răsuna o poruncă. Noaptea lăsase drumurile oarbe; contopit cu pumnalul, în care presimțea puteri miraculoase, coborî abruptul povîrniș ce dădea ocol casei și alergă spre țărmul mării, visîndu-se și Aiax și Perseu și populînd de răni și bătălii săratul întuneric. Mireasma exactă a acelei clipe era ceea ce căuta acum; restul n-avea nici o însemnătate: sfidările și provocarea, neîndemînateca înfruntare, întoarcerea cu lama însîngerată.

O altă amintire, în care se întîlneau, de asemeni, o noapte și apropierea aventurii, se născu din cealaltă. O femeie, întîia pe care i-o sortiră zeii, îl aștepta în umbra unui hipogeu, și el o căuta prin galerii care erau

nidoma rețelelor din piatră și pe versante care se afundau în întuneric. De ce veneau pînă la el aceste amintiri și, mai ales, cum de puteau veni fără amărăciune, ca o simplă anticipare a prezentului ?

Cu adîncă uimire înțelese. În acea noapte a ochilor lui muritori, spre care cobora acum, îl așteptau din nou iubirea și primejdia. Ares și Afrodita, căci începea să întrevadă (căci începea să-l împresoare) un zvon de glorie și hexametri, un zvon de oameni apărînd un templu pe care zeii n-aveau să-l salveze și de corăbii negre ce caută pe mări o insulă iubită, zvonul acelor Odisee și Iliade spre care îl chema destinul, pentru a le cînta și a le face să răsune, concav, în amintirea omenească. Știm toate aceste lucruri, dar nu și pe acelea pe care le-a simțit în clipa cînd a coborît către ultima umbră.

DREAMTIGERS

În copilărie am practicat plin de fervoare adorația tigrului : nu tigrul șarg al stepelor cu flori din Paraná sau al hățișurilor amazoniene, ci tigrul dungat, asiatic, regal, pe care nu-l pot înfrunta decît războinicii adevărați, de sus dintr-un castel aflat pe spatele unui elefant. Eu, însă, zăboveam la nesfîrșit în fața uneia din cuștile Grădinii Zoologice ; eu prețuiam vastele enciclopedii, ca și tratatele de istorie naturală, în funcție de splendoarea tigrilor înfățișați. (Îmi amintesc și acum figurile acelea : eu, care nu-mi pot aminti fără greșeală fruntea sau zîmbetul unei femei.) Copilăria a trecut, au pălit tigrii și pasiunea pentru ei, dar încă stăruie aceste fiare în vis. În apele acelea haotice sau fără fund, tigrii continuă să dăinuiască, și iată cum : dormind, îmi cheamă luarea aminte un vis și, dintr-o dată, știu că e vorba despre un vis. Obișnuiesc atunci să mă gîndesc : Acesta e un vis, o simplă relaxare a voinței mele și, întrucît am puteri nesfîrșite, voi plăsmui un tigru.

Oh, nepricepere ! Visele mele nu știu niciodată să zămislească mult doritul tigru. Apare tigrul, asta da, însă-i rahitic sau e descărnat, sau cu impure variații de

înfățișare, sau de o mărime inadmisibilă, sau e prea nestatornic sau, mai degrabă, seamănă a dulău ori chiar a pasăre.

DIALOG PE MARGINEA UNUI DIALOG

A. — Adînciți într-o conversație pe tema nemuririi, lăsasem să se înnopteze fără a mai fi aprins lumina. Nu ne vedeam fețele. Cu o nepăsare și o blîndețe mult mai convingătoare decît pasiunea, glasul lui Macedonio Fernández ne repeta că sufletu-i nemuritor. Mă asigura că moartea trupului este lipsită de orice importanță și că a muri e, fără îndoială, faptul cel mai neînsemnat care i se poate întîmpla unui om. Eu îmi făceam de lucru cu briceagul lui Macedonio ; îl deschideam și îl închideam la loc. O armonică de prin vecini plîngea fără sfîrșit *La Cumparsita,* acest moft consternat care le place atîtor inși din pricina minciunii că ar fi vechi... Atunci, eu i-am propus lui Macedonio să ne sinucidem, pentru a putea să stăm de vorbă fără a fi deranjați.

Z. (amuzat) — Dar presupun că, în cele din urmă, nu v-ați decis.

A. (în plină transă) — Sincer să fiu, nu-mi amintesc dacă în noaptea aceea ne-am sinucis ori nu.

UNGHIILE

Supuși, ciorapii le răsfață cît e ziua de lungă, iar pantofii din piele împodobiți cu ținte le ocrotesc, însă degetele piciorului meu n-au habar de nimic. Nu le interesează altceva decît să emită unghii : lame cornoase, pe jumătate transparente și elastice, pentru a se apăra — de cine oare ? Stupide și neîncrezătoare așa cum numai ele pot să fie, nu încetează o clipă să pregătească armamentul acesta fragil. Refuză universul și extazul pentru a continua să elaboreze, la nesfîrșit, niște vîrfuri inutile,

pe care le retează şi le tot retează rapidele zvîcniri ale tăişurilor Solingen. La capătul celor nouăzeci de zile de claustrare pre-natală. au întemeiat această unică industrie. Iar cînd voi fi depus la Recoleta [1], într-o căsuţă de culoare cenuşie, împodobită cu imortele şi talismane, ele îşi vor continua încăpăţînata trudă, pînă ce le va potoli dezagregarea. Ele, şi barba de pe chipul meu.

OGLINZILE ACOPERITE

Islamul spune că, în ziua neclintită a Judecăţii, oricine va fi plăsmuit cîndva chipul vreunei făpturi vieţuitoare se va trezi odată cu făptuirea sa, şi va primi porunca de a o însufleţi, şi nu va izbuti s-o facă, şi va fi azvîrlit, cu ea împreună, în flăcările osîndei. Cît mă priveşte, am cunoscut de mic această oroare a unei duplicări sau chiar multiplicări spectrale a realităţii, însă în faţa marilor oglinzi. Pe atunci, infailibila şi permanenta lor funcţionare, urmărirea continuă a gesturilor mele, pantomima lor cosmică îmi apăreau, odată cu lăsarea serii, de-a dreptul supranaturale. Una din rugăciunile stăruitoare pe care le adresam lui Dumnezeu şi îngerului meu de pază era să nu visez oglinzi. Îmi amintesc şi azi cum le vegheam neliniştit. Mă temeam, uneori, să nu înceapă să se deosebească de realitate ; alteori, să nu-mi văd chipul desfigurat, în apa lor, de vrăjmăşii necunoscute. Am aflat mai tîrziu că şi această spaimă e răspîndită, prodigios, în lume. Istoria este cu mult prea simplă, şi neplăcută.

Către o mie nouă sute douăzeci şi şapte, am cunoscut o fată brună : la telefon întîi (căci Julia a început prin a fi doar un glas, fără nume şi chip) ; după aceea, la un colţ de stradă, pe înserat. Avea ochi neliniştitor de mari, plete negre şi drepte, trupul subţire. Era nepoată şi strănepoată de federali, după cum eu eram de unitarişti, şi această veche duşmănie a neamurilor noastre constituia,

[1] *La Recoleta* — cimitirul de Nord, la Buenos Aires. *(N. tr.)*

pentru amîndoi, o legătură, o mai completă stăpînire a patriei. Locuia cu ai săi într-un fel de conac sărăcăcios, cu tavanul extrem de înalt, în plinul resentimentelor şi al acelei ambianţe anoste, specifice cuviinţei nevoiaşe. Seara — de cîteva, foarte puţine dăţi, şi noaptea —, ieşeam să ne plimbăm prin cartierul ei, pe nume Balvanera. Treceam de-a lungul zidului ce străjuia calea ferată ; prin capătul dinspre Sarmiento am ajuns, odată, pînă către maidanele abandonate ale Parcului Centenar. Între noi doi n-a fost iubire, nici simulare a iubirii : ghiceam în ea un fel de intensitate care n-avea nimica asemănător cu cea erotică, şi care mă speria. Se întîmplă deseori să le istoriseşti femeilor, pentru a te apropia de ele, fapte adevărate ori apocrife din propriul tău trecut copilăresc ; eu trebuie să-i fi povestit cîndva detaliul cu oglinzile, stîrnind astfel, prin anul 1928, o halucinaţie care avea să înflorească în 1931. Nu de mult, am aflat că Julia a înnebunit şi că în dormitorul ei oglinzile sînt, toate, învăluite, din pricină că în ele vede reflexul meu, uzurpîndu-l pe al ei, şi tremură şi nu scoate o vorbă şi socoteşte că eu o urmăresc prin meşteşuguri magice.

Nefericită servitute dezlănţuită de propriul meu chip, de unul din vechile mele chipuri. Acest odios destin al trăsăturilor mele ar trebui să mă facă şi pe mine odios, dar acum nu-mi mai pasă.

CAPTIVUL

Pe undeva, prin părţile Junín-ului, sau mai sus, către Tapalqué, am auzit istoria aceasta. Un copil dispăruse în urma unei năvale a pieilor roşii ; se socotea că indienii l-ar fi luat cu ei. Părinţii îl căutară în zadar ; după ani lungi, un soldat care venea din străfundul ţării le pomeni despre un indian cu ochi albaştri care ar fi putut prea bine să fie cel pe care-l căutau. Îl găsiră, în sfîrşit (cronica a pierdut circumstanţele exacte şi nu-mi place să născocesc ceea ce nu ştiu) şi avură chiar senzaţia că-l recunosc.

Omul, înăsprit de pustiu şi de sălbăticie, nu mai putea pricepe vorbele limbii lui natale, dar se lăsă condus, indiferent şi blînd, pînă acasă. Acolo se opri, poate din pricină că ceilalţi se opriseră şi ei. Privi poarta, parcă fără s-o înţeleagă. Brusc, îşi înclină capul, scoase un strigăt, străbătu în goană un vestibul şi două curţi interioare şi pătrunse în bucătărie. Fără să şovăie, îşi vîrî braţul în hornul înnegrit de fum şi scoase cuţitaşul cu mîner de lemn pe care îl ascunsese acolo, în vremea cînd era copil. Ochii îi străluceau de bucurie şi părinţii izbucniră în lacrimi, fiindcă îşi regăsiseră copilul.

Poate că acestei amintiri i-au urmat altele, dar indianul nu mai putea trăi între pereţii unei case, şi într-o zi plecă să-şi recupereze pustiul. Aş fi dorit să ştiu ce a simţit, oare, în clipa aceea de ameţeală, cînd trecutul şi prezentul s-au suprapus ; aş fi dorit să ştiu dacă fiul pierdut a renăscut şi a murit în clipa aceea de extaz, sau dacă a ajuns să-şi recunoască — măcar atît cît o pot face un prunc sau un cîine — părinţii şi casa.

URZEALA

Pentru ca oroarea lui să fie perfectă, Caesar, încolţit la piciorul unei statui de nerăbdătoarele pumnale ale prietenilor săi, descoperă, printre chipuri şi lame de oţel, pe acela al lui Marcus Junius Brutus, favoritul, poate chiar fiul său, şi atunci renunţă să se mai apere şi exclamă : *Şi tu, fiul meu !* Shakespeare şi Quevedo reiau pateticul strigăt.

Destinului îi plac repetiţiile, variantele, simetriile ; cu nouăsprezece veacuri mai tîrziu, în sudul provinciei Buenos Aires, un *gaucho* e atacat de alţi *gauchos* şi, prăbuşindu-se, îl recunoaşte pe finul său, căruia i se adresează cu blîndă mustrare şi lentă uimire (aceste vorbe ar trebui să fie ascultate, nu citite) : *Măi, să fie !* E ucis şi nu ştie că moare doar pentru repetarea unei scene.

O PROBLEMĂ

Să ne închipuim că la Toledo se descoperă manuscrisul unui text arab și că paleografii îl declară ca fiind scris de însăși mîna acelui Cide Hamete Benengeli, din care s-ar fi inspirat Cervantes pentru a scrie *Don Quijote.* În text citim că eroul (care, precum bine se știe, străbătea drumurile Spaniei, înarmat cu spadă și cu lance, și provoca la luptă, pentru oricare pricină, pe cel ce îi ieșea în cale) descoperă, după una din multele-i înfruntări, că a ucis un om. În acest punct, fragmentul încetează ; problema este să ghicim, sau să presupunem, cum reacționează Don Quijote.

După cîte îmi dau seama, ar fi trei răspunsuri posibile. Întîiul este negativ ; nimic deosebit nu se întîmplă, pentru că în lumea halucinantă a lui Don Quijote moartea nu este mai puțin comună decît magia și faptul de a fi ucis un om n-are de ce să-l tulbure pe acela care se luptă, sau crede că se luptă, cu monștri și cu vrăjitori. Al doilea e patetic. Don Quijote n-a izbutit să uite niciodată că este o proiecție a lui Alonso Quijana, cititor de istorii fabuloase ; a vedea moartea, a înțelege că un vis l-a mînat către vina lui Cain, îl trezește — și, poate, pentru totdeauna — din consimțita-i nebunie. Cel de al treilea este, poate, și cel mai verosimil. Odată ucis omul acela, Don Quijote nu poate să admită că îngrozitorul act e opera unui delir ; realitatea efectului îl face să presupună o simetrică realitate a cauzei și Don Quijote nu va mai izbuti să iasă niciodată din nebunia sa.

Rămîne o altă ipoteză, străină lumii spaniole și chiar lumii Occidentale, și reclamînd o ambianță mai veche, mai complexă și mai obosită. Don Quijote — care acum nu mai este Don Quijote, ci un rege al ciclurilor Industane — intuiește, în fața trupului neînsufletit al dușmanului său, că a ucide și a zămisli constituie acte divine sau magice, acte ce depășesc, fără îndoială, condiția umană. Știe că mortul este iluzoriu, așa cum sînt și spada însîngerată pe care-o ține în mînă, și propria sa ființă, și vasta-i viață de pînă atunci, și vaștii zei, și universul.

UN TRANDAFIR GALBEN

Nici în seara aceea, şi nici în cea care a urmat, n-a pierit dintre noi Gianbattista Marino, pe care glasurile unanime ale Faimei (pentru a folosi imaginea ce i-a fost scumpă) îl numiseră nu o dată noul Homer şi noul Dante, dar faptul imobil şi tăcut care s-a petrecut atunci a fost într-adevăr, în viaţa lui, cel de pe urmă. Copleşit de ani şi de glorie, omul Marino îşi trăia ultimele clipe într-un vast pat spaniol cu coloane sculptate. Nimic nu ne împiedică să ne închipuim, la cîţiva paşi de el, un luminos balcon care privea înspre apus şi, doar puţin mai jos, marmure şi lauri şi o grădină multiplicîndu-şi treptele coborîtoare în oglinda dreptunghiulară a apei. O femeie aşezase într-o cupă un trandafir galben. Poetul murmură inevitabilele versuri care, sincer vorbind, ajunseseră să-i stîrnească, lui chiar, o anume saţietate :

Purpură a grădinii, podoabă a cîmpiei,
Gemă a primăverii, privire a lui april...

Atunci a avut loc revelaţia. Marino *a văzut* roza, întocmai cum Adam trebuie să o fi văzut în Paradis, şi a simţit că ea există prin propria-i eternitate şi nu prin vorbele închinate de poet, şi că putem, desigur, să menţionăm sau să ilustrăm, dar nu să exprimăm cu adevărat, şi că imensele şi trufaşele tomuri care urzeau, într-un colţ al odăii, o penumbră aurită nu alcătuiau (aşa cum vanitatea lui o năzuise) o oglindă a lumii, ci doar un fapt infim care venea să i se adauge acestei lumi.

Asemenea iluminare a cunoscut Marino în preajma morţii sale, şi poate că Homer şi Dante au cunoscut-o şi ei.

MARTORUL

Într-un staul aproape înfrăţit cu umbra pe care o aşterne noua biserică din piatră, un om cu ochi albaştri şi barbă cenuşie, lungit pe jos, în mirosul stîrnit de vite, îşi

caută cu umilință moartea așa cum ar căuta somnul. Lumina zilei, statornică unor vaste legi de taină, face să alunece și să se învălmășească umbrele dinlăuntrul nevoiașei zidiri ; afară sînt pămînturile arate și un șanț adînc umplut cu frunze moarte și cîte o urmă de lup ivită în pămîntul negru acolo unde începe codrul. Omul doarme și visează, uitat. Clopotele pentru rugăciune îl trezesc. În hotarele Engliterei zvonul de clopot este unul dintre semnele înserării, dar omul, copil fiind, a cunoscut chipul lui Woden, groaza divină ca și bucuria, idolul frust din lemn, împodobit cu monede romane și cu veșminte grele, sacrificiul de cai, de cîini și prizonieri. Înainte de a se revărsa de ziuă își va da ultima suflare și cu el vor muri, fără a se mai întoarce vreodată, imaginile cele de pe urmă ale abia încheiatelor rituri păgîne ; iar lumea va rămîne mai săracă din clipa cînd acest saxon va fi murit.

Fapte care au îmbogățit odată spațiul și care pier cînd cineva se stinge pot să ne umple de uimire, însă adevărul este că un lucru — sau un număr infinit de lucruri — piere cu fiecare agonie ; salvarea este că există o memorie a universului, așa cum au pretins teozofii. Cîndva, demult, o zi anume a stins cei de pe urmă ochi care-l văzuseră pe Crist ; bătălia de la Junín sau dragostea Helenei au pierit cu moartea unui om. Ce va pieri cu mine odată, ce întruchipare patetică sau neînsemnată va pierde, în clipa aceea, lumea ? Glasul lui Macedonio Fernández, imaginea unui cal roșu pe un maidan dintre Serrano și Charcas, o bară de sulf în sertarul unei mese de scris lucrate în mahon ?

MARTÍN FIERRO

Din orașul acesta, odinioară, porniră oști care păreau imense, și care apoi au devenit astfel cu adevărat, prin supradimensionarea săvîrșită de glorie. Iar după ani de zile, cîte unul dintre oșteni s-a întors și, cu un ușor accent străin, a povestit istorii trăite de el însuși în locuri care se

numeau Ituzaingó sau Ayacucho. Aceste fapte, acum, s-au dus de parcă n-ar fi fost niciciînd.

Două aprige tiranii au stăpînit aici. În vremea celei dintîi, cîțiva inși, de pe capra unei căruțe care ieșea din inima unei piețe din La Plata, își strigau marfa, alcătuită din piersici de soi alb și galben ; un băiețandru ridică un colț al rogojinei care le acoperea și văzu capete de unitariști cu bărbile însîngerate. Cea de a doua a fost, pentru mulți, prilej de temniță și moarte ; iar pentru toți, ea a adus neliniște, iz de ocară în actele de fiecare zi, neîncetate umiliri. Aceste fapte, acum, s-au dus de parcă n-ar fi fost niciciînd.

Un om ce cunoștea vorbele toate privi cu dragoste minuțioasă plante și păsări de pe acest pămînt, și apoi le defini, poate pentru vecie, și scrise cu metafore făcute din metale cronica vastă a tumultoaselor amurguri și a înfățișărilor pe care le ia luna. Aceste fapte, acum, s-au dus de parcă n-ar fi fost niciciînd.

Și pe meleagurile noastre generațiile au cunoscut aceste vicisitudini comune, și într-un anume fel eterne, care alcătuiesc materia artei. Aceste fapte, acum, s-au dus de parcă n-ar fi fost niciciînd, însă în odăița unui han, pe la o mie opt sute șaizeci și ceva, iată, un om visează o luptă. Un *gaucho* își împlîntă cuțitul într-un bărbat cu fața întunecată, îl zvîrle apoi ca pe o traistă de oase, îl privește zvîrcolindu-se și murind, se apleacă să-și șteargă cuțitul, își dezleagă armăsarul și încalecă încet, ca să nu se creadă că fuge. Și ce s-a petrecut o dată se repetă mereu, la nesfîrșit ; arătoasele oștiri s-au spulberat și n-a rămas decît o umilă înfruntare cu cuțite ; visul unuia este parte din memoria tuturor.

PARABOLA LUI CERVANTES ȘI A LUI DON QUIJOTE

Sătul de pămînturile Spaniei, un bătrîn oștean al regelui încearcă să-și găsească desfătarea în vastele geografii ale lui Ariosto, în acea vale a lunii unde sălășluiește timpul

care-a fost risipit de vise, și în idolul de aur al lui Mahoma răpit de Montabàn.

Într-o blajină ironie față de sine însuși, imaginează un cavaler naiv care, cu mintea tulburată de lectura acestor miracole, pornește să caute aventuri și vrăji în locuri prozaice numite El Toboso ori Montiel.

Înfrînt de realitate, de Spania, Don Quijote se stinge din viață în satul său natal, către 1614. Și prea puțin va izbuti să-i supraviețuiască Miguel de Cervantes.

Pentru amîndoi, pentru visător și visat, întreagă această urzeală a fost întemeiată pe opoziția a două lumi : lumea ireală a romanelor cavalerești, lumea cotidiană și comună a veacului al XVII-lea.

N-au bănuit că anii vor sfîrși prin a șlefui discordia, n-au bănuit că și la Mancha, și Montiel, și uscatul chip al cavalerului vor fi, pentru viitorime, nu mai puțin poetice decît etapele lui Sinbad sau vastele geografii ale lui Ariosto.

Pentru că la începutul literaturii se află mitul, și tot astfel și la sfîrșitul ei.

Clinica Devoto, ianuarie 1955.

PARABOLA PALATULUI

În ziua aceea, Împăratul Galben îi arătă poetului palatul său. Lăsară încet în urmă, într-o lungă defilare, întîile terase dinspre apus, care, asemeni treptelor unui amfiteatru aproape nesfîrșit, declinau către un paradis sau o grădină unde oglinzi de metal și încîlcite garduri de ienupăr începeau să prefigureze labirintul. Cu bucurie se pierdură în el, la început consimțind, parcă, la un joc și apoi nu fără neliniște, căci dreptele alei sufereau o curbură extrem de lină însă în mod continuu și secret se arătau a fi cercuri. Spre miezul nopții, cercetarea plantelor și oportuna jertfire a unei țestoase le îngăduiră să se dezlege de acest tărîm ce părea fermecat, dar nu și de sentimentul de a se fi rătăcit, care îi însoți pînă la capăt.

Săli și grădini și biblioteci străbătură apoi, și o sală hexagonală cu o clepsidră, iar într-o dimineață zăriră dintr-un turn un om de piatră, care în scurtă vreme dispăru pentru totdeauna. Multe strălucitoare rîuri traversară în luntre de santal, sau, poate, un singur rîu de multe ori. Trecea alaiul imperial și oamenii se închinau în fața lui, dar într-o zi se opriră într-o insulă în care cineva nu se închină, căci nu-l văzuse niciodată pe Fiul Cerului, și călăul trebui să-i reteze capul. Negre plete și negre dansuri și complicate măști de aur priviră cu indiferență ochii lor ; necontenit, realul se confunda cu visul, sau, mai bine zis, realul era una dintre configurațiile visului. Părea cu neputință ca pămîntul să mai cuprindă altceva decît grădini, jocuri de ape, arhitecturi și forme de splendoare. La fiecare o sută de pași un turn săgeta văzduhul ; pentru priviri culoarea părea aceeași, dar întîiul din toate era galben și ultimul roșu aprins, atît de fine erau gradațiile și atît de lung era șirul.

La piciorul ultimului turn, poetul (străin, parcă, de priveliștile care făceau uimirea tuturor) declamă scurta alcătuire pe care astăzi o legăm indisolubil de numele său și care, după cîte afirmă istoricii vrednici de luat în seamă, i-a hărăzit nemurirea și moartea. Textul s-a pierdut ; sînt unii care spun că ar fi constat doar dintr-un vers ; alții, dintr-un singur cuvînt. Neîndoielnic și de necrezut e, însă, faptul că în poem se afla, întreg și minuțios, palatul uriaș, cu fiece ilustru porțelan și fiece desen de pe fiece porțelan și cu penumbrele și luminile amurgurilor și orice clipă nefericită ori norocoasă a glorioaselor dinastii de muritori, de zei și de dragoni care au sălășluit în el începînd din trecutul ce nu cunoaște capăt. Toți amuțiră, însă Împăratul izbucni : *Mi-ai răpit palatul !,* și spada de fier a călăului îi seceră poetului viața.

Alții relatează istoria într-un alt mod. În lume nu pot exista două lucruri egale ; a fost de ajuns (se spune) ca poetul să rostească poemul pentru ca palatul să dispară, abolit, parcă, și fulgerat de ultima silabă. Asemenea legende nu sînt, de bună seamă, decît simple ficțiuni literare. Poetul era sclavul împăratului și a murit ca atare ;

poemul a căzut pradă uitării pentru că merita uitarea, şi urmaşii lui caută încă, şi nu vor mai găsi în veci, cuvîntul care să cuprindă universul.

EVERYTHING AND NOTHING

Lăuntrul său nu era locuit de nimeni ; căci îndărătul chipului (care — chiar după cît se desluşeşte în mediocrele picturi din vremea lui — nu se asemăna cu nici un alt chip), ca şi îndărătul vorbelor pe care le rostea, şi care se arătau îmbelşugate, fantastice şi tumultoase, nu se afla decît o vagă adiere de frig, un vis ce nu fusese încă visat de nimeni. La început crezu că oamenii toţi sînt ca el, însă uimirea unui interlocutor cu care începuse să comenteze acest vid îi revelă eroarea în care stăruise şi îl făcu să simtă pentru totdeauna că un individ nu trebuie să se deosebească de restul speciei. Odată, îi veni ideea că ar putea găsi în cărţi leac pentru răul care-l bîntuia şi astfel învăţă prea puţina latină şi încă mai puţina greacă despre care vorbeşte un contemporan ; se gîndi mai apoi că îndeplinirea unui elementar rit al umanităţii ar putea să conţină tocmai ceea ce căuta, şi se lăsă iniţiat de Anne Hathaway în timpul unei lungi după-amiezi de iunie. La douăzeci şi ceva de ani plecă la Londra. Instinctiv, se antrenase în deprinderea de a simula că este *cineva*, pentru a nu îngădui să iasă la iveală condiţia lui de *nimeni ;* la Londra, descoperi în sfîrşit profesiunea căreia îi fusese hărăzit, aceea de actor, şi care constă în a te preface, pe o scenă, că eşti altul, în faţa unei adunări de oameni care se prefac a te lua, şi ei, drept acel altul. Îndeletnicirile histrionice îi dezvăluiră o fericire singulară, întîia, poate, pe care-i era dat să o cunoască ; însă odată aclamat ultimul vers şi extras din scenă ultimul ucis, detestata savoare a irealităţii îl invada din nou. Înceta de a mai fi Ferrex sau Tamerlan pentru a redeveni, încă o dată, *nimeni.* Hărţuit astfel, se apucă să născocească el însuşi alţi eroi şi alte fabule tragice. Astfel, în timp ce

trupul lui își împlinea, în lupanarele și în tavernele din Londra, destinul său de trup, sufletul care-l ocupa era acela al lui Caesar, împotrivindu-se avertismentelor dezvăluite de auguri, și al Julietei, care urăște ciocîrlia, și al lui Macbeth, care stă de vorbă, în mijlocul pustiei, cu vrăjitoarele care sînt totodată parce. Nimeni n-a fost atîția oameni ca acel om, care, ascmeni egipteanului Proteu, a izbutit să epuizeze toate aparențele ființei omenești. Uneori a lăsat, în cîte un ascunziș al operei, o palidă mărturisire, convins că nimeni n-o va descifra ; astfel, Richard afirmă că, singură, ființa sa îndeplinește rolurile a *mulți*, iar Yago spune straniile cuvinte *nu sînt ceea ce sînt*. Fundamentala identitate între a exista, a visa și a reprezenta i-a inspirat pasaje ilustre.

Vreme de douăzeci de ani a stăruit în această halucinație dirijată, dar într-o dimineață l-au copleșit scîrba și spaima de a fi atîția regi ce mor uciși, toți, de tăișul spadei, și atîți nefericiți amanți care converg, diverg și armonios agonizează. În chiar aceeași zi a hotărît să-și vîndă teatrul. Înainte de a fi trecut o săptămînă se întorsese în satul său natal, unde recuperă copacii și rîul din copilărie și nu-i asemui de fel cu ceilalți, cu cei cîntați de muza lui și încărcați de aluzii mitologice și de cuvinte latinești. Trebuia, totuși, să fie cineva ; fu, așadar, un impresar retras care a făcut avere și pe care îl interesează împrumutul, litigiile și camăta modestă. În acest stil dictă aridul testament pe care îl cunoaștem, și din care omise, în mod deliberat, orice nuanță patetică sau literară. Obișnuiau să-l viziteze în acest loc retras prieteni din Londra, iar pentru ei își relua masca de poet.

Istoria adaugă și faptul că, după sau înainte de moarte, s-a pomenit odată în fața lui Dumnezeu și i-a spus : *Eu, care în van am fost atîția oameni, voiesc să fiu doar unul și cu însumi.* Glasul lui Dumnezeu răspunse din mijlocul unui vîrtej : *Nici eu nu sînt ; și eu am visat lumea așa cum tu ți-ai visat opera, iubite Shakespeare, iar între înfățișările visului meu te afli tu, care ești, ca și mine, mulți și nimeni.*

RAGNARÖK

În vise (scrie Coleridge), imaginile întruchipează, de fapt, anumite impresii despre care noi credem, în mod fals, că ar fi fost provocate de respectivele imagini ; nu ne simţim cuprinşi de groază din pricină că ne striveşte un sfinx, ci visăm, dimpotrivă, sfinxul pentru a ne lămuri groaza pe care o simţim. Dacă aşa stau lucrurile, cum ar putea o simplă cronică a unor imagini să transmită stupoarea, exaltarea, neliniştile, ameninţarea şi bucuria care au urzit visul de astă noapte ? Voi încerca, totuşi, cronica aceasta ; şi, poate, faptul că o singură scenă a fost aceea care a alcătuit întregul vis va şterge sau va atenua dificultatea esenţială.

Locul desfăşurării era Facultatea de Filozofie şi Litere ; momentul, înserarea. Totul (aşa cum se întîmplă de obicei în vise) era întrucîtva schimbat ; o uşoară supra-dimensionare altera lucrurile. Ne alegeam, tocmai, senatul ; eu discutam cu Pedro Henríquez Ureña, care, în realitate, a murit cu ani în urmă. Deodată ne-a asurzit un vuiet de manifestaţie sau de taraf. Urlete omeneşti şi animale veneau dinspre mahalaua Bajo. Un glas strigă : *Iată-i, sosesc !*, şi apoi : *Zeii ! Zeii !* Patru sau cinci indivizi se desprinseră din mulţime şi ocupară estrada din *Aula Magna.* Toţi începurăm să aplaudăm plîngînd : erau Zeii, care se întorceau după un surghiun de veacuri. Amplificaţi de estradă, cu capul aruncat pe spate şi pieptul înainte, primiră cu trufie omagiul nostru. Unul ţinea în mînă o creangă, a cărei linie se conforma, firește, botanicei simple din vise ; altul, într-un gest amplu, întindea o mînă care părea o gheară ; una din feţele lui Janus privea bănuitoare ciocul încovoiat al lui Thoth. Stîrnit, poate, de aplauzele noastre, unul din ei, nu mai ştiu care, izbucni într-un cloncănit victorios, neaşteptat de strident, ceva între şuierat şi gargară. Din clipa aceea, lucrurile s-au schimbat.

Totul a început cu bănuiala (exagerată, poate) că Zeii nu ştiu să vorbească. Veacuri lungi de prigoană şi cruzime atrofiaseră în ei tot ce fusese omenesc ; luna Islamului şi

crucea Romei se arătaseră neiertătoare cu acești fugari. Frunți joase, colți îngălbeniți, mustăți rare de corcitură spelbă și fălci bestiale dezvăluiau degenerarea stirpei olimpice. Straiele lor nu răspundeau unei sărăcii cuviincioase și demne, ci luxului infam al tripourilor și lupanarelor din mahalaua Bajo. La o butonieră sîngera o garoafă ; într-un veston mulat pe corp se ghicea linia unui pumnal. Brusc, am simțit că își joacă disperat ultima carte, că sînt vicleni, ignoranți și sălbateci ca niște bătrîne animale de pradă și, dacă ne lăsăm cuprinși de spaimă sau de milă, vor sfîrși prin a ne distruge.

Am scos, deci, grelele pistoale (deodată au apărut pistoalele în vis) și, fără urmă de regret, i-am omorît pe Zei.

INFERNUL, I, 32

Din zorii zilei și pînă la lăsarea nopții, un leopard, către sfîrșitul veacului al XII-lea, vedea niște tăblii de lemn, niște drugi verticali de fier, chipuri de bărbați și femei care nu erau niciodată aceleași, un zid gros și, poate, un șanț de piatră acoperit cu frunze uscate. Nu știa, nu putea ști, că jinduiește iubire și cruzime și fierbintea dorință de a sfîșia și vîntul care aduce cu el boare de cerb, însă ceva înlăuntrul lui simțea că se înăbușă și că se răzvrătește și atuncea Dumnezeu îi glăsui într-un vis : *Trăiești și vei muri în temnița aceasta pentru ca un om pe care eu îl știu să te privească de un număr anumit de ori și apoi să nu te poată da uitării și să-ți pună făptura și simbolul într-un poem, care își are locul lui precis în urzeala universului. Înduri captivitatea, însă vei dărui acelui poem un cuvînt.* Dumnezeu, în vis, ilumină grosolănia fiarei și aceasta înțelese pricinile și își încuviință destinul, dar nu găsi înlăuntrul ei, cînd se trezi, decît o întunecată resemnare, o curajoasă ignoranță, căci mersul lumii este prea complex pentru naivitatea unei fiare.

Ani mai tîrziu, la Ravenna, Dante își trăia clipele de pe urmă, la fel de nejustificat, la fel de singur ca oricare

alt om. În clipa unui vis, Dumnezeu îi dezvălui tainicul rost al vieții și al migalei sale ; Dante, uimit, află în sfîrșit cine era și ce era și binecuvîntă amărăciunile îndurate. Tradiția povestește că, la deșteptare, simți că a primit și a pierdut un lucru infinit, ceva ce nu putea recupera, și nici măcar întrezări, căci mersul lumii este prea complex pentru naivitatea unui om.

BORGES ȘI EU

Lui Borges — celuilat, nu mie — i se întîmplă tot felul de lucruri. Eu nu fac altceva decît să hoinăresc prin Buenos Aires, zăbovind uneori, în mod mecanic poate, ca să privesc arcada unui vestibul ori ușa unei marchize ; știrile despre Borges îmi vin prin poștă ; din cînd în cînd, îi zăresc numele printre ale cîtorva profesori, sau într-un dicționar biografic. Mie îmi plac ceasurile de nisip, hărțile, tipografia din veacul al XVIII-lea, etimologiile, aroma cafelei și proza lui Stevenson ; celălalt împărtășește aceste preferințe, dar într-o manieră plină de vanitate, care le preschimbă în atribute ale unui actor. Ar fi exagerat să afirm că relațiile dintre noi sînt ostile ; eu trăiesc, eu îmi îngădui să trăiesc, pentru ca Borges să-și poată plăsmui literatura, și literatura aceasta mă justifică. Trebuie să recunosc, totuși, că a scris într-adevăr cîteva pagini izbutite, însă aceste pagini nu pot să mă salveze, poate din pricină că ceea ce e bun nu mai e în stăpînirea nimănui, nici chiar a celuilalt, ci aparține doar limbii sau tradiției. Dealtminteri, eu sînt sortit să pier, în mod definitiv, și numai o frîntură fugară din mine ar putea supraviețui în celălalt. Puțin cîte puțin, îi cedez totul, deși cunosc prea bine perversa lui deprindere de a falsifica ori a amplifica. Spinoza socotea că fiecare lucru are tendința de a-și păstra propria sa condiție ; piatra voiește să fie veșnic piatră, tigrul să fie veșnic tigru. Eu trebuie să rămîn în Borges, și nu în mine însumi (asta, presupunînd că *eu*

insumi exist), dar adevărul e că mă recunosc mai puțin în cărțile lui decît în multe altele, sau decît în stăruitorul vaiet al unei ghitare. Cu ani în urmă, am încercat să mă eliberez de el și am trecut de la mitologia mahalalei la jocul cu timpul sau cu infinitul, dar și acest joc îi aparține acuma tot lui Borges, astfel încît voi fi silit să imaginez alte lucruri. Viața mea nu este, așadar, decît o goană și, puțin cîte puțin, pierd totul și totul trece în stăpînirea uitării, sau a celuilalt.

Nu știu care din noi așterne aceste rînduri.

CARTEA FIINȚELOR IMAGINARE[1]

(1967)

PROLOG

Numele acestei cărți ar justifica includerea prințului Hamlet, pe aceea a punctului, a liniei, a suprafeței, a hipercubului, a tuturor cuvintelor generice și, poate, a fiecăruia din noi și a divinității. Pe scurt, aproape a universului întreg. Ne-am limitat, cu toate acestea, la ceea ce, în mod strict, ar sugera formula „ființe imaginare", și am compilat un manual cu făpturile stranii pe care le-a putut zămisli, de-a lungul timpului și al spațiului, fantezia oamenilor.

Ignorăm sensul dragonului. după cum îl ignorăm pe al universului, dar există, în imaginea acestuia din urmă, ceva care concordă cu imaginația oamenilor, și tot astfel se întîmplă cu dragonul în diferite latitudini și în diferite epoci.

O carte de acest tip este, în mod necesar, incompletă ; orice nouă ediție constituie nucleul unor ediții viitoare, care se pot multiplica la infinit.

[1] Întîia variantă a acestei cărți, scrise de Jorge Luis Borges în colaborare cu Margarita Guerrero, a apărut în anul 1957, sub titlul MANUAL DE ZOOLOGIA FANTASTICA *(Manual de Zoologie Fantastică)*, în Editura „Fondo de Cultura Económica" din México. Cea de a doua variantă, amplu îmbogățită, a apărut în anul 1967 (Ed. Kier, Buenos Aires), sub titlul EL LIBRO DE LOS SERES IMAGINARIOS *(Cartea Ființelor Imaginare)*. Fragmentele prezentate aici aparțin acestei a doua ediții. *(N. t.)*

Îl invităm pe eventualul cititor din Columbia sau din Paraguay să ne trimită numele, descrierea vrednică de crezare şi obiceiurile cele mai notorii ale monştrilor de prin acele locuri.

Asemeni oricărei alte *miscellanea,* asemeni inepuizabilelor tomuri ale lui Robert Burton, Fraser sau Plinius, *Cartea fiinţelor imaginare* nu a fost scrisă pentru o lectură continuă. Am vrea ca cei interesaţi s-o frecventeze aşa cum ar mînui formele schimbătoare pe care le dezvăluie un caleidoscop.

Multiple sînt izvoarele acestei „grădini de învăţături diverse" ; le-am înregistrat în cadrul fiecărui articol. Iertate să ne fie involuntarele omisiuni.

J.L.B.
M.G.

Martinez, septembrie 1967.

ANIMALELE DIN OGLINZI

Într-un volum din *Lettres édifiantes et curieuses,* publicat la Paris în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, Părintele Zallinger, din *Compania lui Isus,* formula proiectul unei amănunţite cercetări cu privire la iluziile şi erorile populaţiei din Canton ; într-o preliminară trecere în revistă, nota că Peştele este o fiinţă fugace şi strălucitoare, pe care nimeni n-a atins-o vreodată, însă pe care mulţi pretind că ar fi zărit-o în adîncul oglinzilor. Părintele Zallinger a murit în 1736 şi lucrarea începută sub pana lui a rămas neterminată ; o sută cincizeci de ani mai tîrziu, Herbert Allen Giles a reluat opera întreruptă.

După Giles, credinţa în Peşte se încadrează într-un mit mai amplu, referitor la legendara epocă a Împăratului Galben.

În vremea aceea, lumea oglinzilor şi lumea oamenilor nu erau, ca acum, despărţite. Mai mult decît atît, se deosebeau simţitor între ele ; nici fiinţele, nici culorile, nici

formele nu erau asemănătoare. Cele două împărății, a oglinzilor și a oamenilor, trăiau în pace ; se putea trece prin oglinzi, dintr-o parte în cealaltă. Într-o noapte, ființele din oglinzi au invadat pămîntul. Forța lor era mare, însă, în urma unor bătălii sîngeroase, artele magice ale Împăratului Galben au ieșit învingătoare. Acesta i-a respins de năvălitori, i-a închis în oglinzi și le-a impus pedeapsa de-a repeta, ca într-un fel de vis, toate actele oamenilor. I-a lipsit de forța și de înfățișarea lor și i-a redus la starea de simple reflectări servile. Cîndva, de bună seamă, ei vor scutura această letargie magică.

Cel dintîi care se va deștepta va fi Peștele. În adîncul oglinzii vom percepe, la început, o linie foarte subțire, iar culoarea acestei linii nu va semăna cu nici o altă culoare. Apoi, vor începe să se trezească și celelalte forme. Treptat vor începe să se deosebească de noi, treptat vor înceta să ne imite. Vor sparge barierele de sticlă sau metal și, de rîndul acesta, nu vor mai fi învinse. Alături de făpturile oglinzilor, vor lupta făpturile apelor.

În Yunnan nu se vorbește despre Pește, ci despre Tigrul Oglinzii. Alții cred că, înainte de a începe năvala, vom auzi în adîncul oglinzilor un zăngănit de arme.

BAHAMUT

Faima lui Behemoth a ajuns pînă în pustiurile Arabiei, unde oamenii i-au deformat și amplificat imaginea. Dintr-un hipopotam sau elefant, ei l-au preschimbat într-un pește care plutește pe o apă fără fund, iar pe spinarea acestui pește au imaginat un taur, iar pe spinarea acestui taur un munte de rubin, iar pe munte un înger, iar pe umerii îngerului șase infernuri, iar deasupra infernurilor pămîntul, iar deasupra pămîntului șapte ceruri. O tradiție culeasă de Lane spune :

Dumnezeu a făcut pămîntul, dar pămîntul n-avea pe ce se sprijini și astfel, dedesubtul pămîntului, a făcut un înger. Dar îngerul n-avea pe ce se sprijini, și atunci sub tălpile îngerului a făcut o stîncă de rubin. Dar stînca n-avea pe ce se sprijini, și atunci sub stîncă a făcut un

taur cu patru mii de ochi, de urechi, de nasuri, de guri, de limbi şi de picioare. Dar taurul n-avea pe ce se sprijini, şi atunci dedesubtul lui a făcut un peşte numit Bahamut, iar dedesubtul peştelui a pus apă, iar sub apă a pus întuneric, şi cunoaşterea omenească nu poate vedea mai departe de acest punct.

Alţii afirmă că pămîntul îşi are temeliile în apă ; apa stă pe o stîncă ; stînca, pe grumazul taurului ; taurul, pe un strat de nisip ; nisipul, pe Bahamut ; Bahamut, pe un vînt înăbuşitor ; vîntul înăbuşitor, pe un val de ceaţă. Nu se ştie ce este dincolo de ceaţă.

Atît de mare şi strălucitor e Bahamut încît privirile oamenilor nu pot răbda vederea lui. Toate mările pămîntului, adunate într-una din nările lui, ar fi ca un grăunte de muştar în mijlocul unui pustiu. În cea de a 496-a noapte din Cartea celor *O Mie şi Una de Nopţi,* se povesteşte că lui Isa (Isus) i s-a îngăduit să-l vadă pe Bahamut şi că, dobîndind această favoare, s-a rostogolit la pămînt şi abia după trei zile şi-a recăpătat cunoştinţa. Se mai spune că dedesubtul peştelui uriaş se află o mare, iar sub mare un abis de aer, iar sub aer foc, iar sub foc un şarpe care se numeşte Falak şi a cărui gură sprijină infernurile.

Ficţiunea stîncii pe spinarea taurului şi a taurului pe Bahamut şi a lui Bahamut pe cine ştie ce altceva pare să ilustreze dovada cosmologică a existenţei unui Dumnezeu, în care se argumentează că orice cauză cere o cauză anterioară şi se proclamă necesitatea de a afirma o cauză primă, pentru a nu continua astfel la infinit.

DEVORATORUL DE UMBRE

Există un curios gen literar care înfloreşte independent de epoci şi de naţiuni : călăuza celor morţi pe tărîmul de dincolo. *Cerul şi Infernul* lui Swedenborg, scrierile gnostice, *Bardo Thödol* al Tibetanilor (titlu care, după Evans-Wentz, ar trebui să se traducă : *Eliberare prin audiţie în faza post-morţii)* şi *Cartea egipteană a Morţilor* nu epui-

zează exemplele posibile. „Corespondențele și diferențele" dintre ultimele două au meritat atenția erudiților ; ne vom mărgini să repetăm că, pentru manualul tibetan, lumea de dincolo este la fel de iluzorie ca cea de aici și că, pentru cel egiptean, ea este reală și obiectivă.

În ambele texte există un tribunal de zeități, unele dintre ele cu capete de maimuță ; în ambele, un echilibru al virtuților și greșelilor. În *Cartea Morților*, o pană și o inimă ocupă talerele balanței ; în *Bardo Thödol*, niște pietricele mici de culoare albă și de culoare neagră. Tibetanii au niște demoni care fac oficiul de călăi nemiloși ; egiptenii îl au pe Devoratorul de umbre.

Mortul jură că n-a fost niciodată pricină de foame sau de lacrimi, că n-a ucis și n-a făcut pe nimeni să ucidă, că n-a furat alimentele funerare, că n-a cîntărit strîmb, că n-a luat laptele de la gura pruncului, că n-a alungat animalele de la iarbă, că n-a prins păsările zeilor.

Dacă minte, cei patruzeci și doi de judecători îl predau Devoratorului, „care are capul de crocodil, trupul de leu și dindărătul de hipopotam". El e ajutat de un alt animal, Babai, despre care nu știm decît că este înspăimîntător și că Plutarc l-a identificat ca fiind unul dintre titani, tatăl Himerei.

GOLEMUL

Nu putem admite că ar exista ceva întîmplător într-o carte dictată de o inteligență divină, nici chiar numărul cuvintelor sau ordinea semnelor ; așa au socotit cabaliștii, și au purces la numărarea, combinarea și permutarea literelor din Sfînta Scriptură, mînați de dorința de a pătrunde arcanele Domnului. Dante, în secolul al XIII-lea, afirma că orice pasaj din Biblie are patru sensuri, cel literal, cel alegoric, cel moral și cel anagogic ; Scotus Erigena, mai consecvent cu noțiunea de divinitate, spusese deja că sensurile Scripturii sînt infinite, precum culorile din coada păunului. Cabaliștii ar fi aprobat această opinie ; una din tainele pe care le-au căutat în textul divin a fost crearea de ființe organice. Despre demoni s-a spus că ar

putea plăsmui ființe mari și masive, precum cămila, dar nu fine și delicate, iar rabinul Eliezer le-a tăgăduit facultatea de a crea vreo făptură de mărime inferioară celei a unui grăunte de orez. S-a dat numele de *Golem* omului creat prin combinări de litere ; cuvîntul înseamnă, literalmente, o materie amorfă sau fără viață.

În *Talmud* (*Sanbedrin*, 65, b) se poate citi :

Dacă cei drepți ar voi să creeze o lume, ar putea-o face. Combinînd literele inefabilelor nume ale lui Dumnezeu, Rava a reușit să creeze un om și l-a trimis lui Rav Zera. Acesta i-a vorbit ; cum omul nu-i răspundea, rabinul i-a spus :

— Ești o plăsmuire a magiei ; întoarce-te în pulberea ta.

Doi maeștri aveau obiceiul de a studia, în fiecare vineri, Legile Creației și de a crea un vițel de trei ani, care constituia cina lor din seara aceea. [1]

Faima occidentală a Golemului este opera scriitorului austriac Gustav Meyrink care, în cel de-al cincilea capitol al romanului său oniric *Der Golem* (1915), scrie următoarele :

Această istorie își are originile în veacul al XVII-lea. Folosind unele formule pierdute ale Cabalei, un rabin [2] *a construit un om artificial — așa numitul Golem — pentru ca acesta să sune clopotele sinagogei și să efectueze muncile mai anevoioase. Nu era, însă, un om ca toți ceilalți, și abia dacă era însuflețit de o viață surdă și vegetativă. Această viață dura pînă la coborîrea nopții și își datora virtutea fluidului unei inscripții magice care i se punea îndărătul dinților și care atrăgea forțele siderale libere din univers. Într-o seară, înaintea rugăciunii, rabi-*

[1] Tot astfel Shopenhauer scrie : „La pagina 325 a primului volum din *Zauberbibliotek* (Biblioteca Magică), Horst rezumă astfel doctrina englezoaicei vizionare Jane Lead : Cel care deține puterea magică poate, după voința sa, să domine și să reînnoiască regnul mineral, regnul vegetal și regnul animal ; ar fi suficient, prin urmare, ca mai mulți magi să se pună de acord pentru ca toată Creațiunea să revină la starea paradiziacă“ (*Despre voința în natură*, VII). *(N. a.)*

[2] Judah Loew ben Bezabel. *(N. a.)*

nul uită să scoată pecetea din gura Golemului și acesta fu cuprins de frenezie, o luă la goană pe străduțele întunecate și-i sfîșie pe cei care-i ieșeau în cale. În cele din urmă rabinul îl opri și sfărîmă pecetea care-i dădea viață. Golemul se prăbuși. Din el n-a mai rămas decît rahitica figură de pămînt care se mai arată încă și în vremurile noastre, la sinagoga din Praga.

Eleazar din Worms a conservat formula necesară pentru construirea unui Golem. Detaliile operației se întind pe douăzeci și trei de coloane *in-folio* și necesită cunoașterea „alfabetelor celor două sute douăzeci și una de porți" care trebuie repetate deasupra fiecăruia dintre organele Golemului. Pe frunte se va grava cuvîntul *emet*, care înseamnă *adevăr*. Pentru a desființa această creatură, se va șterge litera inițială, căci astfel rămîne cuvîntul *met*, care înseamnă *moarte*.

HIDRA DIN LERNA

Typhon (fiul diform al Terrei și al Tartarului) și Echidna, care era jumătate femeie-jumătate pește, au zămislit Hidra din Lerna. O sută de capete îi atribuie Diodor, istoricul. Nouă, Biblioteca lui Apolodor. Lemprière spune că această ultimă cifră e cea mai acceptată ; atroce, însă, era faptul că, de fiecare cap tăiat, altele două îi creșteau, în chiar locul acela. Se spune că aceste capete aveau înfățișare omenească și că cel din mijloc era etern. Răsuflarea ei otrăvea apele și pîrjolea cîmpiile. Chiar atunci cînd dormea, aerul vătămat care o înconjura putea ucide un om. Junona o crescuse pentru a o pune să se măsoare cu Heracles.

Acest monstru părea hărăzit veșniciei. Își avea culcușul în mlaștinile Lernei. Heracles și Iolaos porniră în căutarea lui ; cel dintîi îi tăie capetele unul după altul, iar în vremea aceasta cel de al doilea îi ardea cu o torță rănile sîngerînde. Ultimul cap, care era nemuritor, a fost

îngropat de Heracles sub o piatră uriașă ; acolo trebuie să se afle și acum, plin de ură și gînduri otrăvite.

În alte aventuri cu alte fiare fioroase, săgeţile pe care Heracles le înmuiase în fierea Hidrei au pricinuit răni mortale.

În timpul luptei, un rac, prieten al Hidrei, l-a muşcat pe erou de călcîi. Acesta l-a strivit cu piciorul. Junona l-a ridicat la ceruri, preschimbîndu-l într-o constelaţie şi în zodia Cancerului.

KHUMBABA

Cum era, oare, gigantul Khumbaba, cel ce păzeşte pădurea de cedri din *Gilgamesh,* epopeea fragmentară a Babilonului, poate cea mai veche din lume ? George Burckhardt a încercat să-l reconstituie *(Gilgamesh,* Wiesbaden, 1952) ; iată, traduse, cuvintele lui :

Enkidu doborî cu securea un cedru. Cine a pătruns în pădure şi a doborît un cedru ?, spuse o voce cumplită. Eroii îl văzură apropiindu-se pe Khumbaba. Avea unghii de leu, trupul acoperit cu aspri solzi de bronz, la picioare gheare de vultur, în frunte coarne de taur sălbatec, coada şi organul generator se sfîrşeau în cap de şarpe.

În cîntul al noulea din *Gilgamesh,* oamenii-scorpioni — care de la brîu în sus ajung pînă la cer, iar de la brîu în jos se cufundă în infern — păzesc, între munţi, poarta prin care iese Soarele.

Poemul e alcătuit din douăsprezece părţi, corespunzînd celor douăsprezece Zodii.

MONSTRUL CU O SUTĂ DE CAPETE

Monstrul cu o sută de capete este un peşte creat de *karma* cîtorva cuvinte, de repercutarea lor postumă în timp. Una dintre biografiile chineze ale lui Buddha relatează că acesta a întîlnit cîţiva pescari care trăgeau un

năvod. După eforturi nesfîrșite, au adus pe țărm un pește uriaș, cu un cap de maimuță, un altul de cîine, un altul de cal, un altul de vulpe, un altul de porc, un altul de tigru, și tot astfel pînă la o sută. Buddha l-a întrebat :

— Tu nu ești Kapila ?

— Sînt Kapila, au răspuns cele o sută de capete înainte de a muri.

Buddha le-a explicat discipolilor săi că, într-o încarnare anterioară, Kapila fusese un brahman care se făcuse călugăr și care-i depășise pe toți în înțelegerea textelor sacre. Uneori, ucenicii lui greșeau și Kapila le spunea „cap de maimuță, cap de cîine" etc. Cînd a murit, *karma* acestor invective acumulate l-a făcut să renască sub formă de monstru acvatic, copleșit de toate capetele pe care le atribuise ucenicilor săi.

UN ANIMAL VISAT DE C. S. LEWIS

...Cîntecul devenise destul de puternic, iar desișul atît de compact încît nu mai putea vedea nici la depărtare de un metru, cînd, deodată, muzica încetă brusc. Auzi un troznet de tufișuri care se rup. Se îndreptă iute în direcția aceea, dar nu văzu nimic. Era aproape hotărît să abandoneze căutările, cînd glasul se auzi din nou, ceva mai departe. Se îndreptă din nou către el ; din nou cel ce cînta amuți și se ascunse. Era mai bine de un ceas de cînd jucau acest soi de v-ați-ascunselea, dar iată că eforturile îi fură răsplătite.

Înaintînd cu precauție spre locul de unde se auzea unul din cînturile acelea vibrante, zări în sfîrșit, printre crengile înflorite, o formă neagră. Oprindu-se la rîndul lui cînd strania făptură se oprea din cîntat, înaintînd din nou, cu precauție, cînd ea își relua cîntul, o urmări timp de zece minute. În cele din urmă, nebănuind că este spionat, cîntărețul se ivi chiar în fața lui. Stătea așezat, drept ca un cîine, și era negru, neted și strălucitor ; umerii îi ajungeau la înălțimea capului lui Ransom ; labele dinainte, pe care se și sprijinea, erau ca niște trunchiuri tinere,

iar copitele bine înfipte în pămînt erau cît ale unei cămile: Pîntecele enorm era alb, iar deasupra umerilor gîtul se înălța foarte sus, precum grumazul unui cal. Din locul unde se afla, Ransom îi vedea capul din profil ; gura deschisă slobozea acel cînt de bucurie, și cîntul făcea să-i vibreze, în mod aproape vizibil, strălucitorul gîtlej. Privi uimit ochii lui umezi, nările-i senzuale. Atunci animalul tăcu, îl văzu și se îndepărtă ; la o distanță de cîțiva pași se opri din nou, pe cele patru labe nu mai mici decît ale unui elefant tînăr, și începu să-și miște coada lungă, îmblănită. Era cea dintîi ființă din Perelandra care părea să manifeste o oarecare teamă față de om. Însă, de fapt, nu era teamă. Cînd îl strigă, animalul se apropie de el. Își puse buzele catifelate pe mîna lui și atingerea nu-l supără ; însă, în clipa următoare, se îndepărtă din nou. Plecîndu-și gîtul lung, se opri apoi, și își lăsă capul între labe. Ransom înțelese că nu va izbuti să obțină de la el mai mult de atît și, de aceea, cînd animalul se îndepărtă și dispăru din raza vederii, nu mai voi să-l urmărească. I-ar fi părut o ofensă adusă timidității, suavității supuse a expresiei lui, dorinței lui evidente de a fi pentru totdeauna un cîntec și numai un cîntec în desișul profund al acestor păduri neexplorate. Ransom își continuă drumul ; cîteva secunde mai tîrziu, cîntecul reîncepu undeva în spate, mai intens și mai frumos ca totdeauna, asemeni unui imn de bucurie pentru libertatea redobîndită...

Animalele din această specie nu au lapte și atunci cînd nasc, puii lor sînt hrăniți de o femelă din altă specie. Aceasta din urmă este mare, frumoasă și mută și, pînă-n ziua cînd animalul cîntător e înțărcat, el trăiește alături de puii ei și îi este supus. Dar cînd se face mare se preschimbă în cel mai delicat și glorios dintre toate animalele și o părăsește. Iar ea îi admiră cîntul...

C. S. Lewis, *Perelandra*, 1949

ELOGIUL UMBREI

(1969)

PROLOG

Fără să mi-o propun dintru început, mi-am consacrat îndelungata viaţă literelor, catedrei, răgazului, tihnitelor aventuri ale dialogului, filologiei — pe care o ignor —, misterioasei atmosfere din Buenos Aires, precum şi acelor perplexităţi care, nu fără un anume orgoliu, îşi asumă denumirea de metafizică. Viaţa mea n-a fost lipsită de prietenia cîtorva, puţini la număr, şi asta preţuieşte mai mult decît orice. Cred că nu am duşmani, sau, dacă i-am avut, n-am aflat niciodată despre existenţa lor. Adevărul este că nu ne pot răni decît oamenii la care ţinem. Acum, la şaptezeci de ani ai mei (expresia este a lui Whitman), dau la tipar cea de a cincea carte de versuri.

Carlos Frías mi-a sugerat să utilizez acest prolog spre a formula o declaraţie asupra esteticii mele. Propria-mi sărăcie, ca şi voinţa mea, se împotrivesc poveţei sale. Nu sînt deţinător al nici unei estetici. Timpul m-a făcut să deprind unele viclenii : să eludez sinonimele, care au dezavantajul de a sugera diferenţe imaginare ; să eludez hispanismele, argentinismele, arhaismele şi neologismele ; să prefer cuvintele obişnuite cuvintelor uimitoare ; să intercalez în povestire detalii circumstanţiale, pe placul cititorului de azi ; să simulez unele incertitudini, căci, dacă realitatea e exactă, nu este şi memoria la fel ; să narez

evenimentele (asta am învățat-o de la Kipling și din vechile *saga* ale Islandei) ca și cum nu le-aș înțelege pe deplin ; să amintesc faptul că normele anterioare nu sînt obligatorii și că timpul își va lua sarcina de a le aboli. Astfel de astuții sau deprinderi nu configurează, de bună seamă, o estetică. Dealtminteri, nu am încredere în estetici. În general, ele nu oferă decît abstracții inutile ; variază în funcție de fiecare scriitor și chiar în funcție de fiecare text, și nu pot constitui altceva decît stimuli sau instrumente ocazionale.

Aceasta, după cum spuneam mai sus, e cea de a cincea carte de versuri pe care o tipăresc. E logic, așadar, să presupunem că nu va fi mai rea și nici mai bună decît au fost celelalte. Oglinzilor, labirintelor și spadelor pe care le prevede resemnatul meu cititor li se adaugă două teme noi : bătrînețea și etica. Cea din urmă, precum se știe, n-a încetat să-l preocupe niciodată pe un prieten foarte drag, dăruit mie de literatură, pe Robert Louis Stevenson. Una dintre virtuțile pentru care prefer națiunile protestante celor de tradiție catolică este preocuparea lor pentru etică. Milton voia să-i educe pe copiii din academia lui prin cunoașterea fizicii, a matematicilor, a astronomiei și a științelor naturale ; doctorul Johnson avea să observe, pe la jumătatea veacului al XVIII-lea : „Înțelepciunea și justiția sînt preeminențe și virtuți ce corespund tuturor epocilor și tuturor locurilor ; sîntem perpetuu moraliști și doar uneori geometri."

În paginile următoare conviețuiesc — fără discordii, cred — forme ale prozei și ale versului. Aș putea invoca antecedente ilustre — *De Consolatione* de Boetius, povestirile lui Chaucer, *O Mie și Una de Nopți* — ; prefer să declar, însă, că atare divergențe îmi par accidentale și că i-aș dori acestei cărți să fie citită asemeni unei cărți de versuri. Un tom, în sine însuși, nu e un fapt estetic, el este, doar, un obiect fizic printre alte obiecte fizice ; faptul estetic se poate produce numai în timpul scriiturii sau lecturii. Se obișnuiește să se afirme că versul liber nu e altceva decît un simulacru tipografic ; cred însă că în această afirmație pîndește o eroare. Lăsînd la o parte ritmul, forma tipografică a versetului slujește pentru a-i

vesti cititorului că emoţia poetică — şi nu informaţia sau raţionamentul — este aceea care îl aşteaptă. Eu am visat, odinioară, vasta respiraţie a psalmilor sau a lui Walt Whitman ; acum, după trecerea multor ani, îmi dau seama, nu fără melancolie, că m-am limitat la alternarea cîtorva metri clasici ; alexandrinul, endecasilabul, heptasilabul.

În cîte o milongă am încercat să imit, plin de cuviinţă, înflorata semeţie a lui Ascasubi şi a cîntecelor mahalalei.

Poezia nu e mai puţin misterioasă decît sînt alte elemente ale universului. Cîte un răzleţ vers fericit n-are cum să ne umple de trufie, căci el nu este altceva decît un dar al Hazardului sau al Spiritului ; numai erorile ne aparţin. Nădăjduiesc ca cititorul să descopere în paginile mele ceva care să-i poată merita aducerea aminte ; în lumea noastră, frumuseţea este a tuturor.

J. L. B.

Buenos Aires, 24 iunie 1969.

ETNOGRAFUL

Întîmplarea mi-a fost povestită undeva în Texas, dar se petrecuse într-un alt stat. Nu are decît un singur protagonist, numai că, de-a lungul oricărei istorii, protagoniştii sînt cu miile, văzuţi şi nevăzuţi, vii şi morţi. Se numea, dacă nu mă înşel, Fred Murdock. Era înalt în stil american, nici blond nici brun, cu profilul ca ascuţişul bardei şi cumpănit la vorbă. N-avea nimic bizar în el, nici chiar bizareria simulată care-i proprie celor tineri. Cuviincios din fire, avea încredere în cărţi, ca şi în cei care scriu cărţi. Se afla, încă, la vîrsta la care omul nu ştie bine cine este, şi se simte atras de orice ofertă a hazardului : mistica persană ori complicata origine a maghiarei, aventurile războiului sau algebra, puritanismul sau orgia. La universitate i s-a propus să studieze limbile indigene. Există rituri ezoterice care stăruie, încă, la anu-

multe triburi dinspre apus ; profesorul său, un om înaintat în vîrstă, l-a sfătuit să se aşeze într-o astfel de rezervaţie, să observe riturile şi să descopere secretul pe care vrăjitorii i-l revelează iniţiatului. La întoarcere, va redacta o teză pe care conducerea institutului, de bună seamă, o va tipări. Murdock a acceptat cu entuziasm. Unul din străbunicii lui pieriseră în războaiele de la acea frontieră ; vechea discordie a celor două stirpe devenea, aşadar, o legătură. Prevăzu, desigur, dificultăţile care îl aşteptau ; trebuia să facă în aşa fel încît pieile roşii să-l accepte ca pe unul dintr-ai lor. Întreprinse îndelunga aventură. Mai bine de doi ani trăi în preerie, adăpostit de ziduri din chirpici sau pradă stihiilor. Se trezea înaintea zorilor, se culca odată cu întunericul, începu să viseze într-o limbă care nu era a părinţilor săi. Îşi deprinse cerul gurii cu arome aspre, se înveşmîntă în straie ciudate, îşi uită prietenii şi oraşul, începu să gîndească într-un mod pe care logica sa proprie îl respingea. În primele luni de ucenicie făcea în taină însemnări, pe care le rupea după aceea, poate pentru a nu trezi neîncrederea celor din jur, poate din pricină că încetau să-i fie de folos. Cînd se împlini sorocul rînduit pentru unele încercări, morale cît şi fizice, preotul îi porunci să înceapă să-şi memoreze visele şi să i le încredinţeze apoi, în zori. Îşi dădu seama, astfel, că în nopţile cu lună plină visa bizoni. Îi relată duhovnicului său aceste vise repetate ; el îi dezvălui ştiinţa cea de taină. Într-o dimineaţă, fără a-şi fi luat rămas bun de la nimeni, Murdock plecă.

În oraş, îl cuprinse nostalgia acelor prime şi îndepărtate seri din preerie, cînd, dimpotrivă, se simţea cuprins de nostalgia oraşului. Se îndreptă spre biroul profesorului şi-i spuse că a aflat secretul, dar că a hotărît să nu-l dezvăluie.

— Vă leagă un jurămînt ? întrebă celălalt.

— Nu aceasta e pricina, răspunse Murdock. În depărtările acelea am învăţat lucruri ce nu pot fi transmise.

— Poate că limba engleză se dovedeşte insuficientă ? schiţă celălalt.

— Cîtuşi de puţin, domnule profesor. Acum, după ce am aflat secretul, aş putea să-l enunţ într-o sută de moduri

diferite și chiar contradictorii. Nu știu prea bine cum să vă explic faptul că acest secret e prețios și că știința, toată știința noastră, îmi pare acum o simplă frivolitate.

După o scurtă pauză, adăugă :

— Secretul, dealtminteri, nu prețuiește atît cît prețuiesc toate cărările ce m-au purtat pînă la el. Iar cărările acelea se voiesc străbătute.

Profesorul îi spuse pe un ton rece :

— Voi transmite Consiliului deciziunea pe care ați luat-o. Aveți intenția de a vă continua viața printre indieni ?

Murdock îi răspunse :

— Nu. Poate că n-am să mă întorc niciodată în preerie. Tot ce m-au învățat oamenii ei poate sluji oriunde și în orice împrejurare.

Aceasta a fost esența dialogului.

Fred s-a căsătorit, a divorțat și, în momentul de față, este bibliotecar la Yale.

PEDRO SALVADORES

Lui Juan Murchison

Vreau să las scris — pentru întîia oară, poate — unul din faptele cele mai stranii și mai triste ce-au avut loc în istoria noastră. A interveni cît mai puțin posibil în referirea lui, a eluda suplimentele pitorești și presupunerile hazardate constituie, socot, cel mai potrivit mod de relatare.

Un bărbat, o femeie și vasta umbră a unui dictator sînt cele trei personaje. Bărbatul s-a numit Pedro Salvadores ; bunicul meu Acevedo s-a întîlnit cu el la doar cîteva zile — sau, poate, săptămîni — după lupta desfășurată la Caseros.

Pedro Salvadores nu se deosebea, probabil, de oamenii obișnuiți, însă destinul său și anii l-au făcut să devină unic. Va fi fost un bărbat ca atîția alții din epoca aceea. Va fi

avut (este de presupus) o așezare la țară și, fără nici o îndoială, era unitarist. Numele de familie al soției sale era Planes ; cei doi locuiau pe strada Suipacha, nu departe de colțul cu strada Templului. Casa în care s-au desfășurat faptele trebuie să fi fost aidoma celorlalte : ușa dinspre stradă, vestibulul, a doua ușă, odăile, adîncimea curților interioare. Într-o noapte, pe la 1842, auziră tropotul înfundat al copitelor apropiindu-se pe ulița nepietruită, precum și urletele călăreților. De data aceasta, poliția secretă nu trecu mai departe. Strigătele fură urmate de repetate izbituri în ușă. Salvadores mai avu timp să tragă masa din sufragerie, să ridice covorul și să se ascundă în beci. Femeia așeză masa la locul ei. Poliția năvăli ; veneau să-l ia pe Salvadores. Femeia le spuse că acesta fugise la Montevideo. N-o crezură ; o biciuiră, făcură țăndări toate obiectele din porțelan, scotociră prin casă, dar nu le trecu prin minte să ridice covorul. Către miezul nopții plecară, nu fără a fi jurat să se întoarcă.

Aici începe cu adevărat istoria lui Pedro Salvadores. A locuit, vreme de nouă ani, în beci. Oricît ne-am spune că anii sînt făcuți din zile și zilele din ore, iar *nouă ani* constituie o formulare abstractă și o sumă imposibilă, istoria rămîne atroce. Presupun că, în bezna aceea pe care ochii lui se învățaseră s-o descifreze, nu izbutea să se gîndească la nimic, nici măcar la propria lui ură sau la primejdia care-l pîndea. Zăcea acolo, în beci. Cîte un ecou din acea lume care-i fusese interzisă trebuie să fi răzbit pînă la el : pașii cunoscuți ai soției, zgomotul ciuturii și al fîntînii, apăsătoarea ploaie în grădină. Fiecare zi, dealtminteri, putea să fie cea din urmă.

Femeia slobozi slugile, care ar fi putut să-i vîndă. Le spuse rudelor că Salvadores se afla în Uruguay. Începu să agonisească pîinea de toate zilele cosînd veșminte pentru armată. De-a lungul anilor avu doi copii ; familia o osîndi, atribuind pruncii unui ibovnic. După căderea tiranului, aveau să-i ceară iertare în genunchi.

Ce a fost, cine a fost, oare, acest Pedro Salvadores ? Îl vor fi întemnițat frica, iubirea, Buenos Aires cu invizibila-i prezență și, în sfîrșit, obișnuința ? Ca să n-o părăsească, femeia lui avea să-i dea încerte vești despre

comploturi și victorii. Poate că Salvadores era laș și că soția îi ascundea, cu eleganță, faptul că și-a dat seama de acest lucru. Mi-l închipui în pivnița lui, fără un opaiț poate, fără o carte. Bezna îl va fi cufundat în somn. Va fi visat, la început, noaptea cumplită în care oțelul îi căuta grumazul, străzile largi, cîmpia. Iar după ani de zile va fi visat, fără a izbuti să evadeze, beciul. Va fi fost, la început, un hăituit, un prigonit ; apoi — n-o vom ști niciodată —, un animal tihnit în vizuina lui sau, poate, un soi de obscură zeitate.

Toate acestea pînă în faimoasa zi a verii lui 1852, cînd a fugit tiranul Rosas. Atunci, abia, tainicul prizonier a ieșit la lumina zilei ; bunicul meu l-a cunoscut. Puhav și obez, avea culoarea cerii și nu vorbea cu voce tare. Nu i s-a înapoiat niciodată moșia ce-i fusese confiscată ; pe cîte știu, a murit în nevoie.

Asemeni tuturor lucrurilor, destinul lui Pedro Salvadores pare a simboliza un fapt a cărui înțelegere ne dă tîrcoale.

LEGENDĂ

Abel și Cain se întîlniră după moartea lui Abel. Mergeau amîndoi prin deșert și se recunoscură de departe, căci amîndoi erau foarte înalți. Frații se așezară pe pămînt, făcură focul și mîncară. Tăceau, așa cum fac oamenii osteniți cînd se pogoară înserarea. Pe cer se arăta cîte o stea, ce nu-și primise, încă, nume. La lumina flăcărilor, Cain văzu pe fruntea lui Abel semnul pietrei, scăpă din mînă bucata de pîine pe care tocmai o ducea la gură și îl rugă să-i ierte fărădelegea.

Abel răspunse :

— Dar oare tu m-ai omorît, sau eu te-am omorît pe tine ? Nu mai țin binte minte ; vezi, stăm alături ca odinioară.

— Acuma știu că m-ai iertat, în adevăr, spuse Cain, căci a uita înseamnă a ierta. Voi încerca să uit și eu.

Abel spuse încet :

— Așa este. Cîtă vreme durează remuşcarea, durează şi vinovăţia.

O RUGĂCIUNE

Buzele mele au rostit şi au să mai rostească — de mii de ori şi în cele două limbi care îmi sînt familiare — *Tatăl Nostru*, însă nu-l înţeleg decît în parte. În dimineaţa aceasta, a zilei de întîi iulie 1969, vreau să încerc o rugăciune care să fie a mea, nu moştenită. Ştiu că e vorba despre un act care pretinde o sinceritate mai mult decît umană. E limpede, dintru început, că nu îmi este îngăduit să cer. Să cer ca ochii mei să nu asfinţească ar fi o nebunie ; cunosc mii de oameni care văd, şi care nu sînt din cale-afară de fericiţi, de cumpătaţi sau de înţelepţi. Procesul timpului este o înlănţuire de efecte şi de cauze, în aşa fel astfel încît a cere o favoare, oricît de mică ar fi ea, ar însemna să ceri ca o verigă a acestei înlănţuiri de fier să se sfărîme, să se fi sfărîmat deja. Nimeni nu merită un asemenea miracol. Nu pot să cer nici iertarea greşelilor mele ; iertarea este un act străin şi nu mă pot răscumpăra decît cu însumi. Iertarea îl mîntuie pe umilit, nu pe umilitor, pe care aproape nu-l atinge. Libertatea arbitrului meu e, poate, iluzorie, dar eu pot dărui, sau pot visa că dăruiesc. Pot dărui curajul pe care eu nu-l am ; pot dărui speranţa, care mie îmi lipseşte ; pot să le insuflu altora voinţa de a învăţa ceea ce eu însumi abia ştiu sau abia întrevăd. Vreau ca în urma mea să las nu atît amintirea unui poet, cît pe a unui pricten ; vreau ca atunci cînd cineva o să rostească o frîntură din Dunbar sau din Frost sau din omul care a văzut în acel miez de noapte copacul sîngerînd, Crucea, să-şi spună că, întîia oară, a auzit-o de la mine. Restul nu are importanţă ; sper că uitarea nu va întîrzia. Ignorăm rosturile universului, dar ştim că a raţiona lucid şi a făptui după dreptate înseamnă a sluji aceste rosturi, care nu ne vor fi dezvăluite.

Doresc să mor cu totul ; doresc să mor odată cu acest tovarăş, cu trupul meu.

RELATAREA LUI BRODIE

(1970)

INTRUSA

„Frate Ionatane, întristat sînt după tine, căci tu mi-ai fost foarte scump și iubirea ta a fost pentru mine mai presus decît iubirea femeiască !"

(Cartea Doua a Regilor, 1, 26)

Se spune (ceea ce este improbabil) că istoria ar fi fost relatată de Eduardo, cel mai mic dintre Nelsoni, la priveghiul lui Cristián, cel mai mare din ei, care a murit de moarte bună, pe la o mie opt sute nouăzeci și ceva, undeva prin ținutul Morón-ului. Fapt este că un ins a auzit-o de la altul, în acea lungă noapte fără somn, în fața ceaiului fierbinte, și i-a repetat-o apoi lui Santiago Dabove, de la care am aflat-o eu. Ani mai tîrziu am ascultat-o din nou la Turdera, unde se și întîmplase. A doua versiune, întrucîtva mai prolixă, o confirma în linii mari pe aceea a lui Santiago, cu neînsemnatele variații și divergențe proprii unor atare circumstanțe. O aștern acum pe hîrtie pentru că în ea se concentrează, dacă îmi dau bine seama, o fugară și tragică viziune din viața vechilor noștri *orilleros*. O voi face cu probitate, dar prevăd încă de pe acum că voi ceda tentației literare de a îngroșa ori de a adăogi cîte un detaliu.

La Turdera, toți le spuneau „fraţii Nilsen". Parohul mi-a povestit că predecesorul său își amintea, nu fără uimire, a fi văzut la acei oameni o Biblie roasă, legată în negru, cu caractere gotice ; pe ultimele pagini zărise nume și date manuscrise. Era unicul tom ce se afla în casă. Nefericita cronică a Nilsenilor, pierdută, așa cum toate se vor pierde. Casa, o hardughie mare și dărăpănată care acum nu mai există, era din cărămizi netencuite ; de la intrare se zăreau un *patio* cu lespezi colorate și un altul cu pămînt bătătorit. Puțini, de altminteri, călcaseră acolo ; Nilsenii își apărau singurătatea. În încăperile pustii, dormeau pe pat de scînduri ; luxul pe care și-l îngăduiau, în schimb, includea calul, șaua împodobită, pumnalul preţios cu lama scurtă, straiele arătoase pentru sfîrșitul săptămînii și băutura stîrnitoare de gîlcevi. Știu că erau înalți, cu plete roșcovane. Danemarca sau Irlanda, despre care nu vor fi auzit niciodată, curgeau prin vinele acestor doi *criollos* [1]. Mahalaua le știa Roșcovanilor de frică ; nu e cu neputinţă să fi avut pe cuget și vreo moarte. Umăr la umăr se bătuseră odată cu jandarmii. Se povestea că mezinul avusese o gîlceavă cu Juan Iberra și că nu el fusese păgubitul, ceea ce, spun cunoscătorii, e lucru vrednic de a fi luat în seamă. Fuseseră păzitori de cirezi, căruţași, hoți de cai și, cîteodată, jucători de cărți. Aveau faimă de zgîrciți, afară doar de acele dăți cînd băutura sau jocul îi făceau să devină generoși. Despre neamuri nu se știa nimic și nici despre meleagurile de unde vor fi venit. Aveau o căruţă și o pereche de boi.

La înfăţișare se deosebeau de cuțitarii cărora li se datorează tîlhărească poreclă a Coastei Crunte. Faptul acesta, și un altul pe care deocamdată îl ignorăm, ne ajută să înţelegem cît au fost de uniți. A te certa cu unul dintre ei era a-ţi face doi dușmani deodată.

Nilsenii erau deajuns de zănatici, dar aventurile lor amoroase se petrecuseră pînă atunci doar prin unghere sau bordeluri. N-au lipsit, așadar, comentariile, atunci cînd Cristián a adus-o la el pe Juliana Burgos. E drept că

[1] *Criollo* — termen ce desemnează calitatea de 'neaoș', 'autohton', în opoziţie cu *gringo* ('străin', 'venetic'). *(N. tr.)*

astfel dobîndea o slujnică, dar nu e mai puțin adevărat că în scurtă vreme o copleșise cu lamentabile podoabe de tot soiul și că o arăta, trufaș, pe la petreceri. La inocentele petreceri suburbane, unde smucirea și unduirile din șold erau cu totul interzise și unde încă se dansa în plină lumină. Juliana avea fața măslinie și ochii migdalați. Pentru o mahala sărmană, în care istovirea și nepăsarea uzează repede femeia, se poate spune că arăta destul de bine.

La început îi însoțea și Eduardo. Apoi făcu un drum la Arrecifes, după diverse treburi : la întoarcere aduse acasă o fetișcană, pe care o culesese de pe drum, dar peste scurtă vreme o alungă. Se făcu mai ursuz ; se îmbăta la cîrciumă de unul singur și nu lega vorbă cu nimeni. Era îndrăgostit de femeia lui Cristián. Mahalaua, care-și dăduse, poate, seama înaintea lui, prevăzu cu perfidă bucurie latenta rivalitate a celor doi frați.

Într-o seară, întorcîndu-se tîrziu de la cîrciuma din colț, Eduardo văzu calul întunecat al lui Cristián legat în fața porții. În curte, fratele mai mare îl aștepta cu straiele de sărbătoare. Femeia se învîrtea în jurul lui, cu ceaiul în mînă. Cristián îi spuse lui Eduardo :

— Eu plec la un chiolhan la alde Farías. Ți-o las aicea pe Juliana ; dacă vrei, folosește-o.

Tonul era între poruncitor și cordial. Eduardo rămase o vreme cu ochii pironiți la el ; nu știa ce să facă. Cristián se ridică, își luă rămas bun de la Eduardo, nu și de la Juliana, care era un obiect, încălecă și porni la trap, fără grabă.

Din noaptea aceea o împărțiră. Nimeni nu va cunoaște vreodată amănuntele acestei sordide uniuni, care ultragia decența mahalalei. Invoiala merse bine cîteva săptămîni, dar nu putea dura mai mult de atît. Între ei, frații nu rosteau numele Julianei, nici măcar ca s-o cheme, dar căutau necontenit, și izbuteau să și găsească, pricini pentru a nu fi de acord. Se luau la harță pentru vînzarea unor piei, însă, de fapt, gîlceava lor avea cu totul alt motiv. Cristián obișnuia să ridice glasul, iar Eduardo nu scotea o vorbă. Fără să știe, erau geloși unul pe altul. În mahalaua aspră,

nici un bărbat n-ar fi recunoscut vreodată, nici chiar față de sine însuși, că o femeie poate avea vreo însemnătate, dincolo de dorință și de pasiune, dar amîndoi erau îndrăgostiți. Asta, într-un fel, îi umilea.

Într-o după amiază, în piața de la Lomas, Eduardo se întîlni cu Juan Iberra, care-l felicită că și-a găsit asemenea boboc de fată. În clipa aceea, cred, Eduardo a slobozit înjurătura. Nimeni, cu el de față, n-avea să-și bată joc de Cristián.

Femeia îi slujea pe amîndoi cu o supunere animalică ; nu putea să-și ascundă, însă, o oarecare preferință pentru mezin, care nu respinsese învoiala, dar cel puțin n-o propusese.

Într-o zi, îi porunciră Julianei să aducă două scaune în primul *patio* și să nu pună piciorul acolo, pentru că au de vorbit. Ea se aștepta la un dialog prelung și se duse să tragă un pui de somn, însă peste cîteva clipe o deșteptară. O puseră să umple o desagă cu toate cîte le avea, fără să uite nici mătăniile de sticlă, nici cruciulița pe care maică-sa i le lăsase. Fără să-i spună o vorbă, o urcară în căruță și începură o călătorie mută și anevoioasă. Plouase ; drumurile erau desfundate și trebuie să fi fost ceasurile trei spre ziuă cînd ajunseră în sfîrșit la Morón. Acolo o vîndură patroanei lupanarului. Tîrgul era dinainte încheiat ; Cristián își luă banii și-i împărți apoi cu celălalt.

La Turdera, Nilsenii, afundați pînă atunci în hățișul acelui monstruos amor (devenit și el o rutină), voiră să-și reînnoade vechea lor viață de holtei. Reluară, așadar, jocul de cărți, luptele de cocoși, chefurile întîmplătoare. Poate că, uneori, se socoteau chiar mîntuiți, dar curînd începură să păcătuiască, fiecare pe seama lui, prin nejustificate sau prea justificate absențe. Cu puțin înainte de sfîrșitul anului, mezinul invocă niște treburi în capitală. Cristián se duse la Morón ; în fața binecunoscutei case, văzu îndată șargul lui Eduard. Intră ; celălalt se afla într-adevăr acolo, așteptîndu-și rîndul. Cristián, se pare, i-ar fi spus :

— Dacă o ținem tot așa, o să ne deșelăm caii. Mai bine s-o avem la îndemînă.

Vorbi cu patroana, scoase din chimir cîteva monede şi o luară cu ei. Juliana mergea cu Cristián ; Eduardo îi dădu pinteni şargului, ca cel puţin să nu-i mai vadă.

Se întoarseră la cele dinainte. Înfama soluţie dăduse greş, fiecare din ei cedase ispitei de a-l înşela pe celălalt. Cain dădea tîrcoale, însă iubirea dintre Nilseni era mare — cine poate să ştie ce vitregii şi ce primejdii înduraseră alături ! — aşa că preferară să-şi descarce exasperarea asupra celorlalţi : cîte un necunoscut, dulăii, sau chiar Juliana, care adusese vrajba.

Martie era pe sfîrşite şi căldura nu se îmblînzea de fel. Într-o duminică (duminica, oamenii obişnuiesc să se adune pe la case mai devreme) Eduardo, care se întorcea de la cîrciumă, îl văzu pe Cristián înjugînd boii. Cristián îi spuse :

— Vino ; trebuie să ducem nişte piei la dugheana Mulatrului. Le-am şi încărcat ; să-i dăm bătaie cît mai ţine răcoarea.

Dugheana Mulatrului se afla, cred, ceva mai spre sud ; o luară pe Calea Oastei ; apoi, pe un drum lăturalnic. Cîmpia se lărgea odată cu lăsarea nopţii.

Apucară de-a lungul unei păşuni cu bălării şi iarbă înaltă. Cristián aruncă trabucul pe care abia îl aprinsese şi spuse fără grabă :

— La lucru, frate. Pe urmă o să ne dea o mînă de ajutor hultanii. Astăzi am omorît-o. Să stea aici, cu ţoalele ei cu tot. Aşa n-o să mai facă rău la nimeni.

Se îmbrăţişară, aproape plîngînd. Acum îi mai lega ceva : femeia trist sacrificată şi obligaţia de a o da uitării.

NEDEMNUL

Imaginea pe care o avem despre oraş e totdeauna anacronică, într-o măsură mai mică sau mai mare. Cafeneaua a degenerat în bar ; tinda care ne îngăduia să întrezărim viţa din *patios* este acum un coridor opac, la capăt cu un ascensor. Astfel, vreme îndelungată am fost convins că într-un anume loc, pe Talcahuano, mă aşteaptă Librăria

Buenos Aires ; într-o bună dimineaţă am constatat că o înlocuise un magazin de antichităţi şi mi s-a spus că Don Santiago Fischbein, patronul, a murit. Era mai degrabă obez ; îmi amintesc nu atît trăsăturile lui, cît lungile noastre dialoguri. Ferm şi tihnit, obişnuia să condamne sionismul, care ar face din evreu un ins comun, legat, ca toţi ceilalţi, de o singură tradiţie şi o singură ţară, fără complexităţile şi discordiile ce-l îmbogăţesc în clipa de faţă. Lucra, mi-a spus, la compilarea unei copioase antologii din opera lui Baruch Spinoza, epurată de tot acel aparat euclidian care îngreunează lectura şi dă fantasticei teorii o rigoare iluzorie. Îmi arătase, fără a accepta să mi-l vîndă, un curios exemplar din *Kabbala dezvăluită* a lui Rosenroth, însă în biblioteca mea se află şi acum cîteva cărţi de Ginsburg şi de Waite care îi poartă însemnul.

Într-o seară, cînd nu eram decît noi doi, mi-a încredinţat un episod din viaţa lui, pe care astăzi pot să-l relatez. Voi schimba, cum e lesne de prevăzut, cîte un detaliu.

«— Vă voi dezvălui un lucru pe care nu l-am mai povestit nimănui. Ana, soţia mea, nu-l ştie, şi nici chiar prietenii cei mai intimi. S-au scurs atîţia ani de cînd s-a întîmplat, încît acum îl simt cu totul străin mie. Poate vă va sluji pentru o povestire pe care o veţi orna, desigur, cu pumnale. Nu ştiu dacă v-am spus vreodată că sînt din Entre Ríos. N-am să pretind că eram *gauchos* evrei ; *gauchos* evrei n-au existat niciodată. Eram negustători şi grădinari. M-am născut la Urdinarrain, despre care abia dacă mai am vreo amintire ; cînd părinţii au venit la Buenos Aires, ca să deschidă o prăvălie, eu eram foarte mic. La cîteva străzi de noi se afla Maldonado, iar mai departe, doar maidane.

Carlyle a scris că oamenii au nevoie de eroi. Istoria lui Grosso mi-a propus cultul lui San Martín, însă în el n-am aflat decît un militar care se războise în Chile şi care devenise acum o statuă de bronz şi numele unei pieţe. Hazardul mi-a oferit, în schimb, un erou cu totul diferit, spre nefericirea mea şi a lui : Francisco Ferrari. Este, probabil, prima oară cînd auziţi rostindu-i-se numele.

Cartierul nu era atît de crunt pe cît fuseseră, se spune, Los Corrales şi El Bajo, dar nu exista cîrciumioară care

să n-aibă gașca ei de *compadritos* [1]. Ferrari își avea sălașul la cîrciuma de pe Triumvirato colț cu Thames. Acolo s-a petrecut incidentul care m-a făcut să devin unul din partizanii lui.

Mă dusesem să cumpăr un sfert de *mate* [2] pentru ceai. Un ins cu chică și mustață, care nu era de prin partea locului, se apropie de tejghea și ceru un rachiu de ienupăr. Ferrari i se adresă afabil :

— Spuneți-mi, nu cumva ne-am văzut acum două seri la balul Julianei ? De unde sînteț. ?

— De la San Cristóbal, răspunse celălalt.

— Povața mea, insinuă Ferrari, ar fi să nu mai puneți piciorul aici. Bîntuie tot soiul de inși necuviincioși, în stare să vă facă cine știe ce necazuri.

Cel de la San Cristóbal se retrase, cu mustăcioara lui cu tot. Poate că nu era mai puțin curajos decît celălalt, însă știa că aici se află gașca.

Din ziua aceea Francisco Ferrari a devenit eroul pe care cei cincisprezece ani ai mei îl năzuiau. Era oacheș, mai degrabă înalt, bine făcut, destul de chipeș după stilul vremii. Se îmbrăca totdeauna în negru. Un al doilea episod ne-a apropiat. Eram cu mama și mătușa mea ; ne-au tăiat calea cîțiva derbedei și unul dintre ei le-a spus cu voce tare celorlalți :

— Lăsați-le să treacă. Sînt niște căzături.

N-am știut ce să fac. În clipa aceea a intervenit Ferrari, care tocmai ieșea din casă. S-a oprit drept în fața provocatorului și a spus :

— Dacă ai poftă să te legi de cineva, mai bine leagă-te de mine, hai !

Îi măsură apoi din cap pînă-n picioare, unul cîte unul, fără grabă, și nimeni nu răspunse o vorbă. Îl cunoșteau.

Ridică din umeri, ne salută și plecă. Înainte de a se îndepărta, îmi spuse :

---

[1] *Compadrito* — termen argentinian extrem de răspîndit, extins în toată America Hispanică, și desemnînd un personaj tipic al suburbiei sud-americane : *fantele de mahala. (N. tr.)*

[2] *Mate* — cuvînt de origine *quichua*, care indică o specie de *dovleac*, precum și *vasul* făcut din coaja acestuia. Prin extensie, se folosește denumirea de *yerba mate* pentru copacul *Ilex paraguayensis*, ale cărui frunze se folosesc la *ceai*, infuzia pregătindu-se într-un vas din coajă de *„mate“ (N. tr.)*

— Dacă n-ai nimic de făcut, treci mai tîrziu pe la cîrciumă.

Am rămas năucit. Sarah, mătușa mea, a declarat sentențios :

— Un cavaler care ține ca doamnele să fie respectate.

Mama, pentru a mă scoate din încurcătură, observă :

— Sau mai degrabă un arțăgos care nu vrea să aibă concurență.

Nu știu cum să vă explic mai bine. În clipa de față eu mă bucur de o anume bunăstare, am librăria asta care îmi place și ale cărei cărți le pot citi, sînt onorat de prietenii ca a domniei voastre, am soție și copii, m-am afiliat partidului socialist, sînt un bun argentinian și un bun evreu. Sînt un om respectat. Acuma, mă vedeți, sînt aproape plешuv, pe vremea aceea, însă, eram un biet băiețandru pistruiat, cu părul roșu ca focul, într-un cartier mărginaș. Oamenii mă priveau peste umăr. Așa cum fac toți tinerii, mă străduiam și eu să fiu ca cei din jur. Îmi ziceam *Santiago* pentru a-l escamota pe *Iacob*, dar mai rămînea *Fischbein*. Toți semănăm cu imaginea pe care ceilalți o au despre noi. Eu percepeam disprețul lor, drept care mă disprețuiam pe mine însumi. În vremea aceea, și mai cu seamă în mediul acela, era important să fii curajos ; iar eu mă știam laș. Femeile mă intimidau ; simțeam rușinea intimă a castității mele temătoare. Prieteni de vîrsta mea n-aveam.

În seara aceea nu m-am dus la cîrciumă. O, de n-aș fi făcut-o niciodată ! În cele din urmă am simțit că în invitație era și o poruncă ; într-o sîmbătă, după cină, am intrat în local.

Ferrari prezida una din mese. Pe ceilalți îi cunoșteam din vedere ; erau vreo șapte. Ferrari părea cel mai vîrstnic, cu excepția unui ins bătrîn, cu vorba rară și ostenită, al cărui nume e singurul ce-mi stăruie în minte : Don Eliseo Amaro. O cicatrice îi brăzda chipul, care era extrem de îngust și de subțire. Am aflat, mai tîrziu, că suferise o condamnare.

Ferrari mă așeză la stînga lui ; pe Don Eliseo îl puseră să-și schimbe locul. Eu nu mă simțeam în apele mele. Mă temeam ca nu cumva Ferrari să pomenească despre

incidentul survenit zilele trecute. Nimic de acest fel nu s-a întîmplat ; s-a vorbit despre femei, despre jocul de cărți, despre comiții, despre un rapsod care urma să vină și care n-a venit, despre tot soiul de povești din cartier. La început le-a venit greu să mă accepte ; apoi au fost siliți s-o facă, de vreme ce era voința lui Ferrari. În ciuda numelor de familie, cele mai multe italienești, fiecare se simțea (și era simțit) *criollo* și chiar *gaucho*. Cîte unul era vizitiu sau căruțaș sau poate parlagiu ; prezența animalelor îi apropia, desigur, de oamenii cîmpiei. Îmi imaginez că cea mai mare dorință a lor era să semene cu Juan Moreira. Sfîrșiră prin a-mi spune Pistruiatul, dar în poreclă nu era nici urmă de dispreț. De la ei am învățat să fumez, și multe alte lucruri.

Într-un local de pe *calle Junín* [1], cineva m-a întrebat dacă nu sînt prieten cu Francisco Ferrari. I-am răspuns că nu ; am simțit că un răspuns afirmativ ar fi constituit o probă de trufie.

Într-o noapte a venit poliția și ne-a scotocit pe fiecare în parte. Cîțiva au fost chiar duși la comisariat ; pe Ferrari l-au lăsat în pace. Peste cincisprezece zile, scena s-a repetat ; de data asta l-au luat și pe Ferrari, care avea un pumnal la cingătoare. Pierduse, poate, protecția mai-marilor din parohie.

Acum văd în Ferrari un biet băiat amăgit și trădat ; pe atunci, însă, el era pentru mine un zeu.

Prietenia nu-i mai puțin misterioasă decît iubirea, sau decît oricare din celelate fețe ale acestei confuzii ce se numește viață. Mă gîndesc uneori că singurul lucru lipsit de mister e fericirea, căci se justifică prin ea însăși. Fapt este că Francisco Ferrari, îndrăznețul, puternicul, a simțit prietenie pentru mine, vrednicul de dispreț. Eu am simțit că se înșela și că nu eram demn de această prietenie. Am încercat să fug de el și nu mi-a îngăduit s-o fac. Acest zbucium a devenit și mai chinuitor din pricina dezaprobării mamei, care nu se resemna de fel ca eu să am a face cu ceea ce numea ea „pleava", și să o și imit în totul. Esențialul istoriei pe care o narez este relația mea cu Ferrari, și nu sordidele fapte pentru care acum nu

[1] *Calle Junín* — stradă rău famată din Buenos Aires, plină de lupanare. *(N. tr.)*

mai simt nici un fel de căință. Cîtă vreme durează remușcarea, durează și vina.

Bătrînul, care își reluase locul alături de Ferrari, vorbea cu el în mare taină. Ceva trebuie să fi pus la cale. Din celălalt capăt al mesei, mi s-a părut că disting numele lui Weidemann, a cărui țesătorie se afla undeva la marginea cartierului. După cîtăva vreme am fost trimis, fără alte explicații, să dau ocol acelor ateliere și să mă uit cu atenție la uși. Era pe înserate cînd am traversat rîul și calea ferată. Îmi amintesc de niște case risipite, de un pîlc de sălcii și de niște gropi. Atelierele erau noi, dar cu un aspect părăsit și dărăpănat ; culoarea lor roșie se confundă acum în amintire cu asfințitul. Clădirea era înconjurată de un grilaj. În afara intrării principale mai erau în spate două uși care priveau spre sud și duceau direct în încăperi.

Mărturisesc că am înțeles tîrziu ceea ce dumneavoastră, desigur, ați înțeles din prima clipă. Mi-am prezentat raportul, pe care un alt băiat l-a confirmat. Sora acestuia lucra chiar în țesătorie. Dacă cei din gașcă ar fi lipsit de la cîrciumă într-o sîmbătă seara, faptul ar fi atras atenția tuturor ; Ferrari hotărî așadar ca asaltul să se dea în vinerea următoare. Misiunea mea avea să fie aceea de a da alarma. Era mai bine ca, pînă atunci, nimeni să nu ne vadă împreună. Rămași numai noi doi, pe stradă, l-am întrebat pe Ferrari :

— Ai încredere în mine ?

— Da, mi-a răspuns. Știu că ai să te porți ca un bărbat.

Am dormit bine în noaptea aceea și în cele care au urmat. Miercuri i-am spus mamei că mă duc în centru să văd un nou film cu *cowboys*. M-am îmbrăcat cu ce aveam mai bun și m-am dus pe strada Moreno. Drumul prin Lacroze a fost lung. La Departamentul de Poliție m-au lăsat să aștept, dar în cele din urmă unul dintre funcționari, un oarecare Eald sau Alt, m-a primit în biroul lui. I-am spus că vin să discut cu el o chestiune confidențială. M-a îndemnat să vorbesc fără teamă. I-am dezvăluit ce pusese la cale Ferrari. M-a uimit faptul că numele acesta îi era complet necunoscut ; cu totul altceva a fost cînd i-am vorbit despre Don Eliseo.

— Ah !, mi-a spus el. Asta a fost în gaşca Uruguayanului.

Ordonă să fie chemat un alt ofiţer, care era din secţia mea, şi discutară o vreme amîndoi. Unul din ei mă întrebă, nu fără viclenie :

— Şi vii cu denunţul ăsta pentru că te socoteşti un bun cetăţean ?

Am simţit că nu m-ar înţelege şi i-am răspuns :

— Da, domnule. Sînt un bun argentinian.

Mi-au spus să-mi îndeplinesc misiunea pe care mi-o încredinţase şeful meu, dar să nu fluier cînd o să-i văd venind pe poliţişti. La despărţire, unul din ei m-a prevenit :

— Să fii atent. Ştii ce-i aşteaptă pe turnători.

Slujbaşii poliţiei au voluptatea argoului asemeni liceenilor de clasa a patra. I-am răspuns :

— Măcar de m-ar omorî. Ar fi cel mai bun lucru care ar putea să mi se întîmple.

Încă din zorii zilei de vineri, am simţit uşurarea de a mă afla în clipele definitive şi remuşcarea de a nu simţi nici cea mai mică remuşcare. Vremea trecea îngrozitor de greu. Abia dacă am atins mîncarea. La zece seara ne-am adunat cu toţii nu prea departe de ţesătorie. Unul dintr-ai noştri era lipsă ; Don Eliseo spuse că întotdeauna există cîte un laş. M-am gîndit că după aceea aveau să arunce toată vina asupra lui. Se apropia ploaia. M-am temut că vreunul din băieţi o să rămînă cu mine, dar m-au lăsat singur la una dintre uşile din fund. Peste cîteva clipe au apărut agenţii, însoţiţi de un ofiţer. Veneau pe jos ; pentru a nu atrage atenţia, îşi lăsaseră caii la oarecare depărtare. Ferrari forţase uşa şi au putut să intre, deci, fără să facă zgomot. M-au asurzit patru focuri de armă. Mi-am închipuit că înăuntru, în beznă, se ucid unii pe alţii. În clipa aceea i-am văzut ieşind pe poliţişti, şi pe băieţii noştri, cu cătuşe la mîini. Ieşiră apoi alţi doi agenţi, care tîrau după ei trupurile lui Francisco Ferrari şi Don Eliseo Amaro. Îi ciuruiseră cu gloanţe. În procesul-verbal s-a declarat că se împotriviseră ordinului de arestare şi deschiseseră — ei, primii — focul. Ştiam că e minciună, căci nu-i văzusem niciodată cu pistoale. Poliţia profitase de acest prilej ca să-şi plătească o veche datorie. Cîteva zile

mai tîrziu, mi s-a spus că Ferrari încercase să fugă, însă un glonte îi fusese de ajuns. Ziarele, de bună seamă, l-au transformat într-un erou, cum nu fusese poate niciodată şi cum visasem eu să fie.

Pe mine m-au luat odată cu ceilalţi şi peste scurtă vreme m-au eliberat.»

ISTORIA LUI ROSENDO JUÁREZ

Să fi fost ceasurile unsprezece noaptea ; intrasem în cîrciuma de pe Bolívar colţ cu Venezuela, care acum s-a transformat în bar. Dintr-un ungher, un ins mă fluieră încetişor. O doză de autoritate trebuie să fi existat în gest, de vreme ce m-am şi supus pe dată. Şedea în faţa uneia dintre mescioare ; în mod inexplicabil am simţit că se scursese vreme multă de cînd nu se clintise de acolo, din faţa păhărelului său gol. Nu era scund şi nici înalt ; părea un meşteşugar cuviincios, ori, poate, un vechi *gaucho*. Mustaţa rară îi încărunţise. Bănuitor cum sînt adesea *los porteños* [1], nu-şi dezlegase fularul de la gît. Mă invită să beau ceva cu el. M-am aşezat şi am început să stăm de vorbă. Toate acestea s-au petrecut cam pe la o mie nouă sute treizeci şi ceva.

Omul mi-a spus :

— Domnia voastră nu mă ştiţi decît din auzite, dar eu vă cunosc bine. Sînt Rosendo Juárez. Răposatul Paredes trebuie să vă fi vorbit de mine. Bătrînul îşi avea damblalele lui ; îi plăcea să mintă, nu ca să înşele, dar ca să distreze lumea. Acum, că tot n-avem nimica de făcut, o să vă povestesc ce s-a întîmplat cu adevărat în noaptea aceea. Noaptea în care l-au omorît pe El Corralero. Domnia voastră aţi pus cele întîmplate într-o carte, pe care n-am priceperea trebuitoare ca s-o judec, dar vreau să ştiţi adevărul despre toate pălăvrăgelile de atunci.

[1] *Porteño* — originar din Buenos Aires. Cuvîntul vine de la întîiul nume pe care Pedro de Mendoza i-l dăduse oraşului la întemeiere, în 1536 : *PUERTO de Nuestra Señora Santa María del Buen Aire. (N. tr.)*

racu o pauză, vrînd parcă să-şi adune amintirile, şi continuă :

«— Ţi se întîmplă fel şi fel de lucruri şi doar cu anii ajungi să le înţelegi. Ce mi s-a întîmplat mie în noaptea aceea venea de departe. Am copilărit în mahalaua Maldonado, dincolo de Floresta. Era un soi de groapă uitată de lume, pe care, slavă Domnului, au şi astupat-o. Eu am fost totdeauna de părere că nimeni n-are dreptul să se pună în calea progresului. Ce mai încolo şi încoace, fiecare se naşte unde poate. N-am izbutit niciodată să aflu numele tatălui care m-a făcut. Clementina Juárez, mama, era o femeie tare la locul ei, şi îşi cîştiga pîinea cu fierul de călcat. După mine, era orientală [1] sau din Entre Ríos [2] ; ori de unde ar fi fost, obişnuia să povestească adesea despre neamurile ei din Concepción del Uruguay [3]. Am crescut ca o buruiană. Faimosul *vistear* [4] l-am învăţat, ca toţi ceilalţi, cu un băţ dat cu funingine la capăt. Pe vremea aceea nu ne cucerise încă fotbalul, care era o treabă de-a englezilor.

La cîrciumă, într-o seară, a început să-mi dea tîrcoale un flăcău pe nume Garmendia. Eu tot făceam pe surdul, dar el, care era băut, nu voia nicidecum să se lase păgubaş. Am ieşit amîndoi ; din faţa cîrciumii a mai deschis o dată uşa şi le-a spus celor dinăuntru :

— Să n-aveţi nici o grijă, că uite acuş' mă-ntorc.

Eu îmi făcusem rost de un cuţit ; am pornit către Arroyo [5], încet, pîndindu-ne unul pe altul. Era cu cîţiva ani mai mare decît mine ; ne înfruntasem de multe ori

[1] *Oriental* — termen folosit în Argentina pentru „uruguayan". (Denumirea completă a Uruguayului este, de altminteri, *República Oriental de Uruguay*). *(N. tr.)*

[2] *Entre Ríos* — provincie argentiniană situată în partea de est a ţării, la limita cu Uruguayul. *(N. tr.)*

[3] *Concepción del Uruguay* — oraş din Argentina, aflat la graniţa dintre provincia argentiniană Entre Ríos şi Uruguay. *(N. tr.)*

[4] *Vistear* (termen argentinian) — un fel de scrimă fără arme, în care mîna (sau, într-o altă variantă, un băţ mînjit cu funingine) îndeplineşte funcţia pumnalului sau a cuţitului, şi care se practică în mediile ţărăneşti ca antrenament pentru lupta adevărată. În loc de a fi rănit, învinsul este mînjit cu negru pe obraz. *(N. tr.)*

[5] *Arroyo* — cartier mizer şi pustiu din Buenos Aires, vecin cu Maldonado, şi care-şi datorează numele faptului că e străbătut de un rîuleţ (*arroyo* înseamnă în limba spaniolă 'pîrîu'). *(N. tr.)*

la *vistear* şi am simţit că avea să mă ucidă. Eu mergeam pe partea dreaptă a ulicioarei, iar el pe partea stîngă. Deodată s-a împiedicat într-o grămadă de moloz. Cum a făcut de s-a împiedicat şi cum m-am prăvălit eu peste el, aproape nici nu mi-am dat seama. I-am crestat faţa cu vîrful cuţitului, ne-am opintit apoi, strîns prinşi unul de altul, a fost o clipă în care ar fi putut să se întîmple orişice şi, în sfîrşit, i-am dat o lovitură de pumnal care a fost şi cea din urmă. Abia după aceea am simţit că şi el mă rănise — nu mare lucru, nişte zgîrieturi. În noaptea aceea am aflat că nu e greu să omori un om sau să fii omorît. Apele rîului erau tare scăzute ; ca să mai cîştig timp, am izbutit să ascund oarecum mortul îndărătul unui horn de cărămidă. În zăpăceala aceea i-am smuls inelul cu împletitură pe care îl purta tot timpul. Mi l-am pus, mi-am aşezat pălăria cu boruri largi şi m-am întors la cîrciumă. Am intrat fără grabă şi am spus :

— Se pare că cel care s-a întors sînt eu.

Am cerut un rachiu de trestie şi adevărul este că aveam mare nevoie. În clipa aceea mi-a arătat cineva pata de sînge.

Noaptea am petrecut-o răsucindu-mă fără somn în aşternut ; n-am închis ochii pînă s-a crăpat de ziuă. Pe înserat au venit doi poliţişti. Mama, săraca, dumnezeu s-o ierte, ţipa cît o ţinea gura. M-au înhăţat, de parcă aş fi fost un criminal. Două zile şi două nopţi, în puşcărie, mi-am ţinut firea cum am putut. N-a venit nimeni să mă vadă, afară doar de Luis Irala, prieten cu adevărat, însă nu l-au lăsat să intre. Pe urmă, într-o dimineaţă, comisarul a trimis după mine. Şedea tolănit pe un scaun ; nici n-a ridicat ochii să mă privească şi mi-a spus :

— Aşa-i că tu i-ai făcut de petrecanie lui Garmendia ?

— Dacă spuneţi dumneavoastră, am răspuns.

— Mie să-mi spui „domnule". Şi să nu-mi umbli cu cioara vopsită. Am aici declaraţiile martorilor şi inelul care a fost găsit la tine acasă. Semnează-ţi declaraţia, ce stai !

Înmuie tocul în cerneală şi mi-l întinse.

— Lăsaţi-mă să mă gîndesc, domnule comisar, am îngăimat eu.

— Îţi dau douăzeci şi patru de ore ca să te gîndeşti bine, la tine în celulă. Nu te zoresc. Dacă nu vrei să-ţi

oagi minţile-n cap, obişnuieşte-te cu gîndul unei vacanţe în strada Las Heras.

Cum e lesne de închipuit, n-am vrut să înţeleg.

— Dacă te învoieşti, faci doar cîteva zile şi atît. Pe urmă, te scot eu ; Don Nicolás Paredes m-a şi asigurat că-ţi rezolvă chestiunea.

Zilele au fost în număr de zece. Într-un tîrziu, şi-au amintit de mine. Am semnat ce voiau şi unul din cei doi poliţişti m-a însoţit pînă în strada Cabrera.

În faţă erau cîţiva cai legaţi de nişte stîlpi, iar în curte şi înăuntru mai multă lume decît la bordel. Părea un soi de adunare. Don Nicolás, care îşi bea un *mate*, se îndură în cele din urmă să-mi dea atenţie. La fel de tacticos ca pînă atunci, îmi spuse că o să mă trimită la Morón, unde se pregătesc alegerile. O să mă recomande domnului Laferrer, care o să mă pună la încercare. Scrisoarea a întocmit-o un băieţandru îmbrăcat în negru, care compunea versuri, pe cît am auzit, despre maghernițe şi despre zoaie, subiecte ce nu sînt de interesul unui public subţire. I-am mulţumit pentru favoare şi am plecat. La întoarcere, poliţistul nu s-a mai ţinut de mine.

Totul fusese spre bine ; Cel de Sus ştie el ce face. Moartea lui Garmendia, care la început mă băgase-n bucluc, îmi deschidea acuma un drum neaşteptat. Sigur că autorităţile mă aveau în mîna lor. Dacă nu slujeam cum trebuie partidul, mă azvîrleau la zdup, însă eu mă simţeam plin de trufie şi de încredere în mine.

Domnul Laferrer m-a prevenit că trebuie să mă port cum se cuvine şi că pot chiar să ajung omul lui de încredere şi pază. Purtarea mea a fost cea aşteptată. La Morón ca şi pe urmă, aici, am meritat încrederea şefilor mei. Încetîncet, poliţia şi partidul mi-au făcut faimă de bătăios nebiruit ; am fost un element electoral de preţ, la adunări din capitală şi provincie. Alegerile erau crunte pe atunci ; n-o să obosesc atenţia domniei voastre cu atîtea şi atîtea fapte sîngeroase. Niciodată n-am putut să-i văd în ochi pe radicali, care trăiesc şi-acuma atîrnaţi de barba lui Alem [1].

[1] *Leandro Alem* (1845—1896) — avocat şi om politic argentinian, şef al partidului radical, adversar neîmpăcat al lui Miguel Juárez Celman (1847—1909), care, în epoca rivalităţii lor, era preşedinte al Republicii. *(N. tr.)*

Nu era ins să nu-mi ştie de frică. Mi-am găsit o femeie, La Lujanera [1], şi un roib grozav care bătea în auriu. Ani de zile am jucat rolul lui Moreira, pe care poate că, la vremea lui, l-o fi jucat vreun alt *gaucho* de circ. M-am apucat de cărţi şi de absint.

Noi, bătrînii, trăncănim şi iar trăncănim, dar uite că mă apropii în sfîrşit de ce voiam să povestesc. Nu mai ştiu dacă v-am pomenit deja de Luis Irala. Un prieten cum nu mai sînt mulţi. Era un om destul de vîrstnic, căruia nu-i fusese niciodată silă de muncă, şi care prinsese drag de mine. În veci de veci nu se băgase în treburi de politică. Trăia din meşteşugul lui de tîmplar. Nu se lega de nimeni şi nici n-ar fi îngăduit ca cineva să se lege de el. Într-o dimineaţă a venit la mine şi mi-a spus :

— Ai aflat poate că m-a lăsat Casilda. Ăl de mi-a luat-o e Rufino Aguilera.

Cu individul ăsta avusesem a face la Morón. I-am spus :

— Da, îl cunosc. Este cel mai puţin spurcat din fraţii Aguilera.

— Spurcat sau nu, acuma trebuie să mi-o plătească.

Am rămas pe gînduri şi i-am spus :

— Nimeni nu poate să-i ia nimica nimănui. Dacă a vrut Casilda să te lase, înseamnă că-l iubeşte pe Rufino şi că de dumneata nici nu-i mai pasă.

— Şi lumea ce-o să spună ? Că sînt laş ?

— Sfatul meu e să nu te vîri în belea doar pentru gura lumii şi pentru o femeie care nu te mai iubeşte.

— De ea nici nu-mi mai pasă. Un bărbat care se gîndeşte la o muiere mai mult de cinci minute în şir nu e bărbat, e papă-lapte. Casilda n-are inimă. După ultima noapte pe care am petrecut-o împreună mi-a spus că încep să îmbătrînesc.

— Ţi-a spus adevărul.

— Şi tocmai adevărul doare mai rău. De cine-mi pasă mie acum este Rufino.

— Fii cu băgare de seamă. Eu l-am văzut pe Rufino la treabă, cînd au fost nişte adunări la Merlo. E un trăznet.

---

[1] *Lujanera* — originară din Luján, oraş argentinian din provincia Buenos Aires. *(N. tr.)*

— Crezi poate că mi-e frică de el ?

— Că nu ți-e frică, știu, dar gîndește-te bine. Una din două : ori îl omori și te duci la răcoare, ori te omoară el și te duci drept la Chacarita [1].

— Așa o fi. Ce-ai face în locul meu ?

— Nu știu, dar viața mea nu e tocmai o pildă, căci eu, cum știi, ca s-o întind din pușcărie, m-am făcut bătăuș cu plată.

— Eu nu mă las plătit de nimeni, eu îmi plătesc o datorie.

— Și atunci, o să-ți joci liniștea pentru un necunoscut și pentru o femeie pe care nici n-o mai iubești ?

N-a vrut să mă asculte, și s-a dus. A doua zi ne-a venit vestea că-l provocase pe Rufino într-o prăvălie din Morón și că Rufino îl omorîse.

El și-a căutat moartea și a murit în luptă dreaptă, ca între bărbați adevărați. Eu îi dădusem sfatul meu de prieten, dar cu toate astea mă simțeam vinovat.

Cîteva zile după priveghi, m-am dus la niște lupte de cocoși. Niciodată nu mă prea încălziseră luptele de cocoși, dar în duminica aceea îmi făcură de-a dreptul silă. Ce-o fi cu bietele animalele astea, mă gîndeam, de se fărîmă între ele numai așa, ca să se afle-n treabă ?

În noaptea din povestea mea, în noaptea care-ncheie povestea mea, mă-nțelesesem cu băieții să mergem la un bal, acolo, la Mulatra. Atîția ani s-au dus și îmi amintesc și acuma de rochia înflorată a muierii mele. Petrecerea se dădea în *patio*. Nu lipsea cîte un bețivan care din cînd în cînd să facă larmă, dar eu îmi luasem misiunea să veghez ca lucrurile să meargă strună. Nu era încă miezul nopții, cînd au sosit necunoscuții. Unul, care-și zicea El Corralero și a fost ucis mișelnic în chiar noaptea aceea, ne-a plătit la toți cîte un rînd. Întîmplarea făcea că amîndoi semănam. Ceva, însă, pusese el la cale ; se apropie de mine și începu să mă măsoare. Zise că e de undeva din nord și-i ajunsese, acolo, știre despre mine. Eu îl lăsam să trîngănească-n voie, dar devenisem bănuielnic. Trăgea rachiu după rachiu, ca să mai prindă inimă pe semne, și, în sfîrșit, mă îmboldi să ne încercăm puterile în luptă. Atunci s-a

[1] *Chacarita* — cimitirul de vest, în Buenos Aires. *(N. tr.)*

întîmplat ce nimeni nu vrea să priceapă. În nesăbuitul acela arțăgos m-am văzut pe mine însumi ca într-o oglindă și mi s-a făcut rușine. Nu mi-a fost frică, poate dacă-mi era, primeam să lupt cu el. Am stat, de parcă nici nu-l auzisem. Celălalt, cu fața vîrîtă într-a mea, strigă așa ca toată lumea să-l audă :

— Știi ce ? Nu ești decît un laș.

— Așa o fi, i-am spus. Nu mi-e frică să trec drept laș. Poți să adaugi, dacă-ți cade bine, că m-ai făcut fecior de tîrfă și că eu te-am lăsat să mă și scuipi. Acum ești mulțumit ?

Lujanera mi-a tras cuțitul pe care obișnuiam să-l port în răscroiala hainei și mi l-a pus în mînă, ca pe-o cîrpă. Iar ca să mă stîrnească, mi-a spus :

— Rosendo, cred că ai nevoie de el.

L-am azvîrlit și am ieșit fără grabă. Oamenii s-au tras în lături, uluiți. Ce-mi păsa mie de ce gîndeau ei.

Și ca s-o rup cu viața asta, am fugit în Republica Orientală, unde m-am făcut căruțaș. De la întoarcere, m-am stabilit aici. San Telmo a fost întotdeauna un cartier tihnit.»

ÎNTÎLNIREA

Susanci Bombal

Cel ce parcurge ziarele în fiecare dimineață o face doar pentru uitare sau pentru întîmplătorul dialog din seara respectivă, așa că n-ar fi de mirare ca nimeni azi să nu-și aducă aminte, sau să-și aducă aminte ca prin vis, de cazul, pe atunci faimos și cu răsunet, al lui Maneco Uriarte și al lui Duncan. Faptul s-a petrecut, de altminteri, pe la 1910, an al cometei și al Centenarului, și cîte lucruri n-am avut în stăpînire și n-am pierdut, de atunci și pînă acum ! Protagoniștii nu mai sînt în viață ; cei ce-au stat martori episodului au jurat o solemnă tăcere. Și eu am ridicat mîna să jur și am simțit importanța acelui rit, cu toată

gravitatea romantică a celor nouă sau zece ani ai mei. Nu știu dacă ceilalți au observat că și eu îmi dădusem cuvîntul ; nu știu dacă și l-au păstrat pe al lor. Oricum ar sta lucrurile, iată istoria, cu inevitabilele variații pe care timpul și buna sau proasta literatură le aduc.

Vărul meu Lafinur mă luă cu el în seara aceea la un grătar de miel, la ferma *Los Laureles*. N-aș putea să precizez topografia fermei ; să ne închipuim unul dintre acele sate din nord, umbroase și tihnite, care coboară agale către rîu și nu mai seamănă de fel nici cu orașul vast, nici cu șesul din jurul lui. Drumul cu trenul a durat destul de mult pentru a ajunge să-mi pară plicticos, însă timpul copiilor, precum se știe, curge cu încetineală. Începea să înnopteze cînd am trecut poarta cea mare a fermei. Se aflau acolo, strînse laolaltă, am simțit-o curînd, străvechi lucruri elementare : mirosul cărnii ce se rumenește, copacii, cîinii, crengile uscate, focul ce-i strînge în jurul lui pe oameni.

Erau cam doisprezece oaspeți ; cu toții, inși în toată firea. Cel mai vîrstnic din ei, am aflat după aceea, n împlinise încă treizeci de ani. Erau, am înțeles fără întîrziere, versați în teme de care eu mă simt și azi nevrednic : curse de cai, croiala hainei, vehicule, femei știut costisitoare. Nimeni nu-mi tulbură sfiala, și nimeni nu mă luă în seamă. Mielul, pregătit cu iscusită încetineală de unul din argați, ne reținu îndelung în ampla sufragerie. S-a discutat despre datele vinurilor. Era acolo și o ghitară ; vărul meu, cred că-mi amintesc, a fredonat *Mahalaua* și *El gaucho* de Elías Regules, iar apoi, în argou, în chinuitul argou al acelor ani, cîteva strofe despre o luptă cu cuțite într-un local de pe strada Junín. Se aduse apoi cafeaua, împreună cu țigările de foi. Nici un cuvînt despre întoarcerea acasă. Simțeam (fraza e a lui Lugones) teama de prea tîrziu. Nu voiam să mă uit la ceas. Pentru a-mi disimula singurătatea de copilandru aflat între cei mari, am dat pe gît, fără plăcere, un păhăruț sau două. Pe un ton ridicat, Uriarte îi propuse lui Duncan un pocher în doi. Cineva obiectă că acest mod de a juca e neinteresant și sugeră o masă de patru. Duncan îl sprijini, dar Uriarte, cu o obstinație pe care nici n-am înțeles-o, și nici nu m-am silit s-o înțeleg, insistă asupra variantei sale. În afară de *truco*,

al cărui obiectiv esențial este acela de a umple timpul cu năstrușnicii și cu versuri, și de modestele labirinturi ale pasienței, jocul de cărți nu mi-a plăcut niciodată. M-am strecurat de acolo fără ca nimeni să observe. O casă imensă, necunoscută și cufundată în întuneric (numai sufrageria era luminată), înseamnă pentru un copil mai mult decît o țară neștiută pentru un explorator. Pas cu pas am cercetat odăile ; îmi amintesc o sală de biliard, o galerie cu oglinzi în formă de dreptunghiuri și de romburi, două hamacuri și o fereastră prin care se zărea un pavilion. M-am rătăcit în întuneric ; stăpînul casei, al cărui nume, după atîția ani, poate să fie Acevedo sau Acebal, a izbutit într-un tîrziu să dea de mine. Din amabilitate, sau pentru a-și satisface orgoliul său de colecționar, m-a dus la o vitrină. Cînd a aprins lumina, am văzut că era plină de arme albe. Mi-a spus că are o moșioară undeva înspre Pergamino și că, tot colindînd ținutul, a adunat aceste lucruri. Erau pumnale de tot soiul, care, pe vremea mînuirii lor, își dobîndiseră o mare faimă. A deschis vitrina și, fără a se uita la indicațiile de pe cartonașe, mi-a relatat istoria lor, în linii mari mereu aceeași, cu diferențe, doar, de loc și dată. L-am întrebat dacă, printre acele arme, nu se afla cumva pumnalul lui Moreira, pe atunci arhetipul de *gaucho,* așa cum mai apoi aveau să fie Martín Fierro și Don Segundo Sombra. Mi-a mărturisit că nu, însă mi-a spus, în schimb, că poate să-mi arate o armă întru totul asemănătoare, cu mînerul în formă de U. Îl întrerupseră niște glasuri mînioase. Închise imediat vitrina ; eu îl urmai.

Uriarte vocifera că adversarul lui trișase. Invitații ceilalți stăteau în jurul lor, toți în picioare. Duncan, îmi amintesc, era mai înalt decît toți, robust, puțin adus de umeri, inexpresiv, de un blond aproape alb ; Manoco Uriarte era agil, oacheș, puțin mongolic poate, cu o mustață obraznică și rară. Era evident că toți se îmbătaseră ; nu știu dacă se aflau într-adevăr, pe dușumea, două-trei sticle azvîrlite, sau dacă abuzul de cinematograf îmi sugerează această falsă amintire. Injuriile lui Uriarte nu se mai potoleau, acute și acum obscene. Duncan părea să nu-l audă ; într-un tîrziu, obosit parcă, se ridică și-i trase un

pumn. Uriarte, de pe jos, urlă că n-o să tolereze asemenea ofensă şi îl provocă la luptă.

Duncan refuză net, şi adăugă în chip de explicaţie :

— Adevărul este că mi-e frică.

Urmă un hohot general de rîs.

Uriarte, acum în picioare, îi replică :

— O să mă bat cu dumneata, şi chiar acum, pe loc.

Cineva, Dumnezeu să-l ierte, făcu observaţia că arme nu lipsesc.

Nu ştiu cine a fost cel care a deschis vitrina. Maneco Uriarte căută arma cea mai arătoasă şi mai lungă, cea cu mînerul în formă de U ; Duncan, aproape cu dispreţ, alese un cuţit cu mîner de lemn, care avea gravat pe lamă conturul unui copăcel. Un altul dintre cei de faţă sublinie că-i pe deplin în stilul lui Maneco să aleagă o armă de asemenea lungime. Nimeni nu se miră că-i tremura în clipa aceea mîna ; toţi se mirară, în schimb, că şi lui Duncan i se întîmpla acelaşi lucru.

Tradiţia cere ca adversarii ce urmează să se înfrunte să nu ofenseze casa în care se află şi să iasă sub cerul liber. Jumătate în glumă, jumătate în serios, am ieşit în umeda noapte. Eu nu mă îmbătasem cu alcool, dar eram beat, în schimb, de aventură ; doream ca unul dintre ei să ucidă, pentru a putea povesti apoi fapta şi pentru a o ţine minte. Poate că, în clipa aceea, nici ceilalţi nu erau mai maturi decît mine. Simţii şi eu că un vîrtej, pe care nimeni nu era în stare să-l oprească, ne tîra şi ne îndrepta către pierzare. Nici unul dintre cei de faţă nu dădusem crezare acuzaţiei lui Maneco ; toţi o interpretau ca fruct al unei vechi rivalităţi, exacerbate de vin.

Am pornit printre copaci, şi am lăsat în urmă pavilionul. Uriarte şi Duncan mergeau în frunte ; m-a uimit faptul că se supravegheau unul pe altul, ca şi cum s-ar fi temut de o perfidie. Străbăturăm o porţiune de peluză. Duncan spuse cu suavă autoritate :

— Locul acesta-i potrivit.

Rămaseră amîndoi în mijloc, nehotărîţi. O voce le strigă :

— Aruncaţi sculele astea care vă încurcă şi luaţi-vă la trîntă cum se cade.

Însă cei doi erau deja în plină luptă. Se înfruntară întîi fără îndemînare, cu teama, parcă, de a nu se răni ; la început priveau numai tăişul, dar apoi, ochii celuilalt. Uriarte îşi uitase mînia ; Duncan, indiferenţa ori dispreţul. Primejdia îi transfigurase ; cei ce luptau acum nu mai erau doi băieţandri, ci doi bărbaţi în toată firea. Eu prevăzusem lupta ca pe un haos de tăişuri, dar am putut s-o urmăresc în întregime, sau aproape în întregime, aşa cum aş fi urmărit un joc de şah. Anii vor fi exaltat sau vor fi întunecat, desigur, tot ce-am văzut atunci. Nu ştiu cît a durat ; există acte ce nu se supun măsurii comune a timpului.

În lipsa unor *poncho*-uri care să-i ocrotească, parau loviturile cu antebraţul. Mînecile, în scurtă vreme zdrenţuite, se întunecau din ce în ce mai mult de sînge. Mi-am spus că ne înşelasem presupunînd că ignorau acest tip de scrimă. Am înţeles curînd că procedau în stiluri foarte diferite. Armele nu erau la fel de lungi. Duncan, pentru a învinge acest dezavantaj, dorea să fie foarte aproape de adversar ; Uriarte se trăgea înapoi, ca să se poată arunca în lovituri prelungi şi joase. Acelaşi glas care indicase vitrina strigă :

— Se omoară. Nu-i mai lăsaţi.

Nimeni nu se încumetă să intervină. Uriarte pierduse teren ; Duncan, atunci, îl atacă. Trupurile aproape se atingeau. Oţelul lui Uriarte căuta faţa lui Duncan. Deodată ne păru mai scurt, pentru că pătrunsese în piept. Duncan rămase întins pe iarbă. În clipa aceea spuse în şoaptă :

— Ce curios. Totul e ca într-un vis.

Nu închise ochii, nu se mişcă şi eu văzusem un om care ucidea un altul.

Maneco Uriarte se plecă asupra celui ucis implorîndu-i iertarea. Hohotea fără prefăcătorie. Gestul pe care-l săvîrşise îl depăşea. Acuma ştiu că regreta nu atît făptuirea unei crime cît pe aceea a unui act nesăbuit.

N-am vrut să mă mai uit. Ceea ce dorisem eu se întîmplase şi mă lăsa zdrobit. Lafinur îmi povesti apoi că a fost nevoie să se opintească din greu pentru a putea smulge arma. Se formă un conciliabul. Hotărîră să

mintă cît mai puțin posibil și să ridice duelul cu cuțite la rangul unuia cu spade. Patru din cei de față se oferiră ca martori, printre ei și Acebal. La Buenos Aires, orice se poate aranja ; există întotdeauna cineva care să fie prietenul cuiva.

Pe masa de mahon rămaseră în neorînduială cărți de joc englezești și bancnote, pe care nimeni nu voia să le privească ori să le atingă.

În anii ce-au urmat m-am gîndit nu o dată să încredințez istoria unui prieten, însă am simțit întotdeauna că a fi depozitarul unei taine e pentru mine mai măgulitor decît a o dezvălui. Pe la 1929, un dialog întîmplător mă ispiti deodată să curm tăcerea îndelungă. Don José Olave, comisar în retragere, îmi povesti istorii de cuțitari din josul cartierului Retiro ; observă că inșii de teapa asta sînt în stare de orice mișelie, numai și numai spre a-și doborî potrivnicul, și că, înainte de frații Podestá [1] și de Gutiérrez [2], aproape că n-au existat dueluri indigene. I-am spus atunci că am fost eu însumi martorul unuia din ele și i-am povestit cele întîmplate cu atîția ani în urmă.

M-a ascultat cu atenție profesională și apoi mi-a spus :

— E sigur că nici Uriarte și nici celălalt nu mai duelaseră niciodată ? Se prea poate ca cine știe ce vacanță petrecută la țară să le fi fost de vreun folos.

— Nu, i-am răspuns. Toți cei care erau de față în noaptea aceea se cunoșteau, și toți erau la fel de uluiți.

Olave continuă fără grabă, de parcă ar fi gîndit cu voce tare :

— Unul dintre pumnale avea mînerul în formă de U. Dintre pumnalele de acest fel două au fost cele care au

---

[1] *José Podestá* (1858—1937) — mare actor comic argentinian care a avut un rol decisiv în întemeierea teatrului din Argentina. Prin faimosul său personaj, paiața *Pepino* — pe care îl interpreta în arena circului —, Podestá este creatorul pantomimei în țara sa. Și tot el este acela care va pune, împreună cu fratele său, bazele teatrului argentinian, mai cu seamă prin interpretarea unor cunoscute figuri de *gauchos*. *(N. tr.)*

[2] *Eduardo Gutiérrez* (1853—1890) — scriitor argentinian, autor al unui mare număr de romane despre *gauchos*. A creat tipul extrem de popular al lui Juan Moreira, ale cărui aventuri, aduse în arena circului de frații Podestá, contribuie la apariția teatrului argentinian. *(N. tr.)*

ajuns vestite : al lui Moreira şi al lui Juan Almada, pe undeva prin Tapalquén.

Ceva îmi licări atunci în amintire ; Olave continuă :

— Aţi pomenit şi de un cuţit cu mînerul de lemn, avînd ca însemn un Copăcel. Arme de tipul acesta sînt cu miile, dar a fost una...

Se opri o clipă şi continuă :

— Domnul Acevedo îşi avea conacul în apropiere de Pergamino. Tocmai prin locurile acelea umbla, pe la sfîrşitul veacului, un alt gîlcevitor cu faimă : Juan Almanza. De la întîiul omor pe care îl făptuise, pe cînd avea doar paisprezece ani, folosea totdeauna un cuţit scurt din cele pomenite, fiindcă-i adusese atunci noroc. Juan Almanza şi Juan Almada se urau între ei, din pricină că lumea îi confunda. Vreme îndelungă s-au căutat unul pe altul şi niciodată n-au izbutit să se găsească. Pe Juan Almada l-a ucis un glonte rătăcit, în timpul unor alegeri. Celălalt, pe cîte ştiu, a murit de moarte naturală în spitalul Las Flores.

Nu s-a mai spus nimic altceva în seara aceea. Am rămas amîndoi pe gînduri.

Nouă sau zece oameni, care acum nu mai sînt în viaţă, au văzut ce vedeau şi ochii mei — adînca lovitură de spadă în trup şi trupul zăcînd sub cerul gol —, însă ceea ce au văzut era, de fapt, sfîrşitul unei alte istorii, cu mult mai vechi. Maneco Uriarte nu l-a ucis pe Duncan ; armele, şi nu oamenii, s-au înfruntat în noaptea aceea. Dormiseră somn lung, într-o vitrină, una lîngă cealaltă, pînă ce mîinile le-au deşteptat. Poate că s-au neliniştit la deşteptare ; de aceea a vibrat pumnul lui Uriarte, de aceea a vibrat pumnul lui Duncan. Ştiau să lupte, amîndouă — ele, şi nu instrumentele lor, oamenii — şi au luptat în acea noapte aşa cum cere rînduiala. Se căutaseră îndelung, pe lungile drumuri ale acelor meleaguri, şi izbutiseră în sfîrşit să se întîlnească, tîrziu, pe cînd stăpînii lor erau de mult ţărînă. Căci în oţelul lor stătea la pîndă, aţipită, o încrîncenare omenească.

Lucrurile stăruie mai mult decît oamenii. Cine ştie dacă istoria se încheie aici, cine ştie dacă nu se vor întîlni cîndva, din nou.

JUAN MURAÑA

Ani de zile am repetat întruna că mi-am petrecut copilăria în Palermo. E vorba, acum o știu, de o simplă ostentație literară ; adevărul este că am copilărit de cealaltă parte a lungului grilaj cu vîrfuri ascuțite, într-o casă cu grădină și cu biblioteca tatălui și a bunicilor mei. Acel Palermo al cuțitului și al ghitarei ajungea (mi-o spuneau cu toții) pînă la colțul casei noastre ; în 1930, i-am consacrat un studiu lui Carriego, vecinul nostru, cîntăreț și exaltator al mahalalei. Hazardul mi l-a scos în față, la scurtă vreme după asta, pe Emilio Trápani. Eu mă îndreptam către Morón ; Trápani, care se afla chiar pe locul de la fereastră, m-a strigat pe nume. Nu l-am recunoscut din prima clipă ; se scurseseră, doar, atîția ani din vremea cînd eram colegi de bancă, într-o școală de pe strada Thames. Roberto Godel, cred, își amintește.

Nu ne-am purtat afecțiune niciodată. Timpul ne îndepărtase, și tot astfel indiferența reciprocă. Mă învățase, acum îmi amintesc, rudimentele argoului din vremea aceea. Am înjghebat una dintre acele conversații banale ce se înverșunează în găsirea unor fapte inutile și revelează moartea unui coleg care acum e doar un nume. Deodată Trápani îmi spuse :

— Mi-a împrumutat cineva cartea ta despre Carriego. Vorbești acolo, fără încetare, despre răufăcători ; ia spune, Borges, ce poți ști tu, de fapt, despre răufăcători ?

Mă privi cu un soi de oroare ofensată.

— M-am documentat, i-am răspuns.

Nu mă lăsă să mai continui și îmi spuse :

— Documentat, ăsta-i cuvîntul. Mie documentele nu-mi sînt de nici o trebuință ; eu lumea asta o cunosc.

După o pauză adăugă, încredințîndu-mi, parcă, o taină :

— Sînt nepotul lui Juan Muraña.

Din cuțitarii pe care i-a avut Palermo prin jurul anilor nouăzeci și ceva, cel mai vestit a fost Muraña. Trápani continuă :

— Florentina, mătușa mea, era nevasta lui. Povestea ar putea să te intereseze.

Unele accentuări de tip retoric și unele construcții ample mă făcură să presupun că nu era întîia oară cînd o relata.

«— Mamei i-a displăcut întotdeauna faptul că propria-i soră și-a unit viața cu aceea a lui Juan Muraña, care în ochii ei era o fiară, iar în ochii mătușii mele Florentina, un om de acțiune. Despre soarta unchiului meu au circulat fel și fel de povești. S-au găsit unii care au pretins că într-o noapte, după mai multe păhărele, ar fi căzut de pe capra trăsurii tocmai cînd dădea colțul spre strada Coronel, și țeasta i s-ar fi zdrobit de pietre. S-a mai spus că, urmărit fiind de oamenii legii, ar fi fugit în Uruguay. Mama, care nu l-a putut înghiți niciodată pe cumnatul ei, n-a vrut să-mi lămurească lucrurile. Eu eram foarte mic și nu mi-l amintesc deloc.

Pe vremea Centenarului, locuiam în pasajul Russell, într-o casă lungă și îngustă. Ușa din fund, care stătea totdeauna încuiată, dădea spre strada San Salvador. În odaia de la mansardă locuia mătușa mea, destul de virstnică și întrucîtva ciudată. Slabă și ciolănoasă, era, sau îmi părea, foarte înaltă, și numai rareori se hotăra să scoată cîte o vorbă. Îi era frică și de umbra ei, nu ieșea niciodată, nu ne îngăduia să-i pătrundem în odaie și o dată am prins-o, chiar, furînd și ascunzînd mîncare. În cartier se spunea că moartea, sau dispariția, lui Muraña îi tulburaseră mintea. Mi-o amintesc învești mîntată mereu în negru. Căzuse în mania de a vorbi singură.

Casa era proprietatea unui anume domn Luchessi, patron al unei frizerii de prin Barracas. Mama, care făcea cusătorie pe comandă, ajunsese la ananghie. Fără a le înțelege pe de-a-ntregul, înregistram cuvinte spuse în taină : ofițer de justiție, mutare, evacuare pentru neplată. Mama era zdrobită ; mătușa repeta cu înverșunare : Juan n-o să rabde ca veneticul să ne arunce în stradă. Și pomenea atunci împrejurarea — pe care o știam pe dinafară — cînd un neobrăzat din mahalaua Sudului își îngăduise să pună la îndoială curajul bărbatului ei. Acesta, îndată ce aflase, pornise tocmai către celălalt capăt al orașului, îl căutase, cu o lovitură de pumnal îi și făcuse felul, și-l azvîrlise apoi în rîu. Nu știu dacă povestea era

adevărată ; ccea ce are însemnătate acum e faptul de a fi fost narată şi crezută.

Eu mă şi închipuiam dormind pe vreunul dintre maidanele de pe strada Serrano, sau cerînd de pomană cu un coşuleţ de zarzăre în mînă. Mă ispitea a doua variantă, care m-ar fi scăpat de şcoală.

Nu ştiu cît a durat această frămîntare. Cîndva, răposatul tău tată ne-a spus că timpul nu se poate măsura în zile, aşa cum se măsoară banii în *centavos* şi în *pesos*, din pricină că banii sînt egali, dar fiecare zi e diferită şi, poate, fiecare ceas. N-am înţeles prea bine ce spunea, dar fraza mi-a rămas întipărită în minte.

Într-una din acele nopţi am avut un vis care s-a preschimbat, la urmă, în coşmar. L-am visat pe unchiul meu Juan. Eu n-ajunsesem să-l cunosc, dar mi-l închipuiam cu chip de indian, vînjos, cu mustaţă rară şi chică. Mergeam spre mahalaua Sud, printre mari bolovani şi bălării, dar aceşti bolovani şi aceste bălării erau totdeodată şi strada Thames. În vis soarele era sus pe cer. Unchiul Juan era îmbrăcat în negru. Se opri lîngă un soi de schelă, într-un defileu. Îşi ţinea una dintre mîini sub haină, în dreptul inimii, nu ca şi cum ar fi voit să scoată o armă, ci mai degrabă s-o ascundă. Cu un glas foarte trist, rosti : M-am schimbat mult. Scoase mîna încet şi ochii mei văzură o gheară de vultur. M-am deşteptat strigînd în întuneric.

A doua zi mama îmi spuse să merg cu ea la prăvălia lui Luchessi. Ştiu că voia să-i ceară o amînare ; mă lua cu ea, fără îndoială, pentru ca proprietarul să-i vadă strîmtorarea. Nu-i spuse nici o vorbă soră-si, care nu i-ar fi îngăduit să se umilească într-o asemenea măsură. Eu nu fusesem niciodată în Barracas ; mi s-a părut că e mai multă lume, mai multă circulaţie şi sînt, în schimb, mai puţine maidane. Îndată ce dădurăm colţul, zărirăm poliţişti şi gloată în faţa casei cu numărul pe care-l căutam. Un vecin trecea de la un grup la altul povestind că pe la trei dimineaţa îl deşteptaseră nişte bătăi în uşă ; auzise apoi uşa deschizîndu-se şi pe cineva intrînd. Iar uşa n-o mai închisese nimeni ; în zori, Luchessi fu găsit în vestibul, pe jos şi îmbrăcat numai pe jumătate. Era străpuns cu lovituri de pumnal. Omul locuia singur ; justiţia n-a găsit niciodată vinovatul. Nu se furase absolut nimic. Cineva

își aminti că, în vremea din urmă, răposatul își pierduse vederea aproape pe de-a-ntregul. Altcineva rosti cu o voce autoritară : „Îi sunase ceasul." Afirmația, ca și tonul, m-au impresionat ; de-a lungul anilor am putut să observ că, de fiecare dată cînd moare cineva, nu lipsește un sentențios care să facă aceeași descoperire.

Cei ce priveghеau mortul ne îmbiară cu cafea și eu băui o ceașcă. În sicriu, în locul mortului, se afla un chip de ceară. I-am spus lucrul acesta mamei ; unul din cei de la pompe funebre începu să rîdă și-mi lămuri că acel chip înveșmîntat în negru este domnul Luchessi. Am rămas parcă fascinat, privindu-l. Mama a trebuit să mă tragă de mînă.

Luni de zile nu s-a vorbit despre altceva. Crimele erau rare pe atunci ; adu-ți aminte cît s-a mai trăncănit pe seama acelora făcute de Pletosul, de Clopot sau, pe urmă, de Lemnaru'. Singura făptură din Buenos Aires căreia nu i s-a clintit un fir de păr a fost mătușa Florentina. Repeta întruna, cu insistența bătrîneții :

— V-am spus eu că Juan n-o să rabde ca venеticul să ne lase fără acoperiș deasupra capului.

Într-o zi ploua cu găleata. Cum nu puteam să mă duc la școală, m-am apucat să scotocesc prin casă. Am urcat la mansardă. Mătușa se afla acolo, cu o mînă așezată peste cealaltă ; am intuit că nici măcar nu se gîndea. Odaia mirosea a umed. Într-un ungher se afla patul de fier, cu mătăniile atîrnate de una dintre bare ; în alt ungher, un cufăr de lemn pentru păstrat haine. Pe unul din pereții dați cu var, într-o imagine, era La Virgen del Carmen. Pe măsuța de noapte se afla sfeșnicul.

Fără să ridice privirea, mătușa îmi spuse :

— Știu ce te aduce aici. Maică-ta te-a trimis. Tot nu vrea să priceapă că Juan a fost cel care ne-a salvat.

— Juan ? am bîiguit eu. Juan a murit de mai bine de zece ani.

— Juan e aici, mi-a spus. Vrei să-l vezi ?

Deschise sertarul mesei și scoase un pumnal.

Continuă să mi se adreseze cu blîndețe :

— Uite-l aici. Știam eu că n-are să mă părăsească niciodată. Cît e pămîntul ăsta n-a fost alt om ca el. Nu l-a lăsat pe venetic nici să crîcnească.

Abia atunci am înțeles. Această sărmană femeie cu mintea rătăcită îl ucisese pe Luchessi. Mînată de ură, de sminteală, și poate, cine știe, de iubire, se strecurase pe ușa ce dădea spre sud, traversase în toiul nopții străzi după străzi, găsise în cele din urmă casa și, cu aceste mîini mari, ciolănoase, înfipsese pumnalul. Pumnalul era Muraña, era dispărutul pe care ea continua să-l adore.

Nu voi ști niciodată dacă i-a încredințat istoria mamei. A murit cu puțin înaintea evacuării.»

Pînă aici, povestirea lui Trápani, cu care nu m-am mai întîlnit niciodată. În istoria femeii care a rămas singură și care-l confundă pe omul ei, pe tigrul ei, cu obiectul acesta plin de cruzime pe care el i l-a lăsat, cu arma faptelor lui, cred că întrevăd un simbol, sau mai multe. Juan Muraña a fost un om care a pășit pe străzile copilăriei mele, care a știut tot ce le este dat oamenilor să știe, care a cunoscut gustul morții și care a devenit apoi un cuțit iar acum amintirea unui cuțit iar mîine fi-va uitarea, comuna uitare.

BĂTRÎNA DOAMNĂ

La 14 ianuarie 1941, Maria Justina Rubio de Jáuregui urma să împlinească o sută de ani. Era unica fiică a unui combatant pentru Independență [1], aflată încă în viață.

Colonelul Mariano Rubio, tatăl ei, fusese ceea ce, fără ireverență, s-ar putea califica drept un erou de dimensiuni modeste. Născut în ținutul Merced [2], fiu de mari moșieri din partea locului, fu promovat sublocotenent în armata Anzilor, participă la biruința de la Chacabuco [3], la înfrîn-

[1] Este vorba despre *Războiul pentru Independență* (1808—1824), denumire dată marilor bătălii pentru Eliberare susținute de coloniile spaniole din America. *(N. tr.)*

[2] *Merced* — provincie din Argentina. *(N. tr.)*

[3] În 1817, generalul argentinian José de San Martín, eliberatorul statelor Chile și Perú, începe marea sa campanie libertară prin temerara traversare a Anzilor; prima victorie e cucerită chiar în același an, la *Chacabuco*. *(N. tr.)*

gerea de la Cancha Rayada [1], luptă după aceea la Maipu [2] și, doi ani mai tîrziu, la Arequipa [3]. Se povestește că, în ajunul acestei acțiuni, el și José Olavarría și-ar fi schimbat spadele între ei. La începutul lui aprilie '23 avea să se desfășoare faimoasa bătălie de la Dealul Înalt, care, din pricină că luptele s-au dat în vale, nu sus, pe înălțimi, este numit, adesea, Dealul Scăldat în Sînge. Necontenit pizmuitori pe gloria noastră, venezuelanii îi atribuie biruința generalului lor, Simón Bolívar, însă observatorul nepărtinitor, istoricul argentinian, nu se lasă amăgit și știe foarte bine că laurii ei îi revin, de fapt, colonelului Mariano Rubio. Acesta, în fruntea unui regiment de husari columbieni, a hotărît incerta înfruntare de săbii și de lănci, pregătind astfel nu mai puțin faimoasele etape de la Junin [4] și Ayacucho [5], în care a continuat să lupte. A fost rănit în cea de a doua dintre ele. În '27 i-a fost sortit să lupte vitejește la Ituzaingó [6], sub ordinele directe ale lui Alvear. În ciuda rudeniei sale cu tiranul Rosas, a militat alături de Lavalle și i-a împrăștiat pe partizanii care — așa cum avea să povestească el de atîtea ori — au fost trecuți prin sabie, pînă la unul. Odată înfrînți unitariștii [7], a emigrat în Uruguay, unde s-a și căsătorit. În timpul Marelui

---

[1] Înfrîngerea lui San Martín la *Cancha Rayada :* 1818. *(N. tr.)*

[2] Marea victorie de la *Maipú,* care confirmă independența chiliană : 8 aprilie 1818. *(N. tr.)*

[3] *Arequipa* — localitate din Perú. *(N. tr.)*

[4] *Junín* — localitate din Perú, unde generalul venezuelan Simón Bolívar obține în 1824, la scurtă vreme după retragerea lui San Martín (1822), marea victorie care — alături de aceea de la *Ayacucho* — va fi hotărîtoare pentru eliberarea Americii de sub dominația spaniolă. *(N. tr.)*

[5] Aproape în același timp cu victoria de la *Junín,* tot în Perú, la *Ayacucho,* Sucre — locotenentul lui Bolívar — obține o altă mare biruință, și ea tot decisivă. *(N. tr.)*

[6] *Ituzaingó* —localitate din Argentina (provincia Corrientes), unde, în 1827, argentinienii și uruguayenii conduși de Alvear obțin, împotriva brazilienilor, o victorie la fel de importantă pentru Argentina și Uruguay, pe cît au fost cele de la Junín și Ayacucho pentru țările andine. *(N. tr.)*

[7] *Unitariști* — nume primit, în Argentina, de adepții Constituției centralizatoare din 1819, în opoziție cu federaliștii. *(N. tr.)*

Război [1], a pierit la Montevideo, cetate asediată de *albii* lui Oribe. Urma să împlinească patruzeci şi patru de ani, care însemnau, aproape, bătrîneţea. A fost prieten cu Florencio Varela. E foarte verosimil ca profesorii de la Colegiul Militar să nu fi vrut să-l promoveze ; nu studiase decît bătălii, dar nici o singură materie de examen. Lăsă în urmă-i două fiice, dintre care Maria Justina, mezina, este eroina relatării noastre.

Către sfîrşitul lui '53, văduva colonelului şi cele două fiice ale sale se stabiliră la Buenos Aires. Nu-şi mai recăpătară ferma, odinioară confiscată de tiran, însă amintirea acelor pămînturi definitiv pierdute, pe care nici nu le văzuseră vreodată, avea să stăruie în familie ani de-a rîndul. La vîrsta de şaptesprezece ani, Maria Justina luă în căsătorie pe doctorul Bernardo Jáuregui, care, deşi civil, luptă la Pavón şi Cepeda şi pieri, în exerciţiul funcţiunii sale, în timpul Frigurilor Galbene. Lăsă, la rîndul lui, un fiu şi două fiice ; primul născut, Mariano, ajuns inspector de venituri, obişnuia să frecventeze Biblioteca Naţională şi Arhiva, mînat de gîndul de a scrie o exhaustivă biografie a eroului, pe care n-a ajuns s-o termine niciciînd şi n-a început-o, poate, niciodată. Cea mai mare din fete, Maria Elvira, se căsători cu un văr de-al ei, un Saavedra, funcţionar în Ministerul de Finanţe ; Julia, cu un anume domn Molinari, care, în ciuda rezonanţei italiene, era profesor de latină şi un ins din cei mai cultivaţi. Omit nepoţii, ca şi strănepoţii ; este de ajuns ca cititorul meu să-şi reprezinte o familie decentă şi sărăcită, prezidată de o umbră epică şi de fiica născută în exil.

Trăiau modest în cartierul Palermo, nu departe de biserica Guadalupe, unde Mariano încă îşi amintea a fi văzut, pe vremuri, dintr-un tramvai de pe Gran Nacional,

---

[1] *„La Guerra Grande"* (1843—1851) — război civil desfăşurat pe teritoriul Uruguayului între forţele liberale *(roşii)* conduse de generalul Fructuoso Rivera şi forţele conservatoare *(albe)*, conduse de generalul Manuel Oribe, succesorul lui Rivera la postul de preşedinte al Republicii. Trupele *roşii* sînt susţinute de liberalii argentinieni ridicaţi împotriva tiraniei dictatoriale a lui Juan Manuel de Rosas, iar cele *albe* sînt sprijinite de Rosas însuşi. Oraşul Montevideo, supranumit în acele momente „Noua Troie", rezistă eroic, vreme de aproape nouă ani, asediului organizat de albi, care sînt în cele din urmă biruiţi, la 8 octombrie 1851. *(N. tr.)*

laguna pe malul căreia se afla, ici-colo, cîte o colibă încropită din cărămizi netencuite, şi nu din plăci de zinc ; mizeria de ieri era mai puţin mizeră decît aceea pe care ne-o rezervă azi industria. Iar bogăţiile erau şi ele mai reduse.

Locuinţa familiei Rubio ocupa etajul de sus al unei mercerii de cartier. Scara laterală era îngustă ; balustrada, care se afla pe dreapta, se prelungea pe una din laturile întunecosului vestibul, înzestrat cu un cuier şi cu cîteva scaune. Vestibulul ducea într-un salonaş cu mobilele tapiţate, iar salonaşul într-o sufragerie cu mobilierul din mahon şi cu o vitrină. Obloanele de fier, totdeauna închise de teama arşiţei, lăsau să pătrundă o lumină îndoielnică. Îmi amintesc şi de un miros stătut. În fund se aflau dormitoarele, baia, un mic *patio* cu un bazinaş de piatră pentru spălatul rufelor, precum şi odaia slujnicei. În toată casa nu existau alte cărţi decît un tom al lui Andrade, o monografie a eroului, cu adăugiri manuscrise, şi Dicţionarul Hispano-American al lui Montaner şi Simón, achiziţionat din pricină că se plătea în rate şi că era însoţit de o mică etajeră. Trăiau dintr-o pensie, care venea mai totdeauna cu întîrziere, şi din închirierea unui teren — unică rămăşiţă a fermei, odinioară vastă — în Lomas de Zamora.

La data relatării mele, bătrîna doamnă locuia cu Julia, rămasă văduvă, şi cu un fiu al acesteia. Continua să-i urască pe Artigas, pe Rosas şi pe Urquiza ; primul război european — prilej de a-i detesta pe nemţi, despre care nu ştia mai nimic — fusese pentru ea mult mai puţin real decît revoluţia din anii '90 şi decît şarja de la Cerro Alto. De prin 1932, prinsese să se stingă încet-încet ; metaforele comune sînt cele mai potrivite, fiind singurele adevărate. Profesa, de bună seamă, credinţa catolică, ceea ce nu înseamnă că ar fi crezut într-un Dumnezeu care e Unu şi e Trei, şi nici măcar în nemurirea sufletelor. Bolborosea rugăciuni pe care nu le înţelegea, iar degetele mîngîiau mătănii. În locul Crăciunului şi al Bobotezei, acceptase Revelionul, aşa cum acceptase ceaiul în locul bătrînului *mate*. Cuvintele *protestant*, *evreu*, *mason*, *eretic* şi *ateu* erau, pentru ea, sinonime şi nu voiau să exprime nimic. Atîta vreme cît i-a stat în puteri să vorbească, n-a pomenit

vreodată despre spanioli, ci numai despre *goți* [1], așa cum o făcuseră părinții ei. În 1910, nu voia să creadă că Infanta, care la urma urmelor era prințesă, ar fi vorbit, împotriva oricăror așteptări, ca o galiciană oarecare, și nu ca o distinsă doamnă argentiniană. Abia tîrziu, la priveghiul ginerelui ei, o rubedenie bogată, care nu le păsise niciodată pragul casei, însă al cărei nume îl căutau cu aviditate în cronica mondenă din ziare, fu cea care-i aduse tulburătoarea știre. Nomenclatura doamnei Jáuregui continua să fie aceea de odinioară ; vorbea despre ulița Meșteșugarilor, despre strada Templului, despre strada Bunei Rînduieli, despre strada Pietății, despre cele două Străzi Mari, despre piața Parcului și a Coloanelor. Familia utiliza cu afectare aceleași arhaisme, care, însă, la ea erau spontane. Spuneau cu toții Orientali și nu Uruguayeni. Din casă nu ieșea de fel ; nici nu bănuia, poate, că Buenos Aires crescuse și se transformase. Primele amintiri sînt cele mai intense ; orașul pe care bătrîna doamnă și-l închipuia de partea cealaltă a ușii dinspre stradă trebuie să fi fost, desigur, cu mult mai vechi decît acela din vremea cînd fuseseră siliți să se mute din centru. Boii de la căruțe se vor fi odihnit încă în piața Once, iar veștedele violete vor mai fi înmiresmat conacele dinspre Barracas. *Nu mai visez decît morți*, fusese unul din ultimele lucruri pe care-l auziseră rostit de ea. Sărmană cu duhul nu fusese niciodată, dar nici nu căutase, pe cîte știu, desfătări intelectuale ; îi rămăseseră, pe semne, cele pe care le aduce amintirea, iar după ea, uitarea. A fost întotdeauna generoasă. Îmi amintesc limpezii ochi de culoare deschisă, ca și surîsul. Cine știe ce tumult de pasiuni, acum pierdute și prefăcute în scrum, a clocotit cîndva în sufletul acestei femei bătrîne, care fusese chiar frumoasă ? Foarte sensibilă la plante, a căror viață umilă și tăcută se asemăna cu propria-i viață, avea în odaia ei niște begonii și îi plăcea să atingă frunzele pe care ochii nu le mai vedeau. Pînă în 1929, cînd se cufundase într-un fel de somnolență, obișnuia să povestească întîmplări istorice, dar totdeauna cu aceleași cuvinte și într-o aceeași ordine, de parcă ar fi fost Tatăl Nostru, astfel încît eu bănuiam că încetaseră, de fapt, să mai răspundă unor

[1] Denumire peiorativă dată spaniolilor în timpul Războiului pentru Independență. *(N. tr.)*

imagini. Orice mîncare ar fi primit, îi era tot una. Pe scurt, se simţea fericită.

Să dormi, precum se ştie, este cel mai secret dintre actele noastre. Îi dedicăm o a treia parte a vieţii şi nici măcar nu-l înţelegem. Pentru unii, nu este altceva decît o eclipsă a treziei ; pentru alţii, o stare mai complexă, care cuprinde laolaltă noţiunile de *ieri, azi, mîine ;* iar pentru alţii, o neîntreruptă serie de vise. A spune că doamna Jáuregui şi-a petrecut zece ani într-un haos tihnit e, poate, o eroare ; căci e foarte posibil ca fiecare clipă din aceşti zece ani să fi fost un adevărat prezent, fără *înainte* şi fără *apoi.* Să nu ne minunăm prea mult de acest prezent pe care noi îl socotim în zile şi în nopţi şi în sutele de file ale atîtor calendare şi în spaime şi în întîmplări ; e cel pe care îl străbatem în fiecare dimineaţă înainte de a ne deştepta cu totul şi în fiecare noapte înainte de a ne lăsa cuprinşi de somn. În fiecare zi sîntem, de cîte două ori, bătrîna doamnă.

Membrii familiei Jáuregui trăiau, după cum am văzut, într-o situaţie deajuns de falsă. Credeau că aparţin aristocraţiei, dar aristocraţia-i ignora ; erau coborîtori dintr-un erou, dar manualele de istorie omiteau să-l menţioneze. E drept că exista o stradă care îi purta numele, însă această stradă, pe care foarte puţini o cunosc, era pierdută undeva departe, îndărătul cimitirului de Vest.

Data se apropia. În ziua de zece, un militar în uniformă se prezentă cu o scrisoare semnată de ministrul însuşi, care îşi anunţa vizita pentru ziua de paisprezece ; familia Jáuregui arătă scrisoarea întregului cartier, subliniind îndeosebi antetul şi semnătura autografă. Apoi sosiră ziariştii, care urmau să redacteze o notă. Le furnizară date peste date ; era neîndoielnic faptul că auziseră de multe ori cine a fost colonelul Rubio. Telefonară înşi necunoscuţi, rugînd să fie invitaţi.

Munciră aprig pentru marea zi. Ceruiră duşumelele, spălară geamurile, curăţară păianjenii, lustruiră mahonul, frecară argintăria din vitrină, modificară dispoziţia mobilelor şi deschiseră pianul din salon ca să se vadă pluşul ce acoperea clapele. Toţi se foiau încolo şi încoace. Unica fiinţă pe deplin străină de toată această vînzoleală era bătrîna doamnă Jáuregui, care părea să nu înţeleagă abso-

lut nimic. Surîdea întruna ; Julia o dichisi, cu slujnica împreună, de parcă ar fi fost deja moartă. Întîiul lucru pe care vizitatorii aveau să-l vadă, de la intrare chiar, era portretul în ulei reprezentîndu-l pe erou și, puțintel mai jos și mai la dreapta, spada multelor sale bătălii. Chiar în momentele de strîmtoare, familia nu acceptase niciodată s-o vîndă și intenționa acum să o doneze Muzeului de Istorie. O vecină din cale-afară de îndatoritoare le împrumută pentru marea împrejurare un ghiveci cu o mușcată.

Ceremonia trebuia să înceapă la ceasurile șapte. Fixară pentru invitați ora șase și jumătate, știut fiind că nimeni n-are chef să ajungă atunci cînd pregătirile nu-s încă isprăvite. La șapte și zece nu era nici țipenie de om ; comentară, nu fără o doză de venin, avantajele și dezavantajele nepunctualității. Elvira, care se fălea că ajunge totdeauna la punct, decretă că este o desconsiderare de neiertat să faci oamenii să te-aștepte ; Julia, repetînd cuvinte ale soțului ei, opină că a ajunge tîrziu este de fapt o politețe și, dacă toți o practică deopotrivă, e mai comod și nimeni nu mai are pe cine deranja. La șapte și un sfert, lumea nu mai încăpea în casă. Cartierul întreg putu să vadă și să invidieze mașina și *chauffeur*-ul doamnei de Figueroa, care nu le invita aproape niciodată, dar pe care o primiră cu efuziune, pentru ca nimănui să nu-i treacă prin minte că nu se văd decît la zile mari. Președintele își trimise aghiotantul, un domn extrem de amabil, care spuse că pentru el este o adevărată cinste să strîngă mîna fiicei eroului de la Cerro Alto. Ministrul, care trebui să se retragă mai devreme, citi un discurs foarte pretențios, în care se vorbea, de bună seamă, mult mai mult despre San Martín decît despre colonelul Rubio. Bătrîna ședea în fotoliul ei, sprijinită de niște perne și, din cînd în cînd, înclina capul ori scăpa evantaiul pe jos. Un grup de doamne pline de distincție, *Doamnele Patriei*, îi intonară Imnul, pe care ea păru să nu-l audă. Fotografii orînduiră asistența în grupuri artistice și își revărsară *flash*-urile. Păhărușele de *oporto* și *jerez* nu erau îndestulătoare. Destupară mai multe sticle de *champagne*. Doamna Jáuregui nu rosti nici un singur cuvînt ; poate că nu-și

mai aducea aminte cine este. Din seara aceea nu mai putu să se dea jos din pat.

Cînd musafirii se retraseră, familia improviză o sumară cină rece. Mirosul de tutun și de cafea îl risipise pe cel al delicatei smirne.

Ziarele de dimineață și de seară mințiră cu loialitate ; exaltară aproape miraculoasa memorie a fiicei eroului, care „este arhivă elocventă a o sută de ani de istorie argentiniană". Julia încercă să-i arate aceste cronici. În semiobscuritate, bătrîna doamnă continua să stea imobilă, cu ochii închiși. Febră n-avea ; medicul o examină și declară că totul merge bine. Peste puține zile, muri. Invazia mulțimii, tumultul insolit, *flash*-urile, discursul, uniformele, repetatele strîngeri de mînă și zgomotosul *champagne* îi grăbiseră sfîrșitul. Crezuse, poate, că era însăși Mazorca [1] aceea care năvălise.

Mă gîndesc la morții de la Cerro Alto, mă gîndesc la toți acei oameni uitați, fii ai Americii și ai Spaniei deopotrivă, care au pierit sub copitele cailor, și mă gîndesc apoi că victima din urmă a acelei puzderii de lănci din Perú avea să fie, peste aproape un veac, o doamnă în vîrstă.

DUELUL

Lui Juan Osvaldo Viviano

Poate că Henry James — a cărui operă mi-a fost dezvăluită de una dintre cele două protagoniste ale mele, doamna de Figueroa — n-ar fi disprețuit istoria aceasta. I-ar fi consacrat peste o sută de pagini de ironie și tandrețe, împodobite cu dialoguri complexe și riguros ambigue. Nu este improbabilă adăugirea vreunei trăsături melodramatice. Esențialul n-ar fi suferit prin decorul schimbat : Londra sau Boston. Faptele, însă, s-au petre-

[1] *Mazorca* (de la *„más horca"* — 'mai multe spînzurători') — denumire a cumplitei poliții secrete înființate la Buenos Aires în vremea tiraniei lui Rosas. *(N. tr.)*

cut la Buenos Aires şi eu le voi lăsa la locul lor. Mă voi limita la un rezumat al întîmplării, căci evoluţia ei lentă, ca şi ambianţa mondenă, sînt cu totul străine deprinderilor mele literare. Să relatez această întîmplare înseamnă pentru mine o modestă şi laterală aventură. Trebuie să-l previn pe cititor că episoadele contează mai puţin decît situaţiile care le prilejuiesc şi decît caracterele ce intervin.

Clara Gloncairn de Figueroa era semeaţă şi înaltă şi cu înfocate plete roşii. Mai puţin intelectuală decît pătrunzătoare, nu era talentată, dar era în schimb capabilă să aprecieze talentul celorlalţi, şi chiar pe al celorlalte. Sufletul ei era înclinat spre ospitalitate. Se simţea recunoscătoare diversităţii ; din pricina aceasta, poate, călătorise atît de mult. Ştia că mediul pe care soarta i-l hărăzise era un ansamblu, adesea arbitrar, de rituri şi ceremonii, dar riturile acestea îi erau pe plac şi le îndeplinea cu demnitate. Părinţii o căsătoriră, de tînără, cu doctorul Isidro Figueroa, care a fost ambasadorul nostru în Canada şi a sfîrşit prin a abandona această misiune, motivînd că, într-o epocă a telegrafului şi telefonului, ambasadele constituie anacronisme şi reprezintă o povară inutilă. Această hotărîre îi atrase resentimentul tuturor colegilor ; Clarei îi convenea clima de la Ottawa — la urma urmelor, era de spiţă scoţiană — şi îndatoririle unei soţii de ambasador nu-i displăceau de fel, însă nici nu-i trecu prin gînd să protesteze. Figueroa muri la scurtă vreme după aceea ; Clara, după mai mulţi ani de nehotărîre şi căutări intime, se dedică picturii, stîrnită, poate, şi de exemplul Martei Pizarro, prietena ei.

Caracteristic pentru Marta Pizarro este faptul că, atunci cînd se vorbeşte despre ea, e prezentată drept soră a străluciţei Nélida Sara, căsătorită şi apoi divorţată.

Înainte de a fi ales penelul, Marta Pizarro luase în considerare alternativa literelor. Ar fi putut să utilizeze franceza, limba obişnuită a lecturilor sale ; spaniola, pentru ea, nu era altceva decît o simplă ustensilă menajeră, întocmai cum e *guaraní*-ul pentru doamnele din provincia Corrientes. Ziarele îi puseseră la îndemînă pagini semnate de Lugones şi de madrilenul Ortega y Gasset ; stilul acestor doi maeştri îi confirmase bănuiala că limba căreia îi era predestinată este mai puţin aptă pentru exprimarea

gîndului sau a pasiunilor decît pentru vanitatea flecară. Despre muzică nu știa altceva decît ceea ce trebuie să știe orice persoană care asistă în mod corect la concerte. Era din San Luis ; își începu, deci, cariera cu scrupuloase portrete ale lui Juan Crisóstomo Lafinur și ale colonelului Pascual Pringles care, după cum era lesne de prevăzut, au fost îndată achiziționate de Muzeul Provincial. De la portretele eroilor locali trecu apoi la case vechi din Buenos Aires, modestele lor curți interioare fiind evocate în culori modeste, și nu cu îndoielnica scenografie pe care alții le-o conferă. Cineva — care în mod sigur n-a fost doamna de Figueroa — a afirmat că toată arta ei se alimentează din maeștrii operelor genoveze ale veacului trecut. Între Clara Glencairn și Nélida Sara (care, pe cît se spune, l-ar fi plăcut cîndva pe doctorul Figueroa) a existat întotdeauna o anume rivalitate ; poate că duelul s-a desfășurat, de fapt, între ele două, iar Marta n-a fost decît un instrument.

Toate, precum bine se știe, se petrec mai întîi în alte țări și abia după o vreme în țara noastră. Secta de pictori, cu atîta nedreptate lăsată azi uitării, și care s-a numit concretă sau abstractă, ca pentru a-și exprima disprețul față de logică și de limbaj, constituie doar unul din multele exemple. Argumenta, cred, secta aceasta, că întocmai așa cum muzicii îi este îngăduit să-și creeze o lume proprie de sunete, pictura, sora ei, poate încerca și ea culori și forme care să nu le reproducă pe cele ale obiectelor văzute de ochii noștri. Astfel, Lee Kaplan scria că pînzele lui, care stîrneau revolta burgheziei, țin seama de biblica recomandare, împărtășită de Islam, care interzice să lucrezi, cu mîini omenești, idoli ai făpturilor muritoare. Iconoclaștii, afirma el, erau pe cale de a restaura genuina tradiție a artei picturale, falsificate de eretici precum Dürer sau Rembrandt. Detractorii săi îl acuzară de a fi invocat drept pildă covorul, caleidoscopul și cravata. Revoluțiile estetice le propun oamenilor tentația irresponsabilului și a facilului ; Clara Glencairn optă pentru a fi o pictoriță abstractă. Întotdeauna profesase cultul lui Turner ; se pregăti, deci, să îmbogățească arta concretă cu splendorile lui indefinite. Lucră fără vreo grabă, refăcu și distruse mai multe compoziții și, în iarna lui 1954,

expuse o serie de tempere într-o sală de pe strada Suipacha, specializată în acel tip de creații pe care o metaforă militară, pe atunci în vogă, le numea *de avangardă*. S-a întîmplat un fapt paradoxal : critica generală a fost benignă, însă organul oficial al sectei a reprobat aceste forme nefirești care, chiar dacă nu erau figurative, sugerau totuși tumultul unui asfințit, al unei păduri sau al mării, și nu se resemnau să fie austere rotocoale sau hașúri. Întîia care a zîmbit a fost, poate, chiar Clara Glencairn. Dorise să fie modernă și, iată, modernii o respingeau. Realizarea operei sale o interesa, însă, mai mult decît succesul, așa că nu-și încetă lucrul. Străină acestui episod, pictura își urma propriul ei drum.

Duelul secret începuse deja să se înfiripe. Marta nu era doar artistă ; se interesa cu pasiune de ceea ce n-ar fi injust să denumim aspectul administrativ al artei și era secretară adjunctă a societății cunoscute sub titlul de „Cercul lui Giotto". Pe la jumătatea anului '55 izbuti ca prietena ei, Clara, admisă deja ca membră stagiară, să figureze, între membrii cu drept de vot, pe lista celor nouă autorități. Detaliul, în aparență fără însemnătate, merită a fi analizat. Marta își sprijinise amica, dar este fapt neîndoielnic, chiar dacă dificil de explicat, că acela care acordă o favoare îl domină într-un fel pe cel care-o primește.

Către anul '60, „două peneluri de nivel internațional" — să ne fie iertat acest stereotip — își disputau un premiu întîi. Unul din candidați, mai vîrstnic, dedicase picturi solemne în ulei întruchipării unor *gauchos* fioroși, de o înălțime scandinavă ; rivalul său, destul de tînăr, stîrnise aplauze și scandal printr-o sîrguincioasă incoerență. Membrii juriului, care depășiseră jumătatea de veac, se temeau să nu li se impute un criteriu învechit și înclinau să voteze pentru cel de al doilea, care, în mod intim, nu le plăcea. După tenace controverse, desfășurate la început cu politețe, iar mai apoi cu iritare, nu izbuteau să cadă de acord. În timpul celui de al treilea tur, cineva opină :

— Mie B îmi pare foarte slab ; îmi pare într-adevăr mai slab chiar decît doamna de Figueroa.

— Dumneata ai votat-o ?, întrebă un glas feminin, vag maliţios.

— Ei bine, da, răspunse cel dintîi, care începuse să se enerveze.

În aceeaşi seară, premiul a fost acordat cu unanimitate Clarei Glencairn. Era o persoană distinsă, plăcută, de o morală fără pată şi organiza adeseori recepţii, fotografiate de revistele cele mai scumpe, în vila ei de la Pilar. Obişnuita cină omagială a fost pusă la cale şi oferită chiar de Marta. Clara i-a mulţumit în cuvinte puţine şi măsurate ; a subliniat că nu există opoziţie între tradiţional şi nou, între ordine şi aventură, şi că tradiţia este alcătuită dintr-o urzeală seculară de aventuri. La ceremonie au asistat numeroase persoane din înalta societate, aproape toţi membrii juriului, precum şi cîţiva pictori.

Toţi socotim că destinul ne-a hărăzit o ambianţă meschină şi că alte ambianţe sînt mult mai fericite. Cultul pentru *gauchos* şi pentru *„Beatus ille"* sînt nostalgii urbane ; Clara Glencairn şi Marta, sătule de rutina prea multului confort, rîvneau lumea artiştilor, a celor ce-şi închină viaţa făuririi frumosului. Presupun că, în cer, Preafericiţii sînt de părere că avantajele acestei instituţii au fost exagerate de teologii care n-au pus piciorul acolo, niciodată. Poate că în infern nici păcătoşii nu sînt întotdeauna fericiţi.

Cam la doi ani după acel eveniment a avut loc, în oraşul Cartagena, Primul Congres Internaţional al Artiştilor Plastici Latino-Americani. Fiecare dintre republici trimise cîte un reprezentant. Tematica (fie-ne îngăduit, din nou, stereotipul) era de interesul cel mai arzător : poate oare artistul să eludeze caracterul autohton, poate el să omită sau să escamoteze fauna şi flora, poate rămîne insensibil la problematica de caracter social, poate să nu-şi unească glasul cu ale tuturor celor ce combat imperialismul saxon etc., etc. ? Înainte de a deveni ambasador în Canada, doctorul Figueroa îndeplinise la Cartagena o misiune diplomatică : Clarei, pe care premiul o înzestrase cu o anume doză de trufie, i-ar fi plăcut să se mai ducă o dată acolo, de data aceasta ca artistă. Speranţa, însă, i se năruí ; Marta Pizarro fusese desemnată de guvern. Participarea ei (deşi

nu întotdeauna persuasivă) se dovedi nu de puține ori strălucită, conform imparțialei mărturii a corespondenților de la Buenos Aires.

Viața pretinde o pasiune. Cele două femei o găsiseră în pictură sau, mai exact, în relația impusă de pictură. Clara Glencairn picta împotriva Martei și, într-o măsură, pentru Marta ; fiecare din ele era judecător rivalei sale și, totdeodată, solitarul public. În pînzele acestea, pe care nimeni nu le mai privea, mi se pare că întrezăresc, ceea ce dealtminteri era inevitabil, o influență reciprocă. E, însă, important să nu uităm că amîndouă țineau una la alta și că, de-a lungul secretului duel, au acționat cu o perfectă cinste.

În chiar anii aceia, Marta, care nu mai era în prima tinerețe, respinse o cerere în căsătorie ; singurul lucru care o interesa era propria-i bătălie.

În ziua de doi februarie o mie nouă sute șaizeci și patru, Clara Glencairn muri în urma unui anevrism. Coloanele ziarelor îi consacrară lungi necrologuri, din cele care încă se scriu în țara noastră, și unde femeia este un exemplar al speciei și nu un individ. În afară de cîte o grăbită mențiune a înclinărilor ei spre pictură și a rafinatului bun-gust, i-au fost subliniate credința, bunătatea, filantropia statornică și aproape anonimă, spița patriciană — generalul Glencairn luptase în campania din Brazilia — și locul important pe care-l deținea în cercurile cele mai înalte. Marta înțelese că viața ei nu mai avea nici un sens. Nicicînd nu se simțise atît de inutilă. Își aminti de primele sale încercări, acum îndepărtate, și expuse la Salonul Național un auster portret al Clarei, în stilul maeștrilor englezi pe care-i admiraseră amîndouă. Unii o socotiră drept cea mai bună operă a ei. N-avea să mai picteze niciodată.

În acest duel discret pe care doar cîțiva prieteni apropiați l-am deslușit, n-au fost înfrîngeri, nici victorii, nici măcar o ciocnire și nici alte vizibile detalii în afara acelora pe care am încercat să le înregistrez cu o pană deferentă. Dumnezeu, doar, (ale cărui preferințe estetice le ignorăm) poate să acorde laurii finali. Istoria desfășurată în umbră, în umbră se încheie.

GUAYAQUIL

Nu voi vedea piscul Higuerota oglindindu-se în apele Golfului Plácido, nu voi ajunge în Statul Occidental, nu voi descifra, în acea bibliotecă pe care de la Buenos Aires mi-o închipui în atîtea feluri şi care îşi are, fără îndoială, forma-i exactă şi umbrele-i crescînde, scrisul lui Bolívar.

Recitesc paragraful anterior pentru a-l redacta pe următorul şi mă surprinde stilul lui, care e totodată melancolic şi solemn. Poate că nici n-ar fi posibil să vorbeşti despre acea republică scăldată de Marea Caraibilor fără a reflecta, măcar într-o măsură, monumentalului stil al celui mai de seamă cronicar al ei, căpitanul José Korzeniovski, dar în cazul de faţă pricina este alta. Dorinţa intimă de a imprima un ton patetic unui episod întrucîtva penibil şi mai degrabă neînsemnat este cea care mi-a dictat paragraful iniţial. Voi referi cu toată probitatea faptele petrecute ; asta mă va ajuta, poate, să le înţeleg. Mai mult decît atît, să destăinui un fapt înseamnă să încetezi de a-i fi actor pentru a deveni un simplu martor, pentru a deveni un ins care-l priveşte şi-l narează şi care nu-i mai e executor.

Întîmplarea a avut loc vinerea trecută, în aceeaşi încăpere în care scriu acum, şi la acelaşi ceas al serii, astăzi ceva mai răcoros. Ştiu că tendinţa noastră este să dăm uitării lucrurile ingrate ; vreau să las scris dialogul meu cu doctorul Eduardo Zimerman, de la Universitatea din Córdoba, înainte ca uitarea să-l fi şters. Amintirea pe care i-o păstrez e încă foarte vie.

Pentru ca relatarea mea să se înţeleagă, va trebui să amintesc pe scurt bizara aventură a unor scrisori lăsate de Bolívar, şi scoase la iveală, nu de mult, în arhiva doctorului Avellanos, a cărui operă — *Istoria a cincizeci de ani de proastă guvernare* —, socotită a se fi pierdut în circumstanţe de domeniul public, a fost descoperită şi tipărită în 1939 de nepotul acestuia, doctorul Ricardo Avellanos. Judecînd după referinţele pe care le-am cules din diferite publicaţii, scrisorile menţionate n-ar suscita prea mare interes, cu excepţia uneia din ele, datate la Cartagena în 13 august 1824, în care Eliberatorul prezintă detaliile între-

vederii lui cu generalul San Martin. Ar fi cu totul de prisos să mai insist asupra valorii acestui document, în care Bolívar a dezvăluit, fie şi parţial, ce s-a întîmplat la Guayaquil [1]. Doctorul Ricardo Avellanos, tenace opozant al oficialismului, a refuzat să înmîneze epistolele Academiei de Istorie şi le-a propus mai multor republici latino-americane. Graţie zelului neobosit al ambasadorului nostru, doctorul Melaza, guvernul argentinian a fost întîiul în a accepta dezinteresata ofertă. S-a convenit ca un delegat să plece la Sulaco, în capitala Statului Occidental, unde să scoată cópii după menţionatele scrisori, pentru a le publica apoi aici. Rectorul Universităţii noastre, în care deţin funcţia de titular al catedrei de Istorie Americană, a avut amabilitatea de a mă recomanda ministrului pentru îndeplinirea acestei misiuni ; în acelaşi timp, am obţinut sufragiile mai mult sau mai puţin unanime ale Academiei Naţionale de Istorie, din care fac de asemeni parte. Odată stabilită ziua în care ministrul urma să mă primească, ni s-a transmis că Universitatea din Córdoba, care ignora, prefer să cred, aceste hotărîri, propusese numele doctorului Zimerman...

Este vorba, după cum ştie, poate, cititorul, despre un istoriograf străin, gonit din patrie de Cel de al Treilea Reich şi devenit cetăţean argentinian. Din scrierile sale, desigur meritorii, n-am putut cerceta decît o apărare a republicii semitice a Cartaginei, pe care posteritatea o judecă îndeobşte prin intermediul istoricilor romani, duşmanii ei, precum şi un fel de eseu susţinînd că niciodată guvernarea nu trebuie să se transforme într-o funcţie vizibilă şi patetică. Aceste afirmaţii au atras opoziţia decisivă a lui Martin Heidegger, care a demonstrat, cu fotocopii de mari titluri din ziare, cum că modernul şef de stat, departe de a fi anonim, este mai degrabă protagonistul, khorêgos-ul, David-ul dansant, care mimează drama propriului său popor, înconjurat de pompă scenică şi

[1] *Guayaquil* — localitate din Ecuador, unde a avut loc, la 25 iulie 1822, istorica întîlnire dintre cei doi conducători ai luptei pentru Eliberarea Americii : generalul argentinian *José de San Martín*, în acel moment Protector al Perú-ului, şi generalul venezuelan *Simón Bolívar*. În urma acestei întrevederi, San Martín îi cedează cu generozitate mai tînărului său rival, Bolívar, conducerea supremă a campaniei, şi se retrage în Europa. *(N. tr.)*

recurgînd, fără a ezita, la hiperbolele artei oratorice. A dovedit, de asemeni, că originea lui Zimerman este hebree... Această publicație a veneratului existențialist a fost cauza imediată a exodului și a transhumantelor activități ale oaspetelui nostru.

Fără îndoială, Zimerman se deplasase pînă la Buenos Aires pentru o întrevedere cu ministrul ; acesta din urmă mi-a sugerat personal, prin intermediul unui secretar, să stau de vorbă cu Zimerman și să-l pun la curent cu chestiunea, pentru a se evita spectacolul ingrat a două universități în dezacord. Am consimțit, cum era și firesc. Întors acasă, mi s-a spus că doctorul Zimerman își anunțase telefonic vizita, pentru orele șase după amiaza. Locuiesc, după cum se știe, pe strada Chile. Tocmai băteau ceasurile șase cînd s-a auzit soneria.

Eu însumi i-am deschis, cu o simplitate adevărat republicană, și l-am condus pînă în biroul meu particular. S-a oprit să privească înspre *patio ;* dalele negre și albe, cele două magnolii și fîntîna i-au suscitat locvacitatea. Era, mi s-a părut, întrucîtva nervos. N-avea nimic deosebit ; trebuie să fi numărat cam patruzeci de ani și capul îi era puțin prea mare. Ochelari fumurii îi ascundeau privirea ; la un moment dat, i-a așezat pe masă și apoi i-a pus la loc. În clipa cînd ne-am salutat, mi-am dat seama cu satisfacție că eu eram cel mai înalt din doi, dar m-am simțit pe dată rușinat de satisfacția aceasta, căci nu ne așteptam un duel fizic, nici măcar moral, ci doar o *mise au point,* oarecum incomodă. Am prea puțin spirit de observație sau, poate, chiar deloc, însă totuși îmi amintesc ceea ce un poet numea, cu o urîțenie corespunzînd noțiunii definite, o grosolană ornamentare vestimentară. Parcă văd, încă, hainele de un albastru violent, cu exces de nasturi și de buzunare. Cravata, am remarcat îndată, era unul dintre acele lațuri de iluzionist care se prind cu două închizători elastice. Purta o servietă din piele, pe care mi-am închipuit-o plină de documente. Avea mustața nu prea mare, tăiată în stil militar ; de-a lungul conversației noastre a aprins o țigară de foi și, în clipa aceea, am simțit că se aflau exagerat de multe lucruri pe chipul lui. *Trop meublé,* mi-am spus.

Caracterul succesiv al limbajului accentuează neîngăduit de mult faptele pe care vrem să le indicăm, căci fiece cuvînt ocupă un spaţiu în pagină şi o clipă în mintea cititorului ; dincolo de banalităţile vizuale pe care le-am enumerat, omul crea impresia unui trecut nefericit.

Se afla în birou un portret oval al străbunicului meu, ce militase în războaiele pentru independenţă, precum şi cîteva vitrine conţinînd spade, medalii şi stindarde. I-am arătat, cu cîte o explicaţie pe alocuri, aceste vechi obiecte glorioase ; le privea cu rapiditate, de parcă şi-ar fi îndeplinit o datorie, şi completa vorbele mele, nu fără o doză de impertinenţă, pe care am socotit-o involuntară şi mecanică. Spunea, de pildă :

— Corect. Bătălia de la Junín. 6 august 1824. Şarja de cavalerie a lui Juárez.

— A lui Suárez, l-am corectat.

Presupun că eroarea fusese deliberată. Deschise braţele într-un gest oriental şi exclamă :

— Întîia mea eroare, care, desigur, nu va fi cea din urmă ! Eu mă hrănesc cu texte şi mă înşel ; dar în domnia voastră clocoteşte pasionantul trecut.

Rostea sunetul *v* aproape ca pe un *f*.

Atare măguliri nu mi-au făcut plăcere. În mai mare măsură au părut să-l intereseze cărţile. Şi-a lăsat privirea să rătăcească asupra titlurilor, într-un fel aproape amoros, şi îmi aduc aminte că a spus :

— Ah, Schopenhauer, care n-a dat crezare, niciodată, istoriei... Ediţia aceasta chiar, îngrijită de Grisebach, am avut-o la Praga, şi socoteam să îmbătrînesc în compania tomurilor ei uşor de mînuit, dar iată că tocmai istoria, întruchipată de un insensat, m-a alungat din acea casă şi din acel oraş. Aşa se face că mă aflu aici, alături de domnia voastră, în America, în această plăcută locuinţă...

Vorbea cu incorectitudini şi fluenţă ; perceptibilul accent german convieţuia cu interdentalele spaniole.

Între timp ne aşezasem, şi am profitat de cele spuse chiar de el, pentru a intra de-a dreptul în subiect. I-am spus :

— Aici istoria e mai îndurătoare. Nădăjduiesc să mor în casa aceasta, în care m-am născut. Aici străbunul meu a adus spada aceasta, care a străbătut America ; aici am

cercetat trecutul și mi-am scris cărțile. Aș putea spune, aproape, că n-am părăsit niciodată biblioteca aceasta, dar acum voi ieși în sfîrșit, ca să străbat pămîntul pe care nu l-am străbătut decît pe hartă.

Am atenuat printr-un zîmbet posibilul exces retoric.

— Faceți aluzie la o anume republică de pe țărmurile Caraibilor ? spuse Zimerman.

— Întocmai. Acestei călătorii iminente îi datorez onoarea vizitei dumneavoastră, i-am răspuns.

Trinidad ne-a servit cafeaua. Am continuat cu lentă siguranță :

— Trebuie să fi aflat, desigur, că ministrul mi-a încredințat misiunea de a transcrie și de a prefața scrisorile lui Bolívar, pe care un hazard le-a scos la iveală în arhiva doctorului Avellanos. Această misiune încoronează, cu un soi de fericită fatalitate, truda întregii mele vieți, trudă pe care, într-un anume fel, o am în sînge.

A fost o ușurare pentru mine faptul de a fi spus în sfîrșit ceea ce aveam de spus. Zimerman nu păru să fi auzit : ochii lui nu mă priveau pe mine, ci cărțile aflate îndărătul meu. Încuviință în mod vag și reluă cu amfază :

— În sînge. Domnia voastră sînteți istoricul genuin. Străbunii domnici voastre au străbătut cîmpiile Americii și au desfășurat marile bătălii, în timp ce ai mei, obscuri, abia se arătau din ghetto. Domnia voastră aveți istoria în sînge, după elocventele cuvinte rostite adineauri ; domnici voastre îi este de ajuns să asculte cu atenție acest glas tainic. Iar eu, în schimb, sînt nevoit să mă deplasez la Sulaco pentru a descifra tot soiul de hîrtii, unele, poate, apocrife. Vă rog să credeți, doctore, că vă invidiez.

Nici sfidarea și nici ironia nu se întrevedeau în vorbele acestea ; ele constituiau de pe acum expresia unei voințe, care făcea din viitor ceva la fel de irevocabil ca trecutul. Argumentele lui n-au mai avut nici o însemnătate ; puterea se afla în om, și nu în dialectica desfășurată. Zimerman continuă cu o lentoare pedagogică :

— În materie bolivariană (scuzați, sanmartiniană), poziția domniei voastre, iubite maestre, e îndeajuns de cunoscută. *Votre siège est fait.* Încă n-am descifrat pertinenta scrisoare a lui Bolívar, dar e inevitabil, sau cel puțin

rațional, să presupunem că Bolívar a scris-o pentru a se justifica. În orice caz, mult trîmbițata epistolă ne va destăinui ceea ce am putea numi sectorul Bolívar, și nu sectorul San Martín. Odată publicată, va trebui să fie cîntărită, examinată, trecută printr-o sită critică și, dacă e nevoie, combătută. Nimeni n-ar fi mai indicat, pentru acest examen final, decît domnia voastră, cu propria-vă lupă. Scalpelul, bisturiul, dacă rigoarea științifică o reclamă ! Îngăduiți-mi, de asemeni, să afirm că numele aceluia care va face publică scrisoarea va rămîne legat de scrisoare. Domniei voastre nu i s-ar potrivi, în nici un caz, o astfel de raportare. Publicul nu percepe nuanțele.

Îmi dau seama acum că tot ce am discutat în continuare a fost cu desăvîrșire inutil. Poate că în clipa aceea am simțit-o ; pentru a nu-l înfrunta fățiș, m-am agățat de un amănunt și am întrebat dacă socotea într-adevăr că scrisorile ar fi apocrife.

— Chiar de-ar fi scrise de propria mînă a lui Bolívar, răspunse, nu înseamnă că în ele se află întregul adevăr. S-ar putea ca Bolívar să fi vrut să-l inducă în eroare pe acela căruia i se adresa, ori, pur și simplu, să se fi înșelat. Domnia voastră, un istoric, un gînditor, știți doar mai bine decît mine că misterul se află în noi înșine, și nu în cuvinte.

Aceste generalități pedante m-au iritat și am remarcat, pe tonul cel mai sec posibil, că înlăuntrul acestei mari enigme care ne înconjoară, întrevederea de la Guayaquil — în care generalul San Martín a renunțat la propria ambiție și a lăsat destinul Americii în mîinile lui Bolívar — constituie, ea însăși, o enigmă ce merită să fie studiată.

Zimerman răspunse :

— Explicațiile sînt așa de numeroase... Unii avansează ipoteza că San Martín ar fi căzut într-o capcană ; alții, precum Sarmiento, că nu era decît un militar european, rătăcit într-un continent pe care nu l-a înțeles de fel ; alții, îndeobște argentinieni, îi atribuie un act de abnegație ; alții, de oboseală. Sînt și unii care vorbesc despre ordinul secret al nu știu cărei loji masonice.

Am remarcat că, în orice caz, ar fi interesant să se recupereze cuvintele exacte pe care şi le-au spus atunci Protectorul Perú-ului şi Eliberatorul.

Zimerman a răspuns :

— Cuvintele pe care le-au schimbat au fost, poate, banale. La Guayaquil s-au înfruntat doi oameni ; dacă unul din ei a izbutit să se impună, asta s-a datorat voinţei sale mai puternice, nu jocurilor dialectice. După cum vedeţi, nu l-am uitat pe Schopenhauer al meu.

Adăugă apoi cu un surîs :

— *Words, words, words.* Shakespeare, neîntrecutul maestru al cuvintelor, le dispreţuia. La Guayaquil, la Buenos Aires ori la Praga, ele contează întotdeauna mai puţin decît indivizii.

În clipa aceea am simţit că ceva se întîmplă cu noi sau, mai exact, se şi întîmplase. Într-un anume fel, eram alţi oameni. Amurgul pătrundea în încăpere şi eu nu aprinsesem lămpile. Cam într-o doară, am întrebat :

— Sînteţi din Praga, doctore ?

— Eram din Praga, a răspuns.

Pentru a eluda tema centrală, am observat :

— Trebuie să fie un oraş destul de straniu. Nu-l cunosc, însă întîia carte pe care am citit-o în germană a fost romanul lui Meyrink, *Golemul.*

Zimerman răspunse :

— Este singura carte a lui Gustav Meyrink ce merită să fie amintită. E preferabil să nu le abordaţi pe celelalte, făcute din literatură proastă şi din teozofie încă şi mai proastă. Totuşi, ceva din straniul Pragăi există în această carte, alcătuită din vise ce se pierd în alte vise. Totul e straniu la Praga sau, dacă vreţi, nimica nu e straniu. Orice se poate întîmpla. Cîndva, la Londra, într-o seară, am simţit acelaşi lucru.

— Domnia voastră, am răspuns, aţi pomenit despre voinţă. În *The Mabinogion,* doi regi joacă o partidă de şah pe culmea unei coline, în timp ce jos, în vale, războinicii lor luptă. Unul din cei doi regi cîştigă jocul ; un călăreţ soseşte cu vestea că oştirea celuilalt a fost înfrîntă. Bătălia oamenilor constituia reflexul bătăliei de pe tabla de şah.

— Ah, o operaţie magică, spuse Zimerman,

I-am răspuns :

— S-au manifestarea unei voințe în două cîmpuri diferite. O altă legendă a celților povestește duelul între doi barzi faimoși. Unul, însoțit de harfă, cîntă de la ivirea zilei și pînă ce ziua pălește. Sub cerul populat deja de stele, sau de lună, îi înmînează harfa celuilalt. Acesta o pune de o parte și se ridică în picioare. Cel dintîi își mărturisește înfrîngerea.

— Cîtă erudiție, cîtă putere de sinteză ! exclamă Zimerman.

Adăugă, ceva mai potolit :

— Trebuie să-mi recunosc ignoranța, regretabila mea ignoranță, în privința Bretaniei. Domnia voastră, asemeni zilei, cuprindeți Occidentul și Orientul, în timp ce eu mă văd redus la micul meu ungher cartaginez, pe care acum îl completez cu o fărîmă de istorie americană. Nu sînt decît un specialist îngust.

Mă imploră să nu mă preocup de formalitățile călătoriei sale. (*Tratative* a fost atrocele cuvînt pe care l-a utilizat.) În clipa următoare, scoase din servietă o scrisoare adresată ministrului, în care eu îi expuneam motivele renunțării mele, precum și recunoscutele virtuți ale doctorului Zimerman, și îmi puse în mînă stiloul său pentru a semna. Cînd așeză scrisoarea la loc, în servietă, întrezării o clipă biletul de avion, cu rezervația făcută, pentru zborul Ezeiza-Sulaco.

La plecare se mai opri o dată în fața tomurilor lui Schopenhauer și îmi spuse :

— Maestrul nostru, maestrul nostru comun, presupunea că nici un act nu este involuntar. Dacă domnia voastră rămîneți în această casă, în această elegantă casă patriciană, e pentru că în mod intim doriți să rămîneți. Mă supun și sînt recunoscător unei asemenea voințe.

Am acceptat fără o vorbă această milostenie din urmă.

L-am însoțit pînă în vestibul. La despărțire, a spus :

— Excelentă cafeaua.

Recitesc aceste neglijente pagini, pe care în curînd le voi azvîrli în foc. Întrevederea a fost scurtă.

Presimt că n-am să mai scriu niciodată. ***Mon siège est fait.***

EVANGHELIA DUPĂ MARCU

Faptul s-a petrecut la ferma *Colorada,* prin părţile Junín-ului, spre sud, pe la sfîrşitul lui martie 1928. Protagonistul e un student în medicină, Baltasar Espinosa. Putem să-l definim deocamdată ca pe unul dintre numeroşii tineri din Buenos Aires, fără alte trăsături vrednice de a fi pomenite în afară doar de o vie facultate a oratoriei, care-l făcuse să primească mai mult de un premiu la colegiul englez *Ramos Mejía,* şi de o aproape nelimitată bunătate. Nu-i plăcea să discute în contradictoriu ; prefera ca dreptatea să fie de partea celuilalt şi nu a sa. Cu toate că neprevăzutul jocului îl tenta, era un jucător din cei mai slabi, din pricină că-i displăcea cîştigul. Inteligenţa lui deschisă era comodă ; la vîrsta de treizeci şi trei de ani îi rămăsese de trecut, pentru a-şi obţine diploma, doar un singur examen, tocmai acela care-l atrăgea mai mult. Tatăl său, liber cugetător, ca toţi bărbaţii vremii, îl instruise în doctrina lui Herbert Spencer, însă mama, în ajunul unei călătorii la Montevideo, îi smulsese promisiunea că în toate serile va rosti Tatăl Nostru şi îşi va face semnul crucii. De-a lungul anilor, nu călcase făgăduiala aceasta niciodată. Nu era lipsit de curaj ; într-o dimineaţă, mai mult nepăsător decît mînios, se luase la bătaie cu un grup de colegi care ţineau să-l vîre cu de-a sila într-o grevă universitară. Nutrea, dintr-un exces de toleranţă, opinii sau deprinderi discutabile : astfel, ţara îl interesa mult mai puţin decît riscul ca în alte părţi să se gîndească despre noi că încă folosim pana de scris ; venera Franţa, dar îi dispreţuia pe francezi ; nu făcea caz de americani, dar aproba faptul că există zgîrie-nori la Buenos Aires ; era convins că la cîmpie *los gauchos* călăresc mai bine decît la munte ori la deal. Cînd Daniel, vărul lui, i-a propus să-şi petreacă vara la *Colorada,* a acceptat pe loc, nu pentru că i-ar fi plăcut la ţară, ci dintr-o naturală complezenţă şi pentru că nu căutase raţiuni valabile ca să refuze.

Suprafaţa fermei era mare şi întrucîtva lăsată în părăsire ; dependinţele vătafului, pe nume Gutre, se aflau foarte aproape. Familia Gutre era alcătuită din trei mem-

bri : tatăl, fiul care era neobișnuit de grosolan și o fiică de paternitate incertă. Erau înalți, zdraveni, ciolănoși, cu pletele bătînd în arămiu și cu trăsături indiene. Nu scoteau aproape nici o vorbă. Nevasta vătafului murise cu ani în urmă.

La țară, Espinosa învăță lucruri pe care nu le cunoștea și nu le bănuia. De pildă, că nu trebuie să te apropii în galop de case, și că nimeni nu iese călare decît atunci cînd are de făcut ceva anume. Cu vremea, avea să ajungă să deosebească păsările după țipăt.

Peste puține zile, Daniel fu nevoit să se întoarcă în capitală pentru o negustorie cu animale. Cu totul și cu totul, afacerea avea să-i ia o săptămînă. Espinosa, care era sătul de toate acele *bonnes fortunes* ale vărului său și de neobositul lui interes pentru variațiile modei, preferă să rămînă la fermă, în tovărășia manualelor sale de studiu. Căldura era înăbușitoare și nici chiar noaptea nu izbutise s-o aline. În zori, îl deșteptară tunetele. Vîntul zgîlțîia *casuarinele* [1]. Espinosa auzi primii stropi de ploaie și-i mulțumi lui Dumnezeu. Aerul rece răbufni dintr-o dată. În seara aceea, rîul Salado se revărsă.

A doua zi, Baltasar Espinosa, privind de pe verandă cîmpia înecată, se gîndi că metafora care compară *pampa* cu marea nu era, cel puțin în acea dimineață, cu totul falsă, deși Hudson lăsase scris că marea pare mai întinsă numai din pricină că o vedem de pe puntea corăbiei și nu de pe cal sau de la propria noastră înălțime. Ploaia nu se mai domolea ; cei trei Gutre, ajutați sau poate stingheriți de orășan, salvară o mare parte din bunurile fermei, însă o mulțime de animale se înecară. Drumurile care duceau la *Colorada* erau în număr de patru : toate fuseseră acoperite de ape. În cea de a treia zi, o nouă aversă amenința locuința vătafului ; Espinosa le oferi o încăpere aflată în partea din spate a casei, alături de șopronul cu unelte. Mutarea izbuti să-i mai apropie ; acum luau mesele împreună, în sufrageria cea mare. Dialogul, însă, era dificil ; cei trei Gutre, care știau atîtea lucruri despre cîmp, nu

---

[1] *Casuarina* — copac din Australia, Madagascar, Yava și unele zone ale Argentinei ; frunzele lui se aseamănă cu penele struțului (*casuario* — specie de struț). *(N. tr.)*

ştiau cum să le explice. Într-o seară, Espinosa îi întrebă dacă localnicii mai au vreo amintire despre năvalele indienilor, din vremea cînd comandamentul se afla la Junín. Îi răspunseră afirmativ, însă cu acelaşi ton cu care ar fi răspuns la o întrebare despre executarea lui Carlos Întîiul. Espinosa îşi aminti că tatăl său obişnuia să spună că aproape toate cazurile de longevitate care apar la ţară se datoresc unei slabe memorii sau unei noţiuni vagi despre date. Îndeobşte, *los gauchos* ignoră deopotrivă anul în care s-au născut şi numele celor care i-au zămislit.

În casă nu existau alte cărţi decît o serie completă a revistei *Ferma*, un manual de medicină veterinară, un exemplar de lux din *Tabaré* [1], o *Istorie a soiului Shorthorn în Argentina*, cîteva povestiri erotice sau poliţiste şi un roman recent : *Don Segundo Sombra*. Espinosa, pentru a umple, într-un fel oarecare, inevitabilul gol de după încheierea mesei, le citi cîteva capitole celor trei Gutre, care erau analfabeţi. Din păcate, vătaful fusese păstor de cirezi, aşa că nu se sinchisea nicicum de isprăvile altora. Declară că această muncă este din cale-afară de uşoară, că ai mereu cu tine un animal de povară cu toate cîte îţi sînt de trebuinţă şi că, de n-ar fi fost păstor, n-ar fi putut să ajungă, în vecii vecilor, nici pînă la Bălţile lui Gómez, nici pînă la Bragado, nici pînă la pămînturile stăpînite de alde Núñez, în Chacabuco. În cuhne se afla o ghitară ; lucrătorii, înaintea faptelor pe care le narez, obişnuiau să se aşeze roată ; unul din ei începea s-o înstruneze şi n-ajungea să cînte niciodată. Asta se numea *una guitarreada*.

Espinosa, care-şi lăsase barbă, tot zăbovea în faţa oglinzii pentru a-şi privi chipul schimbat şi surîdea la gîndul că, întors la Buenos Aires, îi va plictisi pe băieţi cu istoria revărsării rîului Salado. În mod ciudat, îi era dor de locuri unde nu se ducea de obicei şi n-avea să se ducă niciodată : un colţ al străzii Cabrera unde se află o cutie poştală, nişte lei de piatră aflaţi pe un portal de pe stada Jujuy, la cîteva străzi de Once, o prăvălie pardosită cu

[1] *Tabaré* — poem romantic în versuri aparţinînd poetului uruguayan Juan Zorrilla de San Martín. Publicat în 1888, poemul, care cuprinde şase cînturi, e inspirat dintr-o faimoasă legendă indiană ce relatează povestea de iubire dintre metisul Tabaré şi spaniola Blanca. *(N. tr.)*

dale, a cărei așezare nu și-o mai amintea prea bine. Cît despre frați și despre tatăl său, aflaseră pesemne de la Daniel că rămăsese izolat — cuvîntul, vorbind etimologic, era just — din pricina inundației.

Explorînd casa, care continua să fie înconjurată de ape, găsi o Biblie în engleză. Pe ultimele pagini, neamul Guthrie — acesta era numele originar — își așternuse propria istorie. Erau de fel din Inverness, debarcaseră pe acest continent, fără îndoială ca lucrători cu ziua, pe la începutul veacului al nouăsprezecelea, și se amestecaseră cu indieni. Cronica înceta pe la o mie opt sute șaptezeci și ceva ; pe atunci, nu mai știau să scrie. După cîteva generații doar, uitaseră engleza ; iar spaniola, cînd îi cunoscu Espinosa, le dădea mult de furcă. Nu erau credincioși, dar în sîngele lor stăruiau, asemeni unor urme obscure, crîncenul fanatism al calvinistului deopotrivă cu superstițiile pampei. Espinosa le vorbi despre descoperirea lui și abia dacă îl ascultară.

Răsfoi cartea și degetele sale o deschiseră la începutul Evangheliei după Marcu. Pentru a se exersa în materie de traducere și, poate, pentru a vedea dacă ei sînt în stare să pricepă, hotărî să le citească acest capitol îndată după încheierea mesei. Îl surprinse faptul că-l ascultau cu luare aminte și apoi chiar cu un interes tăcut. Își spuse că prezența literelor de aur pe copertă îi dă, probabil, mai multă autoritate. Au toate astea în sînge, se gîndi. Și își mai spuse că oamenii, de-a lungul vremii, au repetat întruna două istorii : aceea a unei corăbii ce caută pe ape mediteraneene o insulă iubită, și aceea a unui dumnezeu care se lasă răstignit pe Golgota. Își aminti orele de elocuție de la colegul său, *Ramos Mejía*, și începu să se ridice în picioare pentru a-și predica parabolele.

Cei trei Gutre înghițeau pe nerăsuflate sardelele și carnea friptă pentru a nu întîrzia citirea Evangheliei.

O mieluță pe care fata o răsfăța și o împodobea cu o panglică albastră se răni într-o împrejmuire de sîrmă ghimpată. Ca să-i oprească sîngerarea, voiau să-i pună pînză de păianjen ; Espinosa izbuti s-o vindece cu numai cîteva pastile. Recunoștința pe care această vindecare o deșteptă în ei îl uimi peste măsură. La început, nu avusese

încredere în neamul Gutre şi ascunsese într-unul din volume suma de două sute patruzeci de *pesos* pe care o avea la el ; acum, lipsind stăpînul, el încerca să-i ţină locul şi dădea ordine timide, care erau îndată îndeplinite. Cei trei Gutre se ţineau după el prin încăperi şi pe verandă, ca într-un fel de rătăcire. În vreme ce citea, observă că adunau cu grijă firimiturile care-i căzuseră pe masă. Într-o seară, îi surprinse vorbind despre el cu sfială şi în cuvinte puţine. Odată încheiată Evanghelia după Marcu, vru să citească una din celelalte trei ; tatăl, însă, îl rugă s-o repete pe cea dintîi, pe care-o mai citise, ca s-o priceapă bine. Espinosa înţelese că sînt aidoma unor copii şi repetiţia îi atrage mai degrabă decît variaţia sau noutatea. Într-o noapte visă Potopul, fapt ce n-avea nimic surprinzător ; loviturile de ciocan cu care se construia arca îl treziră din somn şi se gîndi că erau, poate, tunete. Într-adevăr, ploaia, care se domolise oarecum, se dezlănţui din nou. Frigul era intens. Îi povestiră că furtuna a dărîmat acoperişul şopronului cu scule şi că au să i-l arate mai tîrziu, după ce aşează bîrnele la loc. Încetase de a mai fi pentru ei un străin, toţi îl înconjurau cu grijă şi aproape că îl răsfăţau. Nici unuia din cei trei Gutre nu-i plăcea cafeaua, dar pentru el se pregătea întotdeauna o ceşcuţă, pe care-o zaharau peste măsură.

Furtuna izbucni într-o marţi. Joi noaptea îl deşteptă un ciocănit uşor în uşa camerei, pe care, pentru mai multă siguranţă, o încuia întotdeauna. Se ridică şi deschise : era fata. Nu izbuti s-o deslușească în beznă dar, după paşi, îşi dădu seama că e desculţă, iar mai apoi, în pat, că a venit, tocmai din odaia ei, goală. N-o îmbrăţişă, nu-i spuse nici o vorbă ; ea se întinsese alături de el şi tremura toată. Era pentru întîia oară cînd cunoştea un bărbat. La plecare, nu-l sărută ; Espinosa îşi dădu seama că nici măcar n-a întrebat-o cum o cheamă. Stăpînit de o raţiune intimă pe care nu încercă s-o lămurească, îşi jură că, întors la Buenos Aires, nu va povesti episodul acesta nimănui.

Ziua următoare începu la fel ca toate celelalte, în afară, doar, de faptul că tatăl se apropie de Espinosa şi-l întrebă dacă Isus se lăsase ucis pentru a-i mîntui pe toţi oamenii.

Espinosa, care era liber cugetător, dar care se văzu silit să justifice fragmentele citite, îi răspunse :

— Da. Pentru a-i mîntui pe toţi de iad.

Gutre, atunci, îl întrebă :

— Ce este iadul ?

— Un loc sub pămînt unde sufletele ard în flăcări.

— Şi au fost mîntuiţi şi cei care înfipseseră cuiele ?

— Da, răspunse Espinosa, a cărui teologie era incertă.

Se temuse ca nu cumva vătaful să-i ceară socoteală pentru cele întîmplate peste noapte cu fata.

După masa de prînz, îl rugară să le mai recitească ultimele capitole.

Espinosa dormi după aceea îndelung, un somn nelinistit, întrerupt de persistente lovituri de ciocan şi de incerte presimţiri. Pe înserat, se sculă şi ieşi în verandă. Rosti, de parcă ar fi gîndit cu voce tare :

— Apele au scăzut. Nu mai e mult.

— Nu mai e mult, repetă Gutre, ca un ecou.

Cei trei îl urmaseră. Îngenuncheaţi pe dalele de piatră, îi cerură binecuvîntarea. Apoi îl huliră, îl scuipară şi îl îmbrînciră înspre şopron. Fata plîngea. Cînd deschiseră uşa, văzu cerul. O pasăre strigă ; îşi spuse : E un sticlete. Şopronul nu mai avea acoperiş ; bîrnele fuseseră smulse pentru înălţarea Crucii.

RELATAREA LUI BRODIE

Într-un exemplar al primului volum din cele *O Mie şi Una de Nopţi* (Londra, 1839) editate de Lane, pe care mi l-a procurat iubitul meu prieten Paulino Keins, am descoperit manuscrisul pe care îl voi traduce acum în spaniolă. Caligrafia deosebit de îngrijită — artă pe care maşinile noastre de scris ne deprind s-o uităm — sugerează că ar fi fost redactat cam la aceeaşi dată. Lane şi-a revărsat, precum se ştie, amplele note explicative ; marginile filelor abundă în adăugiri, în semne de interogaţie şi uneori în corecţiuni, al căror scris e acelaşi cu al manuscrisului. S-ar spune că, pe cititorul lor, prodigioasele istorii ale

Shahrazadei l-au interesat mai puțin decît obiceiurile Islamului. Despre David Brodie, a cărui semnătură, ornată cu înfloriturі, apare în josul paginii, n-am izbutit să aflu mai nimic, afară, doar, de faptul că a fost un misionar scoțian, de fel din Aberdeen, care a predicat religia creștină în centrul Africii și apoi în cîteva regiuni sălbatice din Brazilia, tărîmuri spre care îl va fi mînat, desigur, cunoașterea limbii portugheze. Ignor data și locul morții sale. Manuscrisul, pe cîte știu, n-a văzut niciodată lumina tiparului.

Voi traduce cu fidelitate raportul, alcătuit într-o engleză incoloră, fără a-mi îngădui alte omisiuni decît ale vreunui verset din Biblie și ale cîte unui curios pasaj referitor la practicile sexuale curente la *Yahoos*, pe care bunul presbiterian le-a încredințat cu pudoare latinei. Lipsește prima pagină.

*

«...al ținutului bîntuit de oamenii-maimuțe *(Apemen)* își au lăcașul așa-zișii *Mlch* [1], pe care eu îi voi numi *Yahoos* [2], pentru ca cititorii mei să aibă în vedere natura lor bestială și pentru că transliterația precisă este aproape imposibilă, dată fiind absența vocalelor din asprul lor limbaj. Indivizii din trib nu trec, socot, de șapte sute, numărîndu-i și pe cei din neamul *Nr*, care locuiesc mai spre sud, în hățișuri. Cifra pe care am propus-o e ipotetică, întrucît, cu excepția regelui, a reginei și a vrăjitorilor, ceilalți *Yahoos* dorm unde îi apucă noaptea, fără vreun loc fix. Febra paludică și incursiunile continue ale oamenilor-maimuțe le împuținează numărul. Doar unii dintre ei, foarte puțini, au nume. Pentru a se chema unul pe altul obișnuiesc să se împroaște cu noroi. Am văzut, de asemeni, unii dintre *Yahoos* care, pentru a-și chema un prieten, se trînteau la pămînt și se rostogoleau. Din punct de vedere fizic nu se deosebesc de Kroo, decît, poate, prin fruntea lor ceva mai joasă și prin nuanța arămie care mai temperează negrul pielii. Hrana constă în fructe, în rădăcini și în reptile ; beau lapte de pisică și de lilieci, și pescuiesc cu mîna. Se

[1] Îi atribui lui *ch* valoarea pe care o are în cuvîntul scoțian *loch*. *(N. a.)*

[2] *Yahoo* — în limba engleză, 'brută, om grosolan'. *(N. tr.)*

ascund pentru a mînca, sau închid ochii ; tot restul îl fac în văzul tuturor, asemeni filozofilor cinici. Devoră cadavrele crude ale vrăjitorilor şi regilor, pentru a-şi asimila virtutea lor. I-am dojenit pentru acest obicei ; şi-au atins gura şi pîntecul cu mîna, poate pentru a arăta că morţii alcătuiesc şi ei o hrană sau — dar acest lucru este, desigur, prea subtil — pentru ca eu să pricep că toate cîte le mîncăm sînt, la urma urmelor, carne omenească.

În războaie utilizează cu îmbelşugare pietrele, precum şi imprecaţiile magice. Umblă goi ; arta veşmîntului ca şi aceea a tatuajului le sînt necunoscute.

Vrednic de atenţie e faptul că, avînd la dispoziţie un podiş întins şi plin de iarbă, unde se află izvoare cu apă cristalină ca şi copaci răspîndităori de umbră, au preferat să se îngrămădească în mlaştinile ce înconjoară baza, găsindu-şi, parcă, desfătarea în strălucirea soarelui ecuatorial şi în murdărie. Coastele sînt abrupte şi ar fi putut alcătui un soi de zid împotriva oamenilor-maimuţe. În Scoţia, în ţinuturile înalte, clanurile îşi înălţau castelele pe culmea cîte unei măguri ; le-am invocat vrăjitorilor obiceiul acesta, propunîndu-l drept pildă, dar totul a rămas zadarnic. Totuşi, mi s-a îngăduit să-mi înjghebez coliba sus pe podiş, unde aerul nopţii este mai răcoros.

Tribul e condus de un rege, înzestrat cu puteri absolute, dar bănuiala mea este că cei ce guvernează cu adevărat sînt, de fapt, acei patru vrăjitori care-l asistă şi care l-au ales. Fiece prunc abia născut este supus unui amănunţit examen ; dacă prezintă unele stigmate, ce nu mi-au fost dezvăluite, e ridicat la rangul de rege al neamului *Yahoo*. E mutilat pe loc *(he is gelded)*, i se ard ochii şi i se taie mîinile şi picioarele, pentru ca lumea să nu-l poată distrage de la înţelepciune. Trăieşte exilat într-o cavernă, al cărei nume este Alcázar *(Qzr)*, şi unde nu au drept să intre decît cei patru vrăjitori şi cele două sclave care îl slujesc şi-l ung cu bălegar. Cînd izbucneşte un război, vrăjitorii îl scot din cavernă, îl exhibă în faţa tuturor celor din trib pentru a le stimula curajul şi-l duc apoi, purtat pe umeri, în cel mai crîncen loc al bătăliei, în chip de steag sau talisman. În asemenea cazuri lucrul cel mai obişnuit este să moară îndată, sub pietrele azvîrlite de oameni-maimuţe.

Într-un alt Alcázar locuieşte regina, căreia nu-i e îngăduit să-şi vadă regele. Ea a binevoit să mă primească ; era surîzătoare, tînără şi frumoasă, atît cît i-o permite rasa. Brăţări din metal şi din fildeş, laolaltă cu şiraguri de dinţi, îi împodobeau goliciunea. Mă privi, mă adulmecă şi mă atinse, şi apoi sfîrşi prin a mi se oferi, în văzul tuturor slujitoarelor sale. Rasa pe care-o port *(my cloth)* ca şi deprinderile rasei căreia-i aparţin, mă făcură să declin această onoare, acordată îndeobşte vrăjitorilor şi vînătorilor de sclavi, mai ales musulmani, ale căror convoaie (caravane) străbat regatul. Îmi înfipse de două sau trei ori în carne un ac de păr făcut din aur ; atare împunsături constituie semne ale favorii regale şi nu-s puţini acei *Yahoos* care şi le aplică singuri, pentru a simula că a fost regina cea care le-a comis. Podoabele mai sus enumerate vin din alte ţinuturi ; toţi le socotesc naturale, deoarece sînt incapabili de-a fabrica obiectul cel mai simplu. În ochii tribului, coliba mea nu era altceva decît un copac, deşi mulţi inşi fuseseră de faţă la construirea ei şi îmi dăduseră chiar ajutor. Printre alte obiecte, aveam la mine un ceas, o cască de plută, o busolă şi o Biblie ; toţi le priveau, le cîntăreau şi doreau să afle de unde le-am culeş. Obişnuiau să apuce cuţitul meu de vînătoare, drept de tăiş ; fără îndoială, îl percepeau în mod cu totul diferit. Nu ştiu în ce măsură ar fi putut percepe un scaun. O casă cu mai multe încăperi ar fi constituit, desigur, pentru ei toţi, un labirint, dar poate nu s-ar fi pierdut într-însul, aşa cum nu se pierde o pisică, deşi nu-l poate înţelege. Pe toţi îi uimea barba mea, care pe atunci mai era, încă, roşie ca focul ; le plăcea s-o mîngîie îndelung.

Sînt insensibili la durere şi plăceri, cu excepţia, doar, a desfătării pe care le-o oferă carnea crudă şi rîncedă şi lucrurile rău mirositoare. Lipsa de imaginaţie îi mînă spre cruzime.

Am vorbit despre regină şi despre rege ; voi trece acum la vrăjitori. Am scris mai sus că ei sînt patru ; acesta-i cel mai mare număr pe care îl admite aritmetica la *Yahoos*. Socotesc pe degete, *unu, doi, trei, patru, mulţi ;* infinitul începe de la degetul mare. Acelaşi lucru, mi s-a spus, se întîmplă şi cu triburile ce jefuiesc pe lîngă Buenos Aires.

În ciuda faptului că *patru* este ultima cifră cunoscută, arabii care fac negoț cu ei nu izbutesc să-i păcălească, și asta pentru că, la troc, totul se împarte în loturi de *unu*, de *doi*, de *trei* și de *patru*, pe care fiece *Yahoo* și le așează lîngă el... Operațiile sînt lente, dar nu îngăduie eroarea sau înșelăciunea. Din neamul acestor *Yahoos*, vrăjitorii sînt, realmente, unicii care mi-au trezit interesul. Plebea le atribuie puterea de a preschimba, pe oricine doresc, în furnică ori în țestoasă ; un ins care mi-a simțit neîncrederea mi-a arătat un furnicar, de parcă acesta ar fi constituit dovada. Memoria le lipsește cu desăvîrșire sau apare doar în măsură neglijabilă ; vorbesc despre ravagiile produse de o invazie de leoparzi, dar nu știu dacă au văzut-o ei, sau doar părinții lor, sau dacă povestesc un vis. Vrăjitorii o posedă, cu toate că într-un grad infim ; ei izbutesc să-și amintească, spre seară, fapte întîmplate dimineața sau chiar în seara din ajun. Dispun, de asemenea, de darul previziunii ; declară cu o calmă siguranță ce se va întîmpla peste zece sau cincisprezece minute. Indică, de exemplu : *O muscă îmi va atinge ceafa* sau *În curînd vom auzi strigătul unei paseri.* De sute de ori am fost martorul acestei curioase înzestrări. Am cugetat la asta îndelung. Știm că trecutul, prezentul și viitorul se află, pînă-n ultimul detaliu, în profetica memorie a lui Dumnezeu, în propria Lui eternitate ; ciudat e faptul că oamenii pot să privească, nelimitat, către înapoi, dar nu și către înainte. De vreme ce îmi amintesc, cu toată limpezimea, acea imensă corabie cu pînze care venise din Norvegia pe cînd eu număram doar patru ani, de ce să mă mai mir de faptul că cineva se dovedește în stare să prevadă un lucru care-i pe punctul de a se întîmpla ? Sub aspect filozofic, memoria nu este mai puțin prodigioasă decît ghicirea viitorului ; ziua de mîine se află mai aproape de noi decît trecerea Mării Roșii de către hebrei, episod pe care îl păstrăm, cu toate acestea, în amintire. Celor din trib le este interzis să-și ațintească ochii înspre stele, privilegiu rezervat vrăjitorilor. Fiecare din vrăjitori are un ucenic, pe care-l instruiește de copil în meșteșugul său de taină și care-i va lua locul după moarte. Repet, sînt totdeauna *patru*, număr cu caracter magic, fiind ultimul la care poate ajunge mintea

oamenilor. Profesează, în felul lor, doctrina privitoare la infern și la cer. Și unul și celălalt se află sub pămînt. În infern, care e luminos și uscat, vor sălășlui schilozii, vîrstnicii, învinșii, oamenii-maimuțe, arabii și leoparzii ; în cer, pe care și-l imaginează mlăștinos și întunecat, regele, regina, vrăjitorii, cei care pe pămînt au fost fericiți, cruzi și sîngeroși. Se închină, de asemeni, unui zeu al cărui nume este Bălegar, și care se prea poate să fi fost plăsmuit după chipul și asemănarea regelui ; este o făptură mutilată, oarbă, rahitică și cu puteri nelimitate. Poate să ia înfățișarea unei furnici sau pe a unei năpîrci.

Nimeni nu se va mai mira, după cele arătate, că în toată vremea șederii mele acolo n-am izbutit să convertesc nici măcar un *Yahoo*. Expresia *Tatăl Nostru* îi tulbura, deoarece conceptul paternității îi lipsește. Nu reușesc să priceapă de fel că un act petrecut cu nouă luni în urmă poate avea o legătură oarecare cu nașterea unui copil ; nu admit o cauză atît de îndepărtată și de neverosimilă. Dealtminteri, toate femeile cunosc legătura trupească și nu toate sînt mame.

Limba este complexă. Nu se aseamănă cu nici una din cele despre care mai am știre. Nu putem vorbi despre părți ale propoziției, căci propoziții nu există. Fiecare cuvînt monosilabic răspunde unei idei generale, care e precizată prin context sau prin diverse strîmbături. Cuvîntul *nrz*, de pildă, sugerează dispersiunea sau petele : poate semnifica cerul cu stele, un leopard, un stol de păsări, vărsatul de vînt, stropii, actul de a împrăștia sau fuga ce urmează înfrîngerii. *Hro*, în schimb, indică ceea ce e strîns ori dens ; poate să însemne tribul, un trunchi, o piatră, un morman de pietre, actul de a le îngrămădi unele peste celelalte, sfatul celor patru vrăjitori, uniunea trupească și o pădure. Rostit într-un alt fel sau cu alte grimase, fiecare cuvînt poate avea sensul opus. Să nu ne minunăm prea tare ; în limba noastră, verbul *„to cleave"* înseamnă *a despica* dar și *a uni*. De bună seamă, nu există propoziții, și nici măcar construcții mai succinte.

Virtutea intelectuală de a abstrage, pe care atare limbă ar postula-o, îmi sugerează că aici nu este vorba despre o națiune primitivă, ci despre una degenerată. Această

ipoteză se vede confirmată de inscripţiile pe care le-am descoperit sus, pe podiş, şi ale căror caractere, asemănătoare acelor rune gravate de străbunii noştri, nu se mai lasă descifrate de cei din trib. E ca şi cum aceştia ar fi uitat limbajul scris şi nu l-ar fi păstrat decît pe cel oral.

Distracţiile oamenilor consistă în lupte de pisici dresate şi în execuţii. Un ins e învinuit de a fi atentat la pudoarea reginei sau de a fi mîncat în văzul altcuiva ; nu se cunosc nici audierile de martori, nici confesiunea ; regele, doar, dictează verdictul condamnării. Cel condamnat îndură chinuri pe care încerc să nu mi le aduc aminte şi apoi e lapidat. Regina are dreptul de-a azvîrli întîia piatră, ca şi pe cea din urmă, care mai totdeauna este de prisos. Mulţimea apreciază îndemînarea ei, precum şi frumuseţea membrelor, şi o aclamă frenetic, aruncîndu-i roze şi lucruri rău mirositoare. Regina, fără a rosti o vorbă, surîde.

Altă caracteristică a tribului e existenţa poeţilor. Unui ins i se întîmplă să potrivească şase sau şapte cuvinte, îndeobşte enigmatice. Nu poate să se stăpînească şi le strigă, în picioare, în mijlocul unui cerc alcătuit din vrăjitori şi din mulţime, cu toţii întinşi pe jos. Dacă poemul nu-i stîrneşte în nici un fel, nimic nu se petrece ; dacă, însă, cuvintele poetului îi tulbură, se îndepărtează toţi de el, în tăcere, stăpîniţi de o oroare sacră *(under a holy dread)*. Simt că poetul este atins de spirit ; nimeni nu-i va mai adresa o vorbă, sau o privire, nici chiar propria-i mamă. Din clipa aceea el nu mai e om, ci zeu, şi oricine poate să-l ucidă. Poetul, dacă mai apucă, îşi caută refugiu în nisipurile dinspre Nord.

Am povestit mai sus cum am ajuns în ţinutul locuit de *Yahoos*. Cititorul îşi aminteşte, poate, că m-au încercuit, că eu am tras în aer un foc de puşcă, iar ei au luat împuşcătura drept un soi de tunet magic. Pentru a alimenta această eroare, m-am străduit să merg întotdeauna fără arme. Într-o dimineaţă de primăvară, cînd se crăpa de ziuă, au năvălit pe neaşteptate oamenii-maimuţe ; am coborît în goană de pe culme, de astă dată înarmat, şi am ucis două dintre aceste animale. Ceilalţi au luat-o la goană, uluiţi. Gloanţele, după cum se ştie, sînt invizibile. Pentru întîia oară în viaţă mi s-a întîmplat să fiu aclamat.

Cred că atunci a fost și ziua în care m-a primit regina. Memoria acestor *Yahoos* este precară ; în aceeași seară, am plecat. Aventurile mele în pădure nu au nici o însemnătate. În cele din urmă am dat peste un sat de oameni negri, care știau să are, să semene și să se roage, și cu care m-am înțeles în portugheză. Un misionar romanist, Părintele Fernandes, m-a găzduit în coliba lui și m-a îngrijit pînă ce mi-am putut relua anevoiosul drum. La început, simțeam o oarecare silă cînd îl vedeam deschizînd gura fără nici o disimulare și azvîrlind într-însa bucăți de mîncare. Îmi acopeream fața cu mîna sau întorceam privirea în altă parte ; după cîteva zile, m-am obișnuit. Îmi amintesc și astăzi, cu plăcere, discuțiile noastre teologice. N-am izbutit să-l fac să se întoarcă la genuina credință într-u Isus.

Scriu acum de la Glasgow. Am relatat șederea mea între *Yahoos*, dar nu și groaza ei esențială, care nu m-a mai părăsit nicicînd cu totul, și pe care o mai retrăiesc și acum, în vis. Pe stradă, uneori, încă mi se mai pare că mă împresoară. Neamul *Yahoo*, o știu prea bine, este barbar, poate cel mai barbar din lume, însă ar fi o nedreptate să dăm uitării unele trăsături care-l salvează. Au instituții, sînt guvernați de un rege, mînuiesc un limbaj bazat pe concepte generice, cred — precum hebreii ori grecii — în originea divină a poeziei și intuiesc faptul că sufletul supraviețuiește morții trupului. Afirmă adevărul pedepsei și pe al recompensei. Reprezintă, pe scurt, cultura, așa cum o reprezentăm și noi, în ciuda multelor noastre păcate. Nu-mi pare rău că am combătut în rîndurile lor, împotriva oamenilor-maimuțe. Avem datoria de a-i salva. Sper ca Înaltul Guvern al Majestății Voastre să aibă în vedere datele pe care își îngăduie să le sugereze acest raport.»

AURUL TIGRILOR

(1972)

PROLOG

De la un om care a împlinit deja cei șaptezeci de ani pomeniți de David, puține lucruri sînt de așteptat, afară doar de mînuirea știută a unor iscusințe, de cîte o mică variere și de îmbelșugate repetiții. Spre a eluda, ori măcar spre a îmblînzi asemenea monotonie, am optat pentru a accepta, cu o ospitalitate oarecum temerară, eterogenele subiecte ce s-au înfățișat rutinei mele de a scrie. Parabola îi urmează confidenței, versul liber și alb sonetului. La începutul vremii — atît de tributar speculărilor vagi și neclintitelor cosmogonii —, nu vor fi existat, probabil, lucruri poetice sau prozaice. Totul va fi fost întrucîtva magic. Thor nu era zeul tunetului ; era tunet și zeu deopotrivă.

Pentru un adevărat poet, orice moment al vieții, oricare fapt ar trebui să fie intens poetic, de vreme ce, în mod profund, aceasta-i adevărul. După cît știu, nimeni n-a atins pînă acum o asemenea înaltă performanță. Browning și Blake s-au apropiat mai mult decît alții ; Whitman și-a propus-o, însă deliberatele-i enumerări nu depășesc întotdeauna stadiul de insensibile înșiruiri.

Nu am încredere în școlile literare, pe care le consider simulacre didactice menite simplificării faptelor predate, însă, dacă aș fi silit să declar de unde provin versurile

mele, aș spune că din modernism, această mare libertate înnoitoare a numeroaselor literaturi ce au drept instrument comun limba spaniolă, și care a ajuns, de bună seamă, pînă în Spania.

Am vorbit de mai multe ori cu Leopoldo Lugones, personaj solitar și trufaș ; el obișnuia să devieze cursul dialogului pentru a vorbi despre „prietenul și maestrul meu, Ruben Darío". (Socotesc, dealtminteri, că trebuie să relevăm afinitățile din limba noastră, și nu regionalismele.)

Cititorul meu va observa, în unele pagini, o preocupare filozofică. Am avut-o din vremea cînd eram copil, din acea zi cînd tatăl meu mi-a dezvăluit, cu ajutorul tablei de șah (care era făcută, îmi amintesc, din cedru), întrecerea lui Ahile cu țestoasa.

Cît despre influențele ce se vor deslușI în această carte... În primul rînd, e vorba despre scriitorii mei preferați (l-am pomenit, deja, pe Robert Browning) ; apoi, despre aceia pe care i-am citit și îi reiau ; și, în sfîrșit, despre aceia pe care nu i-am citit niciodată, dar care există înlăuntrul meu. O limbă este o tradiție, un mod de a simți realitatea, și nu un repertoriu arbitrar de simboluri.

J. L. B.

Buenos Aires, 1972.

FĂGĂDUIALA

La Pringles, doctorul Isidro Lozano mi-a relatat istoria ce urmează. A făcut-o cu atîta conciziune, încît am înțeles că o mai făcuse — cum era lesne de presupus — în multe alte rînduri ; a adăogi sau a schimba un amănunt ar constitui, așadar, un păcat literar.

«Faptul s-a petrecut aici, pe la o mie nouă sute douăzeci și ceva. Mă întorsesem de la Buenos Aires cu diploma în buzunar. Într-o noapte, am fost chemat de la spital. M-am sculat prost dispus, m-am îmbrăcat și am străbătut

piața pustie. În sala de gardă, doctorul Eudoro Ribera mi-a spus îndată că a fost adus unul dintre banditii mahalalei, Clemente Garay, cu o lovitură de cuțit în pîntec. L-am examinat împreună ; acum m-am înăsprit, însă, în clipa aceea, vederea unui om cu măruntaiele afară m-a înfiorat. Era cu ochii închiși, iar respirația îi devenise anevoioasă.

Doctorul Ribera îmi spuse :

— Tinere coleg, nu mai e nimic de făcut. Să lăsăm să se stingă această mizerie umană.

I-am răspuns că, de vreme ce m-am deplasat pînă aici la ceasurile două noaptea, voi face tot ce este cu putință spre a-l salva. Ribera ridică din umeri ; am spălat intestinele, le-am așezat la locul lor și am cusut rana. În tot acest timp, n-am auzit un geamăt.

A doua zi, m-am întors. Omul trăia ; mă privi, îmi strînse mîna și îmi spuse :

— Pentru domnia ta, recunoștință, și lanțul meu de argint pentru Ribera.

Cînd lui Garay i se făcu ieșirea, Ribera plecase deja la Buenos Aires.

Începînd de atunci, în fiecare an, de ziua mea, primeam în dar cîte un mieluț. Prin anii patruzeci, darul a încetat să mai sosească.»

UIMIREA

Un ins de prin partea Moronului mi-a povestit această întîmplare :

«Nimeni nu știe foarte deslușit de ce se învrăjbiseră, dintr-o dată, Moritán și Mulatrul Rivarola, și încă într-un fel atît de crîncen. Amîndoi făceau parte din partidul conservator și cred că de acolo se și cunoșteau. Pe Moritán nu-l mai țin minte, căci eram un copil cînd a murit. Se pare că ai lui erau din Entre Ríos. Mulatrul i-a supraviețuit ani mulți. Nu era mare șef sau cine știe ce, dar se ținea ca și cum ar fi fost. Era mai degrabă scund și îndesat, și cu straie totdeauna fățoase. Nici unul dintre ei nu era prost, dar mai cu scaun la cap era Mulatrul, cum s-a și dovedit

după aceea. Jurase, de mai multă vreme, să-i facă felul lui Moritán, însă ţinu să facă totul cu multă cumpătare. Acum îi dau dreptate ; dacă un ins îl omoară pe un altul şi după asta înfundă puşcăria, înseamnă că a fost un neghiob. Mulatrul a cîntărit foarte bine ce avea de făcut.

Să tot fi fost ceasurile şapte ale serii, într-o duminică. Piaţa era ticsită. Ca întotdeauna, Rivarola se afla şi el în piaţă, cu garoafa la butonieră şi cu costumul negru. Era cu nepoată-sa. Deodată o împinse la o parte, se aşeză pe vine şi începu să zburătăcească din aripi şi să strige întocmai cum face cocoşul. Oamenii îi făcură loc, speriaţi. Un ins vrednic de toată cinstea, făcînd una ca asta, în văzul şi în auzul întregului Morón, şi încă în zi de duminică ! Pe la jumătatea uliţei dădu colţul şi, tot aşa, cotcodăcind şi dînd din aripi, intră la Moritán. Împinse poarta dinspre drum şi, dintr-un salt, ajunse drept în mijlocul bătăturii. Mulţimea se îmbulzea pe uliţă. Moritán, care auzise bîlciul, veni şi el din fundul curţii. Văzînd vrăjmaşul monstruos ce se arunca asupra lui, vru să se adăpostească în odăi, însă îl fulgeră un glonte şi, apoi, încă unul. Pe Rivarola îl luară doi jandarmi. Se zbătea între ei, cotcodăcind cît îl ţinea gura.

După o lună, era în libertate. Medicul legist declarase că a fost victima unui atac subit de nebunie. Nu-l văzuse tot satul purtîndu-se aidoma unui cocoş ?»

CELE PATRU CICLURI

Istoriile acestea sînt în număr de patru. Una, cea mai veche din ele, vorbeşte despre o puternică cetate pe care o împresoară şi o apără bărbaţi viteji. Apărătorii ştiu prea bine cum că cetatea va cădea pradă fierului şi focului, lupta lor fiind zadarnică ; cel mai vestit dintre cuceritori, Ahile, ştie că soarta lui este să moară înainte de a fi cucerit biruinţa. Veacurile au adăugat şi elemente de magie. S-a spus că Elena din Troia, pentru care au pierit oştiri,

era doar un nour, o umbră ; s-a spus că uriașul cal, pe dinăuntru gol, în care grecii s-au ascuns viclean, era și el o nălucire. Homer n-ar fi fost primul poet care a povestit fabula faimoasă ; un om, în veacul al patruspre-zecelea, a lăsat vorbele acestea care îmi stăruie în minte : *The borgh brittened and brent to brondes and askes.* Dante Gabriel Rossetti avea să imagineze că destinul Troiei a fost pecetluit în acea clipă în care Paris s-a simțit cuprins de flacăra iubirii pentru Elena ; Yeats va alege clipa unirii dintre Leda și lebăda care era un zeu.

Povestea cea de a doua, care se leagă de aceea dintîi, este cîntarea unei întoarceri. A lui Ulise, care, după zece ani lungi de rătăciri pe mări primejdioase și de zăbave în insule vrăjite, se întoarce în Ithaca lui ; a zeităților din nord, care, odată nimicit pămîntul, îl văd înălțat iar din mări, verde și înflorit, și găsesc rătăcite pe o pajiște, în iarbă, piese din jocul lor de șah de odinioară.

Cea de a treia povestire este a unei căutări. Putem vedea în ea o variație a formei anterioare. Yason și Lîna de Aur ; cele treizeci de păsări ale persanului, care colindă munți și mări și văd în sfîrșit chipul dumnezeului lor, Simurgh, și acesta-i fiecare dintre ei și ei toți laolaltă. În trecut, orice ispravă se încheia cu o biruință. Pînă la urmă, cineva izbutea să răpească interzisele mere de aur ; pînă la urmă, cineva se dovedea vrednic de cucerirea Graalului. Acum, însă, căutările sînt menite eșecului. Căpitanul Ahab găsește într-adevăr balena, dar balena îl nimicește ; eroii lui James și ai lui Kafka nu pot să aștepte altceva decît înfrîngeri. Sîntem atîta de săraci — în curaj ca și în credință —, încît un *happy-eding* a ajuns să însemne o consolare industrială. Nu putem crede în ceruri, dar, în schimb, credem în infern.

Cea din urmă istorie vorbește despre sacrificiul unui zeu. Attis, în Frigia, se mutilează și își ia viața ; Odin, sacrificat lui Odin. El Singur Sieși, spînzură de un copac nouă nopți lungi și e rănit de lance ; iar Crist e răstignit de romani.

Patru sînt, așadar, istoriile acestea. De-a lungul vremii care ne-a rămas, le vom istorisi fără încetare, cu neînsemnate variații.

VISUL LUI PEDRO HENRÍQUEZ UREÑA

Visul pe care Pedro Henríquez Ureña l-a avut în zorii unei zile a anului 1946 nu se alcătuia, fapt curios, din imagini, ci din cuvinte răspicate. Glasul ce le rostea nu era al său propriu, dar semăna cu al său. Tonul, în ciuda posibilităţilor patetice pe care tema le-ar fi îngăduit, era impersonal şi comun. Tot timpul visului, care, dealtminteri, a durat puţin, Pedro ştia că doarme în odaia lui şi că alături de el doarme soţia. În întuneric, visul i-a rostit :

«Acum cîteva seri, la un colţ al străzii Cordoba, ai comentat cu Borges acea invocaţie a Anonimului Sevilian unde se spune : *O, Moarte, apropie-te tăcută aşa cum vii adusă de săgeată.* Aţi emis ipoteza că ar constitui ecoul deliberat al vreunui text latin, de vreme ce asemenea translaţii corespundeau deprinderilor existente într-o epocă total străină conceptului pe care îl avem noi despre plagiat, concept nu atît literar, de bună seamă, cît comercial. Ceea ce n-aţi bănuit, însă, ceea ce n-aţi putut să bănuiţi, e faptul că dialogul era profetic. Peste cîteva ceasuri, vei străbate în grabă ultimul peron al gării Consitución, pentru a-ţi ţine cursul la Universitatea din La Plata. Vei prinde trenul, îţi vei pune servieta în plasa de bagaje şi te vei aşeza pe locul tău, lîngă fereastră. Cineva, al cărui nume nu-l cunosc, însă al cărui chip îl deslueşesc, îţi va adresa cîteva vorbe. Nu-i vei răspunde, pentru că vei fi murit. Îţi vei fi luat rămas bun, ca de obicei, de la soţia şi fiicele tale. Nu-ţi vei aminti acest vis, deoarece uitarea ta e necesară pentru ca faptele să se împlinească.»

PALATUL

Palatul nu e infinit.

Zidurile, şanţurile de apărare, grădinile, labirintele, treptele, terasele, balustradele, porţile, coridoarele, curţile circulare sau dreptunghiulare, galeriile, răscrucile, fîntînile, anticamerele, odăile, iatacurile, bibliotecile,

podurile, temnițele, chiliile fără nici o ieșire și criptele nu sînt mai puțin numeroase decît boabele de nisip din Gange, dar suma lor are un capăt. De sus, de pe terase, privind către apus, mulți izbutesc să deslușească fierăriile, dulgheriile, grajdurile, șantierele navale și colibele sclavilor.

Nimeni nu poate să străbată mai mult de o parte infinitesimală din palat. Sînt unii care nu cunosc decît subsolurile. Putem percepe chipuri, glasuri, cuvinte, dar ceea ce percepem este infim. Infim și totdeodată prețios. Data pe care oțelul o gravează în piatră și pe care actele parohiale o înregistrează este, de fapt, posterioară morții noastre ; noi sîntem morți din clipa cînd nimic nu ne mai atinge, nici un cuvînt, nici o dorință, nici o amintire. Eu știu că nu sînt mort.

HENGIST VREA OAMENI (449 î.e.n.)

Hengist vrea oameni.

Vor sosi în goană din nisipoase depărtări care se pierd în mări întinse, din colibe înnecate în fum, de pe meleaguri sterpe, din adînci codri bîntuiți de lupi, în ale căror nesfîrșite afunduri sălășluiește Răul.

Plugarii vor azvîrli plugul iar pescarii năvoadele.

Își vor părăsi femeile și pruncii, deoarece bărbatul știe că, în oricare ungher al nopții, poate găsi femei și poate zămisli prunci.

Hengist mercenarul vrea oameni.

Are trebuință de ei pentru a birui o insulă care nu se numește încă Țara Anglilor.

Îl vor urma supuși și crunți.

Ei știu că a fost întotdeauna primul în orice înfruntare bărbătească.

Ei știu că odată și-a uitat menirea de răzbunător și i s-a pus în mînă o spadă goală și spada și-a împlinit datoria.

Vor trece mările vîslind, fără busolă și fără catarg.

Vor duce cu ei spade şi scuturi, coifuri în formă de mistreţ, descîntece care să facă bucatele îmbelşugate, nesigure cosmogonii, istorii despre huni şi goţi.

Vor cuceri pămîntul, dar niciodată nu vor pune piciorul în cetăţile pe care le-a părăsit Roma, căci sînt lucruri prea întortocheate pentru minţile lor barbare.

Hengist îi vrea pentru victorii, pentru jaf, pentru nimicnicia trupului şi apoi pentru uitare.

Hengist îi vrea (însă nu ştie asta) pentru întemeierea celei mai mari împărăţii, pentru ca Shakespeare şi apoi Whitman să cînte, pentru ca mările să fie stăpînite de corăbiile lui Nelson, pentru ca Adam şi Eva să se îndepărteze, ţinîndu-se de mînă în tăcere, de Paradisul pe care l-au pierdut.

Hengist îi vrea (dar niciodată nu va şti-o) pentru ca eu să aştern aceste rînduri.

EPISOD DESPRE UN DUŞMAN

Atîţia ani de fugă şi aşteptare şi acum duşmanul se afla în casa mea. De la fereastră l-am văzut cum urca anevoie asprul drumeag de pe colină. Se sprijinea într-un toiag, într-un toiag rudimentar care, în mîinile-i bătrîne, nu putea fi o armă, ci o cîrjă. Cu greu am deslușit ceea ce aşteptam : o slabă lovitură în uşă. Mi-am privit, nu fără nostalgie, manuscrisele, ultimul dintre ele ajuns abia la jumătate, precum şi tratatul lui Artemidor despre vise, carte întrucîtva nepotrivită aici, de vreme ce nu ştiu greceşte. Încă o zi pierdută, m-am gîndit. Am răsucit cu greu cheia înţepenită. M-am temut că omul se va prăbuşi, dar a schiţat vreo cîţiva paşi nesiguri, a lăsat să-i scape toiagul, pe care nu l-am mai văzut după aceea şi, istovit, s-a prăbuşit pe patul meu. Spaimele mă făcuseră de multe ori să mi-l închipui, însă abia atunci am observat că semăna, în mod aproape fratern, cu cel din urmă portret al lui Lincoln. Trebuie să fi fost ceasurile patru ale după-amiezii.

M-am înclinat asupra lui ca să mă poată auzi.

— Fiecare își închipuie că anii trec doar pentru el, i-am spus, dar trec și pentru ceilalți deopotrivă. Iată, ne întîlnim la capătul drumului și ce s-a întîmplat cîndva nu mai are acum nici un sens.

În timp ce eu vorbeam, își descheiase pardesiul. Mîna dreaptă se afla în buzunarul vestonului. Ceva îmi atrase luarea aminte și am intuit că avea acolo un revolver.

Îmi spuse atunci cu voce fermă :

— Pentru a pătrunde în această casă, am recurs la compasiune. Acum, însă, vă am în puterile mele și nu sînt milostiv din fire.

Am încercat să pronunț cîteva cuvinte. Nu sînt din cale-afară de puternic și numai vorbele m-ar fi putut salva. Izbutii să rostesc :

— E adevărat că odinioară am prigonit un copil. însă domnia voastră nu mai sînteți copilul de pe vremuri, după cum nu mai sînt nici eu nesăbuitul de atunci. Și, dealtminteri, răzbunarea nu este mai puțin orgolioasă și ridiculă decît ar fi iertarea.

— Tocmai din pricină că nu mai sînt copilul de pe vremuri, răspunse, trebuie să vă ucid. Nu-i vorba despre o răzbunare, ci despre un act de dreptate. Argumentele invocate, Borges, sînt simple stratageme pe care le-a născocit spaima, în speranța de a mă convinge. Acuma, însă, nu mai rămîne de făcut nimic.

— Îmi mai rămîne un singur lucru, am spus.

— Care anume ? întrebă el.

— Să mă trezesc.

Și am făcut întocmai.

CARTEA DE NISIP

(1975)

CELĂLALT

Faptul s-a petrecut în luna februarie a anului 1969, spre nord de Boston, la Cambridge. Nu l-am așternut pe hîrtie atunci, deoarece primul meu gînd a fost să-l dau uitării, pentru a nu-mi pierde judecata. Acum, în 1972, mă gîndesc să-l scriu totuși, căci, dacă ceilalți îl vor citi ca pe o poveste, cu vremea va deveni, poate, astfel și pentru mine.

Știu că a fost aproape atroce în clipele desfășurării lui, și mai mult, chiar, în lungile nopți de nesomn ce i-au urmat. Asta nu înseamnă că relatarea lui îl poate tulbura pe un al treilea.

Era în jurul ceasurilor zece ale dimineții. Stăteam pe o bancă, sprijinit comod, și avînd în față rîul Charles. Cam la vreo cinci sute de metri înspre dreapta mea, se afla un edificiu înalt al cărui nume nu l-am știut niciodată. Apele cenușii duceau cu ele fragmente lungi de ghețuri. În mod inevitabil, rîul m-a făcut să mă gîndesc la timp. Milenara imagine a lui Heraclit. Noaptea dormisem bine ; cursul ținut în după-amiaza precedentă izbutise, cred, să-i intereseze pe studenți. În jur nu era nici țipenie de om.

Am avut dintr-o dată impresia (despre care psihologii afirmă că ar corespunde stărilor de oboseală) că am mai trăit cîndva acel moment. La capătul opus al băncii mele

se aşezase cineva. Aş fi preferat să fiu singur, însă n-am vrut să mă ridic îndată, pentru a nu părea nepoliticos. Celălalt începuse să fluiere. Atunci s-a declanşat prima din multele emoţii ale acelei dimineţi. Ceea ce fluiera, ceea ce încerca să fluiere (niciodată auzul meu n-a fost prea sigur) era varianta creolă a *Mahalalei* lui Elías Regules. Stilul ei m-a purtat îndărăt spre un *patio* care nu mai există, şi spre memoria lui Alvaro Melián Lafinur, care a murit cu ani în urmă. Apoi am auzit cuvintele. Erau din strofa de început. Glasul nu era cel al lui Alvaro, dar voia să se asemene cu al lui Alvaro. L-am recunoscut îngrozit.

M-am apropiat şi i-am spus :

— Domnule, sînteţi oriental sau argentinian ?

— Argentinian, dar din 1914 locuiesc la Geneva, a fost răspunsul.

A urmat o lungă tăcere. L-am întrebat :

— La numărul şaisprezece pe strada Malagnou, în faţa bisericii ruse ?

Mi-a răspuns afirmativ.

— În acest caz, i-am spus cu hotărîre, vă numiţi Jorge Luis Borges. Şi eu sînt tot Jorge Luis Borges. Ne aflăm în anul 1969, în oraşul Cambridge.

— Nu, mi-a răspuns cu propriul meu glas, întrucîtva îndepărtat.

După cîteva clipe a insistat :

— Mă aflu la Geneva, pe o bancă, la cîţiva paşi de Rhône. Ciudat este că semănăm, dar dumneavoastră sînteţi mult mai vîrstnic şi aveţi capul încărunţit.

I-am răspuns :

— Îţi pot dovedi că nu mint. O să-ţi spun lucruri pe care un necunoscut n-ar putea să le ştie. Avem acasă un vas de argint pentru *mate*, cu piciorul în formă de şarpe, adus de străbunicul nostru din Perú. Mai este acolo un lighenaş de argint care se atîrna la oblînc. În dulapul din camera ta se află două şiruri de cărţi. Toate trei tomurile celor *O mie şi Una de Nopţi* ale lui Lane, cu gravuri în oţel şi note „în corp mic" între un capitol şi altul, dicţionarul latin al lui Quicherat, *Germania* lui Tacit în latină şi în versiunea lui Gordon, un *Don Quijote* în ediţia Garnier,

Răbojul de sînge al lui Rivera Indarte, cu dedicaţia autorului, *Sartor Resartus* al lui Carlyle, o biografie de Amiel şi, ascuns îndărătul celorlalte, un volum broşat despre obiceiurile sexuale proprii popoarelor balcanice. Şi n-am uitat nici o anume seară la un etaj întîi din piaţa Dubourg.

— Dufour, mă corectă.

— E drept, Dufour. Eşti mulţumit cu atît ?

— Nu, mi-a răspuns. Dovezile acestea nu dovedesc nimic. Dacă visez, este firesc să ştiu ceea ce ştiu. Prolixa înşiruire e întru totul inutilă.

Obiecţia lui era justă. I-am răspuns :

— Dacă această dimineaţă şi această întîlnire se desfăşoară în vis, fiecare din noi trebuie să-şi închipuie că cel care visează este el. Poate că vom înceta să visăm, poate că nu. Deocamdată, obligaţia noastră evidentă este aceea de a accepta visul, aşa cum am acceptat universul şi faptul de a ne fi născut şi de a privi cu ochii şi de a respira.

— Şi dacă visul va dura ? întrebă tulburat.

Pentru a-l linişti şi a mă linişti, am simulat un calm pe care, în mod sigur, nu-l aveam. I-am spus :

— Visul meu a durat mai bine de şaptezeci de ani. Şi, de altminteri, atunci cînd te deştepţi, te regăseşti, în mod fatal, pe tine însuţi. E tocmai ce ni se întîmplă acum, cu deosebirea, doar, că sîntem doi. Nu vrei să ştii ceva despre trecutul meu, care e viitorul ce-ţi stă în faţă ?

Consimţi fără o vorbă. Am continuat, uşor confuz :

— Mama e teafără şi sănătoasă în casa ei din *Charcas y Maipú*, la Buenos Aires, dar tata a murit acum aproape treizeci de ani. A murit de inimă. L-a doborît o hemiplegie ; mîna stîngă deasupra celei drepte părea mîna unui copil peste aceea a unui gigant. A murit cu nerăbdarea de a muri, dar fără o tînguire. Bunica noastră murise în aceeaşi casă. Cu puţine zile înainte de a se stinge, ne-a chemat pe toţi şi ne-a spus : «Sînt o femeie tare bătrînă, care se sfîrşeşte prea încet. Să nu se tulbure nici unul dintre voi pentru un lucru atîta de comun şi de obişnuit.» Norah, sora ta, s-a măritat şi are doi copii. *A propos*, pe-acasă ce mai e ?

— Bine. Tata, ca de obicei, cu glumele lui anti-religioase. Aseară a născocit că Isus era asemenea acelor *gau-*

chos evazivi, care nu vor să-şi ia nici o răspundere, şi asta l-a făcut să predice în parabole.

Şovăi o clipă şi apoi mă întrebă :

— Dar dumneavoastră ?

— Nu ştiu numărul cărţilor pe care le voi scrie, dar ştiu că sînt destule. Vei scrie versuri care îţi vor aduce o bucurie fără seamăn şi povestiri de tip fantastic. Vei ţine cursuri, ca şi tata şi ca atîţia alţii din sîngele nostru.

M-am bucurat că nu m-a întrebat nimic despre eşecul ori succesul cărţilor. Am schimbat tonul şi am continuat :

— Cît priveşte istoria... A mai avut loc un război, aproape între aceiaşi antagonişti. Franţa a capitulat curînd ; Anglia şi America au desfăşurat împotriva unui dictator german, pe nume Hitler, ciclica bătălie de la Waterloo. Buenos Aires, către o mie nouă sute patruzeci şi şase, a generat un nou Rosas [1], destul de asemănător cu străbunul nostru. În cincizeci şi cinci, provincia Cordobei ne-a salvat, aşa cum altădată o făcuse Entre Ríos. Acum, lucrurile merg rău. Rusia încearcă să pună stăpînire pe planetă. America, frînată de superstiţia democraţiei, nu se decide să fie un imperiu. Pe zi ce trece, ţara noastră e tot mai provincială. Mai provincială şi mai încrezută, de parcă ar ţine ochii închişi. Nu m-ar surprinde ca predarea latinei să fie înlocuită cu cea a limbii *guaraní*.

Am observat că abia mă urmărea. Teama elementară de ceea ce e imposibil şi totdeodată cert îl paraliza. Eu, care n-am fost părinte niciodată, am simţit brusc un val de afecţiune faţă de acest sărman băiat, mai apropiat mie decît dacă ar fi fost trup din trupul meu. Am văzut că strîngea în mînă o carte. L-am întrebat ce este.

— *Posedaţii* sau, după mine, *Demonii* lui Feodor Dostoievski, mi-a replicat nu fără vanitate.

— Mi s-a şters din minte. Cum este ?

---

[1] *Juan Manuel de Rosas* (1793—1877), dictator argentinian care a instaurat în ţară un regim de teroare şi cruzime. După douăzeci de ani de tiranie, a fost înfrînt, în 1852, de forţele provinciei argentiniene Entre Ríos, cu sprijinul Braziliei şi al Paraguayului. Borges face aluzie aici la una din perioadele guvernării lui *Juan Domingo Perón*, care părea, pe atunci, să se transforme într-un regim de tip dictatorial şi care a fost întreruptă, în 1955, printr-o lovitură pornită din provincia Córdoba. *(N. tr.)*

Îndată ce am rostit-o, am înțeles că întrebarea mea era o blasfemie.

— Maestrul rus, a afirmat tranșant, a pătruns mai adînc decît oricine în labirinturile sufletului slav.

Această tentativă retorică mi-a părut o dovadă a faptului că se mai liniștise.

L-am întrebat ce alte tomuri ale maestrului a mai citit. Enumeră două sau trei, printre care și *Dublul*.

L-am întrebat dacă în cursul lecturii lor distinge bine personajele, așa cum se întîmplă cînd îl citești pe Joseph Conrad, și dacă intenționează să-și extindă investigarea asupra operei întregi.

— Adevărul este că nu, răspunse el cu o anume surpriză.

L-am întrebat ce scrie și mi-a spus că pregătește un volum de versuri care se va intitula *Imnurile roșii*. Se gîndise și la *Ritmurile roșii*.

— De ce nu ?, i-am spus. Poți invoca antecedente ilustre. Versul albastru al lui Rubén Darío, cîntecul gri al lui Verlaine.

Fără să ia vorbele mele în seamă, mi-a precizat că versurile lui vor cînta fraternitatea tuturor oamenilor. Poetul vremurilor noastre nu poate întoarce spatele epocii lui.

Am rămas pe gînduri și l-am întrebat dacă într-adevăr se simte frate al tuturor. De pildă, al tuturor funcționarilor de la pompe funebre, al tuturor poștașilor, al tuturor scafandrilor, al tuturor celor ce locuiesc pe partea numerelor pare, al tuturor afonilor etc. Mi-a spus că versurile lui se referă la marea massă de *paria* și de oprimați.

— Massa ta de *paria* și de oprimați, i-am răspuns, nu e decît o simplă abstracțiune. Doar indivizii există, dacă admiți că există cineva. *Omul de ieri nu e omul de azi*, a afirmat cîndva un grec. Noi doi, pe această bancă din Geneva ori din Cambridge, constituim, poate, dovada.

Dincolo de severele pagini ale Istoriei, faptele memorabile se dispensează de fraze memorabile. Un om în clipa morții încearcă să-și aducă aminte de o ilustrație întrezărită în copilărie ; soldații gata să se arunce în luptă vorbesc despre noroi sau despre sergent. Situația noastră era unică și, ca să fiu sincer, nici unul dintre noi nu se arăta pregătit. Vorbeam, în mod fatal, despre literatură.

Mă tem că n-am spus altceva decît le spun de obicei ziariştilor. Tînărul meu *alter ego* credea în inventarea sau descoperirea de metafore noi ; eu, în metaforele ce răspund afinităţilor intime şi notorii, şi pe care imaginaţia noastră le-a acceptat de mult. Bătrîneţea oamenilor şi amurgul, visul şi viaţa, curgerea timpului şi a apei. I-am expus această părere, pe care, cu ani mai tîrziu, aveam s-a expun într-o carte.

Aproape nu mă asculta. Deodată îmi spuse :

— Dacă dumneavoastră aţi fost eu însumi, cum se explică faptul de a fi uitat întîlnirea cu un domn în vîrstă care în anul 1918 v-a spus că şi el este Borges ?

Nu mă gîndisem la această dificultate. I-am răspuns fără convingere :

— Poate că a fost atît de straniu încît m-am străduit să-l uit.

Riscă o întrebare timidă :

— Cum vă merge memoria ?

Am înţeles că pentru un băiat care nu împlinise încă douăzeci de ani, un om de peste şaptezeci era aproape un mort. I-am răspuns :

— Începe să se asemene cu uitarea, dar izbuteşte încă să extragă ce i se solicită. Învăţ anglo-saxona şi nu sînt ultimul din clasă.

Discuţia noastră durase mult prea mult pentru a mai fi cea dintr-un vis.

Pe neaşteptate, mă fulgeră un gînd.

— Îţi pot dovedi pe loc, i-am spus, că nu mă visezi. Ascultă bine acest vers, pe care nu l-ai citit niciodată, pe cîte îmi amintesc.

Şi, lent, am recitat faimosul vers :

L'hydre — univers tordant son corps écaillé d'astres.

Am simţit aproape înfricoşata lui uimire. L-a repetat cu glas scăzut, savurînd fiecare strălucitor cuvînt.

— E adevărat, a şoptit el. Eu nu voi putea scrie niciodată un vers ca acesta.

Hugo fusese comuniunea noastră.

Ceva mai înainte, el repetase cu fervoare, acum îmi amintesc, acea scurtă alcătuire în care Walt Whitman rememorează o împărtăşită noapte în faţa mării, cînd se simţise cu adevărat fericit.

— Dacă Whitman a cîntat-o, am observat, e pentru că o dorea şi nu s-a petrecut. Poemul e în cîştig dacă ne lasă să ghicim că e manifestarea unei mari dorinţe, şi nu istoria unui fapt.

Mă privi ţintă.

— Nu-l cunoaşteţi, a exclamat. Whitman e incapabil de minciună.

Jumătate de veac nu trece în zadar. Din conversaţia noastră de inşi cu lecturi variate şi gusturi diferite, mi-am dat seama că nu ne vom putea înţelege. Eram prea deosebiţi şi prea asemănători. N-am fi putut să ne înşelăm unul pe altul, ceea ce face dialogul dificil. Fiecare din noi era pastişa caricaturală a celuilalt. Situaţia era prea anormală ca să se poată prelungi mai mult. Să-i dau sfaturi sau să mai stăm de vorbă ar fi fost întru totul zadarnic, de vreme ce destinul lui inevitabil era să fie cel ce sînt.

Deodată mi-am amintit o fantezie a lui Coleridge. Un om visează că străbate paradisul şi drept dovadă i se dă o floare. Cînd se trezeşte, floarea se află lîngă el.

Îmi veni în minte un artificiu analog.

— Ascultă, am întrebat, ai ceva bani la tine ?

— Da, mi-a răspuns. Cam douăzeci de franci. Diseară îl invitasem pe Simon Jichlinski la *Crocodile*.

— Spune-i lui Simon că va practica medicina la Carouge şi că va face mult bine... Acum, dă-mi una din monedele tale.

Scoase trei scuzi de aur şi cîteva piese mici. Fără să înţeleagă, îmi întinse una dintre cele de aur.

Eu i-am oferit una din acele imprudente bancnote americane care au valori foarte diferite şi aceleaşi dimensiuni. A cercetat-o cu aviditate.

— E cu neputinţă, a strigat. Are ca dată o mie nouă sute şaptezeci şi patru.

(Cîteva luni mai tîrziu, cineva mi-a atras atenţia că bancnotele nu au dată.)

— Toate astea ţin de miracol, a izbutit să rostească, şi miracolul înspăimîntă. Cei ce-au stat martori la învierea lui Lazăr trebuie să fi fost cuprinşi de groază.

Nu ne-am schimbat de fel, mi-am spus. Întotdeauna referinţele livreşti.

Făcu hîrtia fărîme şi îşi luă înapoi moneda.

Eu hotărîsem s-o arunc în rîu. Arcul trasat de scudul de argint pierzîndu-se în rîul de argint ar fi conferit istoriei mele o imagine trăită, dar soarta n-a voit-o.

I-am răspuns că supranaturalul, dacă se întîmplă a doua oară, încetează de a mai înspăimînta. I-am propus să ne întîlnim a doua zi, tot pe această bancă aflată în două epoci şi în două locuri.

A încuviinţat pe dată şi a constatat, fără a se fi uitat la ceas, că s-a făcut tîrziu. Amîndoi minţeam şi fiecare ştia că interlocutorul lui minte. I-am spus că aştept pe cineva care să vină să mă ia de aici.

— Să vină să vă ia ? s-a mirat el.

— Da. Cînd vei fi ajuns la vîrsta mea, vei fi pierdut vederea aproape pe de-a-ntregul. Nu vei mai izbuti să vezi decît culoarea galben, şi umbre, şi lumini. Nu te nelinişti. Orbirea treptată nu este un lucru tragic. E ca un lent amurg de vară.

Ne-am despărţit fără a ne fi atins. A doua zi nu m-am mai dus. Probabil că nici celălalt.

Am cugetat mult la această întîlnire, pe care n-am povestit-o nimănui. Cred că am descoperit cheia. Întîlnirea a fost reală, dar celălalt a stat de vorbă cu mine doar în vis şi aşa se face că m-a putut uita ; eu am vorbit cu el treaz fiind şi încă mă mai chinuieşte amintirea.

Celălalt m-a visat, dar nu m-a visat în mod riguros. A visat, acum înţeleg, imposibila dată de pe dolar.

ULRICA

Hann tekr sverthit Gram ok leggr i methal theira bert.

Völsunga Saga, 27

Relatarea mea va fi conformă realităţii sau, în orice caz, amintirii mele personale despre realitate, asta însemnînd acelaşi lucru. Faptele s-au petrecut de curînd, dar

știu că deprinderea literară e totodată deprinderea de a intercala detalii circumstanțiale și de a intensifica accentele. Vreau, așadar, să povestesc întîlnirea mea cu Ulrica (nu i-am știut numele întreg și nu i-l voi ști, poate, niciodată), petrecută în orașul York. Cronica va cuprinde o noapte și o dimineață.

Nimic nu m-ar împiedica să relatez că am văzut-o pentru întîia oară în preajma celor Cinci Surori din York, acele vitralii pure de orice imagine pe care iconoclaștii lui Cromwell le-au cruțat, dar adevărul este că ne-am cunoscut într-o încăpere de la *Northern Inn,* care se află de cealaltă parte a zidurilor. Eram puțini și Ulrica stătea cu spatele spre mine. Cineva i-a oferit un pahar pe care, însă, ea l-a refuzat.

— Sînt feministă, a spus. Nu vreau să-i imit pe bărbați. Îmi displace tutunul, ca și alcoolul lor.

Fraza voia să fie spirituală și am ghicit că nu era întîia oară cînd o rostea. Mi-am dat seama apoi că nu se potrivea cu ea, dar ceea ce rostim nu seamănă întotdeauna cu noi înșine.

Povesti că ajunsese la muzeu tîrziu, dar i-au îngăduit să intre cînd au aflat că e norvegiană.

Unul din cei de față a comentat :

— Nu este pentru întîia oară cînd norvegienii intră în York.

— Așa e, a spus ea. Anglia a fost a noastră și am pierdut-o, dacă admiți că poți avea ceva sau că ceva se poate pierde.

Abia în clipa aceea am privit-o. Un vers al lui William Blake vorbește despre fete de argint suav și aur vehement, însă în Ulrica se aflau și aurul și suavitatea. Era mlădie și naltă, cu trăsături extrem de fine și ochi cenușii. Mai puțin decît chipul m-a tulburat aerul ei de liniștit mister. Zîmbea cu ușurință și zîmbetul părea s-o îndepărteze. Era îmbrăcată în negru, fapt rar pe meleagurile dinspre nord, care se străduiesc să înveselească prin culori ceea ce-i mohorît în peisaj. Vorbea o engleză netedă și precisă și accentua ușor sunetul *r*. Nu am spirit de observație : lucrurile acestea le-am descoperit puțin cîte puțin.

S-au făcut prezentările. I-am spus că sînt profesor la Universitatea Anzilor, în Bogotá. Am precizat că sînt columbian.

M-a întrebat dusă pe gînduri :

— Ce înseamnă oare a fi columbian ?

— Nu știu, i-am răspuns. E un act de credință.

— Și tot astfel a fi norvegiană, á încuviințat.

Nu pot să-mi amintesc nimic mai mult din ce s-a spus în seara aceea. A doua zi am coborît în sufragerie devreme. Am văzut pe geam că ninsese ; întinderile se pierdeau în ceața dimineții. Nu mai era nimeni altcineva. Ulrica m-a invitat la masa ei. Mi-a spus că-i place să se plimbe de una singură.

Mi-am amintit o glumă a lui Schopenhauer și i-am răspuns :

— La fel și mie. Putem să ne plimbăm, deci, împreună.

Ne-am îndepărtat de han, păşind pe zăpada proaspătă. Nu era nimeni cît vedeai cu ochii. I-am propus să mergem pînă la Thorgate, care se află în josul rîului, la cîteva mile. Știu că eram deja îndrăgostit de Ulrica ; n-aș fi dorit în preajma mea nici o altă făptură.

Am auzit deodată îndepărtatul urlet al unui lup. Nu auzisem niciodată urlet de lup, dar știu că lup era. Ulrica nici n-a tresărit.

După o vreme a spus, de parcă ar fi gîndit cu voce tare :

— Puținele și rudimentarele spade pe care le-am văzut ieri la York Minster m-au emoționat mai mult decît imensele corăbii aflate în muzeul de la Oslo.

Drumurile noastre se întretăiau. Ulrica, în seara aceea, avea să-și urmeze călătoria spre Londra ; eu, spre Edinburg.

— Pe Oxford Street, mi-a spus, voi relua pașii lui De Quincey, care și-o căuta pe Anna lui pierdută în mulțimea Londrei.

— De Quincey, i-am răspuns, a încetat s-o caute. De-a lungul vremii, eu o caut încă.

— Poate, spuse cu glas scăzut, ai și găsit-o.

Am înțeles că un lucru nesperat nu-mi era interzis și i-am sărutat buzele și ochii. M-a îndepărtat cu delicată hotărîre și apoi a spus :

— Voi fi a ta la hanul din Thorgate. Îți cer ca pînă atunci să nu mă atingi. Este mai bine așa.

Pentru un bărbat stingher și ajuns la o anume vîrstă, iubirea ce se oferă singură este un dar cu totul neașteptat. Iar miracolul are dreptul de a impune condiții. M-am gîndit la tinerețea mea petrecută la Popayan, și la o fată din Texas, luminoasă și zveltă ca Ulrica, dar care îmi refuzase iubirea ei.

N-am comis greșeala de a o întreba dacă mă iubește. Am înțeles că nu eram întîiul și n-aveam să fiu cel din urmă. Această aventură — ultima, poate, pentru mine — avea să fie una printre atîtea altele pentru strălucitoarea și hotărîta adeptă a lui Ibsen.

Ne-am urmat drumul mînă în mînă.

— Totul e ca un vis, i-am spus, și eu nu visez niciodată.

— Ca acel rege care nu visase niciodată, mi-a replicat Ulrica, pînă ce un vrăjitor l-a făcut să adoarmă într-o cocină.

A adăugat apoi :

— Ascultă bine. În curînd va cînta o pasăre.

După puțină vreme îi auzirăm cîntul.

— Prin locurile acestea, am spus atunci, se crede că cel care se află în preajma morții poate să prevestească viitorul.

— Iar eu mă aflu în preajma morții, a spus ea.

Am privit-o uluit.

— Să scurtăm prin pădure, am zorit-o. Vom ajunge mai repede la Thorgate.

— Pădurea e primejdioasă, a replicat.

Ne continuarăm drumul prin locuri netede.

— Aș vrea ca această clipă să dureze veșnic, am șoptit eu.

— Veșnic e un cuvînt neîngăduit oamenilor, a rostit Ulrica și apoi, pentru a diminua emfaza, m-a rugat să-i repet numele meu, pe care nu-l auzise bine.

— Javier Otálora, i-am spus.

Vru să-l repete, însă nu izbuti. Și eu pății la fel cu numele de Ulrikke.

— Te voi numi Sigurd, a propus ea cu un zîmbet.

— Dacă eu sînt Sigurd, i-am răspuns, atunci tu vei fi Brynhild.

Încetinise pasul.

— Cunoşti saga ? am întrebat-o.

— Firește, mi-a răspuns. Povestea tragică pe care germanii au nimicit-o cu tîrziii lor Nibelungi.

N-am vrut să prelungesc discuţia şi am spus :

— Brynhild, umbli de parcă ai vrea ca între noi doi, în aşternut, să fie o spadă.

Ne-am pomenit deodată în faţa hanului. Nu m-a surprins că se numea, ca celălalt, tot *Northern Inn.*

De sus, din capătul treptelor, Ulrica mi-a strigat :

— Ai auzit lupul ? În Anglia nu mai sînt lupi. Grăbeşte-te.

Cînd am urcat în odaia de sus, am observat că pereţii erau tapetaţi în stilul lui William Morris, cu un roşu foarte adînc pe care se înlănţuiau fructe şi păsări. Ulrica intră cea dintîi. Încăperea întunecată era joasă, cu un tavan a cărui înclinare se conforma unui acoperiş în două ape. Aşteptatul pat se duplica într-o vagă oglindă iar lustrul mahonului mi-o aminti pe aceea din Scriptură. Ulrica îşi scosese veşmintele. Mă chemă pe adevăratul meu nume, Javier. Am simţit că ninsoarea se înteţeşte. Nu mai erau nici mobile şi nici oglinzi. Între noi doi nu era nici o spadă. Timpul se furişa precum nisipul. Veche de veacuri, în umbră, s-a strecurat iubirea şi am stăpînit pentru întîia şi cea din urmă oară imaginea Ulricăi.

CONGRESUL

Ils s'acheminèrent vers un château immense, au frontispice duquel on lisait : „Je n'appartiens à personne et j'appartiens à tout le monde. Vous y étiez avant que d'y entrer, et vous y serez encore quand vous en sortirez.“

Diderot : *Jacques Le Fataliste et son Maître* (1769)

Numele meu este Alejandro Ferri. Ecouri marţiale sînt în el, dar nici alămurile gloriei, nici marea umbră a macedoneanului — fraza e a celui care a scris *Los már-*

moles și a cărui prietenie m-a cinstit cîndva — nu seamănă de fel cu modestul ins cenușiu ce însăilează aceste rînduri, la unul din etajele superioare ale unui hotel de pe strada Santiago del Estero, într-un Sud care a încetat de mult să mai marcheze sudul. În curînd voi fi trecut de șaptezeci de ani ; continui să predau limba engleză unui număr restrîns de elevi. Din nehotărîre sau din neglijență, sau din alte pricini, nu m-am căsătorit și acum sînt singur. Singurătatea, însă, nu mă doare ; mi se pare suficient de anevoios efortul de a-ți tolera propria ființă și nesfîrșitele-i manii. Constat că îmbătrînesc pe zi ce trece ; un simptom neîndoielnic este faptul că nu mai mă interesează și nu mă mai surprind noutățile, și asta, poate, deoarece îmi dau seama că nimic din tot ce se ascunde în ele nu-i cu desăvîrșire nou, iar ele însele nu sînt decît timide variații. Cînd eram tînăr, mă atrăgeau amurgurile, mahalalele și nefericirea ; acum, zorii în plinul orașului și armonia. Am încetat să mă mai joc de-a Hamlet .M-am afiliat partidului conservator și unui club al jucătorilor de șah, pe care m-am deprins să-l frecventez ca spectator, de multe ori cu mintea în altă parte. Curiosul poate să extragă, din adîncul vreunui raft întunecos al Bibliotecii Naționale de pe Strada Mexico, un exemplar din cartea mea *Succint examen al limbii analitice a lui John Wilkins*, operă care ar reclama o nouă ediție, fie și numai pentru a corecta sau a atenua unele dintre multele-i erori. Noul director al Bibliotecii, mi s-a spus, este un literat care s-a consacrat studiului limbilor antice, ca și cum cele actuale n-ar fi îndeajuns de rudimentare, precum și exaltării demagogice a unui imaginar Buenos Aires al cuțitarilor. N-am voit niciodată să-l cunosc. Eu am ajuns în acest oraș încă în 1899 și doar o dată întîmplarea m-a pus în fața unui cuțitar sau a unui ins cu asemenea renume. Dacă se va ivi prilejul, voi relata episodul mai departe.

Spuneam, mai sus, că sînt singur pe lume ; mai zilele trecute, un vecin de cameră, știind că-l cunoscusem pe Fermín Eguren, mi-a spus că acesta a murit la Punta del Este.

Moartea acelui om, care, fără îndoială, nu mi-a fost niciodată prieten, s-a înverșunat să mă întristeze. Acum

ştiu că sînt singur cu adevărat ; am rămas, pe faţa pămîntului, unic depozitar al acelui eveniment, Congresul, a cărui amintire n-o s-o mai pot împărtăşi cu nimeni. Acum sînt cel din urmă congresist. E adevărat că, într-un fel, oamenii toţi sînt membri în acest Congres, e adevărat că nu există pe planetă nici măcar o singură fiinţă care să nu îi fie integrată, dar eu sînt într-un mod cu totul diferit. Eu *ştiu* ce sînt ; şi asta mă deosebeşte de inumerabilii mei colegi, actuali şi viitori. E adevărat că în ziua de 7 februarie 1904 am jurat pe tot ce aveam mai sfînt — există oare pe pămîntul acesta ceva care să fie sfînt sau ceva care să nu fie ? — să nu dezvăluim niciodată istoria Congresului, dar nu e mai puţin adevărat că sperjurul meu din clipa asta se integrează şi el în Congres. Această afirmaţie este obscură, dar poate stîrni curiozitatea eventualilor mei cititori.

În orice caz, sarcina pe care mi-am impus-o nu-i deloc uşoară. N-am abordat niciodată, nici măcar în specia epistolară, genul narativ şi — fapt cu mult mai grav, desigur — istoria pe care o voi relata e incredibilă. Pana lui José Fernández Irala, pe nedrept uitatul poet al *Marmurelor,* era cea hărăzită unei asemenea întreprinderi, însă acum e prea tîrziu. Nu voi falsifica în mod deliberat faptele, dar presimt că indolenţa şi stîngăcia mă vor împinge, nu o dată, la eroare.

Datele exacte n-au nici o însemnătate. Să ne amintim că am venit din Santa Fe, provincia mea natală, în 1899. Nu m-am mai întors niciodată acolo, m-am obişnuit cu Buenos Aires, oraş care nu mă atrage, aşa cum te obişnuieşti cu propriul trup sau cu o veche suferinţă. Prevăd, fără mai mare interes, că în curînd va trebui să mor ; e cazul, aşadar, să-mi înfrînez tendinţa digresivă şi să urnesc puţin naraţiunea.

Anii nu ne modifică esenţa, dacă vom fi avînd vreuna ; impulsul care avea să-mi poarte paşii, într-o noapte, spre Congresul Lumii era acelaşi care mă adusese, la început, în redacţia *Ultimei Ore.* Pentru un sărman băiat provincial, a fi ziarist poate reprezenta un destin romantic, tot aşa după cum un biet băiat din capitală îşi poate închipui că e romantic destinul unui *gaucho* sau cel al unui fermier. Nu mi-e ruşine de faptul că am dorit să fiu ziarist, rutină

care acum îmi pare absolut banală. Îmi amintesc a-l fi auzit pe Fernández Irala, colegul meu, spunînd că ziaristul scrie numai pentru uitare, în vreme ce dorința lui aprinsă este să scrie pentru aducere aminte și pentru eternitate. Dăltuise deja (verbul era de uz comun în vremea aceea) cîteva din sonetele perfecte care aveau să apară mai tîrziu, cu cîte un mic retuș ici-colo, în paginile *Marmurelor*.

Nu pot să precizez cînd anume am auzit pentru întîia oară vorbindu-se despre Congres. Poate în seara aceea cînd casierul mi-a înmînat leafa pe-o lună, iar eu, pentru a sărbători dovada aceasta că Buenos Aires mă acceptase, i-am propus lui Irala să mîncăm împreună. El s-a scuzat, motivînd că nu poate lipsi de la Congres. Am înțeles imediat că nu e vorba despre trufașul edificiu cu o cupolă, care se înalță la capătul unei ample alei înțesate de spanioli, ci despre altceva, mai tainic, și mai însemnat. Oamenii discutau despre Congres, unii cu ostentativă indiferență, alții coborînd glasul, iar alții cu neliniște sau curiozitate ; toți, cred, cu ignoranță. După cîteva sîmbete, Irala m-a invitat să-l însoțesc. Efectuase deja, m-a încredințat, formalitățile necesare.

Vor fi fost ceasurile nouă sau zece seara. În tramvai mi-a spus că întrunirile preliminare aveau loc sîmbăta și că Don Alejandro Glencoe, înduplecat pe semne de numele ce-l port, își și dăduse încuviințarea. Am intrat la Cafeneaua Gazului. Congresiștii, care trebuie să fi fost cincisprezece sau douăzeci la număr, ședeau în jurul unei mese lungi ; nu mai știu dacă aveau într-adevăr și o estradă, sau dacă o adaugă amintirea. Pe președinte l-am recunoscut din prima clipă, deși nu-l mai văzusem niciodată. Don Alejandro era un bărbat cu aer demn, de vîrstă îndeajuns de înaintată, cu frunte înaltă, ochi de oțel și o căruntă barbă roșcovană. Niciodată nu l-am văzut altfel decît în redingotă întunecată ; obișnuia să-și sprijine în baston mîinile încrucișate. Era puternic și înalt. La stînga lui se afla un ins cu mult mai tînăr, și el tot roșcovan ; culoarea violentă a pletelor acestuia sugera focul, iar cea a bărbii domnului Glencoe, frunzele toamnei. La dreapta se afla un tînăr cu fața prelungă și fruntea incredibil de joasă, îmbrăcat ca un *dandy*. Toți comandaseră cafea și, cîțiva dintre ei, absint. Ceea ce mi-a atras atenția în prima clipă a fost

prezența unei femei, singura printre atîția bărbați. La celălalt capăt al mesei se afla un copil de cel mult zece ani, îmbrăcat în costum de marinar, și care în scurtă vreme a adormit. Mai erau acolo un pastor protestant, doi indubitabili evrei și un negru cu legătură de mătase la gît și haine foarte strîmte, după moda galanților de cartier. În fața negrului și a copilului se afla cîte o ceașcă de ciocolată cu lapte. Pe ceilalți nu mi-i amintesc, afară doar de un oarecare domn Marcelo del Mazo, ins de o perfectă politețe și cu un dialog rafinat, pe care, însă, nu l-am mai revăzut din seara aceea. Păstrez și acum o începătoșată și deficientă fotografie de la una din întruniri, dar n-o voi da publicității, căci veșmintele epocii, pletele și mustățile i-ar conferi un aer burlesc și aproape mizer, care ar falsifica, desigur, scena. Toate grupările tind să-și creeze dialectul și riturile proprii ; Congresul, care a avut întotdeauna pentru mine ceva de vis, voia, se pare, ca participanții să descopere singuri, fără grabă, scopul propus, ba chiar și numele celorlalți colegi. Am înțeles curînd că obligația mea era să nu pun întrebări și am evitat să-l iscodesc pe Fernández Irala, care, la rîndul lui, a preferat să tacă. N-am lipsit nici o singură sîmbătă, dar au trecut o lună sau chiar două înainte de a mă dumiri. Începînd cu a doua întrunire, l-am avut ca vecin pe Donald Wren, inginer la Căile Ferate Sud, care avea să-mi dea lecții de engleză.

Don Alejandro vorbea foarte puțin ; ceilalți nu i se adresau direct, dar am simțit că vorbeau pentru el și urmăreau încuviințarea lui. Un gest al mîinii lente era de ajuns pentru a face ca tema dezbaterii să se schimbe. Am descoperit încetul cu încetul că roșcovanul din stînga avea curiosul nume de Twirl. Îmi amintesc aerul lui fragil, atribut al anumitor persoane foarte înalte, cărora propria statură le-ar produce, parcă, ameteală, silindu-le să se încovoaie. Mîinile lui, îmi amintesc, se jucau de obicei cu o busolă de aramă, pe care uneori o așeza pe masă. La sfîrșitul lui 1914 a murit ca soldat de infanterie într-un regiment irlandez. Cel care ocupa întotdeauna locul din dreapta era un tînăr cu fruntea foarte joasă, Fermín Eguren, nepotul președintelui. Nu am încredere în metodele realismului — gen artificial, dacă așa ceva există ;

prefer să dezvălui dintr-o dată ceea ce am înțeles treptat. Dar, mai întîi, vreau să-i amintesc cititorului situația mea de atunci : eu eram un biet flăcău din Casilda, copil de fermieri sărmani, care izbutise să ajungă la Buenos Aires și care se trezea deodată, așa simțeam în clipele acelea, în mlezul intim al orașului și, poate, cine știe, al lumii. Jumătate de veac s-a scurs de atunci și încă simt acea orbire de la început, care, fără îndoială, n-a fost și cea din urmă.

Iată faptele ; am să le relatez cu cea mai mare concizie. Don Alejandro Glencoe, președintele, era un moșier din Oriente, stăpîn al unui întins domeniu care se învecina cu Brazilia. Tatăl lui, originar din Aberdeen, se stabilise pe acest continent spre jumătatea vacului trecut. Adusese cu sine o sută și ceva de tomuri, singurele, aș îndrăzni să afirm, pe care Don Alejandro le-a consultat de-a lungul vieții sale. (Vorbesc despre aceste cărți eterogene, pe care le-am avut în mînă, pentru că una dintre ele stă chiar la rădăcina relatării mele.) La moartea sa, întîiul Glencoe lăsă o fiică și un fiu ; acesta din urmă avea să fie președintele nostru. Fiica avea să se mărite cu un Eguren, devenind apoi mama lui Fermín. Don Alejandro aspirase cîndva să fie deputat, dar liderii politici îi refuzaseră intrarea în Congresul Uruguayului. Omul se încăpățînase și hotărîse întemeierea unui alt Congres, de respirație mai amplă. Își aminti a fi citit într-una din vulcanicele pagini ale lui Carlyle destinul acelui Anacharsis Cloots, închinător zeiței Rațiunii, care, în fruntea a treizeci și șase de străini, vorbise, ca „orator al genului uman", în fața unei adunări pariziene. Mînat de acest exemplu, Don Alejandro făuri proiectul de a organiza un Congres al Lumii care să-i reprezinte pe toți oamenii tuturor națiunilor. Centrul reuniunilor preliminare era Cafeneaua Gazului ; actul deschiderii, pentru care se prevăzuse un termen de patru ani, urma să aibă loc la ferma lui Don Alejandro. Acesta, ca atîția alți uruguayeni, nu era partizan acerb al lui Artigas[1], ținea la Buenos Aires, dar hotărî ca, totuși, Congresul să se întrunească în patrie. În mod straniu, ter-

[1] *José Gervasio Artigas* (1774—1850) — unul din marii întemeietori ai independenței Uruguayului. *(N. tr.)*

menul stabilit atunci avea să fie respectat cu o precizie aproape magică.

La început am acceptat niște subvenții, care nu erau neglijabile de loc, însă pasiunea ce ne înflăcăra pe toți îl făcu pe Fernández Irala, care era la fel de nevoiaș ca mine, să renunțe la partea cuvenită lui și toți ceilalți îi urmarăm exemplul. Această măsură se dovedi benefică, îngăduind să se aleagă pleava de grîu ; numărul participanților se micșoră și nu rămaserăm decît fidelii. Singura funcție retribuită era aceea a secretarei, Nora Erfjord, care nu dispunea de alte mijloace de trai și a cărei muncă era strivitoare. Să organizezi o entitate care să cuprindă planeta nu e o acțiune obișnuită. Aveam sub ochi un du-tevino de scrisori, ca și de telegrame. Soseau adeziuni din Peru, din Danemarca și din Industan. Un bolivian ne semnală că patria lui este lipsită de orice acces la mare și că această lamentabilă carență ar trebui să alcătuiască tema uneia din primele dezbateri.

Twirl, a cărui inteligență era lucidă, atrase atenția că acest Congres presupune o problemă de natură filozofică. A închipui o adunare care să reprezinte întreaga omenire e ca și cum ai stabili numărul ferm al arhetipurilor platoniciene, enigmă ce a stîrnit, vreme de veacuri, perplexitatea gînditorilor. Sugeră că, fără a căuta mai departe, Don Alejandro Glencoe poate să-i reprezinte pe moșieri, dar și pe uruguayeni, pe marii precursori, pe oamenii cu barbă roșie sau pe cei așezați într-un fotoliu. Nora Erfjord este norvegiană. Are să reprezinte secretarele, norvegienele sau, pur și simplu, totalitatea femeilor frumoase ? E suficient un inginer pentru a-i reprezenta pe inginerii toți, chiar și pe cei din Noua Zeelandă ?

În clipa aceea, cred, interveni Fermín.

— Ferri îi reprezintă aici pe *gringos*[1], zise el hohotind.

Don Alejandro îl privi cu severitate și-i spuse fără grabă :

— Domnul Ferri este reprezentantul emigranților, a căror trudă contribuie la ridicarea țării.

Niciodată Fermín Eguren nu m-a putut suferi. Întrunea o mulțime de pricini de trufie : pe aceea de a fi uruguayan,

[1] *Gringo* — termen disprețuitor pentru 'străin', 'venetic'. *(N. tr.)*

pe aceea de a fi *criollo*, pe aceea de a cuceri toate femeile, pe aceea de a avea un croitor scump și, n-o să înțeleg niciodată de ce, pe aceea de a se trage din basci, neam care, de-a lungul istoriei, n-a făcut altceva decît să mulgă vite.

Un incident din cele mai banale pecetlui potrivnicia noastră. După una din întruniri, Eguren ne propuse să mergem în *calle Junín*. Proiectul nu mă atrăgea, dar am primit, pentru a nu mă expune zeflemelelor lui. Ne-am dus, împreună cu Fernández Irala. Cînd voiam să ne întoarcem, ne ieși în față un vlăjgan zdravăn. Eguren, care era puțin băut, îl îmbrînci. Omul ne tăie calea și ne spuse :

— Cel care vrea să iasă va trebui să treacă prin acest cuțit.

Îmi amintesc lucirea oțelului în întunericul din tindă. Eguren se aruncă înapoi, înspăimîntat. Eu nu mă simțeam în apele mele, însă mînia se dovedi mai tare decît spaima. Mi-am dus mîna la cingătoare, ca pentru a scoate o armă, și am rostit cu voce neclintită :

— Asta o rînduim în stradă.

Necunoscutul îmi răspunse, cu un glas care suna cu totul altfel :

— Așa îmi place mie să se poarte bărbații. Am vrut doar să vă pun la încercare, prietene.

Acum rîdea plin de bunăvoință.

— Cît despre termenul de *prieten*, păstrează-ți-l, i-am răspuns eu și am ieșit.

Vlăjganul cu cuțitul intră în bordel. Am aflat după aceea că se numea *Tapia*, sau *Paredes*, sau cam așa ceva[1], și că avea faimă de scandalagiu. Odată ajunși în stradă, Irala, care își păstrase cumpătul, mă bătu pe umăr și spuse cu emfază :

— Printre noi trei era și un mușchetar. Salve, D'Artagnan !

Fermín Eguren nu mi-a iertat niciodată faptul de a fi fost martor slăbiciunii sale.

---

[1] Figură parasinonimică, *tapia*, însemnînd 'zăplaz', 'îngrăditură', 'împrejmuire', iar *pared*, 'zid', 'perete'. *(N. tr.)*

Simt că aici, și abia aici, începe cu adevărat povestea. Pagin le scrise pînă acum n-au făcut decît să înregistreze condițiile de care hazardul sau destinul avea nevoie pentru a declanșa faptul acela incredibil, singurul, poate, din toată viața mea. Don Alejandro Glencoe era întotdeauna centrul acțiunii, dar treptat ne-am dat seama, nu fără anume uimire și neliniște, că adevăratul președinte-i Twirl. Acest singular personaj cu mustața în flăcări îl adula pe Glencoe, ba chiar și pe Fermín Eguren, dar într-un mod atît de apăsat încît totul putea să treacă drept o glumă, fără a-i compromite demnitatea. Glencoe avea orgoliul vastei lui averi ; Twirl intui că, pentru a-i impune un proiect, era îndeajuns să-i sugereze că presupune cheltuieli de-a dreptul oneroase. La început, Congresul nu fusese altceva, socot, decît o vagă denumire ; Twirl propunea continue amplificări pe care Don Alejandro le accepta întotdeauna. Te simțeai parcă în centrul unui cerc mișcător, care creștea la nesfîrșit, îndepărtîndu-se mereu. Declară, de exemplu, că în nici un caz Congresul nu s-ar putea lipsi de o bibliotecă, alcătuită din tomuri pentru consultare ; Nierenstein, care lucra într-o librărie, ne-a procurat, unul după altul, atlasele lui Justus Perthes și diferite enciclopedii de mari proporții, de la *Historia naturalis* a lui Plinius și *Speculum* al lui Beauvais, pînă la acele desfătătoare labirinturi (recitesc aceste cuvinte cu glasul lui Fernández Irala) ale iluștrilor enciclopediști francezi, ale *Britannicei*, ale lui Pierre Larousse, Brockhaus, Larsen, Montaner și Simón. Îmi amintesc a fi mîngîiat plin de reverență mătăsoasele tomuri ale unei enciclopedii chineze, iar caracterele acesteia, decis trasate, mi-au părut mai misterioase decît petele de pe pielea unui leopard. N-am să dezvălui încă soarta pe care au avut-o și pe care, fără îndoială, n-o regret.

Don Alejandro începuse să ne îndrăgească, pe Fernández Irala și pe mine, poate pentru că eram singurii care nu încercam să-l lingușim. Ne-a invitat să petrecem cîteva zile la *Caledonia*, ferma lui, unde zidarii începuseră deja lucrul.

După o lungă navigare, pe rîu în sus, și după o traversare cu pluta, am pășit, în zorii unei dimineți, pe malul

celălalt. Apoi a trebuit să înnoptăm în hanuri nevoiașe, ori să umblăm zadarnic, din ușă în ușă, prin Cuchilla Negra. Călătoream într-un soi de caleașcă ; întinderea cîmpiei mi s-a părut mai vastă și mai pustie decît aceea unde mă născusem.

Mi-au rămas încă vii în amintire cele două imagini ale fermei : aceea pe care o prevăzusem și aceea care, în sfîrșit, li s-a înfățișat ochilor mei. În mod absurd îmi plăsmuisem, ca într-un vis, o imposibilă îmbinare a întinderilor dinspre Santa Fe cu somptuosul Palat al Jocurilor de Ape ; *La Caledonia* era o zidire întinsă, făcută din chirpici, cu acoperiș de paie în două ape și cu o prispă de cărămidă. Părea durată pentru restriști și pentru timpul îndelung. Aproape un stînjen măsura grosimea asprelor ei ziduri, iar ușile erau înguste. Nu-i trecuse prin minte nimănui să planteze un copac. Cea dintîi și cea din urmă văpaie a soarelui o dogoreau în plin. Ogrăzile erau pietruite ; vitele erau numeroase, costelive și cu coarnele mari ; cozile încîlcite ale cailor ajungeau pînă la pămînt. Pentru întîia oară am simțit savoarea cărnii proaspete ; ni s-au adus niște desagi cu turte de mălai ; vătaful mi-a spus, cîteva zile mai tîrziu, că nu gustase pîinea niciodată. Irala întrebă unde se află „baia". Don Alejandro, cu un amplu gest, îi arătă întregul continent. Era o noapte cu lună ; am ieșit să mă plimb și l-am surprins pe Irala, privegheat de un struț.

Zăpușeala, pe care noaptea n-o domolise de fel, era de neîndurat și toți jinduiam răcoarea. Odăile erau joase și multe și mi-au părut abandonate ; ne pregătiseră una din cele care dădeau spre sud ; se aflau în ea două paturi de lemn și o comodă cu un lighean și o cană din argint. Pe jos era pămînt.

A doua zi am descoperit biblioteca și tomurile lui Carlyle și am căutat paginile despre oratorul genului uman, Anacharsis Cloots, cel care mă adusese către acea dimineață și acea singurătate. După micul dejun, care nu se deosebea întru nimic de prînz, Don Alejandro a dorit să ne arate lucrările. Am străbătut, călare, o leghe, luînd-o prin cîmp de-a dreptul. Irala, al cărui stil de a călări era cu totul redutabil, suferi un ușor accident ; vătaful remarcă fără un zîmbet :

— Orășanul știe să cadă de minune.

Din depărtare am zărit șantierul. Vreo douăzeci de oameni ridicaseră un soi de amfiteatru dezarticulat. Îmi amintesc de niște schele și de niște trepte care lăsau să se întrevadă frînturi de cer.

Nu o dată am încercat să stau de vorbă cu acei *gauchos*, dar orice tentativă a eșuat. Într-o măsură anume, știau că ei sînt altfel decît noi. Pentru a se înțelege între ei foloseau cu zgîrcenie o fonfăită spaniolă brazilienizată. În vinele lor curgeau, probabil, sînge indian și sînge negru. Erau vînjoși dar scunzi : la *Caledonia,* eu treceam drept om înalt, lucru care nu mi se întîmplase pînă atunci. Aproape toți purtau *chiripá*[1], iar cîte unul, *bombacha*[2]. N-aveau nimic comun — sau prea puțin — cu personajele atît de chinuite ale lui Hernández sau Rafael Obligado. Sub stimulentul alcoolului de sîmbătă seara, deveneau cu ușurință violenți. Nu era printre ei nici o femeie și n-am auzit niciodată o ghitară.

Mai mult decît oamenii de la această margine de țară m-a interesat schimbarea totală care se petrecuse în Don Alejandro. La Buenos Aires, era un domn afabil și măsurat ; la *Caledonia,* severul șef al unui clan, întocmai ca strămoșii lui. Duminica dimineața le citea lucrătorilor Sfînta Scriptură, din care aceștia nu înțelegeau o iotă. Într-o seară, vătaful, un băiat tînăr care moștenise slujba de la tatăl său, ne vesti cum că un zilier și un zidar din cei nou angajați se încăieraseră, scoțînd cuțitele. Don Alejandro se ridică fără grabă. Ajuns la locul sfadei, își scoase arma, întotdeauna încărcată, i-o dădu vătafului care îmi păru înfricoșat, și își deschise drum printre tăișuri. După o clipă auzii porunca :

— Aruncați cuțitele, băieți !

Apoi, cu vocea la fel de liniștită, adăugă :

— Acum vă dați mîna și vă purtați cum se cuvine. Nu vreau harababură aici.

Amîndoi îi dădură ascultare. A doua zi am aflat că Don Alejandro îl dăduse afară pe vătaf.

---

[1] *Chiripá* —un fel de șorț în formă de pantaloni, purtat adesea de *gauchos* (termen hispano-american). *(N. tr.)*

[2] *Bombacha* — pantalon bufant (termen hispano-american). *(N. tr.)*

Am simţit că singurătatea mă împresoară. M-am temut că nu voi mai ajunge la Buenos Aires niciodată. Nu ştiu dacă şi Fernández Irala a împărtăşit aceeaşi temere, dar am vorbit mult despre Argentina şi despre ce vom face la întoarcere. Îmi era dor de leii unui portal de pe strada Jujuy, undeva pe lîngă piaţa Once, sau de lumina cutărei prăvălii de imprecisă topografie, — altele decît locurile mele obişnuite. Am fost întotdeauna un bun călăreţ; m-am obişnuit să ies călare şi să străbat distanţe lungi. Îmi amintesc şi acum de acel pag pe care-l înşeuam eu însumi, şi care trebuie să fi murit demult. Poate că în vreuna din serile sau nopţile acelea am ajuns în Brazilia, căci graniţa nu era altceva decît o linie marcată prin borne.

Mă învăţasem să nu mai număr zilele cînd, la sfîrşitul unei zile ca oricare alta, Don Alejandro ne-a prevenit:

— Acum trebuie să mergem la culcare. Mîine pornim în zorii zilei.

Pe rîu în jos mă simţeam atît de fericit încît am izbutit să mă gîndesc la *Caledonia* cu înduioşare.

Am reluat întîlnirile de sîmbăta. În cea dintîi, Twirl a cerut cuvîntul. A spus, cu obişnuitele-i înfloriturі retorice, că biblioteca marelui Congres al Lumii nu se poate reduce la cărţi de consultare şi că operele clasice ale tuturor naţiunilor şi limbilor constituie o adevărată mărturie pe care n-am putea-o ignora fără pericol. Intervenţia fu aprobată pe loc; Fernández Irala şi doctorul Cruz, care era profesor de latină, acceptară misiunea de a alege textele necesare. Twirl vorbise deja despre acest proiect cu Nierenstein.

În vremea aceea nu exista un singur argentinian a cărui Utopie să nu fi fost Parisul. Cel mai nerăbdător dintre noi era, poate, Fermín Eguren: îi urma Fernández Irala, din raţiuni destul de diferite. Pentru poetul *Marmurelor*, Parisul însemna Verlaine şi Leconte de Lisle; pentru Eguren, o prelungire mai luxoasă a deşucheatei străzi Junín. Se înţelesese, presupun, cu Twirl. Acesta, într-o altă reuniune, aduse în discuţie limba pe care aveau s-o folosească membrii Congresului şi necesitatea ca doi din delegaţi să plece la Londra şi Paris spre a se documenta. Pentru a simula imparţialitatea, propuse mai întîi numele

meu și apoi, după o ușoară ezitare, pe cel al prietenului său Eguren. Ca întotdeauna, Don Alejandro încuviință.

Mi se pare a fi scris mai sus că Wren, în schimbul unor ore de italiană, mă inițiase în studiul intimității limbi engleze. A eludat, pe cît posibil, gramatica și propozițiile fabricate special pentru învățare, și am pătruns direct în poezie, ale cărei forme pretind concizie. Primul meu contact cu limba care avea să-mi umple viața a fost bărbătescul *Requiem* al lui Stevenson ; au urmat apoi baladele pe care Percy le-a revelat respectabilului veac optsprezece. Puțin înainte de a pleca la Londra, am cunoscut strălucirea lui Swinburne, care m-a făcut să pun la îndoială, cu un sentiment de vinovăție, eminența alexandrinilor lui Irala.

Am debarcat la Londra pe la începutul lui ianuarie nouă sute doi ; îmi amintesc mîngîierea zăpezii, pe care n-o văzusem niciodată și pentru care m-am simțit plin de recunoștință. Din fericire, nu mi-a fost dat să călătoresc împreună cu Eguren. Am tras la o pensiune modestă din spatele Muzeului Britanic, la a cărui bibliotecă mă duceam și dimineața și după amiaza, în căutarea unei limbi care să fie vrednică de Congresul Lumii. N-am neglijat limbile universale ; am încercat să mă apropii de esperanto — pe care *Calendarul sentimental* îl califică drept „echitabil, simplu și economic" — precum și de Volapük, care își propune să exploreze toate posibilitățile lingvistice, declinînd verbele și conjugînd substantivele. Am considerat argumentele în favoarea și împotriva reînvierii latinei, a cărei nostalgie n-a încetat să stăruie după atîtea veacuri. Am zăbovit, de asemeni, asupra limbii analitice a lui John Wilkins, în care definiția fiecărui cuvînt stă în literele ce-l alcătuiesc. Acolo, sub înalta cupolă a sălii, am cunoscut-o pe Beatriz.

Relatarea de față este, desigur, istoria generală a Congresului Lumii, și nu aceea a lui Alejandro Ferri — a mea —, dar cea dintîi o implică și pe cea de a doua, ca și pe toate celelalte. Beatriz era înaltă, zveltă, cu trăsături pure și un păr roșcat care ar fi putut să mi-l amintească, și n-a făcut-o niciodată, pe cel al piezișului Twirl. Nu împlinise douăzeci de ani. Părăsise unul din comitatele nordului pentru a studia literele la universitate. Originea ei, ca

şi a mea dealtminteri, era umilă. Să fii de spiţă italiană la Buenos Aires e de-a dreptul dezonorant ; la Londra am descoperit că, pentru mulţi este un atribut romantic. Puţine seri s-au scurs înainte ca dragostea să ne unească ; am cerut-o în căsătorie, dar Beatriz Frost, întocmai ca şi Nora Erfjord, era adeptă a certitudinilor predicate de Ibsen şi nu voia să-şi lege viaţa de a nimănui. Buzele ei rostiră cuvîntul pe care eu nu mă încumetasem să-l rostesc. O, nopţi, şi dulce umbră împărtăşită, şi dragoste ce curge în întuneric asemeni unui tainic rîu, clipă de împlinire cînd fiecare este celălalt, nevinovată candoare a fericirii, îmbrăţişare în care ne pierdeam pentru a ne pierde apoi în somn, prime pîlpîiri ale zilei cînd nu mă săturam să te privesc...

Lîngă aspra frontieră a Brazilei mă năpădise dorul ; nu tot astfel în roşul labirint al Londrei, care mi-a dăruit atîtea lucruri. În ciuda pretextelor imaginate pentru a-mi întîrzia plecarea, la sfîrşitul anului a trebuit să mă întorc ; am petrecut Crăciunul împreună. I-am făgăduit că Don Alejandro o va invita să facă parte din Congres ; mi-a replicat, în mod confuz, că ar interesa-o să viziteze emisfera australă şi că un văr de-al ei, dentist, se stabilise în Tasmania. Beatriz n-a vrut să vadă vaporul ; despărţirea, după părerea ei, era doar o emfază, o smintită sărbătorire a nefericirii, iar ea detesta emfaza. Ne-am spus adio în biblioteca unde ne cunoscusem cu o iarnă înainte. Sînt un om laş ; nu i-am lăsat adresa mea, vrînd să înlătur zbuciumul de a aştepta scrisori.

Observasem că întorsul acasă pare a dura, de obicei, mai puţin decît dusul, dar trecerea Atlanticului, împovărată de amintiri şi de nelinişti, mi s-a părut, de data aceasta, nesfîrşită. Nimic nu mă durea mai mult decît ideea că, în paralel cu viaţa mea, Beatriz avea să şi-o trăiască pe a ei, clipă de clipă şi noapte de noapte. Am alcătuit o scrisoare de multe pagini, pe care am rupt-o, însă, odată cu ridicarea ancorei la Montevideo. În patrie am acostat într-o joi ; Irala mă aştepta pe chei. M-am întors în vechea mea locuinţă de pe strada Chile ; ziua aceea, ca şi pe cea care a urmat, le-am petrecut plimbîndu-ne şi stînd de vorbă. Voiam să-mi reasum pierdutul Buenos Aires. A fost o uşurare să aflu că Fermín Eguren

se află încă la Paris ; faptul de a mă fi întors înaintea lui atenua într-un fel îndelunga-mi absenţă.

Irala era descurajat. Fermín risipea în Europa sume nesăbuite şi în repetate rînduri nesocotise ordinul de a se întoarce fără întîrziere. Toate acestea erau previzibile. În măsură mai mare m-au neliniştit, însă, alte noutăţi ; Twirl, în ciuda opoziţiei manifestate de Irala şi de Cruz, îl invocase pe Plinius cel Tînăr, după care nu există carte atît de rea încît să nu ascundă în ea şi ceva bun, şi propusese cumpărarea nediscriminată a unor colecţii din *La Prensa,* a trei mii patru sute de exemplare din *Don Quijote,* în formate diferite, a epistolarului lui Balmes, a unor teze universitare, a unor cărţi de conturi, a unor buletine şi programe de teatru. Totul constituie o mărturie, spusese el. Nierenstein îl susţinuse ; Don Alejandro, „după trei sîmbete sonore", aprobase moţiunea. Nora Erfjord renunţase la slujba ei de secretară ; o înlocuia un nou membru, Karlinski, care era instrumentul lui Twirl. Nemăsuratele colete se îngrămădeau acum unele peste altele, fără catalog sau fişier, în încăperile din fund şi în beciul marii case a lui Don Alejandro. Pe la începutul lui iulie, Irala petrecuse o săptămînă la *Caledonia ;* zidarii se opriseră din lucru. Vătaful, întrebat, răspunse că aşa a hotărît stăpînul şi că, de altminteri, zilele n-au intrat în sac.

La Londra redactasem un raport, pe care nu e cazul să-l amintesc aici ; vineri, m-am dus să-l salut pe Don Alejandro şi să-i înmînez acel text. Mă întovărăşea Fernández Irala. Era după-amiază şi în casă pătrundea vîntul de *pampas.* În faţa porţii dinspre strada Alsina aştepta o căruţă cu trei cai. Îmi amintesc de oamenii încovoiaţi care îşi descărcau poverile în cea de a doua curte interioară ; Twirl, imperios, le dădea ordine. Se mai aflau acolo, de parcă ar fi presimţit ceva, Nora Erfjord şi Nierenstein şi Cruz şi Donald Wren şi încă unul sau doi din congresişti. Nora mă sărută şi mă îmbrăţişă, iar sărutul şi îmbrăţişarea ei mi le amintiră pe ale altcuiva. Negrul, jovial şi fericit, îmi sărută mîna.

Într-una din încăperi se vedea, larg deschis, chepengul pătrat al beciului ; nişte trepte de metal se pierdeau în întuneric.

Deodată am auzit pașii. Înainte de a-l fi văzut, am știut că cel care venea era Don Alejandro. Intră, aproape în goană.

Glasul îi era schimbat : nu mai era acela al cumpătatului senior care prezida sîmbetele noastre, și nici al moșierului feudal care interzicea o luptă cu cuțite și predica, pentru *gauchos*, cuvîntul lui Dumnezeu, dar se asemăna mai mult cu cel din urmă.

Fără să privească pe nimeni, porunci :

— Scoateți imediat tot ce se află îngrămădit acolo jos. Să nu rămînă în pivniță o carte.

Îndeplinirea poruncii a durat aproape o oră. Am strîns în curtea nepavată un morman mai înalt decît cei mai înalți din noi. Toți alergam încolo și încoace ; singurul care nu s-a clintit din loc a fost Don Alejandro.

Apoi s-a auzit ordinul :

— Acum dați foc acestor hîrțoage.

Twirl era foarte palid. Nierenstein izbuti să murmure :

— Congresul Lumii nu se poate dispensa de aceste prețioase auxiliare pe care eu le-am selectat cu atîta dragoste.

— Congresul Lumii ?, spuse Don Alejandro. Rîse disprețuitor și eu nu-l auzisem rîzînd niciodată.

Există în distrugere o plăcere misterioasă ; flăcările au izbucnit strălucitoare, iar noi ne-am repezit pe lîngă ziduri sau prin încăperi. În *patio* nu mai rămăsese decît noapte, cenușă, și mirosul de ars. Îmi amintesc de cîteva foi rătăcite ce izbutiseră să se salveze, albe pe solul nud. Nora Erfjord, care nutrea pentru Don Alejandro acea iubire pe care femeile tinere o nutresc de obicei pentru bărbații vîrstnici, spuse fără să înțeleagă :

— Don Alejandro știe ce face.

Irala, credincios literaturii, încercă o frază :

— O dată la cîteva veacuri, trebuie arsă Biblioteca din Alexandria.

Atunci auzirăm revelația :

— Patru ani a durat pînă să înțeleg ce vă voi spune acum. Acțiunea pe care am pornit-o este atît de vastă încît cuprinde — acum o știu — întreaga lume. Ea nu implică doar cîțiva palavragii care fac pe grozavii undeva, în pustietatea unei ferme îndepărtate. Congresul lumii a

început cu prima clipă a lumii şi va continua cînd noi vom fi ţărînă. Nu există loc în care el să nu se afle. Congresul e stiva de cărţi pe care am ars-o noi. Congresul este vitejia caledonienilor care au ţinut în loc legiunile Caesar-ilor. Congresul este Iov pe maldărul de gunoi şi Isus răstignit pe cruce. Congresul este băiatul acela inutil care îmi iroseşte averea cu tîrfele.

Nu m-am putut abţine şi l-am întrerupt :

— Don Alejandro, şi eu sînt vinovat. Eu îmi încheiasem raportul, pe care vi l-am şi adus aici, dar continuam să zăbovesc în Anglia risipindu-vă banii, de dragul unei femei.

Don Alejandro continuă :

— O bănuiam, Ferri. Congresul e cireada mea de tauri. Congresul e cireada pe care am vîndut-o şi întinderile de pămînt care nu mai sînt ale mele.

Se auzi o voce consternată ; era cea a lui Twirl.

— N-o să ne spuneţi că aţi vîndut *La Caledonia* ?

Don Alejandro răspunse fără grabă :

— Ba da, am vîndut-o. Nu mi-a mai rămas nici o palmă de pămînt, dar ruina mea nu mă doare, căci acum înţeleg. Poate că nu ne vom mai vedea niciodată, deoarece Congresul nu are nevoie de noi, dar în această ultimă noapte vom ieşi cu toţii pentru a privi Congresul.

Era beat de victorie. Ne-am simţit copleşiţi de fermitatea şi de fervoarea lui. Nimeni, nici o clipă, nu s-a gîndit că ar putea fi nebun.

În piaţă am luat o trăsură deschisă. Eu m-am aşezat pe capră, lîngă vizitiu, şi Don Alejandro a poruncit :

— Maestre, vrem să colindăm oraşul. Du-ne oriîncotro vrei.

Negrul, cocoţat pe una din scările trăsurii, nu înceta să zîmbească. Nu voi şti niciodată dacă înţelesese ceva.

Cuvintele sînt simboluri ce postulează o memorie împărtăşită. Cea pe care vreau s-o expun acum este numai a mea ; aceia care o împărtăşeau au murit toţi. Misticii invocă o roză, un sărut, o pasăre care e toate păsările, un soare care e toate stelele şi soarele deodată, un ulcior cu vin, o grădină sau actul sexual. Dintre aceste metafore, nici una nu mi-ar putea sluji pentru acea noapte de împlinire care ne-a lăsat istoviţi şi beţi de feri-

cire, la hotarul aurorei. N-am scos aproape nici o vorbă, în timp ce roţile şi copitele răsunau pe pietre. Înainte de ivirea zorilor, vocea înaltă a Norei Erfjord intonă balada lui Patrick Spens, iar Don Alejandro îngăimă cîte un vers, cu glas scăzut şi spart. Cuvintele în engleză nu mi-au adus imaginea lui Beatriz. Îndărătul meu, Twirl murmură :

— Am vrut să fac răul şi, iată, fac binele.

Cîte ceva din cele întrezărite atunci stăruie încă — roşiaticul zid de pe Recoleta, galbenul zid al temniţei, doi bărbaţi dansînd fără muzică undeva la un colţ de stradă, o curte cu mozaic pe jos şi cu grilaj, barierele trenului, casa mea, o piaţă, nepătrunsa şi umeda noapte —, însă nici unul dintre aceste fugare lucruri, care nici n-au fost poate acestea, nu are însemnătate. Însemnătate are doar faptul de a fi simţit că acel proiect al nostru, de care nu o dată ne băteam joc, exista în mod real şi tainic şi era universul şi noi înşine. Fără mare speranţă, am căutat de-a lungul anilor mireasma acelei nopţi ; uneori mi s-a părut că o recuperez în muzică, în dragoste, în şovăielnica amintire, dar ea nu s-a întors decît o dată doar, în zorii unei dimineţe, într-un vis. Cînd am jurat să nu destăinuim nimica nimănui, era deja dimineaţa de sîmbătă.

Pe ceilalţi nu i-am revăzut de atunci, cu excepţia lui Irala. N-am comentat niciodată întîmplarea ; orice cuvînt al nostru ar fi fost o profanare. În 1914, Don Alejandro Glencoe a murit şi a fost înmormîntat la Montevideo. Irala murise cu un an mai devreme.

Cu Nierenstein m-am întîlnit o dată pe strada Lima şi amîndoi ne-am prefăcut că nu ne vedem.

THERE ARE MORE THINGS

În memoria lui Howard P. Lovecraft

În ajunul ultimului examen pe care trebuia să-l trec la Universitatea Texas, din Austin, am primit vestea că unchiul meu Edwin Arnett a murit în urma unui anevrism,

la capătul opus al Continentului. Am simțit ceea ce simțim cu toții cînd moare cineva apropiat : convingerea chinuitoare, acum zadarnică întru totul, că ne-ar fi stat, desigur, în puteri să ne arătăm ceva mai buni. Omul uită că el însuși nu e decît un mort care stă de vorbă cu morții. Materia pe care o studiam era filozofia ; mi-am amintit că unchiul meu, fără a fi invocat măcar un nume propriu, îmi revelase frumoasele-i perplexități, acolo, în Casa cu Zidurile Roșii, nu departe de Lomas. Una din portocalele de la desert fusese instrumentul prin care mă inițiase în idealismul lui Berkeley ; tabla de șah îi fusese deajuns pentru paradoxurile eleate. Ani mai tîrziu avea să-mi împrumute tratatele lui Hinton, ce-și propuneau să demonstreze realitatea unei a patra dimensiuni a spațiului, pe care cititorul urma s-o intuiască prin complicate exerciții cu cuburi colorate. Nu voi uita prismele și piramidele pe care le ridicam în birou, pe podea.

Unchiul meu era inginer. Înainte de a se pensiona din slujba sa de la Căile Ferate, hotărî să se stabilească la Turdera, care îi oferea avantajele unei singurătăți aproape agreste și, totodată, ale apropierii de Buenos Aires. Nimic mai previzibil decît faptul de a-l fi ales ca arhitect pe prietenul său Alexander Muir. Acest om rigid profesa rigida doctrină a lui Knox ; unchiul meu, ca aproape toți intelectualii vremii sale, era liber-cugetător sau, mai exact, agnostic, dar se interesa de teologie, după cum se interesa și de falacioasele cuburi ale lui Hinton sau de închegatele coșmaruri ale tînărului Wells. Îi plăceau cîinii ; avea un uriaș dulău ciobănesc, ce primise porecla de Samuel Johnson pentru a aminti de Lichfield, îndepărtatu-i loc natal.

Casa cu Zidurile Roșii se afla pe o colină, împrejmuită înspre apus de terenuri supuse inundării. De cealaltă parte a grilajului, *araucariile* [1] nu-și puteau ascunde înfățișarea lor ursuză. În loc de terase, casa avea acoperișuri de ardezie înclinate și un turn pătrat cu un orologiu, care păreau să strivească zidurile și parcimonioasele ferestre. În copilărie, acceptam aceste urîțenii așa cum accepți toate

[1] *Araucaria* — conifer originar din Chile. *(N. tr.)*

acele lucruri incompatibile, care numai din pricina coexistenței lor răspund la numele de univers.

M-am întors în patrie în 1921. Pentru a se evita litigiile, casa fusese scoasă la licitație ; izbuti s-o obțină un străin, Max Preetorius, care oferise dublul sumei propuse de cel mai generos din licitanți. După semnarea actelor, veni pe înserat cu două ajutoare și azvîrliră pe un maidan, nu departe de Drumul Oastei, toate mobilele, toate cărțile și toate obiectele aflate în casă. (Mi-am amintit cu tristețe de diagramele volumelor lui Hinton și de marele glob terestru.) A doua zi, se duse să stea de vorbă cu Muir și-i propuse anumite transformări, pe care acesta le respinse cu indignare. Ulterior, lucrarea fu preluată de o întreprindere din capitală. Tîmplarii din localitate refuzară o nouă mobilare a casei ; un oarecare Mariani, din Glew, acceptă în cele din urmă condițiile impuse de Preetorius. Vreme de două săptămîni trebui să lucreze noaptea, cu ușile închise. Și, tot la vreme de noapte, se instală în Casa cu Zidurile Roșii noul ei locatar. Din clipa aceea ferestrele încetară să se mai deschidă, însă prin întuneric se zăreau dîre de lumină. Lăptarul găsi într-o dimineață, în fața casei, trupul cîinelui ciobănesc, decapitat și ciopîrțit. Iarna, *araucariile* fură tăiate. Nimeni nu-l mai văzu vreodată pe Preetorius, care — se presupune — părăsi în scurtă vreme țara.

Asemenea vești, cum e lesne de închipuit, m-au incitat. Știu că principala mea trăsătură e curiozitatea, care m-a împins cîndva, de pildă, la apropierea de o femeie total străină mie, numai pentru a afla cine e și cum este, la folosirea anumitor droguri (fără vreun rezultat apreciabil), la explorarea numerelor transfinite și la atrocea aventură pe care o s-o relatez aici. În mod fatal am hotărît să investighez faptele.

Întîiul meu demers a fost să-l văd pe Alexander Muir. Mi-l aminteam înalt și smead, de o slăbiciune care nu excludea forța ; acum era încovoiat de ani și barba întunecată i se făcuse cenușie. M-a primit în casa lui din Temperley, care în mod previzibil semăna cu a unchiului meu, de vreme ce amîndouă se supuneau normelor talen-

tatului poet și ale mediocrului constructor pe nume William Morris.

Dialogul a fost sumar ; nu în zadar simbolul Scoției este ciulinul. Am intuit, cu toate acestea, că înmiresmatul ceai de Ceylon și cumpătatul castronaș cu *scones* (pe care gazda mea îi tăia și îi ungea cu unt ca în vremea cînd eram copil) reprezentau, de fapt, un frugal festin calvinist, orînduit pentru nepotul vechiului prieten. Controversele lui teologice cu unchiul meu constituiseră o lungă partidă de șah, în care fiecăruia din jucători i se cerea colaborarea cu adversarul.

Timpul trecea și eu nu mă apropiam de subiect. Se făcu o tăcere stînjenitoare, în urma căreia Muir vorbi.

— Tinere *(Young man)*, spuse el, domnia ta nu te-ai deplasat pînă aici doar ca să stăm de vorbă despre Edwin sau despre Statele Unite, țară ce mă interesează prea puțin. Ceea ce îți alungă somnul este vînzarea Casei cu Zidurile Roșii, precum și straniul ei cumpărător. Și mie, de altminteri. Sincer vorbind, istoria îmi este profund neplăcută, însă îți voi spune tot ce pot. Nu va fi mult.

După cîteva clipe, continuă fără grabă :

— Înainte de moartea lui Edwin, intendentul m-a invitat în cabinetul lui de lucru. Era acolo și parohul. Mi-au propus să întocmesc proiectul unei capele catolice. Munca mea ar fi fost bine remunerată. I-am refuzat pe loc. Eu sînt un slujitor al Domnului și nu pot comite infamia de a ridica altare pentru idoli.

Aici s-a oprit.

— Asta e tot ? am îndrăznit să întreb.

— Nu. Ovreiul acela de Preetorius dorea să-mi nimicesc lucrarea pentru ca în locul ei să ticluiesc un lucru monstruos. Căci infamia cunoaște forme nenumărate.

A rostit aceste vorbe pe un ton grav și s-a ridicat în picioare.

Cînd am dat colțul, s-a apropiat de mine Daniel Iberra. Ne cunoșteam așa cum se cunosc localnicii în așezările mărunte. Mi-a propus să ne întoarcem împreună. Niciodată nu m-au interesat palavragiii și am prevăzut un sordid șir de trăncăneli de cafenea mai mult sau mai puțin apo-

crife și brutale, însă m-am resemnat și am acceptat. Era aproape noapte. Zărind de la distanță Casa cu Zidurile Roșii aflată sus pe o înălțime, Iberra a schimbat brusc direcția. L-am întrebat care e pricina. Răspunsul n-a fost cel pe care-l așteptam.

— Sînt mîna dreaptă a lui Don Felipe. Nimeni nu m-a făcut vreodată laș. Îți vei fi amintind de acel flăcău pe nume Urgoiti care venise după mine tocmai de la Merlo și știi ce s-a ales de el. Uite. Într-una din nopțile trecute, mă întorceam de la un chef. Cam la vreo patruzeci de stînjeni de căsoaie, zăresc ceva. Armăsarul mi s-a speriat și dacă nu strîngeam eu zdravăn frîul ca să-l reped pe ulicioară, poate că nu mai apucam să povestesc ce-ți povestesc. Cu ce-am văzut, n-ar fi fost de mirare.

Furios, adăugă o înjurătură.

N-am închis ochii toată noaptea. În zori abia, am visat o gravură în stilul lui Piranesi, pe care n-o văzusem niciodată sau pe care o văzusem și o uitasem, și care înfățișa labirintul. Era un amfiteatru de piatră înconjurat de chiparoși, dar mai înalt decît coroanele chiparoșilor. Nu avea nici uși și nici ferestre, ci doar un șir infinit de crăpături verticale și înguste. Cu ajutorul unei lupe încercam să descopăr minotaurul. În cele din urmă am izbutit. Era monstrul unui monstru ; semăna mai puțin a taur decît a bizon și, cu trupul omenesc lungit pe pămînt, părea că doarme și visează. Visează — dar ce oare, sau pe cine ?

În seara aceea am trecut prin fața Casei. Poarta cea mare a grilajului era închisă și unele zăbrele răsucite. Ceea ce odinioară fusese grădină se preschimbase în bălării. La dreapta se afla un șanț nu prea adînc, și marginile îi erau călcate în picioare.

Îmi rămînea o singură încercare, pe care însă am amînat-o zile în șir, nu pentru că o simțeam zadarnică întru totul, dar pentru că m-ar fi împins la un act inevitabil, desigur cel din urmă.

Fără prea mari speranțe am pornit la Glew. Mariani, tîmplarul, era un italian obez și rumen, destul de înaintat în vîrstă, cît se poate de frust și cordial. Mi-a fost de ajuns să-l văd ca să renunț complet la vicleșugurile pe care

le urzisem în ajun. I-am întins cartea mea de vizită, pe care a silabisit-o pretenţios, cu voce tare, lăsînd o mică pauză reverenţioasă înaintea cuvîntului *doctor*. I-am spus că mă interesează mobilele fabricate de el pentru proprietatea ce aparţinuse unchiului meu, la Turdera. Omul a început să pălăvrăgească. N-am să încerc să transcriu multele şi agitatele-i cuvinte, însă, pe scurt, mi-a declarat că deviza lui este îndeplinirea tuturor exigenţelor clientului, oricît de năstrușnice ar fi, şi că el îşi executase lucrarea întocmai cum i se ceruse. După ce scotoci în tot felul de sertare, îmi arătă nişte hîrtii din care n-am putut pricepe o iotă, semnate de ştiutul Preetorius. (Fără îndoială, mă lua drept avocat.) La despărţire, mi-a mărturisit că nici pentru tot aurul din lume n-ar mai pune piciorul în Turdera şi cu atît mai puţin în casa cu pricina. Adăugă apoi că, firește, clientul este sacrosanct, însă, după umila lui părere, domnul Preetorius e nebun. Apoi tăcu, pătruns de remuşcare. N-am mai putut să-l iscodesc în nici un fel.

Prevăzusem acest eşec, dar una este să prevezi un lucru şi alta să ţi se şi întîmple.

În repetate rînduri mi-am spus că nu există nici o altă enigmă în afară de timp, această infinită întrețesere de *ieri*, de *azi*, de viitor, de *totdeauna* şi de *niciodată*. Profundele mele reflecţii s-au dovedit, însă, inutile ; căci dacă îmi închinam după amiaza studierii lui Schopenhauer sau lui Royce, noapte de noapte rătăceam, în schimb, pe drumurile bătătorite din jurul Casei cu Zidurile Roşii. De cîteva ori am zărit sus o lumină foarte albă ; alte ori mi s-a părut că aud un geamăt. Asta pînă la nouăsprezece ianuarie.

Era una din acele zile tipice pentru Buenos Aires în care te simţi nu numai istovit şi ultragiat de vară, dar aproape înjosit. Trebuie să fi fost unsprezece noaptea cînd izbucni furtuna. Întîi vîntul de miazăzi şi apoi apa în şuvoaie. Orbecăiam în căutarea unui copac. Brusca lumină a unui fulger mi-a arătat că mă aflu la numai cîţiva paşi de grilaj. Cu teamă sau speranţă, nu ştiu, am încercat poarta. Şi, incredibil, s-a deschis. Am pătruns, azvîrlit de furtună. Cerul şi pămîntul mă ameninţau deopotrivă. Uşa

casei era şi ea întredeschisă. O rafală de ploaie mi-a biciuit faţa şi am intrat.

Înăuntru lespezile fuseseră date la o parte şi am păşit pe duşumeaua oarbă. Un miros dulceag şi greţos pătrundea toată casa. La stînga sau la dreapta, nu ştiu bine, m-am izbit de o balustradă de piatră. Cu înfrigurare am urcat. Aproape fără să-mi dau seama, am răsucit comutatorul.

Sufrageria şi biblioteca din amintirea mea deveniseră acum, prin dărîmarea zidului dintre ele, o singură imensă încăpere delabrată, cu cîte o mobilă ici-colo. N-am să încerc să le descriu, căci nu sînt sigur că le-am şi văzut, în ciuda nemiloasei lumini albe. Să mă explic. Pentru a vedea un lucru e necesar să-l înţelegi. Fotoliul presupune corpul uman, articulaţiile şi părţile lui ; foarfecele, actul de a tăia. Ce să mai spun despre o lampă ori un vehicul ? Sălbatecul nu poate să perceapă biblia misionarului ; călătorul nu vede acelaşi tachelaj ca membrii echipajului. Dacă am vedea cu adevărat universul, l-am înţelege, poate.

Nici una dintre formele nesăbuite pe care mi le-a hărăzit noaptea aceea nu răspundea figurii omeneşti ori unui uz inteligibil. Am simţit şi repulsie şi groază. Într-unul din unghere am descoperit o scară verticală, ducînd către etajul următor. Între largile travee de fier, care trebuie să fi fost cam zece la număr, se vedeau goluri neregulate. Această scară, ce postula palme şi tălpi, era comprehensibilă şi într-o măsură oarecare m-a uşurat. Am stins lumina şi am aşteptat o vreme în întuneric. N-am auzit nici cel mai mic zgomot, însă prezenţa acelor lucruri de neînţeles mă tulbura. În sfîrşit, m-am hotărît.

Odată sus, mîna mea temătoare a răsucit pentru a doua oară butonul de lumină. Coşmarul prefigurat de etajul inferior se învolbura şi înflorea la cel de al doilea. Erau aici multe obiecte, sau puţine obiecte întrepătrunse. Recuperez acum în amintire un soi de lungă masă operatorie, foarte înaltă, în formă de U, cu deschideri circulare la capete. M-am gîndit că s-ar putea să fie patul locatarului, a cărui monstruoasă anatomie se revela astfel, indirect, întocmai ca aceea a unui animal ori zeu, prin mijlocirea umbrei sale. De undeva dintr-o pagină de

Lucanus, citită cu ani în urmă și apoi uitată, îmi veni pe buze cuvîntul *anfisbena*, care sugerează, dar fără a epuiza, desigur, ce aveau să vadă ochii mei după aceea. Și îmi mai amintesc un V de oglinzi, ce se pierdea în bezna de deasupra.

Cum va fi fiind locatarul ? Ce-ar putea căuta el în această planetă, la fel de atroce pentru el pe cît ne este și el nouă ? Din ce zone secrete ale astronomiei sau ale timpului, din ce crepuscul străvechi și acum incalculabil va fi ajuns el, oare, tocmai în această suburbie sud-americană și în acest miez de noapte anume ?

M-am simțit un intrus în plin haos. Afară ploaia încetase. M-am uitat la ceas și am văzut cu uimire că arăta aproape două. Am lăsat lumina aprinsă și am început cu grijă coborîrea. Să cobor pe unde urcasem nu era imposibil. Să cobor înainte de întoarcerea locatarului. Mi-am spus că trebuie să fi lăsat deschise cele două uși, pentru că n-aș fi știut cum să le-nchid.

Tălpile mele atingeau ultima stinghie a scării cînd am simțit că ceva urcă de-a lungul balustradei, opresiv și lent și plural. Curiozitatea a fost mai puternică decît groaza și n-am închis ochii.

NOAPTEA DARURILOR

Istoria de față am auzit-o la vechea Cafenea a Acvilei, undeva în Florida [1], prin ținutul Piedad.

Se dezbătea problema cunoașterii. Cineva a invocat teza platoniciană cum că toate au fost văzute de noi într-o lume anterioară, astfel încît a cunoaște înseamnă a recunoaște ; tatăl meu, cred, l-a citat pe Bacon care scrisese că, dacă a învăța înseamnă a-ți aminti, a ignora înseamnă, de fapt, a fi uitat. Alt interlocutor, un domn în vîrstă, care trebuie să se fi simțit întrucîtva pierdut în toată această

[1] *Florida* — provincie din Uruguay, avînd drept capitală orașul cu același nume. *(N. tr.)*

metafizică, se hotărî să ia cuvîntul. Spuse cu lentă siguranţă :

— «Nu izbutesc să înţeleg problema arhetipurilor platoniciene. Nimeni nu-şi aminteşte care a fost prima oară cînd a văzut culoarea galben sau culoarea negru, sau prima oară cînd a prins gustul cutărui fruct, poate din pricină că era mic copil şi nu putea să ştie că inaugurează astfel un şir extrem de lung. Şi, totuşi, există alte *prime dăţi* pe care nimeni nu le uită. Eu v-aş putea istorisi ce mi-a lăsat o anumită noapte pe care o readuc adesea în amintire, cea din treizeci aprilie '74.

Pe vremuri, vilegiaturile erau mai lungi, dar nu ştiu totuşi din ce pricină am zăbovit pînă la acea dată la ferma unor veri, familia Dorna, la cîteva leghe bune de Lobos. Pe atunci, unul dintre argaţi, Rufino, mă iniţiase în tainele cîmpului. Mă apropiam de treisprezece ani ; el mă întrecea destul de mult în vîrstă şi avea faimă de semeţ. Era foarte dibaci ; la trîntă, cel biruit era întotdeauna adversarul. Într-o vineri, mi-a propus ca sîmbătă seara să mergem în sat să petrecem. Am acceptat, de bună seamă, fără a şti prea bine despre ce e vorba. L-am prevenit că nu ştiu să dansez ; mi-a răspuns că dansul se poate învăţa cu uşurinţă. După cină, pe la şapte şi jumătate, am pornit. Rufino se dichisise de parcă ar fi mers la bal şi purta cu mîndrie un pumnal de argint ; eu nu-mi luasem cuţitul, de teama glumelor pe seama mea. Peste puţin, am şi zărit primele case. Domniile voastre n-aţi fost niciodată la Lobos ? N-are nici o însemnătate ; nu există aşezare de provincie care să nu fie aidoma celorlalte, pînă şi în faptul de a se socoti deosebită. Aceleaşi ulicioare cu glod bătătorit, aceleaşi gropi, aceleaşi case făcute parcă pentru a da celui urcat pe cal mai multă importanţă. Am descălecat undeva, la un colţ, în faţa unei case vopsite în albastru deschis ori în trandafiriu, cu o firmă pe care scria *La Estrella*. În faţă aşteptau legaţi de stîlpi vreo cîţiva cai din cei mai arătoşi. Prin poarta dinspre uliţă, uşor întredeschisă, zării o dungă de lumină. La capătul vestibulului era o încăpere lungă, cu bănci de scîndură pe-o parte şi pe alta şi, între bănci, cîteva uşi întunecate a

căror destinație nu se ghicea. Un cățeluș cu blana gălbuie mă întîmpină lătrînd cu veselie. Era destulă lume ; vreo cinci-șase femei cu halate înflorate se tot foiau de colo pînă colo. O doamnă respectabilă, îmbrăcată în întregime în negru, părea a fi stăpîna casei. Rufino o salută și îi spuse :

— Iată, vă aduc un prieten nou care nu prea e dat pe brazdă.

— O să se-nvețe, n-avea nici o grijă, îi răspunse doamna.

Am simțit că mi se face rușine. Pentru a le distrage atenția sau, poate, pentru a le arăta că nu sînt decît un copil, am început să mă joc cu cățelul, la capătul unei bănci. Pe o masă de bucătărie ardeau mai multe lumînări de seu înfipte fiecare în cîte o sticlă și îmi amintesc și de micul vas cu jăratec aflat undeva, într-un ungher din fund. Pe peretele din față, proaspăt văruit, se afla o imagine cu Sfînta Fecioară Îndurătoarea.

Înconjurat de glume, cineva înstruna o ghitară care-i da mult de furcă. Dintr-o timiditate excesivă, n-am refuzat un rachiu de ienupăr care mi-a făcut buzele ca jarul. Printre femei era și una care mi-a părut altfel decît celelalte. I se spunea Captiva. Avea un aer vag indian, dar trăsăturile îi erau parcă desenate, iar ochii erau foarte triști. Părul împletit într-o coadă îi ajungea pînă la brîu. Rufino, care observase că o privesc, i-a spus :

— Mai povestește odată cum a fost cu năvala, ca să ne împrospătăm amintirea.

Fata vorbi ca și cum ar fi fost singură și, într-un fel, am simțit că nu se poate gîndi la nimic altceva și că lucrul acesta pe care-l povestește este singurul lucru care i s-a întîmplat vreodată în viață. Ne spuse așa :

— Cînd m-au adus de la Catamarca nu eram decît un copil. Ce puteam să știu eu despre năvale ? De groază, cuvîntul acesta la fermă nici nu se rostea. Ca despre o mare taină am aflat că indienii se puteau prăvăli asupra noastră asemeni unui nor, puteau ucide oamenii și răpi animalele. Femeile erau tîrîte în inima ținutului și apoi supuse la cîte și mai cîte pătimiri. Am făcut ce mi-a stat în putință

ca să nu cred nimic. Lucas, fratele meu, care apoi a fost străpuns de o lance, îmi jura că toate astea sînt minciuni, dar, cînd un lucru este adevărat, ajunge ca cineva să-l rostească o singură dată pentru a-ţi da seama că aşa este. Guvernul le oferă *vicios* [1] şi ierburi de tot soiul ca să-i mai potolească, dar ei au vraci atoateştiutori care le dau neîncetat poveţe. La o poruncă a şefului de trib nu pregetă de fel să năvălească peste întărituri, nimicind totul. Într-atîta mă frămîntase gîndul acesta încît aproape că doream să vină şi învăţasem să mă uit în partea unde apune soarele. Nu ştiu socoteala timpului, dar au trecut îngheţuri şi arşiţe şi vremea în care se înseamnă vitele cu fierul roşu şi moartea unui fiu al vătafului şi numai după aceea a venit năvala. Parcă i-ar fi mînat vîntul de *pampas*. Văzusem o floare de ciuline pe marginea unei rîpe şi noaptea i-am visat pe indieni. În zori s-a întîmplat. Animalele au ştiut-o înaintea oamenilor, ca la cutremurele de pămînt. Ferma era neliniştită iar păsările în văzduh nu-şi găseau tihna. Ne-am repezit să ne uităm în partea spre care mă uitam eu totdeauna.

— Cine v-a dat de ştire ? întrebă cineva.

Fata, care tot timpul păruse a fi foarte departe, repetă ultima frază.

— Ne-am repezit să ne uităm în partea spre care mă uitam eu totdeauna. Părea că tot pustiul s-ar fi urnit din loc. Printre zăbrelele grilajului de fier am văzut nori de colb înainte de a vedea indienii. Veneau în goana cailor. Îşi loveau gurile cu palma şi urlau. La Santa Irene existau nişte arme lungi, care n-au slujit, însă, decît pentru a-i zăpăci, şi a-i întărîta apoi mai tare.

Captiva rostea vorbele de parcă ar fi fost o rugăciune, venită din adîncuri, dar eu, în clipa aceea, am auzit pe uliţă indienii pustiului şi urletele lor. O izbitură şi ne-am pomenit cu ei în încăpere şi a fost de parcă ar fi intrat

---

[1] *Vicios* — termen utilizat în mediile rurale din Argentina şi Uruguay, şi care include tutunul, ceaiul mate, băutura, pariurile, jocul la curse şi alte forme ale „viciului" mai degrabă modest, ce poate fi satisfăcut cu bani puţini. *(N. tr.)*

călare, pe apa unui vis. Erau vreo cîţiva mahalagii beţi. Acum, în amintire, îi văd foarte înalţi. Cel ce venea în fruntea lor îi arse un ghiont lui Rufino, care se afla lîngă uşă. Acesta păli şi se trase la o parte. Doamna casei, care nu se clintise de la locul ei, se ridică şi ne spuse :

— Este Juan Moreira.

Acuma, după ce s-a scurs atîta vreme, nu mai ştiu dacă îmi stăruie în amintire omul din noaptea aceea sau cel pe care aveam să-l văd de atîtea ori în mijlocul arenei. Mă gîndesc la coama şi la barba neagră a lui Podestá [1], dar şi la o figură roşcovană, ciupită de vărsat. Căţeluşul ieşi alergînd în întîmpinarea lui. Dintr-o lovitură de călcîi, Moreira îl lungi la pămînt. Căzu pe spate şi îşi dădu sufletul zvîrcolindu-şi lăbuţele. Aici începe cu adevărat istoria.

M-am îndreptat fără zgomot către una din uşi, care dădea spre un coridor îngust cu o scară. Sus, m-am ascuns într-o încăpere întunecoasă. În afara unui pat foarte jos, nu ştiu ce alte mobile se mai aflau acolo. Tremuram tot. Jos, zgomotele nu se potoleau de fel şi un obiect din sticlă se făcu ţăndări. Am auzit paşii unei femei care urca şi am văzut o dungă fugară de lumină. Apoi glasul Captivei mă chemă în şoaptă.

— Mă aflu aici ca să slujesc, dar numai oamenii de bine. Apropie-te, căci n-am să-ţi fac nici un rău.

Îşi scosese halatul. M-am întins alături de ea şi i-am căutat faţa cu mîinile. Nu ştiu cît timp a trecut. N-au fost nici vorbe şi nici sărutări. I-am despletit cosiţa şi m-am jucat cu părul ei, care era foarte mătăsos, iar apoi cu ea însăşi. N-aveam să ne mai revedem după aceea şi nu i-am ştiut numele vreodată.

O împuşcătură ne-a asurzit. Captiva mi-a spus :

— Poţi ieşi pe scara cealaltă.

---

[1] Din nou aluzie la *José Podestá*, mare actor argentinian de la sfîrşitul veacului trecut şi începutul veacului nostru, care — printre alte creaţii rămase celebre — a interpretat, în arena circului, figura lui Juan Moreira. *(N. tr.)*

Am făcut întocmai şi m-am pomenit în ulicioară. Era o noapte cu lună. Un sergent de poliţie, cu carabină şi cu baioneta pusă, străjuia gardul. Începu să rîdă şi îmi zise :

— Precum văd, eşti dintr-aceia care se scoală cu noaptea-n cap.

Trebuie să fi bîiguit ceva, dar nici nu m-a mai luat în seamă. De peste zăplaz, un ins aluneca încet în jos. Dintr-o săritură, sergentul îi înfipse oţelul în trup. Omul căzu la pămînt, unde rămase prăvălit pe spate, gemînd şi sîngerînd. Mi-am amintit de cîine. Ca să-l facă să-şi dea şi ultima suflare, sergentul mai înfipse o dată baioneta. Cu un fel de veselie îi spuse :

— Moreira, de data asta glonţul nu ţi-a folosit la nimic.

Din toate părţile se năpustiră soldaţii în uniforme care împresuraseră casa, şi apoi vecinii. Andrés Chirino fu nevoit să se opintească pentru a smulge arma. Toţi se îmbulzeau să-i strîngă mîna. Rufino spuse rîzînd :

— Cumătrul ăsta şi-a mîncat mălaiul.

Eu mă duceam de la un grup la altul, povestindu-le oamenilor ce văzusem. Dintr-o dată m-am simţit ostenit din cale-afară ; poate că aveam şi febră. M-am strecurat din mijlocul mulţimii. l-am căutat pe Rufino şi am pornit spre casă. Călări fiind, zărirăm lucirea albă a dimineţii. Mai mult decît ostenit, mă simţeam năucit de acest vîrtej de întîmplări.»

— De imensul fluviu al acelei nopţi, spuse tatăl meu.

Celălalt încuviinţă.

— Aşa este. În scurta trecere a acelor ceasuri eu cunoscusem dragostea şi privisem moartea. Tuturor oamenilor le sînt dezvăluite toate lucrurile sau, cel puţin, toate acele lucruri care îi sînt date spre cunoaştere unui om, dar mie, de seara pînă dimineaţa, mi-au fost dezvăluite aceste două lucruri esenţiale. Anii trec şi împrejurările în care am povestit istoria sînt într-atît de numeroase încît nici nu mai ştiu măcar dacă mi-o amintesc aievea sau dacă îmi amintesc numai cuvintele cu care o povestesc. Poate că aşa i s-a întîmplat şi Captivei cu indienii ei. Acum nu mai are nici o însemnătate dacă am fost eu sau dacă a fost altul cel care a văzut uciderea lui Moreira.

OGLINDA ŞI MASCA

După încheierea bătăliei de la Clontarf, în care umilit a fost norvegul, Preaînaltul Rege şi-a chemat poetul şi i-a spus :

— Isprăvile cele mai strălucite îşi pierd lumina dacă nu sînt pecetluite prin cuvinte. Voiesc să-mi cînţi biruinţa şi slava. Deci fi-voi eu Eneas ; iar tu îmi vei fi Vergiliu. Te simţi în stare să porneşti la astă înfăptuire, ce ne va face pe amîndoi nemuritori ?

— Da, Rege, i-a răspuns poetul. Eu sînt Ollán. Douăsprezece ierni în şir deprins-am ştiinţa metricii cu de-amănuntul. Pot spune pe de rost cele trei sute şaizeci de alcătuiri ce stau la temelia adevăratei poezii. Ciclurile din Ulster şi din Munster supuse-s, toate, strunelor harfei mele. Canoanele mă îndrituiesc a mînui străvechile cuvinte ale limbii ca şi metaforele cele mai dibace. Stăpînesc tainica scriitură ce ocroteşte meşteşugul nostru de curioasa iscodire a plebei. Pot cînta deopotrivă iubirile, furtul de vite, isprăvile pe mare sau războiul. Ştiu stirpea mitologică a tuturor caselor domnitoare din Irlanda. Cunosc virtuţile ierburilor, astrologia judiciară, matematicile şi dreptul canonic. Mi-am înfrînt, în publică întrecere, adversarii. Am deprins iscusinţa în ale satirei, speţă care pricinuieşte vătămarea pielii, chiar şi lepra. Cunosc şi mînuirea spadei, aşa cum dovedit-o-am în bătălia ta. Un singur lucru nu-mi stă în puteri : să mulţumesc pentru darul ce-mi faci.

Regele, care ostenea lesne în faţa discursurilor lungi şi neobişnuite, îi spuse cu uşurare :

— Cunosc prea bine aceste lucruri. Am aflat că în hotarul anglilor privighetoarea a şi început să cînte. Cînd se vor fi încheiat din nou ploi şi zăpezi, cînd iar se va fi întors privighetoarea de pe meleagurile ei din sud, îţi vei rosti cîntarea în faţa curţii şi a Sfatului Poeţilor. Un an întreg îţi las. Vei şlefui fiece literă şi fiece cuvînt. Răsplata, ştii prea bine, nu va să fie nevrednică nici de regeasca noastră rînduială şi nici de veghile-ţi pline de har.

— Rege, răsplata cea mai mare e să-ţi văd chipul, spuse poetul, care era, totdeodată, curtean.

Se înclină şi se duse, întrezărind, deja, cîte un vers.

Cînd se împlini anul — tot, numai molime şi răzvrătiri — înfăţişă cîntarea. O declamă cu lentă siguranţă, fără o privire către manuscris. Regele încuviinţa din cap. Iar toţi în jurul lui făceau la fel, pînă şi aceia care, îngrămădiţi la uşi, nu desluşeau nici un cuvînt. În cele din urmă, Regele grăi :

— Primesc opera ta. E o victorie mai mult. Ai redat fiecărei vorbe miezul ei nestricat şi fiecărui nume epitetul pe care i-l dăruiseră poeţii cei dintîi. În tot poemul n-ai găsi nici măcar o imagine care să nu fi fost folosită de clasici. Războiul e frumoasa întreţesere de oameni, iar apa spadei este sîngele. Marea îşi are zeul ei, iar norii prezic viitorul. Ai mînuit cu iscusinţă rima, aliteraţia, asonanţa, cantităţile, artificiile doctei retorici, înţeleapta alternare a metrilor. Dacă s-ar pierde întreaga literatură a Irlandei — *omen absit* —, ea s-ar putea reconstrui, fără nici o omisiune, prin mijlocirea clasicei tale ode. Treizeci de scribi o vor transcrie de cîte două ori.

Urmă o tăcere şi apoi continuă.

— Totu-i desăvîrşit, însă, cu toate acestea, nimic nu s-a întîmplat. În vine sîngele n-a prins să curgă mai năvalnic. Mîinile n-au tresărit în căutarea arcului. Şi nimeni n-a pălit. Nimeni n-a slobozit răcnetul luptei, nimeni nu şi-a repezit pieptul drept stavilă în faţa vikingului. De astăzi într-un an aplauda-vom o nouă laudă, poete. Ca semn al mulţumirii noastre, primeşte această oglindă care e din argint.

— Mă închin şi înţeleg, spuse poetul.

Stelele cerului îşi reluară limpedea cale. Din nou cîntă privighetoarea în pădurile saxone şi poetul se întoarse iar cu codicele său, mai puţin lung decît acela dinainte. Nu-l spuse pe de rost ; îl citi cu vădită şovăială, înlăturînd anumite frînturi, de parcă el însuşi nu le-ar fi înţeles pe deplin sau n-ar fi voit să le pîngărească. Pagina era stranie. Nu era o descriere a bătăliei, era chiar bătălia. În vălmăşagul luptei se zbuciumau Dumnezeul care e Trei şi totdeodată

Unu, zeii păgîni ai Irlandei și aceia care aveau să se înfrunte peste veacuri, la începutul Eddei celei Mari. Forma era la fel de curioasă. Un substantiv la singular putea admite un verb la plural. Prepozițiile erau străine normelor comune. Asprimea se învecina cu armonia. Metaforele erau arbitrare sau, cel puțin, așa păreau.

Regele schimbă cîteva cuvinte cu învățații care îi stăteau în preajmă și apoi vorbi astfel :

— Despre întîia ta cîntare am spus că e esența fericită a tot ce s-a cîntat cîndva în Irlanda. Aceasta le întrece, însă, pe toate cîte-au fost pînă la ea și totdeodată le ucide. Te minunează, te farmecă și te descumpănește. De n-o vor prețui nepricepuții, vor prețui-o în schimb, din plin, cei știutori, nu mulți la număr. Un sipet din ivoriu va fi străjerul unicului exemplar. Iar de la pana care a zămislit o operă atît de strălucită putem nădăjdui una și mai măreață.

Adăogi cu un zîmbet :

— Sîntem figuri ale unei fabule, cu toții, și se cuvine să ne amintim că în fabule-i stăpînitor numărul trei.

Poetul își îngădui să șoptească :

— Cele trei daruri ale vrăjitorului, triadele și neîndoielnica Treime.

Regele continuă :

— Iar drept zălog al prețuirii noastre, primește în dar această mască de aur.

— Mă închin și înțeleg, rosti poetul.

Sorocul se împlini din nou. La palat, străjile observară că poetul n-avea cu sine nici un manuscris. Nu fără uimire Înaltul Rege îl privi : era aproape alt om. Ceva ce nu putea fi timpul îi adîncise și îi preschimbase chipul. Ochii păreau să privească foarte departe ori să fi rămas fără vedere. Poetul ceru îngăduința să-i vorbească. Slujitorii părăsiră încăperea.

— N-ai compus oda ? întrebă Regele.

— Ba da, răspunse trist poetul. De nu mi-ar fi îngăduit Atotputernicul s-o fac !

— Poți s-o repeți ?

— Nu mă încumet.

— Îți dau curajul care îți lipsește, spuse Regele.

Poetul rosti poemul. Era alcătuit doar dintr-un singur rînd.

Fără a îndrăzni să-l spună cu glas tare, poetul și Regele său îl murmurară în șoaptă, ca pe o rugăciune tainică ori un blestem. Regele nu era nici mai puțin uimit, nici mai puțin cutremurat decît poetul. Se priviră amîndoi, palizi la chip.

— În anii tinereții mele, spuse apoi Regele, am navigat înspre apus. Pe o insulă am văzut ogari de argint care ucideau mistreți de aur. În alta ne-am îmbătat de aroma merelor fermecate. În alta am văzut ziduri de foc. În cea mai depărtată dintre toate un rîu bolțit, atîrnînd în văzduh, brăzda cerul iar apele lui erau pline de pești și de corăbii. Acestea sînt minuni, desigur, dar nu se pot asemui cu poemul tău, care într-un fel le cuprinde pe toate. Ce vrăji ți l-au dezvăluit ?

— În zorii zilei, răspunse poetul, m-am pomenit rostind niște cuvinte pe care întîi nu le-am putut pricepe. Cuvintele acestea sînt un poem. Am simțit că făptuisem un păcat, acela, poate, pe care Spiritul nu-l iartă.

— Și pe care acum îl împărtășim amîndoi, șopti Regele. Acela de a fi cunoscut Frumusețea, care-i un har neîngăduit oamenilor. Acum va trebui să ne primim osînda. Ți-am dăruit o oglindă și o mască de aur ; iată cel de al treilea dar, care va fi și cel din urmă.

Îi puse în mîna dreaptă un pumnal.

Despre poet se știe că și-a dat singur moartea îndată ce a părăsit palatul ; despre Rege, că-i cerșetor și rătăcește pe drumurile Irlandei, care i-a fost cîndva regat, și că n-a mai rostit poemul niciodată.

UNDR

Trebuie să-l previn pe cititor că paginile pe care le transcriu aici vor fi căutate zadarnic în vechiul *Libellus* (1615) al lui Adam din Brema, care, pe cît se știe, s-a născut și a murit în veacul al unsprezecelea. Lappenberg

le-a găsit într-un manuscris aflat la Bodleian Library din Oxford și, dată fiind îmbelșugarea detaliilor circumstanțiale, a socotit că reprezintă o interpolare tîrzie ; l-a publicat, cu toate acestea — e drept, ca pe o curiozitate —, în *Analecta Germanica* (Leipzig, 1894). Opinia unui simplu amator argentinian atîrnă prea puțin în balanță ; cititorul să le judece, deci, cum crede de cuviință. Versiunea mea spaniolă nu este literală, dar e, oricum, vrednică de crezare.

Iată ce scrie Adam din Brema :

«...Dintre neamurile învecinate cu pustiul ce se lățește de partea cealaltă a Golfului, dincolo de pămînturile unde zămislește calul sălbatic, cel mai vrednic de a fi pomenit este neamul urnilor. Șovăielnicele sau fabuloasele mențiuni ale negustătorilor, nesiguranța drumului și hăituielile nomazilor nu mi-au îngăduit să ajung vreodată pînă la hotarele lor. Am știință, totuși, cum că umilele și risipitele lor sate s-ar afla undeva către gurile Vistulei. Deosebindu-se de suedezi, urnii nutresc o dreaptă credință întru Isus, neîntinată de arianism și nici de sîngerosul cult al demonilor, din care-și trag obîrșia casele domnitoare ale anglilor și ale altor neamuri dinspre nord. Ei sînt păstori, luntrași, vrăjitori, făuritori de spade și călăreți dibaci. Din pricina războaielor necruțătoare, nu-și lucrează pămîntul aproape niciodată. Cîmpia și triburile ce-o bîntuie necontenit i-au făcut iscusiți în mînuirea calului și a arcului. Căci mai întotdeauna sfîrșești prin a te asemui tu însuți cu vrăjmașul. Lăncile lor sînt mai lungi decît ale noastre, fiind lănci de călăreți și nu de pedestrași.

N-au știre, cum e lesne de închipuit, nici despre folosința peniței, nici despre a cornului plin cu cerneală, nici despre a pergamentului. Își scrijelesc slovele întocmai cum săpau străbunii runele pe care Odin le dezvăluise, după ce stătuse atîrnat de frasin, Odin sacrificat lui Odin, vreme de nouă nopți în șir.

Acestor lămuriri destul de vagi le adaug relatarea convorbirii mele cu islandezul Ulf Sigurdarson, ins cu vorba temeinică și măsurată. Ne-am întîlnit la Uppsala, nu departe de templu. Focul de lemne se stinsese ; prin crăpăturile ciudate ale zidului se strecurau frigul și zorii.

Afară în zăpadă se aşterneau, probabil, urmele tăinuite ale lupilor suri care aveau să sfîşie trupurile păgînilor sacrificaţi celor trei zei. Convorbirea noastră a început în latină, aşa cum se obişnuieşte între clerici, dar în puţină vreme am trecut la graiul nordului care se întinde de la ultima Thule şi pînă în tîrgurile Asiei. Islandezul mi-a spus :

— Sînt neam de *Skald ;* mi-a fost de ajuns să aflu că poezia urnilor se alcătuieşte dintr-un singur cuvînt pentru a porni în căutarea lui şi a drumului către ţinutul greu de atins. Nu fără chin şi osteneală am izbutit să ajung, după un an de zile. Era în puterea nopţii ; mi-am dat seama curînd că oamenii cu care mă încrucişam pe drum mă cercetau iscoditori şi nu o dată am simţit izbitura unei pietre. Am zărit lumina unei fierării şi am intrat.

Fierarul m-a îmbiat să rămîn peste noapte la el. Se numea Orm. Graiul său era apropiat de-al nostru. Am schimbat cîteva cuvinte, puţine la număr. Din gura lui am auzit pentru întîia oară numele regelui, care era Gunnlaug. Am aflat că de la încheierea ultimei bătălii se uita bănuielnic la străini şi obişnuia să-i răstignească. Pentru a ocoli acest destin, mai puţin potrivit unui om decît unui zeu, am început meşteşugirea unei *drapa,* alcătuire întru slava domnească, ce-i cînta regelui biruinţele, faima dar şi mărinimia. Abia o învăţasem pe de rost cînd se înfăţişară doi oşteni. N-am vrut să le înmînez sabia mea, dar m-am lăsat condus de ei.

Mai erau încă stele în lumina dimineţii. Am străbătut un drum bătătorit, cu colibe de-o parte şi de alta. Mi se vorbise despre piramide ; tot ce-am văzut în prima dintre pieţe a fost un stîlp de lemn vopsit în galben. În vîrful lui am desluşit înfăţişarea întunecată a unui peşte. Orm, care ne însoţea, îmi spuse că peştele acela e Cuvîntul. În cea de a doua piaţă am văzut un stîlp roşu în vîrful căruia se afla un disc. Din nou îmi spuse Orm că e Cuvîntul. L-am rugat să mi-l spună. Mi-a răspuns că el e doar un biet meşteşugar şi că nu-l ştie.

În cea de a treia piaţă, care era şi cea din urmă, am văzut un stîlp vopsit în negru, cu un desen pe care l-am uitat. În fund era un zid înalt şi drept, ale cărui capete

nu le-am putut desluși. Mi-am dat seama apoi că era circular, acoperit cu lut, fără porți interioare, și că dădea ocol întregului oraș. Caii legați de niște pari înfipți în pămînt erau mici de statură și aveau coame stufoase. Fierarului nu i s-a îngăduit să treacă. Înăuntru era plin de oșteni, toți în picioare. Gunnlaug, regele, care era bolnav, zăcea cu ochii pe jumătate închiși pe un soi de pat înalt, așternut cu piei de cămilă. Era împuținat și mistuit, un obiect sacru și aproape dat uitării ; lungi și învechite cicatrice îi brăzdau pieptul. Unul dintre oșteni mi-a deschis drum. Cineva adusese o harfă. Îngenuncheat, cu glas scăzut, mi-am rostit *drapa*. Nu lipseau nici figurile retorice, nici aliterațiile sau accentele pe care genul le pretinde. Nu știu dacă regele a înțeles-o, dar mi-a dat un inel de argint pe care îl mai păstrez și astăzi. Sub pernă am întrezărit lucirea unui pumnal. În dreapta se afla o tablă de șah, cu peste o sută de căsuțe și cîteva piese în neorînduială.

Străjerul mă împinse mai în spate. Un alt ins îmi luă locul, și rămase în picioare. Mîngîie strunele ca pentru a le potrivi și repetă cu glas scăzut cuvîntul pe care aș fi dorit să-l pot pricepe și nu l-am priceput. Cineva rosti plin de cuviință : *Acum nu vrea să spună nimic.*

Văzui cîte o lacrimă ici-colo. Omul înălța ori îndepărta glasul, iar acordurile, aproape aceleași, erau monotone sau, mai bine spus, infinite. Aș fi dorit ca acel cîntec să nu se mai sfîrșească niciodată și să însemne însăși viața mea. Brusc încetă. Am auzit zgomotul harfei în clipa în care cîntărețul, fără îndoială istovit, a aruncat-o la pămînt. Învălmășindu-ne, am ieșit cu toții. Eu eram printre cei din urmă. Am văzut cu uimire că lumina zilei începea să coboare.

Am făcut cîțiva pași. O mînă așezată pe umărul meu m-a încremenit în loc. Am auzit un glas :

— Inelul regelui ți-a fost azi talismanul, dar în puțină vreme va trebui să mori, pentru că ai auzit Cuvîntul. Eu, Bjarni Thorkelsson, te voi salva. Sînt neam de *Skald*. În închinarea ta ai numit sîngele roua a spadei, iar bătălia înfruntare a oamenilor. Îmi amintesc a fi auzit aceste în-

torsături de la tatăl tatălui meu. Tu şi cu mine sîntem poeţi ; te voi salva. Acum nu mai rostim fiece lucru ce face să vibreze cîntul nostru, ci îl cifrăm într-un singur cuvînt care-i Cuvîntul.

I-am spus :

— N-am putut să-l aud. Te rog să-mi spui şi mie care este.

Şovăi o clipă şi apoi îmi răspunse :

— Am jurat să nu-l dezvălui. Şi, în afară de asta, nimeni nu-l poate învăţa pe celălalt. Trebuie să-l cauţi singur. Să ne grăbim, căci viaţa ta e în primejdie. Te ascund la mine, unde nu va îndrăzni să te caute nimeni. Dacă vîntul va fi prielnic, mîine poţi naviga înspre sud.

Acesta a fost începutul aventurii care avea să cuprindă atîtea icrni. N-o să redau acum isprăvile ei toate, nici n-o să încerc să-mi amintesc întocmai înşiruirea cumpenelor mele. Am fost vîslaş, neguţător de sclavi, sclav, tăietor de lemne, jefuitor de caravane, cîntăreţ, căutător de ape adînci şi de metale. Am îndurat vreme de un an robia în minele de argint viu, care şubrezesc dinţii. Am slujit alături de oşteni suedezi ca străjer la Mikligarthur (Constantinopol). Pe malurile Azovului m-a iubit o femeie pe care n-o s-o uit nicicînd ; am părăsit-o sau m-a părăsit, asta însemnînd de fapt acelaşi lucru. Am fost trădat şi trădător. Nu o dată soarta m-a silit să ucid. Un oştean grec m-a provocat şi mi-a întins, pentru a alege, două spade. Una din ele era mai lungă decît cealaltă cu o palmă. Am înţeles că încearcă să-mi zdruncine curajul şi am ales-o pe cea scurtă. M-a întrebat de ce. I-am răspuns că de la braţul meu la pieptul lui distanţa e oricum aceeaşi. Pe un ţărm al Mării Negre se află un epitaf runic pe care l-am săpat pentru tovarăşul meu Leif Arnarson. M-am luptat cu Oamenii Albaştri din Serkland, cu sarazinii. În fuga vremii am fost *mulţi*, dar tot acest vîrtej n-a însemnat decît un somn prelung. Esenţial era Cuvîntul. Uneori mă îndoiam de el. Îmi repetam că părăsirea acelui frumos joc de a îmbina cuvintele frumoase este desigur o nesăbuinţă şi n-are nici un rost să te opreşti la un singur cuvînt, care

e, poate, iluzoriu. Această cugetare s-a dovedit zadarnică. Un misionar mi-a sugerat cuvîntul Dumnezeu, pe care însă l-am înlăturat. Cîndva, într-un revărsat de zori, pe malul unui rîu ce se arunca într-o mare, mi s-a părut că mi se dezvăluie taina.

M-am întors pe meleagurile urnilor şi am găsit cu greu casa poetului.

Am intrat şi mi-am spus numele. Se înnoptase. Thorkelson, aşezat pe jos, mi-a spus să aprind o lumînare groasă în sfeşnicul de bronz. Atît de tare îi îmbătrînise chipul încît n-am putut goni gîndul că trebuie să fi îmbătrînit şi eu. Aşa cum se obişnuieşte, l-am întrebat ce face regele. Mi-a răspuns :

— Nu se mai cheamă Gunnlaug. Acum numele lui e altul. Istoriseşte-mi cu de-amănuntul drumurile tale.

Am făcut-o într-o rînduială ceva mai izbutită şi cu stufoase amănunte pe care acum le las de-o parte. Înainte de a fi isprăvit, mă întrebă :

— De multe ori ai cîntat pe aceste meleaguri ?

Întrebarea mă luase pe neaşteptate.

— La început, i-am răspuns, am cîntat pentru a-mi cîştiga traiul. Mai apoi, o teamă pe care n-o înţeleg m-a îndepărtat de cîntec şi de harfă.

— Bine, a încuviinţat. Poţi să-ţi urmezi povestea.

Am dat ascultare poruncii. Apoi s-a aşternut o îndelungă tăcere.

— Ce ţi-a dăruit prima femeie pe care ai avut-o ? m-a întrebat.

— Totul, i-am răspuns eu.

— Şi mie viaţa mi-a dat totul. Tuturor viaţa le dă totul, dar cei mai mulţi nu-şi dau seama de asta. Glasul meu e ostenit iar degetele îmi sînt slăbite, dar ascultă-mă totuşi.

Rosti cuvîntul *Undr,* care vrea să însemne minune.

M-am simţit învăluit de cîntul omului care murea, dar în glasul şi în strunele lui mi-am văzut propriile restrişti, sclava care mi-a dăruit prima iubire, oamenii pe care i-am ucis eu însumi, dimineţile înfrigurate, zorii ce se

revarsă asupra apei, vîslele. Am luat harfa și am cîntat cu un alt cuvînt.

— E bine, mi-a spus el și a trebuit să mă apropii ca să-l pot auzi. M-ai înțeles.»

UTOPIA UNUI OM OSTENIT

Și i-a zis *Utopia*, cuvînt grecesc semnificînd *asemenea loc nu există.*

Quevedo

Nu există două coline identice, însă în orice loc de pe pămînt cîmpia este una și aceeași. Mergeam pe un drum de cîmpie. M-am întrebat fără multă curiozitate dacă mă aflu în Oklahoma ori în Texas ori în regiunea pe care literații o numesc *pampa.* Nici la dreapta și nici la stînga nu se vedea vreo împrejmuire. Ca și alte ori am rostit, lent, aceste versuri ale lui Emilio Oribe :

În miezul înspăimîntătoarei cîmpii fără sfîrșit
Și aproape de Brazilia,

care înaintează crescînd și dobîndind amploare.

Drumul era neregulat. A început să plouă. La două sau trei sute de metri am văzut lumina unei case. Era joasă și dreptunghiulară și împrejmuită de copaci. Mi-a deschis ușa un om atît de înalt încît aproape mi-a făcut frică. Era îmbrăcat în cenușiu. Am simțit că aștepta pe cineva. Ușa n-avea încuietoare.

Am pătruns într-o încăpere lungă cu pereții din lemn. De tavan atîrna o lampă cu lumină gălbuie. N-aș putea spune exact din ce pricină, masa mi-a părut curioasă. Pe masă se afla o clepsidră, întîia pe care am văzut-o, în afara vreunei gravuri în oțel. Omul mi-a indicat unul din scaune.

Am încercat să mă exprim în diferite limbi și nu ne-am înțeles. Cînd a început să vorbească el însuși, a făcut-o

în latină. Mi-am adunat îndepărtatele amintiri de licean și m-am pregătit pentru dialog.

— După veșminte, mi-a spus, văd că vii dintr-un alt veac. Diversitatea limbilor favoriza diversitatea popoarelor și chiar pe aceea a războaielor ; planeta s-a întors la latină. Unii se tem că va degenera din nou în franceză, în *limousin* ori în papiament, dar riscul nu e imediat. De altminteri, nici ce a fost, nici ce va fi nu mă interesează.

N-am spus nimic și a adăugat :

— Dacă nu-ți este neplăcut să vezi pe cineva mîncînd, accepți să-mi ții tovărășie ?

Am înțeles că-mi ghicise restriștea și am răspuns afirmativ.

Am străbătut un coridor cu uși laterale, care dădea într-o mică bucătărie unde totul era din metal. Ne-am întors cu cina pe o tavă : boluri cu fulgi de porumb, un ciorchine de struguri, un fruct necunoscut a cărui aromă mi-a amintit-o pe cea a smochinei, și un ulcior cu apă. Pîine nu era, cred. Trăsăturile gazdei mele erau ascuțite și în ochi avea ceva straniu. Nu voi uita acest chip sever și palid pe care n-am să-l mai revăd vreodată. În timp ce vorbea nu făcea nici un gest.

Mă stînjenea obligația de a vorbi în latină, dar în cele din urmă i-am spus :

— Nu te uimește neașteptata mea apariție ?

— Nu, mi-a răspuns ; asemenea vizite survin aproape în fiecare secol. Nu durează mult ; cel tîrziu mîine, vei fi din nou acasă.

Certitudinea vocii lui mi-a fost de ajuns. Am socotit oportun să mă prezint :

— Mă numesc Eudoro Acevedo. M-am născut în 1897, în orașul Buenos Aires. Am împlinit deja șaptezeci de ani. Sînt profesor de literatură engleză și americană și scriitor de povestiri fantastice.

— Îmi amintesc a fi citit, și nu cu neplăcere, îmi răspunse, două povestiri fantastice. Călătoriile Căpitanului Lemuel Gulliver, pe care mulți le socotesc adevărate, și Summa Theologica. Dar să nu vorbim despre fapte. Acum nimeni nu se mai preocupă de fapte. Sînt simple puncte

de pornire pentru invenție și raționament. În școli învățăm îndoiala și arta uitării. Înainte de toate, uitarea a ceea ce este personal și local. Trăim în timp, care e succesiv, dar încercăm să trăim *sub specie aeternitatis*. Din trecut ne-au rămas o serie de nume, pe care, însă, limbajul tinde să le uite. Eludăm precizările inutile. Nu există cronologie și nici istorie. Nu există nici statistici. Mi-ai spus că te numești Eudoro ; eu nu-ți pot spune cum mă numesc, dat fiind că mi se spune *cineva*.

— Și cum se numea tatăl tău ?

— Nu se numea.

Pe unul din pereți am văzut un raft. Am deschis un volum la întîmplare ; literele erau clare și indescifrabile și trasate cu mîna. Liniile lor angulare mi-au amintit de alfabetul runic, care, de bună seamă, nu s-a întrebuințat decît pentru scriitura epigrafică. M-am gîndit că oamenii viitorului sînt nu doar mai înalți, dar și mai iscusiți ca noi. În mod instinctiv am privit degetele lungi și fine ale gazdei mele.

Acesta mi-a spus :

— Acum o să vezi un lucru pe care nu l-ai văzut niciodată.

Mi-a întins cu grijă un exemplar al *Utopiei* lui Morus, tipărit la Basel în anul 1518 și din care lipseau file și planșe.

Nu fără orgoliu i-am replicat :

— Este o carte tipărită. Acasă am, cred, peste două mii, chiar dacă nu atît de vechi și nici atît de prețioase.

Am citit cu glas tare titlul.

Celălalt a rîs.

— Nimeni nu poate să citească două mii de cărți. În cele patru secole de cînd mă aflu pe lume, nu cred că am trecut de o jumătate de duzină. De altminteri, nu contează să citești, ci să recitești. Tipografia, acum abolită, a fost unul din cele mai mari neajunsuri pentru om, căci s-a silit să multiplice amețitor texte ce nu erau utile.

— În vremea străniului meu ieri, am răspuns, precumpănea superstiția că de seara pînă dimineața se întîmplă lucruri pe care ar fi rușine să le ignori. Planeta

era populată de spectre colective, Canada, Brazilia, Congo-ul Elveţian şi Piaţa Comună. Aproape nimeni nu cunoştea istoria preliminară a acestor entităţi platoniciene, însă toţi cunoşteau, în schimb, detaliile cele mai mărunte ale ultimului congres al pedagogilor, iminenta rupere a relaţiilor, ca şi mesajele trimise de preşedinţi şi elaborate de secretarul secretarului cu precauta imprecizie proprie genului.

Toate acestea se citeau pentru a fi uitate, căci după doar cîteva ceasuri aveau să fie şterse de alte banalităţi. Din toate funcţiile, aceea de politician se bucura, fără îndoială, de maxima publicitate. Un ambasador sau un ministru era un soi de infirm ce trebuia purtat în lungi şi fîşîitoare vehicule, înconjurat de motociclişti şi gorile şi pîndit de nerăbdători fotografi. Parcă ar avea picioarele tăiate, obişnuia să spună mama. Imaginile şi cuvîntul tipărit erau mai reale decît lucrurile înseşi. Doar ce era tipărit era adevărat. *Esse est percipi (a fi* înseamnă *a fi perceput* constituia începutul, miezul şi sfîrşitul ciudatei noastre concepţii despre lume. În acel ieri cînd mi-a fost dat să fiu, oamenii erau naivi ; credeau că o marfă este bună pentru că aşa susţine şi repetă propriul ei fabricant. Şi furturile erau numeroase, deşi nimeni nu ignora că posesia banului nu aduce mai multă fericire şi nici mai multă linişte.

— Bani ?, repetă. Nimeni nu mai suferă azi de sărăcie, care trebuie să fi fost îngrozitoare, şi nici de bogăţie, care trebuie să fi fost forma cea mai incomodă a vulgarităţii. Fiecare exercită o profesiune.

— Ca şi rabinii, am spus.

Păru să nu înţeleagă şi continuă.

— Nu mai există nici oraşe. Judecînd după ruinele de la Bahía Blanca, pe care am avut curiozitatea să le explorez, nu s-a pierdut mare lucru. De vreme ce nu sînt proprietăţi, nu sînt nici moşteniri. Cînd omul devine matur, la o sută de ani, e pregătit pentru a se înfrunta cu sine însuşi şi cu singurătatea lui. Pînă atunci a zămislit un copil.

— Un copil ? am întrebat.

— Da. Unul singur. Nu trebuie să sporești speța umană. Sînt unii care consideră că ea ar reprezenta un organ al divinității prin care aceasta să aibă conștiința universului, dar nimeni nu știe cu certitudine dacă asemenea divinitate există. Cred că în momentul de față se discută avantajele și dezavantajele unei sinucideri treptate ori simultane a tuturor oamenilor de pe lume. Dar să ne întoarcem la ce discutam.

Am încuviințat.

— Cînd a împlinit o sută de ani, individul se poate lipsi de dragoste și prietenie. Bolile sau moartea involuntară nu-l amenință. Se îndeletnicește cu una dintre arte, cu filozofia, cu matematicile, sau joacă șah de unul singur. Cînd dorește, își dă moartea. Stăpîn pe viața lui, omul este stăpîn și pe propria-i moarte.

— Este un citat ? am întrebat.

— Firește. Nu ne-au rămas decît citate. Limba este un sistem de citate.

— Și marea aventură a timpului meu, călătoriile spațiale ?, am întrebat.

— Sînt secole de cînd am renunțat la aceste translații, care, fără îndoială, au fost admirabile. Niciodată n-am izbutit să evadăm dintr-un aici și un acum.

Cu un surîs, adăugă :

— Dealtminteri, orice călătorie este spațială. Să mergi de la o planetă la alta e ca și cum te-ai duce la ferma de peste drum. Cînd ai intrat în această încăpere, executai o călătorie spațială.

— Așa este, am replicat. Se mai vorbea și de substanțe chimice și de animale zoologice.

Omul stătea acum cu spatele spre mine și se uita pe geam. Afară, cîmpia era albă de tăcuta zăpadă și de lună.

Am îndrăznit să întreb :

— Mai există muzee și biblioteci ?

— Nu. Dorim să dăm uitării ce a fost ieri, exceptînd, doar, alcătuirea de elegii. Nu există comemorări, nici centenare, și nici efigii ale celor morți. Fiecare trebuie să producă pe cont propriu științele și artele care îi sînt de trebuință.

— În cazul acesta, fiecare trebuie să fie propriul său Bernard Shaw, propriul său Isus și propriul său Arhimede.

Încuviință fără un cuvînt. Îl cercetai :

— Ce s-a întîmplat cu guvernele ?

— Conform tradiției, se pare că au fost treptat abandonate. Chemau oamenii la alegeri, declarau războaie, stabileau taxe, confiscau averi, ordonau arestări și pretindeau să impună cenzura, așa că nimeni pe tot globul nu le mai dădea ascultare. Presa a încetat să le mai publice colaborările și efigiile. Politicienii au fost siliți să-și caute îndeletniciri cinstite ; unii au devenit buni actori sau buni vraci. Realitatea s-a dovedit, fără îndoială, mai complexă decît acest rezumat.

Schimbă tonul și spuse :

— Am construit această casă, care-i la fel cu toate celelalte. Am fabricat aceste mobile și ustensile. Am lucrat cîmpul, pe care alții, al căror chip nu l-am văzut, îl vor lucra mai bine decît mine. Pot să-ți arăt unele lucruri.

L-am urmat într-o încăpere alăturată. A aprins o lampă, care atîrna tot de tavan. Într-un colț am văzut o harfă cu puține coarde. Pe pereți atîrnau pînze dreptunghiulare unde predominau tonuri de galben. Nu păreau să fi fost făcute, toate, de aceeași mînă.

— Aceasta e opera mea, declară.

Examinai pînzele și mă oprii în fața celei mai mici, care figura sau sugera un apus de soare și închidea în sine infinitul.

— Dacă îți place, poți s-o iei, ca amintire de la un prieten viitor, îmi spuse cu glas liniștit.

I-am mulțumit, dar alte pînze mă neliniștiră. N-aș spune că erau cu totul albe, însă erau, într-adevăr, aproape albe.

— Sînt pictate în culori pe care vechii tăi ochi nu le pot percepe.

Mîinile lui delicate atinseră strunele harfei și abia am izbutit să aud cîte un sunet slab.

Atunci s-au auzit bătăile în ușă.

O femeie înaltă și trei sau patru bărbați au intrat în casă. Ai fi zis că sînt frați sau că timpul îi uniformizase. Gazda mea se adresă întîi femeii.

— Știam că în noaptea asta n-ai să lipsești. L-ai mai văzut pe Nils ?

— Din cînd în cînd. Continuă să se ocupe de pictură.

— Să sperăm că va avea mai mult noroc decît tatăl lui.

Manuscrise, tablouri, mobile, unelte ; n-am lăsat în casă nimic.

Femeia munci cot la cot cu bărbații. M-am rușinat de slăbiciunea mea, care aproape nu-mi îngăduia să-i ajut. Nimeni n-a închis ușa și am ieșit, încărcați cu lucruri. Am observat înclinarea acoperișului.

După cincisprezece minute de mers, am cotit la stînga. În fund am zărit un fel de turn, încoronat de o cupolă.

— E crematoriul, a spus cineva. Înăuntru se află camera letală. Se spune că a fost inventată de un filantrop al cărui nume, cred, era Adolf Hitler.

Îngrijitorul, a cărui statură nu m-a uimit, ne-a deschis grilajul.

Gazda mea i-a spus în șoaptă cîteva cuvinte. Înainte de a intra în clădire, și-a luat rămas bun printr-un gest.

— O să mai ningă, a spus femeia.

În biroul meu de pe strada Mexico păstrez pînza pe care cineva o va picta, peste mii de ani, cu substanțe azi risipite pe fața planetei.

STRATAGEMA

Istoria pe care o relatez este aceea a doi oameni sau, mai degrabă, a unui episod în care au intervenit doi oameni. Faptul însuși, deloc singular sau fantastic, contează mai puțin decît natura protagoniștilor lui. Amîndoi au păcătuit prin vanitate, dar într-un mod cu totul diferit, rezultatele fiind și ele diferite. Anecdota (de fapt nu este cu mult mai mult decît atît) s-a petrecut de curînd, undeva în Statele Unite ale Americii. Înțeleg prin aceasta că nu s-ar fi putut petrece în altă parte.

Către sfîrşitul lui 1961, la Universitatea Texas, din Austin, am avut prilejul să stau de vorbă îndelung cu unul din cei doi, doctorul Ezra Winthrop. Era profesor de engleză veche (nu aproba utilizarea cuvîntului *anglo-saxonă*, ce sugerează un mecanism alcătuit din două piese). Îmi aduc aminte că, fără a mă fi contrazis măcar o dată, a corectat nenumăratele-mi erori şi temerarele-mi prezumţii. Mi se povestise că la examene prefera să nu formuleze nici o întrebare ; invita studentul să dezbată cutare sau cutare temă, lăsînd la alegerea lui punctul precis. De veche obîrşie puritană, originar din Boston, se deprinsese greu cu normele şi cu prejudecăţile din Sud. Avea nostalgia zăpezii, dar am observat că oamenii din nord sînt învăţaţi să se ferească de frig, aşa după cum noi ne ferim de arşiţă. Păstrez imaginea, acum înceţoşată, a unui om mai degrabă înalt, cu părul sur, mai puţin agil decît puternic. Mai limpede e amintirea ce i-o păstrez colegului său Herbert Locke, care mi-a dat un exemplar din cartea lui *Toward a History of the Kenning*, unde se spune că saxonii au renunţat curînd la acele metafore întrucîtva mecanice (*drumul balenei* pentru *mare*, *şoim al bătăliei* pentru *vultur*), în vreme ce poeţii scandinavi au continuat să le combine şi să le întreţească pînă la inextricabil. L-am menţionat pe Herbert Locke pentru că este parte integrantă din relatarea mea.

Ajung acum la islandezul Eric Einarsson, poate adevăratul ei protagonist. Nu l-am văzut niciodată. A venit în Texas în anul 1969, cînd eu mă aflam la Cambridge, dar scrisorile unui prieten comun, Ramón Martínez López, mi-au lăsat convingerea de a-l fi cunoscut îndeaproape. Ştiu că este impetuos, energic şi rece ; într-un ţinut de oameni înalţi este printre cei mai înalţi. Din pricina părului său roşu era inevitabil ca studenţii să-l poreclească Eric cel Roşu. Opina că folosinţa *slang*-ului, prin forţa lucrurilor eronată, face din orice străin un intrus, şi n-a cedat, dealtminteri, niciodată uzualului O.K. Bun cercetător al limbilor nordice, al englezei, al latinei şi — cu toate că n-o mărturisea — al germanei, a izbutit cu uşurinţă să-şi deschidă drum în universităţile americane.

Întîia lui lucrare a fost o monografie despre cele patru articole pe care De Quincey le-a dedicat influenței exercitate de daneză în regiunea lacustră Westmoreland. I-a urmat o a doua, despre dialectul țăranilor din Yorkshire. Ambele studii au fost bine primite, dar Einarsson a socotit că ascensiunea lui are nevoie de un element mai senzațional. În 1970 a publicat la Yale o copioasă ediție critică a baladei lui Maldon. Dacă notele făceau din plin dovada unui indubitabil *scholarship*, anumite ipoteze din prefață au suscitat, în schimb, o seamă de discuții în apropiate conspirativele cercuri academice. Einarsson afirma, de pildă, că stilul baladei este înrudit, fie și într-un mod îndepărtat, cu fragmentul eroic din *Finnsburh*, și nu cu așezata, tihnita retorică din *Beowulf*, iar mînuirea unor înduioșătoare detalii circumstanțiale prefigurează straniu metodele pe care nu fără dreptate la admirăm în atîtea *saga* din Islanda. Amendă totdeodată o seamă de lecturi ale textului făcute de Elphinston. Încă în 1969 fusese numit profesor la Universitatea Texas. Precum se știe, sînt foarte obișnuite în cadrul universităților americane congresele de germaniști. Doctorului Winthrop îi revenise participarea la ediția anterioară, cea de la East Lansing. Șeful departamentului, care se afla în prejama Anului Sabatic, îi ceru să se gîndească, el, la un candidat pentru apropiata sesiune de la Wisconsin. De altfel, posibili candidați nu erau decît doi : Herbert Locke sau Eric Einarsson.

Winthrop, întocmai ca și Carlyle, abandonase credința puritană a străbunilor săi, dar nu și îndatoririle eticii. Nu refuzase să-și spună părerea, datoria lui era limpede. Herbert Locke, începînd din 1954, îi acordase un sprijin neprecupețit în elaborarea unei ediții cu note a Gestei lui *Beowulf*, ediție care, în unele institute de studiu, înlocuise folosirea ediției lui Klaeber ; acum era pe cale de a compila o lucrare extrem de utilă pentru germanistică : un dicționar englez-anglosaxon, care să le scutească cititorilor examinarea, de multe ori zadarnică, a dicționarelor etimologice. Einarsson era cu mult mai tînăr ; nestăpînirea lui îi atrăsese aversiunea generală, fără a o exclude pe aceea a lui Winthrop. Ediția critică a lui *Finnsburh*

contribuise într-o măsură deloc neglijabilă la răspîndirea numelui său. Era lesne polemic; la Congres s-ar fi descurcat mai bine decît tăcutul şi timidul Locke. Acestea erau gîndurile care îl frămîntau pe Winthrop cînd s-au petrecut cele ce urmează.

La Yale a apărut un amplu articol despre studiul universitar al literaturii şi al limbii anglosaxonilor. În josul ultimei pagini se citeau transparentele iniţiale E.E. şi, pentru a îndepărta parcă orice îndoială, specificarea Texas. Articolul, redactat într-o corectă engleză învăţată, nu-şi îngăduia nici cea mai mică impoliteţe, dar conţinea o anume violenţă. Argumenta că a începe acest studiu prin Gesta lui *Beowulf*, operă de dată arhaică însă de stil pseudo-vergilian şi retoric, era la fel de arbitrar pe cît ar fi să începi studiul englezei cu întortocheatele versuri ale lui Milton. Recomanda o inversiune a ordinii cronologice: să se înceapă cu *Sepultura* din veacul al unsprezecelea, care lasă să se întrevadă limba actuală, şi abia apoi să se meargă îndărăt către origini. Iar cît priveşte *Beowulf*, ar fi deajuns un simplu fragment extras din greoiul ansamblu de trei mii de versuri; riturile funerare ale lui Scyld, de pildă, care se întoarce în mare şi din mare vine. Nu se menţiona nici măcar o dată numele lui Winthrop, însă acesta se simţi stăruitor atacat. Atare circumstanţă îl deranja, însă, mai puţin decît faptul de a i se contesta metoda pedagogică.

Mai erau cîteva zile. Winthrop dorea să fie imparţial şi nu putea îngădui ca articolul lui Einarsson, recitit şi comentat de atîţia, să-l influenţeze în luarea hotărîrii. Faptul îi dădu multă bătaie de cap. Într-o dimineaţă, Winthrop stătu de vorbă cu şeful său; în aceeaşi seară, Einarsson primi însărcinarea oficială de a efectua călătoria la Wisconsin.

În ajunul zilei de nouăsprezece martie, ziua plecării, Einarsson se prezentă în biroul lui Ezra Winthrop. Venea să-şi ia rămas bun şi să-i mulţumească. Una dintre ferestre dădea către o stradă înfrunzită şi piezişă şi din toate părţile îi înconjurau rafturi de cărţi; Einarsson recunoscu îndată prima ediţie din *Edda Islandorum*, legată în piele

ce viţel. Winthrop răspunse că e convins de faptul că celălalt îşi va îndeplini bine misiunea şi că nu are pentru ce s-o mulţumească. Dialogul, pe cîte ştiu, a fost destul de lung.

— Să vorbim cu sinceritate, spuse Einarsson. Oricine în Universitate ştie că dacă doctorul Lee Rosenthal, şeful nostru, mă onorează cu misiunea de a reprezenta Universitatea, o face sfătuit de dumneavoastră. Voi încerca să nu vă dezamăgesc. Sînt un bun germanist ; limba copilăriei mele este cea din saga şi anglosaxona o pronunţ mai bine decît colegii mei britanici. Studenţii mei spune *cyning*, şi nu *cunning*. Ei ştiu, de asemeni, că le este cu desăvîrşire interzis să fumeze în clasă şi că nu se pot prezenta travestiţi în *hippies*. Cît despre frustratul meu rival, ar fi de un gust cu totul îndoielnic ca tocmai eu să-l critic ; în studiul despre *Kenning*, de altminteri, demonstrează nu numai cercetarea izvoarelor originale, dar şi a pertinentelor lucrări ale lui Meissner şi Marquardt. Dar să lăsăm aceste fleacuri. Eu vă datorez, doctore Winthrop, o explicaţie de ordin personal. Mi-am părăsit patria la sfîrşitul anului 1967. Cînd cineva se hotărăşte să emigreze într-o ţară îndepărtată, îşi impune în mod fatal obligaţia de a înainta în această ţară. Cele două opuscule de început, de natură strict filologică, nu răspundeau nici unui alt obiectiv decît acela da a-mi dovedi capacitatea. Ceea ce, evident, nu era deajuns. Întotdeauna mă interesase balada lui Maldon, pe care pot oricînd s-o recit din memorie, cu cîte o ezitare ici sau colo. Am reuşit ca autorităţile din Yale să-mi publice ediţia critică. Balada înregistrează, după cum ştiţi, o victorie scandinavă, dar cît priveşte teoria că ar fi influenţat ulterioarele *saga* din Islanda, o socotesc inadmisibilă şi absurdă. Am inclus-o doar pentru a-i măguli pe cititorii de limbă engleză.

Ajung acum la esenţial : nota mea polemică din *Yale Monthly*. După cum ştiţi, ea justifică, sau vrea să justifice, propriul meu sistem, însă în mod deliberat exagerează incovenientele sistemului dumneavoastră, care, cu preţul de a le impune elevilor plictiseala a trei mii de întortocheate versuri consecutive narînd o istorie confuză, îi

înzestrează în schimb cu un copios vocabular ce le va îngădui să se bucure, dacă între timp n-au dezertat, de întregul corpus al literelor anglosaxone. Călătoria la Wisconsin era adevăratul meu scop. Dumneavoastră şi cu mine, iubite prieten, ştim că aceste congrese sînt simple nerozii, că prilejuiesc cheltuieli inutile, dar că pot fi folositoare pentru un *curriculum*.

Winthrop l-a privit cu surpriză. Era inteligent, însă avea tendinţa de a lua lucrurile în serios, inclusiv congresele şi universul, care poate prea bine să fie, şi el, o glumă cosmică. Einarsson continuă :

— Vă amintiţi, poate, întîiul nostru dialog. Eu sosisem de la New York. Era într-o duminică ; la Universitate cantina era închisă şi ne-am dus să prînzim la Nighthawk. Atunci am învăţat o mulţime de lucruri. Ca bun european, am presupus întotdeauna că Războiul Civil a fost o cruciadă împotriva apărătorilor sclaviei ; dumneavoastră aţi argumentat că Sudul era în dreptul lui dorind să se separe de Uniune şi să-şi menţină instituţiile. Pentru a da mai multă forţă celor afirmate, mi-aţi spus că sînteţi din Nord şi că unul din strămoşii dumneavoastră militase în rîndurile lui Henry Halleck. Aţi exaltat de asemeni curajul confederaţilor. Spre deosebire de alţii, eu ştiu aproape imediat *cine* e celălalt. Dimineaţa aceea mi-a fost deajuns. Am înţeles, iubite Winthrop, că vă lăsaţi condus de curioasa pasiune americană a imparţialităţii. Că doriţi, înainte de toate, să fiţi *fairminded*. Tocmai pentru că sînteţi din Nord, aţi încercat să înţelegeţi şi să justificaţi cauza Sudului. Cînd am aflat că drumul meu la Wisconsin depinde de cîteva cuvinte adresate de dumneavoastră lui Rosenthal, am hotărît îndată să profit de mica mea descoperire. Am înţeles că a ataca metodologia pe care o respectaţi întotdeauna la catedră e mijlocul cel mai eficient pentru a vă obţine votul. Mi-am redactat teza pe dată. Uzanţele de la Monthly m-au obligat la folosirea iniţialelor, dar am făcut tot posibilul pentru a nu lăsa nici cea mai mică îndoială asupra identităţii autorului. Ba am mărturisit-o, chiar, cîtorva colegi.

A urmat o lungă tăcere. Winthrop a fost întîiul care a întrerupt-o.

— Acum înțeleg, a spus. Eu sînt un vechi prieten al lui Herbert, a cărui muncă o stimez ; dumneavoastră, direct sau indirect, m-ați atacat. Să vă refuz votul meu ar fi însemnat un fel de represalii. Am confruntat meritele celor doi și rezultatul a fost cel pe care-l știți.

Adăugă, de parcă ar fi gîndit cu voce tare :

— Am cedat poate vanității de a nu mă arăta vindicativ. După cum vedeți, stratagema dumneavoastră n-a dat greș.

— Stratagemă e cuvîntul exact, replică Einarsson, dar nu am remușcări pentru cele făcute. Voi acționa cum nu se poate mai bine pentru instituția noastră de studii. Dealtminteri, hotărîsem să merg la Wisconsin.

— Întîiul meu Viking, spuse Winthrop, și îl privi în ochi.

— O altă superstiție romantică. Nu este suficient să fii scandinav pentru a coborî din Vikingi. Părinții mei au fost buni pastori ai bisericii evanghelice ; la începutul secolului zece, strămoșii mei au fost poate buni preoți ai lui Thor. În familia mea n-au existat, pe cîte știu, oameni de mare.

— Într-a mea au fost o mulțime, răspunse Winthrop. Și, totuși, nu sîntem atît de diferiți. Un păcat ne unește : vanitatea. Dumneavoastră ați venit să mă vedeți din vanitatea de a-mi expune ingenioasa stratagemă ; iar eu v-am sprijinit din vanitatea de a mă arăta un om imparțial.

— Altceva ne unește, răspunse Einarsson. Naționalitatea. Sînt cetățean american. Destinul meu este aici, nu în ultima Thule. Veți spune că un pașaport nu modifică natura unui om.

Își strînseră mîna și se despărțiră.

AVELINO ARREDONDO

Faptul s-a petrecut la Montevideo, în 1897.

În fiecare sîmbătă prietenii se așezau la aceeași masă, undeva, într-un colț mai ferit al Cafenelei Globo, aseme-

nea săracilor plini de cuviinţă care ştiu bine că nu pot să-şi arate casa ori vor să evadeze din propria ambianţă. Erau toţi din Montevideo ; la început le fusese greu să lege prietenie cu Arredondo, om din străfundul ţării, care nu-şi îngăduia mărturisiri şi nici nu punea întrebări. Avea puţin peste douăzeci de ani ; era subţiratic şi brun, mai degrabă scund şi poate întrucîtva stîngaci. Chipul i-ar fi fost aproape anonim, dacă nu l-ar fi răscumpărat ochii, adormiţi şi energici totdeodată. Vînzător într-o marchitănie din strada Buenos Aires, studia cu disperare Dreptul. Cînd ceilalţi condamnau războiul ce pustiise ţara şi pe care, în opinia tuturor, preşedintele îl prelungea din raţiuni nedemne, Arredondo nu scotea o vorbă. Şi nu scotea o vorbă nici cînd rîdeau de el din pricină că ar fi zgîrcit.

Îndată după bătălia de la Cerros Blancos, Arredondo le spuse prietenilor săi că nu-l vor mai vedea cîtăva vreme, căci e silit să plece la Mercedes. Vestea nu-i păru curioasă nici unuia din ei. Cineva îi atrase atenţia să se ferească de oamenii lui Aparicio Saravia [1] ; Arredondo îi răspunse, cu un zîmbet, că el nu se teme de *albi*. Celălalt, care tocmai se afiliase la partid, nu răspunse nimic.

Mai greu i-a fost să-şi ia rămas bun de la Clara, logodnica lui. A făcut-o aproape în aceiaşi termeni. Mai mult, a prevenit-o să nu aştepte scrisori, căci va fi copleşit de treburi. Clara, care n-avea obiceiul să scrie, a încuviinţat fără nici un protest. Cei doi se iubeau mult.

Arredondo locuia la periferie. Îl slujea o mulatră ce se numea tot Arredondo, din pricină că străbunii ei fuseseră sclavii familiei pe vremea Marelui Război. Era o femeie de totală încredere ; Avelino îi porunci să spună oricui l-ar fi căutat că e plecat la ţară. Cît despre slujbă, îşi ridicase ultimul salariu.

Se mută într-o odaie din fund, cea care dădea spre curtea păsărilor. Măsura era de prisos, dar îl ajuta să marcheze începutul acestei recluziuni impuse de propria-i voinţă.

---

[1] *Aparicio Saravia* — organizatorul unei rebeliuni a partidului *alb* din Uruguay, prin care se încearcă, în 1896, înlăturarea preşedintelui Juan Idiarte Borda. Rebeliunea este înfrîntă. *(N. tr.)*

Din strîmtul pat de fier, în care își recăpătase treptat deprinderea de a se odihni după amiaza, privea cu anume tristeţe o etajeră pustie. Își vînduse toate cărţile, chiar şi pe cele de introducere în Drept. Nu-i rămînea decît o Biblie, pe care n-o citise niciodată şi pe care n-apucă s-o mai isprăvească.

O studie filă cu filă, uneori pasionat şi alte ori cu plictis, impunîndu-şi chiar datoria de a învăţa pe dinafară cîte un capitol din Exod, ca şi ultima parte a Ecclesiastului. Nu încerca să înţeleagă ce citeşte. Era liber cugetător, dar nu lăsa să treacă o seară fără să spună Tatăl Nostru, căci aşa îi făgăduise mamei înainte de a pleca la Montevideo. Nerespectarea promisiunii filiale i-ar fi putut aduce nenoroc.

Ştia că ţinta lui e dimineaţa zilei de douăzeci şi cinci august. Ştia numărul exact al zilelor pe care trebuie să le epuizeze. Odată cucerită ţinta, timpul avea să înceteze sau, mai bine zis, nu mai avea nici o însemnătate ce urma să se întîmple după aceea. Aştepta ziua stabilită ca pe o fericire şi o eliberare. Își oprise ceasul pentru a nu-l urmări necontenit, însă în fiecare noapte, cînd se auzeau cele douăsprezece dangăte întunecate, smulgea din calendar o filă şi își spunea *o zi mai puţin.*

La început vru să-şi elaboreze o rutină. Să-şi facă ceaiul *mate,* să fumeze ţigările cu tutun negru pe care şi le răsucea el singur, să citească şi să repete un număr stabilit de pagini, să încerce să mai schimbe o vorbă cu Clementina cînd aceasta îi aducea mîncarea pe o tavă, să repete şi să împodobească un discurs anume înainte de a stinge lumînarea. Să stai de vorbă cu Clementina, femeie destul de înaintată în vîrstă, nu era, însă, prea uşor, căci amintirea ei rămăsese atîrnată de anii petrecuţi la ţară şi de cotidianul vieţii de la ţară.

Avea şi o tablă de şah, pe care juca partide dezarticulate, ce nu ajungeau niciodată la capăt. Îi lipsea un turn, înlocuit deobicei cu un glonte ori cu o monedă.

Pentru a-şi umple timpul, Arredondo își curăţa în fiecare dimineaţă odaia cu o cîrpă şi un măturoi, şi apoi pornea în urmărirea păianjenilor. Mulatrei nu-i plăcea să-l

vadă coborîndu-se la asemenea îndeletniciri, care erau de domeniul ei și pe care, dealtminteri, el nu se pricepea să le execute.

Ar fi dorit să se trezească abia cînd soarele se află sus pe cer, însă deprinderea de a se scula în zori era mai tare decît propria-i voință.

Îi lipseau mult prietenii și se gîndea fără amărăciune că aceștia, cu siguranță, nu-i duc dorul, din pricina discreției lui excesive. Într-o după-amiază, veni să-l caute unul din ei, dar fu expediat de la intrare. Mulatra nu-l cunoștea ; Arredondo n-a aflat niciodată cine fusese. Avid cititor de ziare, cu greu izbuti să renunțe la aceste muzee pline de bagatele efemere. Nu era, însă, omul care să stea la gînduri sau să-și clintească hotărîrea.

Zilele și nopțile erau, toate, la fel, dar cel mai greu de suportat erau duminicile.

Pe la jumătatea lui iulie se gîndi că făptuise o greșeală cînd parcelase timpul, care, oricum, ne poartă după sine. Atunci își lăsă închipuirea să rătăcească în voie pe întinsele ținuturi *orientale,* acum scăldate în sînge, pe asprele cîmpii dinspre Santa Irene, unde înălțase odinioară zmee, la un căluț pestriț, care pesemne nici nu mai trăiește, la colbul stîrnit de cirezi cînd le îmboldesc văcarii, la diligența ostenită care venea în fiecare lună tocmai de la Fray Bentos cu încărcătura ei de mărunțișuri, la golfulețul Agraciada, unde au debarcat cei Treizeci și Trei [1], la Hervidero, la piscuri, munți și rîuri, la Măgura pe care o urcase pînă mai sus de far, spunîndu-și că niciunde, de-o parte și de alta a marelui La Plata, nu mai există alta la fel. De la colina estuarului i s-a întîmplat odată să-l poarte gîndul la cea de pe monedă și atunci a adormit pe loc.

---

[1] Aluzie la un episod notoriu din istoria independenței Uruguayului : la scurtă vreme după ce Uruguayul, sub denumirea de Provincia Cisplatină, este anexat Regatului Unit alcătuit din Portugalia, Brazilia și Algarve, *treizeci și trei de patrioți* din Buenos Aires, conduși de Juan Antonio Lavalleja, debarcă, în aprilie 1825, la *Agraciada* (Soriano), sat de pe malul fluviului Paraná ; împreună cu două mii de voluntari, care li se alătură entuziaști, ei zdrobesc detașamentele portugheze, determinînd anularea anexării Uruguayului, proclamarea independenței lui și unirea cu provinciile argentiniene independente. *(N. tr.)*

În fiecare noapte schimbarea vîntului aducea răcoarea prielnică somnului. N-a avut nici o noapte albă.

Își iubea din toată inima logodnica, dar își spusese că un bărbat nu trebuie să se gîndească la femei, mai cu seamă atunci cînd îi lipsesc. Cîmpia îl deprinsese cu sobrietatea. Cît despre rest... încerca să se gîndească tot mai puțin la omul pe care-l ura.

Zgomotul ploii pe terasă îi ținea tovărășie.

Pentru întemnițat sau pentru cel fără vedere, apele timpului alunecă la vale, într-o curgere domoală. Cam pe la jumătatea recluziunii sale, Arredondo intui, nu o dată, acest timp aproape fără timp. În primul *patio* se afla o fîntînă cu o broască în adîncul ei ; niciodată nu-i veni, însă, în minte că timpul micii viețuitoare, învecinat cu eternitatea, e tocmai ceea ce caută el.

Cînd ziua se apropiase, începu din nou să-l roadă nerăbdarea. Într-o noapte nu se mai putu stăpîni și ieși pe stradă. Totul îi păru diferit și amplificat. Dînd colțul, văzu o lumină și pătrunse într-o cafenea. Pentru a-și justifica prezența, ceru un rachiu de trestie amar. Cu coatele sprijinite de tejghea, cîțiva soldați stăteau de vorbă. Unul din ei spuse :

— Știți bine că e cu desăvîrșire interzis să se transmită știri din bătălii. Aseară, tîrziu, ni s-a întîmplat ceva de pomină. Eu și niște colegi de garnizoană treceam prin față pe la *Rațiunea*. Am auzit de afară un glas care contravenea ordinului. Fără să pierdem nici o clipă, am intrat. În redacție era un întuneric de să-ți bagi degetele în ochi, dar imediat l-am ciuruit cu gloanțe pe individul care trăncănea înainte. Cînd a tăcut, am început să-l căutăm ca să-l tîrîm de labe afară, dar am văzut că-i o mașinărie de-i zice fonograf, care vorbește singură.

Toți izbucniră în rîs.

Arredondo ascultase cu luare aminte. Soldatul i se adresă :

— Cum ți se pare păcăleala, cumetre ?

Arredondo tăcu. Soldatul își apropie fața de el și îi spuse :

— Strigă pe loc : Trăiască Președintele Națiunii, Juan Idiarte Borda !

Arredondo nu protestă. În aplauze batjocoritoare se îndreptă spre ușă. Cînd ajunse în stradă îl izbi o ultimă înjurătură.

— Frica nu-i supărătoare și nici nu stîrnește mînie.

Se purtase ca un laș, dar știa bine că nu este. Se întoarse încet acasă.

În ziua de douăzeci și cinci august, Avelino Arredondo se deșteptă după ora nouă. Se gîndi întîi la Clara și abia după aceea la dată. Își spuse cu ușurare : *S-a isprăvit cu așteptarea. A sosit ziua.*

Se bărbieri fără grabă și în oglindă îl întîmpină chipul lui din totdeauna. Alese o cravată de culoare roșie și hainele cele mai bune. Prînzi tîrziu. Cerul plumburiu amenința cu burniță ; întotdeauna și-l închipuise strălucitor. Simți o undă de amărăciune cînd părăsi pentru totdeauna încăperea umedă. În vestibul se întîlni cu mulatra și-i dădu cei din urmă *pesos* pe care-i mai avea. Pe firma prăvăliei lui văzu romburi multicolore și își aminti că vreme de peste două luni nici nu se gîndise la ele. Porni spre strada Sarandí. Era sărbătoare și se vedea foarte puțină lume.

Nu erau încă ceasurile trei cînd ajunse în Plaza Matriz. Marele Te Deum se încheiase ; un grup de domni arătoși, de militari și de prelați cobora lentele trepte ale catedralei. La prima vedere, jobenele, unele dintre ele ținute încă în mînă, uniformele, tresele, armele și tunicile puteau crea iluzia unui grup foarte numeros ; de fapt, abia dacă erau treizeci de oameni. Arredondo, care nu simțea nici un fel de teamă, simți dintr-o dată un soi de respect. Întrebă care din ei e președintele. I se răspunse :

— Acela care merge alături de arhiepiscopul cu mitră și cîrjă de prelat.

Scoase revolverul și trase.

Idiarte Borda [1] făcu vreo cîțiva pași, căzu cu fața la pămînt și rosti limpede : *Am fost ucis.*

[1] *Juan Idiarte Borda* (1844—1897) — președinte al Uruguayului între 1894 și 1897. Încearcă, fără mult succes, combaterea abuzurilor efectuate în timpul mandatului prezidențial anterior. În 1896 izbutește să înnăbușe o rebeliune a partidului *alb*, condusă de Aparicio Saravia și menită să-l înlăture de la putere. În august 1897 este asasinat de Avelino Arredondo, la sfîrșitul unui Te Deum celebrat în catedrala din Montevideo. *(N. tr.)*

Amredondo nu şovăi să se predea autorităţilor. Apoi avea să declare :

— Sînt *roşu* şi o afirm cu toată mîndria. L-am ucis pe Preşedinte, care trăda şi întina partidul nostru. Am rupt orice legături cu prietenii şi cu logodnica, pentru a nu le aduce neplăceri ; n-am citit ziare pentru ca nimeni să nu poată spune că m-au instigat. Acest act de dreptate îmi aparţine. Acum, judecaţi-mă.

Aşa se vor fi întîmplat lucrurile, chiar dacă într-un mod mai complex ; aşa pot visa eu că se vor fi întîmplat.

DISCUL

Sînt tăietor de lemne. Numele meu nu are nici o însemnătate. Coliba în care m-am născut şi în care nu peste multă vreme îmi va fi dat să mor se află la marginea pădurii. Despre pădure se spune că s-ar întinde pînă la marea ce dă înconjur pămîntului întreg şi pe faţa căreia umblă case de lemn la fel cu a mea. Nu ştiu ; eu n-am văzut-o niciodată. Şi n-am văzut nici capătul celălalt al pădurii. Cînd eram copil, fratele meu mai mare m-a pus să jur că noi doi vom tăia pădurea toată, pînă n-o mai rămîne copac de copac. Fratele meu a murit şi acum altul e gîndul care nu-mi dă pace şi care nu-mi va da, pesemne, niciodată. Spre apus curge un rîuleţ în care ştiu să pescuiesc cu mîna. În pădure sînt lupi, dar lupii nu mă înfricoşează şi barda nu mi-a fost niciînd necredincioasă. N-am ţinut socoteala anilor ce s-au scurs. Ştiu că sînt mulţi. Ochii mei nu mai văd. În sat, unde nu mă mai duc de teamă că m-aş pierde, am nume de zgîrcit, dar ce putea să fi adunat un tăietor de lemne din inima pădurii ?

Obişnuiesc să închid uşa colibei cu o piatră ca să nu pătrundă zăpada. Într-o seară am auzit paşi anevoioşi şi apoi un ciocănit în uşă. Am deschis şi a intrat un necunoscut. Era un ins înalt şi bătrîn, înfăşurat într-o mantie roasă. Faţa îi era brăzdată de o cicatrice. Anii păreau să-i

fi adus mai multă semeție decît slăbiciune, însă am observat că îi venea greu să păşească fără sprijinul toiagului. Am schimbat cîteva cuvinte de care nu-mi mai amintesc. În cele din urmă a spus :

— N-am adăpost şi dorm pe unde apuc. Am străbătut Saxonia întreagă.

Asemenea cuvinte se potriveau cu bătrîneţea lui. Tatăl meu vorbea întotdeauna despre Saxonia ; acuma oamenii îi spun Ţara Anglilor.

Aveam pîine şi peşte. În timpul cinei n-am scos nici o vorbă. A început să plouă. Din nişte piei i-am aşternut culcuş pe pămîntul bătătorit al colibei, chiar în ungherul unde murise fratele meu. Cînd s-a înnoptat de-a binelea, am adormit.

Se lumina de ziuă cînd am ieşit din casă. Ploaia trecuse şi pămîntul era acoperit cu zăpadă proaspătă. Toiagul îi căzu din mînă şi îmi porunci să i-l ridic.

— De ce ţi-aş da ascultare ? i-am spus.

— Pentru că sînt rege, a răspuns el.

L-am socotit nebun. Am ridicat toiagul şi i l-am întins.

A continuat cu glas schimbat :

— Sînt regele Secgenilor. De multe ori i-am purtat la izbîndă în crunta bătălie, dar în ceasul sortit mi-am pierdut domnia. Numele meu e Isern şi sînt din stirpea lui Odin.

— Eu nu mă închin lui Odin, i-am răspuns. Eu mă închin lui Crist.

Ca şi cum n-ar fi auzit, a continuat :

— Rătăcesc pe căile surghiunului dar sînt tot rege pentru că am discul. Voieşti să-l vezi ?

Deschise mîna ciolănoasă. În palmă nu era nimic. Mîna era goală. Abia atunci mi-am dat seama că o ţinuse tot timpul închisă.

Rosti, privindu-mă ţintă :

— Poţi să-l atingi.

Cuprins de o anume neîncredere, am pipăit cu vîrful degetelor palma. Am simţit ceva rece şi am zărit o scli-

pire. Mîna s-a închis brusc. N-am spus nimic. Celălalt a continuat cu răbdare, de parcă ar fi vorbit cu un copil :

— E discul lui Odin. Are o singură faţă. Nu mai există pe pămînt nici un alt lucru care să aibă o singură faţă. Cîtă vreme va fi în mîna mea, eu voi fi regele.

— E de aur ?, l-am întrebat.

— Nu ştiu. Este discul lui Odin şi are o singură faţă.

Atunci am simţit setea de a stăpîni discul. Dacă ar fi al meu, l-aş putea vinde pe un drug de aur şi aş fi rege.

I-am spus hoinarului pe care încă îl mai urăsc :

— În colibă la mine ţin ascuns un sipet plin cu galbeni. E aurul cel mai curat şi străluceşte ca tăişul bardei. Îţi dau sipetul, dacă îmi dai discul lui Odin.

Răspunse cu încăpăţînare :

— Nu vreau.

— Atunci, i-am spus, poţi să-ţi continui drumul.

S-a întors cu spatele spre mine. O lovitură de bardă drept în ceafă a fost deajuns şi prea deajuns pentru a-l face să se clatine şi să se prăbuşească, dar în cădere a deschis pumnul şi în văzduh am văzut o lucire. Am însemnat bine locul cu barda şi am tîrît mortul pînă la rîul care avea apele umflate. L-am prăvălit acolo.

La întoarcere am început să caut discul. Nu l-am găsit. Sînt ani şi ani de cînd îl caut.

CARTEA DE NISIP

...thy rope of sands...

George Herbert (1593—1623)

Linia cuprinde un număr infinit de puncte ; planul, un număr infinit de linii ; volumul, un număr infinit de planuri ; hipervolumul, un număr infinit de volume... Nu, hotărît lucru, nu acesta — *more geometrico* — este cel mai fericit mod de a-mi începe relatarea. A afirma veracitatea faptelor narate a ajuns să reprezinte, astăzi, convenţia ori-

cărei povestiri fantastice ; prezenta relatare *este*, însă, pe de-a întregul veridică.

Locuiesc singur, la etajul al patrulea al unei clădiri de pe strada Belgrano. Cu vreo cîteva luni în urmă, într-o seară, am auzit un ciocănit în uşă. Am deschis şi m-am găsit în faţa unui necunoscut. Era un ins înalt, cu trăsături incerte. Sau poate că miopia mea le-a văzut astfel. Întreaga lui înfăţişare dovedea o sărăcie plină de cuviinţă. Era îmbrăcat în cenuşiu şi avea în mînă o valiză cenuşie. Am înţeles îndată că-i străin. La început l-am socotit bătrîn ; mi-am dat seama apoi că mă înşelase puţinul lui păr blond, aproape alb, de tip scandinav. În cursul convorbirii noastre, care a durat mai puţin de o oră, aveam să aflu că este din Orcade.

L-am invitat să ia loc. O vreme, necunoscutul a păstrat tăcere. Era învăluit de melancolie, întocmai cum sînt eu acum.

— Am biblii de vînzare, se hotărî în sfîrşit.

Nu lipsit de pedanterie, îi răspunsei :

— În casa aceasta se găsesc mai multe biblii englezeşti, printre care şi cea dintîi, a lui John Wiclif. O am şi pe a lui Ciprian de Valera, şi pe a lui Luther, care sub aspect literar e cea mai neinteresantă dintre toate, şi am chiar şi un exemplar latin al Vulgatei. După cum vedeţi, nu de biblii duc lipsă.

După o nouă tăcere, continuă :

— Nu vînd doar biblii. O să vă arăt o carte sacră despre care socot că ar putea să vă intereseze. Am dobîndit-o într-o mahala a Bikanirului.

Deschise valiza şi puse cartea pe masă. Era un volum *in octavo*, legat în pînză. Trecuse, cu siguranţă, printr-o mulţime de mîini. Am cercetat-o ; m-a surprins greutatea ei, cu totul neobişnuită. Pe cotor stătea scris *Holy Writ*, iar dedesubt *Bombay*.

— Trebuie să fie din secolul al nouăsprezecelea, am remarcat.

— Nu ştiu. N-am ştiut niciodată, a fost răspunsul.

Am deschis-o la întîmplare. Caracterele îmi erau străine. Paginile, care mi-au părut uzate şi venind dintr-o

modestă imprimerie, erau tipărite pe două coloane, asemeni celor ale unei biblii. Textul era destul de strîns și orînduit în versete. În colțul de sus al paginilor erau cifre arabe. Mi-a atras atenția faptul că pagina pară din stînga avea numărul (să spunem) 40.514, iar cea impară aflată în dreapta ei, 999. Am întors fila ; numărul de pe verso avea opt cifre. Era însoțit de o mică ilustrație, așa cum se obișnuiește în dicționare : o ancoră desenată în peniță, ca de mîna stîngace a unui copil.

În clipa aceea, necunoscutul spuse :

— Priviți-o bine. N-o s-o mai vedeți niciodată.

În afirmație era o amenințare, nu însă și în glasul care o rostise.

Am reperat bine locul și am închis volumul. Peste o clipă, l-am deschis din nou. Am căutat zadarnic imaginea ancorei, întorcînd filă după filă. Ca să-mi ascund descumpănirea, am spus :

— E vorba despre o versiune a Scripturii într-unul din graiurile industane, nu-i așa ?

— Nu, replică el.

Apoi coborî glasul ca pentru a-mi încredința o taină :

— Am obținut-o într-un sat din cîmpie, în schimbul cîtorva rupii și al Bibliei. Stăpînul ei nu știa să citească. Presupun că socotea Cartea Cărților drept un fel de amuletă. Era din casta cea mai joasă ; oamenii nu puteau să-i calce umbra fără să fie pîngăriți. Mi-a spus că tomul lui se cheamă Cartea de Nisip, pentru că nici cartea, nici nisipul n-au început și nici sfîrșit.

M-a îndemnat să caut prima filă.

Mi-am proptit mîna stîngă pe copertă și am deschis volumul dintr-o dată, cu degetul mare aproape lipit de arătător. A fost zadarnic : între mînă și copertă se interpuneau de fiecare dată alte file. Părea că izvorăsc din carte.

— Acuma căutați sfîrșitul.

Am eșuat din nou ; abia am izbutit să îngăim cu un glas pe care nu-l recunoșteam :

— Este cu neputință.

În șoaptă, ca și mai înainte, vînzătorul de biblii îmi răspunse :

— Cu neputință, însă totuși *este*. Numărul de pagini ale acestei cărți este de-a dreptul infinit. Nici una nu e cea dintîi ; nici una cea din urmă. Nu știu de ce sînt numerotate în modul acesta arbitrar. Poate pentru a da de înțeles că termenii unei serii infinite admit orice număr.

Apoi, ca și cum ar fi gîndit cu voce tare :

— Dacă spațiul este infinit, ne aflăm în oricare punct al spațiului. Dacă timpul este infinit, ne aflăm în oricare punct al timpului.

Considerațiile lui mă iritau. L-am întrebat :

— Sînteți religios, desigur ?

— Da, presbiterian. Conștiința mea este curată. Sînt convins că nu l-am înșelat pe indigen dîndu-i Cuvîntul Domnului în schimbul cărții lui diavolești.

L-am asigurat că n-are ce să-și reproșeze și l-am întrebat dacă se află în trecere prin locurile acestea. Mi-a răspuns că peste cîteva zile are de gînd să se întoarcă în patrie. Atunci am aflat că este scoțian, din insulele Orcade. I-am spus că și eu îndrăgesc Scoția, datorită iubirii ce i-au purtat-o Stevenson și Hume.

— Și Robbie Burns, m-a corectat.

În timp ce discutam, eu continuam să explorez cartea infinită. Cu prefăcută indiferență, l-am întrebat :

— Aveți intenția să oferiți acest curios exemplar Muzeului Britanic ?

— Nu. Dumneavoastră vi-l ofer, mi-a replicat, precizîndu-mi o sumă ridicată.

I-am răspuns, cu deplină sinceritate, că suma îmi este inaccesibilă, însă am rămas pe gînduri. După cîteva clipe, îmi făurisem planul.

— Vă propun un troc, i-am spus. Ați obținut acest volum în schimbul cîtorva rupii, și al Sfintei Scripturi ; eu vă ofer valoarea pensiei mele lunare, pe care tocmai am primit-o, și Biblia lui Wiclif în caractere gotice. Am moștenit-o de la părinții mei.

— *A black letter Wiclif !* șopti el.

M-am dus în dormitorul meu și i-am adus banii și cartea. A întors paginile și a cercetat coperta cu fervoare de bibliofil.

— Mă învoiesc, îmi spuse.

M-a mirat faptul că nu se tocmește. Abia după aceea aveam să pricep că venise la mine cu hotărîrea fermă de a vinde cartea. A luat bancnotele fără să le mai numere.

Am vorbit despre India, despre Orcade, despre acei *jarls* norvegieni care le-au stăpînit. Se înnoptase de-a binelea cînd vizitatorul meu a plecat. Nu l-am mai revăzut de atunci iar numele nu i-l cunosc.

M-am gîndit să așez Cartea de Nisip în golul pe care îl lăsase Biblia lui Wiclif, dar în cele din urmă am optat pentru a o ascunde în spatele unor volume desperechiate ale celor *O mie și Una de Nopți*.

M-am culcat dar n-am putut să dorm. Pe la trei sau patru dimineața am aprins lumina. Am căutat imposibila carte și am început s-o răsfoiesc. Pe una dintre file am văzut gravată o mască. În colț era o cifră, nu mai știu care anume, ridicată la puterea a noua.

N-am arătat comoara nimănui. Fericirii de a o poseda i s-au adăugat teama că mi-ar putea fi furată, iar apoi îndoiala că n-ar fi cu adevărat infinită. Aceste două neliniști mi-au agravat vechea mizantropie. Îmi mai rămăseseră cîțiva prieteni ; am încetat să-i frecventez. Prizonier al Cărții, aproape nu mai ieșeam din casă. Am examinat cu o lupă coperțile și cotorul uzat, înlăturînd posibilitatea vreunei șarlatanii. Am constatat că micile imagini apăreau la o distanță de două mii de pagini. Le-am notat, în ordine alfabetică, într-un carnet, pe care l-am umplut foarte curînd. Nu s-au repetat niciodată. Noaptea, în puținele răgazuri pe care mi le îngăduia nesomnul, visam cartea.

Vara era pe sfîrșite și am înțeles că tomul este de-a dreptul monstruos. Zadarnic mi-am tot spus că nu mai puțin monstruos sînt eu, care-l percep cu ochii proprii și îl mîngîi cu zece degete omenești. Am simțit că e un obiect de coșmar, un lucru nefiresc ce infestează și pervertește realitatea.

M-am gîndit la flăcări, dar m-am temut că arderea unei cărți infinite ar fi și ea, deopotrivă, infinită și ar îneca în fum planeta întreagă.

Citisem undeva — mi-am amintit — că cel mai bun loc pentru a ascunde o frunză e pădurea. Înainte de a mă fi pensionat lucram la Biblioteca Națională, care conservă nouă sute de mii de cărți ; știu că, în dreapta coridorului, o scară răsucită se afundă într-un subsol unde se află periodice și hărți. Pîndind o clipă de neatenție a mînuitorilor, am furișat Cartea de Nisip pe unul dintre umedele rafturi. Am încercat să nu rețin la ce înălțime și nici la ce distanță în raport cu ușa.

Simt o anume ușurare, dar nu mai vreau nici măcar să trec pe strada Mexico.

EPILOG

A redacta prologul unor istorii încă necitite este o sarcină aproape cu neputință de realizat, căci presupune analiza unor desfășurări care nu se voiesc anticipate. În consecință, prefer un epilog.

Povestirea inițială a cărții reia vechea temă a dublului, care a stîrnit de atîtea ori pana întotdeauna fericită a lui Stevenson. În Anglia numele lui este *fetch* sau, într-o formulă mai livrescă, *wraith of the living ;* în Germania, *Doppelgaenger.* Presupun că una din primele lui denumiri a fost aceea de *alter ego.* Această apariție spectrală trebuie să fi provenit din oglinzile de metal sau de apă, sau, pur și simplu, din memorie, care face din fiecare ins un spectator și un actor. Datoria mea era să obțin ca interlocutorii să fie îndeajuns de diferiți pentru a fi doi și îndeajuns de asemănători pentru a fi unul. Mai merită să menționez că am conceput narațiunea chiar în New England, pe malul rîului Charles, al cărui rece curs mi-a amintit îndepărtatul curs al Rhonului ?

Tema iubirii este destul de frecventă în versurile mele ; nu tot astfel în proză, unde nu mai există alt exemplu în

afară de *Ulrica.* Cititorii își vor da seama de afinitatea acestui text cu *Celălalt.*

Congresul reprezintă, poate, cea mai ambițioasă dintre fabulele cuprinse în această carte ; tema ei este o întreprindere atît de vastă, încît ajunge să se confunde cu cosmosul și cu suma zilelor. Opacul început vrea să-l imite pe acela al ficțiunilor lui Kafka ; sfîrșitul ar dori — desigur, în zadar — să se ridice la extazurile lui Chesterton sau ale lui John Bunyan. N-am meritat niciodată o asemenea revelație, dar am încercat s-o visez. De-a lungul ei am întreţesut, așa cum îmi stă în obicei, elemente autobiografice.

Destinul care, pe cît se spune, este de nepătruns, n-a vrut să-mi dea răgaz pînă ce n-am comis o povestire postumă de-a lui Lovecraft, scriitor pe care l-am socotit, întotdeauna, un parodist involuntar al lui Poe. Am sfîrșit, bineînțeles, prin a ceda ; lamentabilul fruct se numește *There Are More Things* [...]

Noaptea darurilor este, poate, povestirea cea mai inocentă, mai dură și mai exaltată pe care o oferă acest volum.

Biblioteca din Babel (1914) imagina un număr infinit de cărți ; *Undr,* ca și *Oglinda și masca,* închipuie literaturi seculare constînd dintr-un singur cuvînt.

Utopia unui om ostenit reprezintă, după părerea mea, piesa cea mai curată și melancolică din toată această serie.

Întotdeauna m-a surprins obsesia etică a americanilor din Statele Unite ; *Stratagema* încearcă să reflecte această trăsătură.

În ciuda lui John Fenton, a Charlottei Corday, a cunoscutei opinii a lui Rivera Indarte („Este o acțiune sfîntă uciderea lui Rosas") și a Imnului Național („Dacă-s tirani, să piară de pumnalul lui Brutus"), nu încuviințez asasinatul politic. Oricum ar sta lucrurile, cititorii solitarei crime comise de Arredondo vor fi voind să-i afle sfîrșitul. Luis Melián Lafinur a cerut ca Arredondo să fie absolvit, însă judecătorii Carlos Fein și Cristobal Salvañac l-au condamnat la o lună de recluziune celulară și la cinci ani de temniță. Una din străzile orașului Montevideo îi poartă astăzi numele.

Două obiecte potrivnice și de neconceput alcătuiesc materia celor din urmă povestiri. *Discul* e cercul euclidian, care nu admite decît o singură față ; *Cartea de nisip*, un tom de incalculabile file.

Sper că notele neglijente pe care le-am dictat nu vor epuiza în întregime cartea, și că visele ei vor continua să se ramifice în generoasa imaginație a celor care, în clipa aceasta, o închid.

J. L. B.

Buenos Aires, 3 februarie 1975.

ROZĂ ŞI AZUR

(1977)

ROZA LUI PARACELSUS

De Quincey : Writings, XII, 345.

Din atelierul său, aflat în două încăperi scobite sub pămînt, Paracelsus îi ceru Dumnezeului său, vagului său Dumnezeu, oricărui Dumnezeu, să-i trimită un discipol. În sobă, un palid foc proiecta umbre neregulate. Să se ridice pentru a aprinde lampa de fier ar fi cerut un efort mult prea mare. Paracelsus, toropit de oboseală, uită de rugăciunea formulată. Noaptea înghiţise athanorul şi prăfuitele alambice, cînd cineva bătu în uşă. Pe jumătate adormit, Paracelsus se ridică, urcă cele cîteva trepte ale scării în formă de melc şi deschise unul dintre canaturile uşii. Un necunoscut trecu pragul. Părea, şi el, din cale-afară de ostenit. Paracelsus îi arătă o laviţă ; celălalt se aşeză în tăcere. La început nu rostiră nici un cuvînt, iar mai apoi magistrul curmă, primul, tăcerea.

— Ţin minte chipurile dinspre Apus ca şi pe acelea dinspre Răsărit, spuse el nu fără o anume emfază. Dar nu ţin minte chipul tău. Cine eşti şi ce voieşti de la mine ?

— Numele meu nu are însemnătate, răspunse celălalt. Am colindat trei zile şi trei nopţi ca să ajung pînă aici. Vreau să fiu ucenicul tău. Ţi-am adus, iată, întregul meu avut.

Scoase la iveală un săcușor de piele și, cu mîna dreaptă, îl răsturnă pe masă : se prelinse un șuvoi de galbeni.

Paracelsus, pentru a-și aprinde lampa, fusese nevoit să-i întoarcă spatele. Cînd se întoarse iar către noul venit, observă că acesta ținea o roză în mîna stîngă. Roza îl neliniști.

Se aplecă, își împreună vîrfurile degetelor și spuse :

— Mă crezi în stare să făuresc piatra care să preschimbe elementele în aur. Dar eu nu aurul îl caut, și dacă aurul te preocupă, nu-mi vei fi niciodată ucenic.

— Aurul nu mă preocupă de fel, răspunse celălalt. Galbenii aceștia nu sînt altceva decît o mărturie a dorinței mele de a învăța. Aș dori să-mi arăți Piatra Filozofală. Vreau să te însoțesc pe drumul care duce la Piatră.

Paracelsus rosti rar :

— Drumul este piatra. Piatra este punctul de pornire. Dacă nu înțelegi acest lucru, n-ai început încă să înțelegi. Căci țelul este în fiecare dintre pașii tăi.

Celălalt îl privi neîncrezător. Îl întrebă cu glas schimbat :

— Dar există oare un țel ?

Paracelsus izbucni în rîs.

— Detractorii mei, care sînt la fel de numeroși pe cît sînt de stupizi, susțin contrariul și mă învinuiesc de impostură. Eu nu le dau dreptate, însă n-ar fi cu neputință ca totul să fie o iluzie. Ceea ce știu e că drumul *există*.

Urmă o tăcere și apoi celălalt spuse :

— Sînt gata să-l străbat împreună cu tine, chiar dacă ar fi să cutreierăm vreme multă. Îngăduie-mi să trec deșertul. Îngăduie-mi să întrezăresc, fie și de departe, pămîntul făgăduit, chiar dacă astrele mi-ar interzice apoi să-l ating. Dar, înainte de a începe această călătorie, voiesc o dovadă.

— Cînd ? întrebă Paracelsus, cu neliniște.

— În clipa aceasta, răspunse discipolul, arătînd dintr-odată o bruscă obstinare.

Începuseră să converseze în latină, acum vorbeau în germană.

Tînărul ridică roza deasupra capului.

— Se spune, rosti el, că tu poți arde un trandafir în flăcări, pentru a-l face să renască apoi din propria-i cenușă, cu ajutorul artei și al priceperii tale. Îngăduie-mi, așadar, să fiu martor acestei minuni. Iată ce-ți cer, și îți ofer, apoi, întreaga viață.

— Ești foarte credul, spuse magistrul. Și n-am ce face cu credulitatea : eu am nevoie de credință.

Celălalt insistă :

— Tocmai pentru că nu sînt credul vreau să văd cu propriii mei ochi pieirea și renașterea acestei roze.

Paracelsus o luase în mînă și se juca, vorbind, cu petalele ei.

— Ești credul, continuă. Spui că aș fi în stare s-o nimicesc ?

— Oricine ar fi în stare s-o nimicească, spuse discipolul.

— Te înșeli. Crezi, oare, că este cu puțintă să trimiți ceva în neant ? Crezi că întîiul Adam a izbutit, în Paradis, să distrugă măcar o singură floare, măcar un singur fir de iarbă ?

— Nu ne aflăm în Paradis, răspunse tînărul cu încăpățînare ; aici, sub razele lunei, totul e pieritor.

Paracelsus se ridicase.

— Și în care alt loc ne aflăm atunci ? Crezi, oare, că divinitatea ar putea să creeze un spațiu care să nu fie Paradisul ? Crezi, oare, că prăbușirea constă în altceva decît în a ignora tocmai faptul că ne aflăm în Paradis ?

— O roză poate arde, spuse provocator discipolul.

— Mai este foc în vatră, răspunse Paracelsus. Dacă ai azvîrli această roză în jăratec, ai putea crede că flăcările au mistuit-o și că cenușa este cea care-i reală. Îți spun că roza e eternă și că doar aparența poate să se schimbe. Mi-ar fi de ajuns o vorbă pentru ca tu, apoi, s-o ai din nou în fața ochilor.

— O vorbă ? spuse discipolul, surprins. Athanorul e stins, alambicele sînt acoperite de colb. Ce-ai putea face pentru ca ea să renască ?

Paracelsus îl privi cu tristeţe.

— Athanorul e stins, repetă el, iar alambicele sînt acoperite de colb. De-a lungul zilei folosesc, însă, cu totul alte instrumente.

— Nu îndrăznesc să te întreb care anume, spuse celălalt, cu maliţie şi umilinţă.

— Vorbesc de acela pe care l-a folosit divinitatea pentru a crea cerul şi pămîntul, şi pe care păcatul originar ni-l ascunde. Vorbesc de Cuvîntul dezvăluit de Kabbala.

Discipolul spuse atunci pe un ton rece :

— Te rog cu umilinţă să te învoieşti a-mi arăta pieirea şi întoarcerea rozei. Puţin îmi pasă dacă operezi cu Verbul ori cu athanorul.

Paracelsus rămase pe gînduri. În cele din urmă spuse :

— Dacă aş face-o, ai spune că e vorba despre o aparenţă impusă de magia ochilor tăi. Miracolul nu ţi-ar da încrederea pe care o cauţi. Aşadar, lasă roza.

Mereu neîncrezător, bănuielnic, tînărul îl privi. Magistrul ridică vocea şi-i spuse :

— La urma urmelor, cine eşti tu, pentru a năvăli astfel în casa unui magistru şi a cere de la el un miracol ? Ce-ai făcut tu pentru a merita un asemenea dar ?

Celălalt răspunse, tremurînd :

— Ştiu bine că n-am făcut nimic. Îţi cer, în numele tuturor anilor pe care-i voi petrece trudind în umbra ta, să-mi îngădui să văd cenuşa, apoi roza. Nu-ţi voi cere nimic altceva. Voi crede în mărturia ochilor mei.

Cu o mişcare bruscă, luă trandafirul roşu pe care Paracelsus îl lăsase pe pupitru şi îl azvîrli în flăcări. Trandafirul îşi schimbă culoarea şi, după cîteva clipe, din el nu mai rămase decît o mînă de cenuşă. Clipe în şir, discipolul aşteptă cuvîntul şi miracolul.

Paracelsus rămăsese de gheaţă. Spuse cu o ciudată simplitate :

— Toţi medicii şi toţi spiţerii din Basilea afirmă că aş fi un impostor. Poate că au dreptate. Aici odihneşte cenuşa care a fost cîndva roză şi nu va mai fi niciodată.

Tînărul se simți cuprins de rușine. Paracelsus era un șarlatan sau un simplu vizionar, iar el, un intrus, dăduse buzna în casa lui și acum îl silea să admită că faimoasele-i puteri magice nu sînt decît formule găunoase.

Îngenunche și rosti :

— Sînt de neiertat. Mi-a lipsit fervoarea pe care Atotputernicul o cere de la credincioși. Îngăduie-mi să mai privesc o dată cenușa. Mă voi întoarce cînd voi fi mai puternic, atunci voi fi discipolul tău, iar la capătul drumului voi vedea roza.

Vorbea cu o autentică pasiune, care nu era, însă, decît milă pentru bătrînul magistru, atît de venerat, atît de încolțit, atît de ilustru și, la sfîrșitul vieții, atît de gol pe dinăuntru. Cine era el, Johannes Grisebach, pentru a descoperi, cu sacrilega-i mînă, că îndărătul măștii nu se află nimeni ?

Să-i lase galbenii ar fi părut o umilință. Și-i luă, așadar, la plecare. Paracelsus îl însoți pînă la capătul scării și-i spuse că va fi întotdeauna binevenit. Amîndoi știau că nu se vor mai vedea niciodată. Paracelsus rămase singur. Înainte de a stinge lampa și de a se așeza în fotoliul scîlciat, răsturnă grămăjoara de cenușă în mîna lui concavă și rosti un cuvînt cu glas scăzut. Roza reapăru.

TIGRII ALBAȘTRI

Faimoasei pagini a lui Blake, ce înfățișează tigrul ca pe un foc nimicitor și un arhetip etern al răului, îi prefer sentința lui Chesterton, care îl definește ca pe un simbol al teribilei eleganțe. De fapt, nici un cuvînt nu e capabil să fixeze, într-o expresie lapidară, esența însăși a tigrului, a acestei plăsmuiri ce bîntuie, de veacuri, închipuirea omenească. Tigrul m-a atras totdeauna. Copil fiind — îmi amintesc și acum —, o singură cușcă din Grădina Zoologică mă reținea la nesfîrșit : celelalte nu mă interesau de fel. Judecam enciclopediile și cărțile de istorie naturală în

funcție de planșele cu tigri. Iar cînd mi-au fost dezvăluite „The Jungle Books", am suferit aflînd că Shere Khan, tigrul, era dușmanul eroului. Și iată că, de atunci încoace, strania pasiune nu m-a părăsit niciodată. I-a supraviețuit chiar și paradoxalei mele voințe de a mă face vînător, ca și comunelor vicisitudini ale vieții. N-a trecut mult din vremea în care — data îmi pare îndepărtată, cu toate că, de fapt, nu este — coexistența cu îndatoririle-mi cotidiene de la Universitatea din Lahore nu prezenta nici o dificultate. Sînt profesor de logică occidentală și orientală, și îmi consacru duminicile unui seminar despre opera lui Spinoza. Trebuie să adaug totodată că, obîrșia-mi fiind scoțiană, pasiunea tigrilor a fost, desigur, aceea care m-a purtat de la Aberdeen la Punjab. Viața mea s-a desfășurat în modul cel mai obișnuit cu putință, cu excepția, doar, a faptului că în vis mi se arătau întotdeauna tigri. (Acum, cu totul alte forme sînt cele ce-mi bîntuie somnul.)

Am povestit de multe ori aceste lucruri care astăzi îmi par îndepărtate, însă, de vreme ce mărturisirea mea o cere, vi le voi relata din nou.

Către sfîrșitul anului 1904, am aflat că în regiunea deltei Gangelui s-ar fi descoperit o varietate albastră a speciei. Știrea a fost confirmată prin telegrame ulterioare, cu previzibilele contradicții și dezacorduri. Vechea mea pasiune s-a redeșteptat. Cu toate acestea, dată fiind obișnuita impreciziune a numelor de culori, mă temeam de o eroare. Îmi aminteam a fi citit că în islandeză numele Ethiopiei este *Blaland*, ceea ce înseamnă „Pămînt albastru" sau „Pămînt al negrilor". Acest tigru ar fi putut prea bine să fie o panteră neagră. Pe de altă parte, nu se spunea nimic despre dungi, iar imaginea unui tigru albastru cu benzi transversale argintii, apărută în presa londoneză, era, în mod evident, apocrifă. Albastrul ilustrației îmi păru mai aproape de heraldică decît de realitate. În vis, am văzut tigri de un albastru care-mi era total necunoscut și pentru care nu găseam termenul potrivit. Știu că era aproape negru, însă acest fapt particular nu este suficient pentru a aprecia o nuanță.

Cîteva luni mai tîrziu, un coleg mi-a povestit că, într-un sat foarte îndepărtat de Gange, a auzit vorbindu-se despre tigri albaştri. Ştirea, firește, m-a surprins, deoarece ştiu că, în zona aceea, tigrii sînt foarte rari. Din nou mi-a apărut în vis tigrul albastru : înainta, proiectîndu-şi umbra majestuoasă pe un sol nisipos. Am profitat de vacanţă pentru a întreprinde o călătorie în acel sat, al cărui nume — dintr-o seamă de pricini pe care mai tîrziu voi încerca să le clarific — prefer să-l trec sub tăcere.

Am ajuns la sfîrşitul sezonului ploios. Satul era pitulat la poalele unei coline — alungite mai mult decît înalte —, pe care jungla o împresura şi o ameninţa printr-o densă culoare brună. Acest mic sat a răsărit, fără îndoială, de undeva dintr-o pagină a lui Kipling, dat fiind că în paginile acelea se află India întreagă şi, într-un fel, chiar lumea. E suficient să relatez că un şanţ, străbătut din loc în loc de tremurătoare punţi de trestie, apăra anevoie colibele. Spre sud se întindeau mlaştini şi orezării, o vale străbătută de un rîu noroios al cărui nume nu l-am ştiut niciodată, iar apoi, din nou jungla.

Populaţia era hindusă. Prevăzusem faptul acesta, care îmi displăcea profund. Întotdeauna m-am înţeles mai bine cu musulmanii, deşi Islamul este, ştiu, cea mai săracă dintre credinţele ce-şi au obîrşia în iudaism.

În India se simte forfota umană ; în sat, se simţea mişunînd pădurea, ce pătrundea aproape în inima colibelor.

Arşiţa zilei era înăbuşitoare, dar nopţile ne aduceau răcoarea.

Bătrînii îmi urară bun venit ; am încropit un prim dialog, alcătuit din vagi formule ceremonioase. Am pomenit mai sus despre sărăcia locului, dar orice om porneşte totdeauna — o ştiu — de la principiul că patria sa adăposteşte ceva unic. Am cercetat, deci, îndoielnicele odăi şi nu mai puţin îndoielnica hrană, şi apoi le-am spus că faima acestui ţinut ajunsese pînă în Lahore. Chipurile oamenilor s-au întunecat brusc ; am simţit că săvîrşisem o indelicateţe şi că trebuia neapărat s-o răscumpăr, şi

mi-am dat seama totodată că ascundeau o taină şi în nici un caz n-aveau s-o împartă cu un străin. Poate că venerau Tigrul Albastru şi-i dedicau un cult pe care temerarele-mi cuvinte îl profanaseră fără să ştie.

Am aşteptat zorii zilei următoare. După ce mi-am terminat orezul şi ceaiul, am revenit la subiectul ce mă interesa. Cu tot incidentul din ajun, n-am înţeles nimic. M-au privit cu stupoare, cu groază chiar, dar cînd le-am spus că am intenţia să capturez fiara cu blana stranie, au răsuflat uşuraţi. Unul din ei mi-a povestit pe dată că o văzuse la marginea junglei.

Mă treziră în puterea nopţii. Un băiat mă vesti că una dintre capre a scăpat din ţarc şi că, ducîndu-se în urmărirea ei, a zărit, dincolo de rîu, tigrul albastru. Mi-am spus în gînd că lumina de lună nouă nu îngăduie să deslueşti prea bine culorile, dar toţi mi-au confirmat relatarea şi unul dintre ei, care pînă atunci tăcuse, a pretins că l-ar fi văzut şi el. Am ieşit înarmaţi cu puşti şi am zărit, sau mi s-a părut că zăresc, o umbră felină ce se pierdea în bezna junglei. Capra n-a fost găsită, dar fiara care o răpise ar fi putut prea bine să fie tigrul meu albastru. Îmi arătară înflăcăraţi cîteva urme, care, bineînţeles, nu dovedeau nimic.

După mai multe astfel de nopţi, am înţeles că falsele alarme constituiau o rutină. Ca şi Daniel Defoe, aceşti oameni isteţi scorneau dibace urme circumstanţiale. Tigrul putea fi zărit la orişicare ceas al zilei, înspre orezăriile din sud sau mlaştinile de la nord, însă, după puţină vreme, am observat că acei care stăteau la pîndă se succedau cu o regularitate suspectă. Sosirea mea coincidea invariabil cu momentul în care tigrul tocmai dispăruse. Îmi arătau de fiecare dată ba o amprentă, ba nişte stricăciuni, dar e lucru ştiut că pumnul strîns al unui om poate să contrafacă de minune urmele unui tigru. Uneori, am putut să văd, într-adevăr, cîte un cîine ucis. Într-o noapte cu lună plină, am folosit o capră drept momeală, însă am aşteptat zadarnic pînă în zori. La început, m-am gîndit că aceste născociri cotidiene se supuneau unui proiect menit să pre-

lungească şederea mea, care îi va fi mulţumit pe cei din sat, de vreme ce puteau astfel să-mi vîndă animale şi să îndeplinească pentru mine tot soiul de corvezi gospodăreşti. Pentru a verifica această ipoteză, le-am mărturisit că mă bate gîndul să caut tigrul într-un alt ţinut, undeva mai în susul apei. Faptul că toţi mi-au încuviinţat hotărîrea m-a pus pe gînduri. Am continuat să simt, de bună seamă, că ascundeau cu grijă o taină şi că satul întreg se îndoia de mine.

Am spus deja că măgura împădurită la poalele căreia se îngrămădea satul nu era prea înaltă : un podiş o trunchea. De cealaltă parte, către apus şi către miază-noapte : hăţişul încîlcit al junglei. Povîrnişul colinei fiind mai degrabă lesnicios, într-o după-amiază le-am propus să-l urcăm. Vorbele mele, inocente, i-au consternat. Unul din ei a strigat prompt că povîrnişul e prea aspru. Cel mai bătrîn a spus cu gravitate că planul meu e irealizabil. Vîrful colinei este sacru, oprelişti magice împiedică ajungerea la el. Cît despre muritorii ce s-ar încumeta să-l calce totuşi cu piciorul, le stă în faţă primejdia de a zări divinitatea şi de a înnebuni pe loc sau a rămîne veşnic orbi.

N-am stăruit, însă după căderea nopţii, pe cînd toată lumea dormea, m-am strecurat afară din colibă şi, fără a face zgomot, am urcat linul povîrniş. Poteca nu era, şi mărăcinii mă ţineau în loc.

Luna se afla la orizont. Am observat cu o atenţie bizară totul, de parcă presimţeam că ziua aceea avea să fie importantă, poate chiar cea mai importantă din viaţa mea. Îmi amintesc şi acum tonurile întunecate, aproape negre uneori, ale îmbelşugatului frunziş. Lumina lunii era ştearsă şi, dincolo de aceste ziduri vegetale, nu cred să fi răzbit cîndva glasul vreunei păsări.

După douăzeci sau treizeci de minute de urcuş, păşeam în sfîrşit pe pămîntul podişului. E lesne de închipuit că acesta era mult mai răcoros decît satul apăsător de la poalele lui. Am constatat că n-atinsesem încă vîrful, ci

doar un fel de terasă, nu foarte întinsă, şi că jungla continua să se cațere mai departe, pe povîrnişul muntelui. M-am simțit dintr-odată liber, de parcă şederea mea în sat ar fi constituit o adevărată întemnițare. Puțin îmi mai păsa acum de faptul că locuitorii lui voiseră să mă înşele ; simțeam că, într-un anume fel, ei nu erau decît nişte copii.

Cît despre tigru... Toate acele interdicții îmi zdruncinaseră curiozitatea şi încrederea, dar totuşi, în mod aproape maşinal, căutam încă urme.

Solul era zbîrcit şi crăpat, nisipos. Într-una din crăpături, ce nu era de fel adîncă, dar se ramifica în multe altele, am recunoscut o culoare. De necrezut : era albastrul felid al viselor mele. Oh, de nu l-aş fi văzut niciodată ! Îl priveam cu băgare de seamă. Crevasa era plină de pietricele, toate egale, circulare şi cu un diametru redus. Regularitatea lor le conferea o notă artificială, ai fi zis nişte jetoane.

M-am aplecat, mi-am strecurat mîna în crăpătură şi am scos cîteva. Mi s-a părut că simt un uşor tremur. Am pus un pumn de pietricele în buzunarul drept, unde se mai aflau o pereche de foarfece şi o scrisoare de la Allahabad. Aceste două obiecte neprevăzute îşi vor avea şi ele un loc în istoria mea.

Odată ajuns în colibă, mi-am scos haina. M-am întins pe pat şi am visat tigrul. În vis, am remarcat din nou culoarea, care era şi aceea a tigrului meu, dar şi aceea a pietricelelor de pe podiş. Soarele înalt, scăldîndu-mi faţa, mă deşteptă. M-am ridicat. Am încercat să scot din buzunar micile discuri, dar foarfecele şi scrisoarea mă stînjeneau. Am luat, aşadar, un prim pumn şi am simțit că au mai rămas încă de două sau trei ori pe atît. Un soi de tremur, o foarte vagă înfiorare a făcut să-mi vibreze mîna. Deschizînd-o, am văzut că se aflau într-însa treizeci sau patruzeci de pietricele. Aş fi jurat că erau mai puțin de zece. Le-am pus pe masă şi le-am căutat pe celelalte.

N-am mai avut nevoie să le număr pentru a constata că se multiplicaseră. Le-am adunat într-o singură grămăjoară și am început să le număr una cîte una.

Această operație cît se poate de simplă s-a dovedit imposibilă. La întîmplare, țintuiam una din ele cu privirea, o apucam între degetul mare și cel arătător și, cînd se îndepărta de celelalte, deveneau brusc *mai multe*. Am verificat dacă n-am cumva febră și am reînceput de cîteva ori experiența. Obscenul miracol se repeta. Un val rece îmi cuprinse picioarele, abdomenul, iar genunchii începură să-mi tremure. Nu știu cîtă vreme a trecut.

Fără să le privesc, am strîns la un loc discurile și le-am aruncat pe fereastră. Cu o stranie ușurare, am simțit că numărul lor scăzuse. Am trîntit apoi ușa și am rămas lungit pe pat. Silindu-mă să regăsesc întocmai poziția pe care o avusesem înaintea incidentului, am vrut să mă conving pe mine însumi că totul a fost doar un vis. În dorința de a da uitării discurile și de a-mi umple timpul într-un fel oarecare, am repetat, cu preciziune și încetineală, cu voce tare, cele opt definiții și cele șapte axiome ale Eticii. Îmi vor fi fost oare de vreun folos ? Nu știu. Eram cufundat în exorcismele mele, cînd deodată am auzit un zgomot. Instinctiv, m-am temut că am fost auzit vorbind singur și am deschis ușa.

Era cel mai vîrstnic din ei, Bhagwan Dass. Într-o clipă, apariția lui a părut să mă restituie cotidianului. Am ieșit amîndoi. Nutream speranța că discurile vor fi dispărut, dar se aflau tot acolo, împrăștiate pe pămîntul gol. Cîte să fi fost oare ?

Bătrînul le privi și mă privi.

— Pietrele acestea nu sînt de aici, ci de acolo de sus, rosti el cu un glas care nu semăna cu al său.

— Așa e, am răspuns.

Am adăugat apoi, nu fără o doză de sfidare, că le găsisem pe podiș, dar imediat mi s-a făcut rușine de propriile-mi lămuriri.

Bhagwan Dass, fără a-mi da nici o atenție, le privea fascinat. I-am poruncit să le adune. Nu s-a urnit din loc.

Se cade să mărturisesc aici că în clipa aceea am scos revolverul și am repetat ordinul ridicînd glasul.

Bhagwan Dass a șoptit :

— Mai bine un glonte în pîntec decît o piatră albastră în mînă.

— Ești un laș, i-am spus.

Eram, cred, la fel de speriat ca și el, dar am închis ochii și, cu mîna stîngă, am ridicat un pumn de pietre. Le-am cîntărit în palma deschisă, în vreme ce, în mîna cealaltă, continuam să țin revolverul. Numărul pietrelor era considerabil.

Fără să știu, mă obișnuisem progresiv cu aceste transformări. Ele m-au surprins mai puțin decît strigătele lui Bhagwan Dass.

— Sînt pietrele zămislitoare ! exclamă el. Acum sînt multe, însă pot să se schimbe. Au forma lunei cînd e lună plină și acea culoare albastră pe care doar în vise o poți vedea. Părinții părinților mei nu mințeau atunci cînd vorbeau despre puterea lor.

Tot satul se strînsese în jurul nostru.

M-am simțit posesorul magic al acestor minuni. În fața spaimei unanime, adunam discurile, le luam în palmă, le lăsam să cadă, le risipeam, le priveam crescînd, multiplicîndu-se și împuținîndu-se în mod straniu.

Mulțimea se îngrămădea, se înghesuia, cuprinsă de stupoare și de groază. Bărbații își sileau femeile să privească miracolul. Unele dintre ele își acopereau fața cu brațul, altele închideau ochii. Nimeni n-a îndrăznit să atingă discurile, cu excepția unui copil, încîntat că are cu ce să se joace. În clipa aceea, am simțit că toată această neorînduială este pe cale de a curma vraja. Am adunat cîte discuri am putut și m-am întors în colibă.

Poate că am încercat apoi să uit ce s-a mai întîmplat în acea zi, întîia dintr-un șir nefericit care nu s-a terminat încă. Fapt este că nu-mi mai pot aduce aminte. Cînd s-a lăsat seara, m-am gîndit cu nostalgie la noaptea din ajun : nu mă simțisem exagerat de fericit, căci ea fusese bîntuită, ca și acelea dinaintea ei, de obsesia tigrului. Am

vrut să mă adăpostesc îndărătul acestei imagini, ieri învestită cu puteri și astăzi, dintr-odată, găunoasă. Tigrul albastru îmi apăru atunci la fel de inofensiv ca lebăda neagră a lui Romano, care avea să fie descoperită nu peste mult timp în Australia.

Recitind notele de mai sus, constat că am comis o gravă eroare. Furat de obișnuința acelei bune sau proaste literaturi care-i numită pe nedrept psihologică, am vrut să regăsesc ordinea cronologică a descoperirii mele. Ar fi fost mai bine să insist asupra caracterului monstruos al discurilor.

Dacă mi s-ar spune că pe lună există licorne, mi-aș verifica sau revizui cunoștințele, dar aș putea să imaginez faptul. Dimpotrivă, dacă mi s-ar spune că pe lună șase sau șapte licorne pot fi trei, aș afirma imediat că e cu neputință. Cel care e înțeles că trei și cu unu fac patru, nu verifică faptul cu monede sau piese de șah, pe degete sau cu creioane. Îl înțelege și e suficient. El nu poate concepe o altă cifră. Sînt matematicieni care afirmă că unu și cu trei nu constituie decît un mod diferit de a spune patru, o tautologie... Și iată că mie, Alexander Craigie, mi-a fost sortit, dintre toți oamenii de pe pămînt, să descopăr singurele obiecte ce contrazic această lege esențială a spiritului uman.

La început, mă temeam să nu-mi pierd mințile ; cu vremea, cred că aș fi preferat să mi le pierd, căci nebunia mea ar fi contat mult mai puțin decît această dovadă teribilă care făcea din pustiu o componentă esențială a Universului. Dacă trei sau unu pot fi doi sau patrusprezece, rațiunea devine nebunie.

Atunci am început să visez pietre. Faptul că acel vis nu revenea în fiecare noapte îmi lăsa o lucire de speranță, care n-a întîrziat să se preschimbe în groază. Visul era totdeauna același, cu variații infime. Începutul anunța temutul final. O balustradă și cîteva trepte de fier coborînd în spirală, apoi o hrubă sau o rețea de hrube afundîndu-se în alte șiruri de scări ce coborau abrupt, apoi forje, lacăte grele, tainițe, mlaștini. Iar dedesubt de tot, în cre-

vasa știută, pietrele, care erau deopotrivă Behemoht și Leviathan, animale semnificînd, în Scriptură, iraționalitatea Atotputernicului. Mă deșteptam tremurînd și pietrele se aflau acolo, în sertarul lor, gata oricînd să se transforme.

Acum, locuitorii satului mă tratau cu totul altfel. Ceva din aspectul divin al discurilor, pe care ei le numeau tigri albaștri, mă atinsese și pe mine, dar mă știau totodată vinovat de a fi pîngărit vîrful colinei. La orice oră din zi și din noapte, zeii mă puteau pedepsi. Nu îndrăzniră nici să mă atace, nici să-mi condamne actul, însă am observat că deveniseră cu toții îngrijorător de servili. N-am mai văzut niciodată copilul care se jucase cu pietrele. Eu însumi mă temeam de otravă sau de un pumnal în spate. Într-o dimineață, înainte de a se lumina de ziuă, am fugit din sat. Știam că toți mă spionează, iar fuga mea va fi o ușurare. Din acea primă dimineață, nimeni nu mai voise să vadă pietrele.

M-am întors în Lahore. Valijoara mea conținea discurile. Ambianța familiară a cărților nu-mi aduse eliberarea pe care o speram. Știam că pe această planetă există încă satul detestat, jungla, povîrnișul mărăcinos cu podișul, iar pe podiș micile crăpături și, în crăpături, pietrele. Visele mele amestecau, confundau și multiplicau aceste elemente atît de disparate. Satul era pietrele, jungla era mlaștina iar mlaștina era jungla.

Evitam tovărășia prietenilor. Mă temeam să nu cedez tentației de a le arăta miracolul teribil care mînca temeliile cunoașterii omenești.

Am încercat mai multe experiențe. Am făcut mai întîi o tăietură în formă de cruce pe unul dintre discuri. L-am amestecat apoi cu celelalte și, după una sau două transformări, a dispărut, cu toate că numărul discurilor crescuse. Un alt disc, din care pilisem o frîntură în arc de cerc, a dispărut și el. Cu o daltă am făcut o deschizătură în centrul unui disc și am repetat proba. L-am pierdut pentru totdeauna. A doua zi, discul marcat cu o cruce s-a întors după călătoria în neant. Ce spațiu mis-

terios va fi fost, oare, acela care absorbea pietrele astfel şi le restituia apoi, una cîte una, supunîndu-se unor legi insondabile sau unei voinţe inumane ?

Aceeaşi dorinţă de ordine, care stătuse la originea matematicilor, mă făcu şi pe mine să caut în această aberaţie matematicile pe care le-ar putea constitui insensatele pietre generatoare. Mi-am consacrat zilele şi nopţile stabilirii unei statistici a schimbărilor. Din acea perioadă, am păstrat mai multe carnete, încărcate în mod inutil cu cifre. Metoda mea era următoarea : Număram piesele din ochi şi notam numărul total. Apoi le luam cu amîndouă mîinile şi le azvîrleam pe masă. Număram atunci piesele aflate în fiecare grămăjoară, notam rezultatele şi repetam operaţia. Căutarea unei ordini sau a vreunui proiect secret în executarea rotaţiilor s-a dovedit zadarnică. Numărul maxim al pieselor obţinute a fost 419 ; numărul minim, trei. O clipă am sperat şi m-am temut să nu dispară cu desăvîrşire. Puţin după aceste încercări, am constatat că un disc izolat de celelalte nu putea să se multiplice sau să dispară. În mod firesc, cele patru operaţii — adunare, scădere, înmulţire, împărţire — se dovedeau imposibile. Pietrele respingeau aritmetica şi calculul probabilităţilor. Patruzeci de discuri puteau, divizate, să dea nouă ; cele nouă, divizate la rîndul lor, să devină trei sute. Ce greutate vor fi avut ? Nu ştiu. Nu le-am cîntărit niciodată, însă eram convins de faptul că aveau o pondere constantă şi redusă. Culoarea era, totdeauna, invariabilul albastru.

Aceste operaţii m-au ajutat să nu-mi pierd minţile. Pe cînd manevram pietrele ce anulează ştiinţele matematice, m-am gîndit nu o dată la pietricelele grecului care au constituit primele cifre şi au lăsat moştenire atîtor limbi cuvîntul „calcul". Matematicile, mi-am spus, îşi au originea, şi acum sfîrşitul, în pietre. Dacă Pythagora ar fi operat cu acestea...

După o lună, am înţeles că haosul este inextricabil.

Nesupusele discuri se aflau tot aici, ca şi perpetua ispită de a le atinge, de a simţi iarăşi vibraţia aceea, de a le

arunca brusc, de a le vedea crescînd ori împuţinîndu-se, de a cerceta formaţiile pare şi impare. Am ajuns să mă tem că ar putea să contamineze obiectele din jur şi mai cu seamă degetele mele, atît de prompte în a le mania.

Timp de cîteva zile, mi-am impus datoria secretă de a nu mă mai gîndi la nimic altceva decît la pietre, deoarece ştiam că, în orice caz, uitarea nu putea să fie decît trecătoare, iar regăsirea chinului, după aceea ar fi fost de nesuportat.

La zece februarie, n-am dormit toată noaptea. La capătul unei lungi plimbări care a durat pînă în zori, m-am furişat sub arcadele moscheii lui Wazir Han. Era ceasul în care lumina nu şi-a desfăşurat încă paleta colorată. În curte, nu era nici ţipenie de om. Fără să mă gîndesc la ceva anume, mi-am cufundat mîinile în vasul cu apă sfinţită. Apoi, înăuntrul moscheii, mi-am spus că Dumnezeu şi Alah sînt cele două nume ale unei singure Fiinţe de neconceput şi i-am cerut acestei Fiinţe, cu glas tare, să mă elibereze de povara mea. Imobil, am aşteptat un răspuns. N-am auzit paşi, însă alături de mine un glas a rostit :

— Iată-mă.

Cerşetorul se afla chiar lîngă mine. Am ghicit în lumina incertă un turban, nişte ochi stinşi, o piele măslinie şi o barbă cărunţă. Nu era prea înalt.

Mi-a întins mîna şi a spus, cu acelaşi glas scăzut :

— Milostenie, Ocrotitor al Sărmanilor.

Am căutat prin buzunare şi i-am răspuns :

— N-am nici un bănuţ.

— Ai o mulţime, a răspuns el.

Pietricelele se aflau în buzunarul meu drept. Am scos una şi am lăsat-o să cadă în mîna lui goală. Nu s-a auzit nici cel mai mic zgomot.

— Trebuie să mi le dai pe toate, mi-a răspuns el. Cel care n-a dat tot n-a dat nimic.

Am înţeles, şi i-am spus :

— Aş vrea să ştii că milostenia mea poate fi primejdioasă.

El mi-a răspuns :

— Milostenia ta este, de bună seamă, singura pe care am dreptul s-o primesc. Am păcătuit.

Am lăsat să cadă toate pietrele în palma lui concavă. Au căzut ca în adîncul mării, fără zgomot.

Apoi mi-a spus :

— Încă nu știu care e darul tău, însă și al meu e primejdios. Vei rămîne aici cu zilele și cu nopțile, cu înțelepciunea, cu deprinderile, cu lumea.

N-am auzit pașii cerșetorului orb, și nici nu l-am văzut pierzîndu-se în lumina zorilor.

Buenos Aires, 29 martie 1977.

CUPRINS

EVARISTO CARRIEGO (1930)

Prolog *5*
Istorii despre călăreți *6*
Pumnalul *10*
Istoria tangoului *11*
Cultul vitejiei *15*

DISCUȚII (1932)

Superstițioasa etică a cititorului *21*
Notă despre Walt Whitman *25*
Pentru o reabilitare a lui „Bouvard et Pécuchet" *31*
Flaubert și destinul său exemplar *36*

ISTORIA UNIVERSALĂ A INFAMIEI (1935)

Prolog la întîia ediție *41*
Văduva Ching, pirata *42*
Necuviinciosul maestru de ceremonii Kotsuké no Suké *48*
Profetul mincinos, Hakim din Merv *53*

ETCAETERA

Un teolog în moarte *59*
Sala statuilor *60*
Istoria celor doi care au visat *63*
Vrăjitorul amînat *64*
Oglinda de cerneală *67*
Un dublu al lui Mahoma *70*
Vrăjmașul mărinimos *71*
Despre rigoare în știință *72*

ISTORIA ETERNITĂȚII (1936)

Kenningar 73
Metafora 88

ALEPH (1949)

Zahirul 92
Scriptura zeului 101

ALTE INVESTIGĂRI (1952)

Zidul și cărțile 106
Floarea lui Coleridge 109
Visul lui Coleridge 112
Magii parțiale în „Don Quijote" 116
Valéry ca simbol 119
Despre Chesterton 121
Întîiul Wells 124
Pascal 127
Limba analitică a lui John Wilkins 130
Kafka și precursorii săi 135
Despre cultul cărților 137
Privighetoarea lui Keats 142
Notă despre (către) Bernard Shaw 146
Discreția istoriei 149
Despre clasici 153
Epilog 155

FĂURITORUL (1960)

Lui Leopoldo Lugones 156
Făuritorul 157
Dreamtigers 159
Dialog pe marginea unui dialog 160

Unghiile *160*
Oglinzile acoperite *161*
Captivul *162*
Urzeala *163*
O problemă *164*
Un trandafir galben *165*
Martorul *165*
Martín Fierro *166*
Parabola lui Cervantes şi a lui Don Quijote *167*
Parabola palatului *168*
Everything and nothing *170*
Ragnarök *172*
Infernul, I, 32 *173*
Borges şi eu *174*

CARTEA FIINŢELOR IMAGINARE (1967)

Prolog *176*
Animalele din oglinzi *177*
Bahamut *178*
Devoratorul de umbre *179*
Golemul *180*
Hidra din Lerna *182*
Khumbaba *183*
Monstrul cu o sută de capete *183*
Un animal visat de C. S. Lewis *184*

ELOGIUL UMBREI (1969)

Prolog *186*
Etnograful *188*

Pedro Salvadores *190*
Legendă *192*
O rugăciune *193*

RELATAREA LUI BRODIE (1970)

Intrusa *194*
Nedemnul *198*
Istoria lui Rosendo Juárez *205*
Întîlnirea *211*
Juan Muraña *218*
Bătrîna doamnă *222*
Duelul *229*
Guayaquil *235*
Evanghelia după Marcu *243*
Relatarea lui Brodie *248*

AURUL TIGRILOR (1972)

Prolog *256*
Făgăduiala *257*
Uimirea *258*
Cele patru cicluri *259*
Visul lui Pedro Henríquez Ureña *261*
Palatul *261*
Hengist vrea oameni *262*
Episod despre un dușman *263*

CARTEA DE NISIP (1975)

Celălalt *265*
Ulrica *272*
Congresul *276*
There are more things *293*

Noaptea darurilor *300*
Oglinda și masca *306*
Undr *309*
Utopia unui om ostenit *315*
Stratagema *321*
Avelino Arredondo *327*
Discul *333*
Cartea de nisip *335*
Epilog *340*

ROZĂ ȘI AZUR (1977)

Roza lui Paracelsus *343*
Tigrii albaștri *347*

Lector: FLORIN CHIRIȚESCU
Tehnoredactor: V. E. UNGUREANU

Bun de tipar: 02.06.1983
Coli tipar 23

Comanda nr. 20 649
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii"
București — Piața Scînteii nr. 1
Republica Socialistă România

UNIVERS

„Am dobîndit această carte într-un sat din cîmpie, în schimbul cîtorva rupii și al unei Biblii. Stăpînul ei nu știa să citească. Presupun că vedea în Cartea Cărților un soi de amuletă. Era din speța cea mai joasă ; oamenii nu-i puteau atinge umbra, fără a se înjosi. Mi-a spus că această carte se numește Cartea de nisip, deoarece nici cartea nici nisipul n-au început și nici sfîrșit."

- Evaristo Carriego (1930)
- Discuții (1932)
- Istoria universală a infamiei (1935)
- Istoria eternității (1936)
- Aleph (1949)
- Alte investigări (1952)
- Făuritorul (1960)
- Cartea ființelor imaginare (1967)
- Elogiul umbrei (1969)
- Relatarea lui Brodie (1970)
- Aurul tigrilor (1972)
- Cartea de nisip (1975)

Lei 18,50